

Paweł Malendowicz

**W DRODZE
DO WŁADZY...**

**NACJONALISTYCZNE PROJEKTY
PAŃSTW EUROPY XXI WIEKU**

W drodze do władzy...
Nacjonalistyczne projekty państw Europy XXI wieku

Paweł Malendowicz

W drodze do władzy...
Nacjonalistyczne projekty państw Europy XXI wieku

Bydgoszcz

2017

Recenzenci:

dr hab. Rafał Chwedoruk, prof. nadzw.

dr hab. Tomasz Sikorski, prof. nadzw.

© Copyright by Paweł Malendowicz

Projekt okładki: Michalina Redmerska

ISBN 978-83-7826-087-5

Skład, druk i oprawa:

Wąbrzeskie Zakłady Graficzne Sp. z o.o.

ul. Mickiewicza 15, 87-200 Wąbrzeźno

Spis treści

Przedmowa	7
I. Francja: Front National (Front Narodowy).....	21
II. Grecja: Χρυσή Αυγή (Złoty Świt)	43
III. Hiszpania: Democracia Nacional (Narodowa Demokracja)	50
IV. Hiszpania: Movimiento Social Republicano (Ruch Społeczno-Republikański)	62
V. Litwa: Tautininkų sąjunga (Związek Narodowców)	75
VI. Łotwa: Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” (Zjednoczenie Narodowe „Wszystko dla Łotwy!” – „Dla Ojczyzny i Wolności / LNNK”)	88
VII. Niemcy: Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Narodowodemokratyczna Partia Niemiec)	95
VIII. Polska: Narodowe Odrodzenie Polski (National Rebirth of Poland) ..	115
IX. Portugalia: Partido Nacional Renovador (Partia Narodowego Odrodzenia)	127
X. Rosja: Партия „Родина” (Partia „Ojczyzna”)	134
XI. Serbia: Српска радикална странка (Serbska Partia Radykalna)	158
XII. Słowacja: Ľudová strana Naše Slovensko (Partia Ludowa Nasza Słowacja)	168
XIII. Ukraina: Всеукраїнське об'єднання „Свобода” (Wszzechukraińskie Zjednoczenie „Swoboda”)	175
XIV. Ukraina: Правий сектор (Prawy Sektor)	192
XV. Węgry: Jobbik Magyarorszáért Mozgalom (Jobbik – Ruch na rzecz Lepszych Węgier)	199
XVI. Wielka Brytania: British National Party (Brytyjska Partia Narodowa)	206
XVII. Włochy: Forza Nuova (Nowa Siła)	213
XVIII. Współpraca międzynarodowa	218
Posłowie	228
Bibliografia	238

Przedmowa

O nacjonalizmie...

Termin „nacjonalizm” funkcjonuje we współczesnym dyskursie publicznym jako „słowo wytrych”, przy pomocy którego otwierane są drzwi ludzkich emocji, sympatii i antypatii. Tymczasem naukowy wywód wymaga wyzbycia się upodobań i niechęci, które mogłyby wypaczyć deskrypcję nacjonalizmu, analizę programów partii politycznych uzasadniających swoje programy nacjonalizmem, eksplanację przyczyn ich znaczenia dla współczesności oraz kreślenie perspektywnych kierunków ich ewolucji. *Encyclopaedia Britannica* definiuje nacjonalizm jako ideologię, która „opiera się na założeniu, że lojalność danej osoby i oddanie państwu narodowemu (*nation-state*) przewyższają inne indywidualne lub grupowe interesy”¹. Nacjonalizm można też definiować jako myśl bazującą na fundamentalizmie narodowym, skłoną rozwijać ortodoksję religijną, optującą za integryzmem religijnym, posługującą się skrajną retoryką polityczną². Można go ujmować jako uczucie – swoi vs. obcy albo dobrzy vs. źli³. Dla Isaiaha Berlina „Nacjonalizm wchodzi w grę, gdy powiadam, że postępuję tak nie dlatego, iż po mojej stronie leży słuszność, lecz dlatego, że jestem Niemcem, Francuzem czy Zulusem”⁴. Dla brytyjskich nacjonalistów jest on czymś więcej niż ideologia. Uznaje naród – ludzi i społeczności połączone ze sobą przez wspólną kulturę, historię i pochodzenie – za najwyższą formę rozwoju społeczności zgodną z demokracją. W ich opinii większe jednostki organizacyjne są nieorganiczne, nienaturalne i skłonne do tyranii, zaś mniejszym brakuje zasobów do egzystencji. Państwo narodowe jest wyrazem politycznej woli ludzi do jedności, zachowania tożsamości,

¹ H. Kohn, *Nationalism*, 21.01.2009, <https://www.britannica.com/topic/nationalism>, 8.02.2017.

² E. Maj, *Myśl narodowa i nacjonalistyczna*, [w:] E. Maj, A. Wójcik (red.), *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008, s. 115.

³ T. Kuczur, *Ethnos i politics. Naród a społeczeństwo obywatelskie we współczesnej Europie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 57.

⁴ Cyt. za: ibidem, s. 58.

samorządności i wolności. Nacjonalizm stanowi równowagę między dążeniem do jedności i indywidualnej wolności⁵. Wreszcie warto wskazać, że do idei narodowej mogą odwoływać się zarówno ruchy i partie tzw. prawicy, jak i tzw. lewicy, abstrahując od kontekstu, czyli czasu i miejsca, w którym te pojęcia funkcjonują.

„Nacjonalizm”, niezależnie od sposobów eksplikacji, konstytuowany jest przez następujące twierdzenia:

- świat dzieli się na narody;
- każdy naród ma szczególny charakter i przeznaczenie;
- naród jest źródłem władzy politycznej;
- jednostka chcąca być wolną musi utożsamiać się z narodem;
- lojalność wobec narodu jest nadrzędna wobec wszystkich innych lojalności;
- warunkiem wolności i harmonii w skali świata jest wzmacnianie państw narodowych⁶.

Dla lidera Narodowego Odrodzenia Polski nacjonalizm to „patriotyzm czynny każdego dnia. To dbałość o to, żeby naród miał swoje niepodległe, suwerenne państwo, w którym jest podmiotem a nie przedmiotem”⁷. Ale patriotyzm nie jest tym samym, co nacjonalizm⁸. Ten pierwszy bywa utożsamiany z uczuciem, a drugi z doktryną. Patriotyzm może być interpretowany jako służący opisowi uczuć filiacyjnych, a nacjonalizm wrogości⁹. Pierwszy termin może być interpretowany jako wyrażający emocje, a drugi – postawę polityczną¹⁰. Patriotyzm jest

⁵ The British National Party, *Nationalism - A definition*, 3.05.2013, <http://www.bnp.org.uk/news/national/nationalism-definition>, 31.08.2016.

⁶ K. Bonisławski, J. Siemiątkowski (red.), *Niezbędnik narodowca. ABC nowoczesnego nacjonalizmu*, Capital s.c., Warszawa 2014, s. 20.

⁷ „Nacjonalizm to patriotyzm czynny każdego dnia” – wywiad tygodnika „Angora” z prezesem NOP, 2.12.2011, <http://www.nop.org.pl/2011/12/02/nacjonalizm-to-patriotyzm-czynny-kazdego-dnia-wywiad-tygodnika-angora-z-prezesem-nop/>, 8.02.2017.

⁸ Zob.: B. Grott, *Dylematy polskiego nacjonalizmu. Powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2015, s. 19-22.

⁹ T. Kuczur, *Ethnos...*, s. 78.

¹⁰ R. Bäcker, *Patriotyzm jako kategoria politologiczna*, [w:] W. Wojdyło, G. Radomski, M. Zamojska, D. Góra-Szopiński (red.), *Państwo – edukacja – religia. Księga*

terminem odnoszącym się do terytorialności, pochodzi bowiem od łacińskiego słowa *patria*, które oznacza ojcowiznę czy ziemię, zaś *natio* – społeczność etniczną, szczerp, plemię czy naród¹¹. Nacjonalizm może być interpretowany jako obejmujący przekonanie o narodzie jako centralnej zasadzie organizacji politycznej, zaś patriotyzm to afektywna podstawa dla tego przekonania, a więc fundament nacjonalizmu¹².

Wśród mnogości niekiedy sprzecznych wyjaśnień, koncyliacyjnie pojęcia te zinterpretował Jacek Bartyzel, dla którego „błędne wydaje się zarówno ujmowanie (przez antynacjonalistów) nacjonalizmu jako wynaturzonej postaci patriotyzmu (...), jak i (...) postrzeganie nacjonalizmu jako doktrynalnego dopełnienia uczucia patriotycznego, albowiem nacjonalizm i patriotyzm nie są pojęciami w pełni korelatywnymi. Z jednej strony nacjonalizm może przejawiać się zarówno jako doktryna, jak i uczucie czy postawa, z drugiej strony zaś patriotyzm jest postawą, która ma, lub może mieć, więcej niż jeden tylko krąg odniesienia (czyli naród), odwołując się do np.: ziemi ojczystej, wspólnoty politycznej ze zwierzchnikiem jako jej personifikacją czy do kultury ojczystej, a nawet szerszej od niej cywilizacji, jako metody życia zbiorowego. Co więcej, patriotyzm jest zjawiskiem towarzyszącym od zarania wszystkim zorganizowanym wspólnotom ludzkim, a więc znacznie szerszym od nacjonalizmu, a w niektórych przypadkach – organizmów imperialnych, wielonarodowych, dynastycznych (...) – może być z nacjonalizmem (względnie: patriotyzmem nacjonalistycznym) wręcz skonfliktowany”¹³.

Niezależnie od sposobów wyjaśniania terminu „nacjonalizm”, centralną kategorią pojęciową jest dlań „naród” rozumiany jako wspól-

pamiętkowa ofiarowana dr Katarzynie Kalinowskiej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 55.

¹¹ A. Bromke, *Nacjonalizm w nowoczesnym świecie*, [w:] S. Helnarski (red.), *Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994, s. 9.

¹² A. Heywood, *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 176.

¹³ J. Bartyzel, *Pojęcie, geneza i próba systematyzacji głównych typów nacjonalizmu*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010, s. 24.

nota. Jest ona „czymś oczywistym, wytworzonym w sposób naturalny i dobrowolny. Istnieje dopóty, dopóki tworzący ją ludzie posiadają poczucie jedności (tak historycznej, jak i teraźniejszej), dopóki pragną ją nie tylko zachować, ale i rozwijać. Opierając się na tych naturalnych dążeniach nacjonalizm podkreśla prawa narodu do języka, kultury, terytorium i własnego, wytworzonego zgodnie ze swymi potrzebami państwa, do kształtowania życia społeczno-politycznego według własnego uznania”¹⁴. Taka eksplanacja znaczenia narodu jako wspólnoty odróżnia nacjonalizm od indywidualistycznych kierunków myśli politycznej. Wspólnota to bowiem zbiór ludzi połączonych świadomą więzią opartą na przekonaniach aksjologicznych. Natomiast indywidualizm jest formą życia społecznego, w którym jednostki występują jako samodzielne osoby, odpowiadają za siebie, sami definiują czym jest dobro. Stąd twierdzenie, że indywidualizm opiera się na autonomii, prywatności i odpowiedzialności za wolność osobistą¹⁵. W nacjonalizmie wolność osobista nie może stać w sprzeczności wobec wolności wspólnoty, jednostka nie może ważyć więcej niż naród, naród odpowiada za swoje jednostkowe części, definiuje dobro, a autonomię uznaje za zagrożenie dla trwałości wspólnoty.

Pozostawiając na uboczu refleksji o nacjonalizmie spór o to, co było pierwsze: naród czy nacjonalizm (wszak to spór przypominający niekończące się debaty o kurze i jajku), warto wskazać – choć w zarysie – sposoby wyjaśniania procesu powstawania narodu. Pierwszym z nich jest „modernizm”. Zakłada on, że naród jest socjopolitycznym tworem nowoczesności, który został zaprojektowany przez klasę panującą w epoce industrializacji, w reakcji na rozpad struktury feudalno-stanowej. Jest więc naród bytem niekoniecznym. Druga koncepcja eksplanacyjna to „perennializm”. Według niej narody mogą być tworam naturalnymi, mają swój początek związany z poziomem samoświadomości.

¹⁴ A. Gmurczyk, *Rewolucja integralna*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny żołnierz. Podręcznik narodowego radykała*, Instytut Norwida, Warszawa 2013., s. 4.

¹⁵ D. Karnowska, *Spór o wspólnoty. Idee komunitarystyczne we współczesnej polskiej myśli politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, passim.

mości wspólnoty i dynamikę rozwoju. Narody rozwinęły się jakościowo w średniowieczu, a ilościowo w XIX wieku. Nowożytnymi elementami narodotwórczymi były: upowszechnienie druku i oświaty, industrializacja, scentralizowane państwo, reformacja dowartościowująca języki narodowe czy sekularyzacja. Trzecia koncepcja to „prymordializm”. Według niej narody istniały od zawsze, a ich korzenie sięgają starożytności. Zmienna jest jedynie forma ich egzystowania. Powinności wobec narodu są tu interpretowane jako najważniejsze. Świadomość narodowa oparta jest na egalitaryzmie, solidarności i koncepcji organicznej społeczeństwa. Narody mają wymiar nie tylko kulturowy, ale i biologiczny. Natomiast czwarta koncepcja – „etnosymbolizm”, uznaje, że jednolite pochodzenie, choć niekiedy mityczne, jest podstawą funkcjonowania społeczeństwa, nawet jeśli wspólnota krwi nie ma potwierdzenia w faktach. Poza przodkami o istnieniu ludów decydowali wspólni bogowie, bohaterowie, miejsca kultu, wspólne dzieje i wspólna nazwa. Poprzez etniczne symbole, mity, przywiązanie do ziemi czy dawne systemy prawne, poszczególne szczepy pozostawały w więzi z przodkami. Według tej koncepcji narody ukształtowały się w drodze od plemienia przez grupę etniczną. Sam nacjonalizm jest natomiast realizacją zasad oświecenia, samorealizacji jednostek, wolności narodowej, prawa narodów do samostanowienia i pokoju globalnego¹⁶.

Poza tymi koncepcjami należy wskazać także odmienności w znaczeniu samego słowa „naród”, funkcjonujące w różnych językach. W języku angielskim istnieją słowa *nation* i *ethnic*, w języku niemieckim *Nation* i *Volk*, a w rosyjskim народ i нация. W przypadku dwóch pierwszych języków, drugie słowo oznacza zwykle lud. Pierwsze jest zaś rozumiane jako naród polityczny, jak i kulturowy. W języku rosyjskim pierwsze słowo może oznaczać tak lud, jak i naród, zaś drugie ograniczone jest zwykle do ludzi o jednej przynależności państwowej¹⁷.

Różnice językowe determinujące analizę kategorystyczną, jak również rozbieżności ekonomiczne i materialne, kulturowe i obyczajowe

¹⁶ K. Bonisławski, J. Siemiątkowski (red.), *Niezbędnik narodowca...*, s. 15-20.

¹⁷ R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 28.

we, historyczne, w tym w zakresie mitów i samoświadomości dziejowej, cywilizacyjne, geograficzne i rasowe, a także, co ważne, religijne, wpływają na odmienności w samookreślaniu się ruchów nacjonalistycznych, a stąd na różnice między nacjonalizmami sytuowanymi geograficznie w różnych miejscach. Nadto wpływają też na zróżnicowane interpretacje nacjonalizmu w nauce. Mając na względzie wielość czynników determinujących nacjonalizm można wyróżnić różne jego rodzaje, jak uczyniła to Małgorzata Budyta-Budzyńska. Podstawowym podziałem jest rozróżnienie nacjonalizmu politycznego (formułującego polityczne aspiracje narodu), kulturowego (związanego z emancypacją i rozwojem cech kulturowych narodu) i gospodarczego (proponującego protekcyjność i ograniczenie wpływów zagranicznych w gospodarce). Uwzględniając rodzaj polityki i podłoża kulturowego wyróżnić można nacjonalizm liberalny (indywidualistyczno-liberalny, demokratyczny, obywatelski, zachodni – propagujący ideę suwerenności ludu wyrosłą z idei suwerenności jednostki) oraz integralny (kolektywistyczno-autorytarny, wschodni, etniczny – oparty na wspólnocie krwi, ekskluzywny). Istnieje też nacjonalizm grupy większościowej (zwykle dominującej w państwie) i grupy mniejszościowej (walczącej o suwerenność lub zmianę pozycji grupy w państwie). Mając na względzie kryterium geograficzne nacjonalizm można podzielić na nacjonalizm centrum (odgórny, formułowany przez elity rządzące, skierowany na zewnątrz wobec sąsiadów lub do wewnątrz wobec mniejszości narodowych) i nacjonalizm peryferii (występujący na obszarach oddalonych od centrum państwa). Natomiast za Michaeliem Billigiem można wyodrębnić nacjonalizm gorący (widoczny, krzykliwy, spektakularny w metodach działania) oraz nacjonalizm banalny (występujący w krajach rozwiniętych, cichy, wszechobecny i powszechny, kształtujący typy myślenia i postawy dotyczące świata, grupy i jej relacji z innymi, podkreślający znaczenie symboli, zachowań i nawyków utrwalających myślenie w kategoriach narodowych)¹⁸.

¹⁸ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 195-198.

Nacjonalizmy europejskie można podzielić też – jak czyni to Roman Bäcker – na etniczne, kulturowe i statokratyczne. W przypadku pierwszego z nich, w zależności od definiowania etniczności, można wyróżnić nacjonalizm etnosu prenarodowego (w którym o przynależności narodowej decyduje przynależność do danego typu etnosu) oraz nacjonalizm plemienny (tendencję do traktowania jako narodu lub wspólnoty narodów wszystkich należących do jednej preetnicznej wspólnoty plemiennej, np. Słowian). Stosując dominujące kryterium definiowania przynależności w tego rodzaju nacjonalizmie można wskazać na nacjonalizm etniczno-lingwistyczny, etnowyznaniowy, według pochodzenia etnicznego i wynikający z poczucia przynależności regionalnej. Z kolei nacjonalizm kulturowy związany jest z zasobami kultury i dziedzictwem kulturowym. Natomiast nacjonalizm statokratyczny utożsamia naród z ogółem ludności żyjącej w państwie. Stąd w oparciu o kryterium akceptowanej formy państwa można wyróżnić nacjonalizm monarchiczny, republikański czy komunistyczny¹⁹.

Partie polityczne odwołujące się do nacjonalizmu, działające w Europie, swoje programy, manifesty wyborcze i deklaracje ideowe konstruowały w oparciu o fundament nacjonalistyczny, ale nie reprezentowały one jednego rodzaju nacjonalizmu. Najczęściej odwoływały się do różnych typów etniczności i historycznej wspólnoty kulturowej, także językowej i obyczajowej, systematyzując i precyzując aspiracje polityczne, ekonomiczne i kulturowe narodu wobec współczesnych zjawisk i procesów, interpretowanych w kategoriach zagrożeń związanych z otwartością państw na integrację, migrantów, inwestycje, handel, przepływy pieniężne, obyczaje, inne niż dominujące religie. Nacjonalizm w deklaracjach tych partii politycznych stanowił wyznacznik kierunków ich aktywności na rzecz demokracji narodowej, ale mógł też stanowić centralny element ideowy, uzasadniający niedeklarowane intencje ustrojowego totalizmu „demokracji dla narodu” lub „partyjnej reprezentacji narodu”. Intencje niejawne liderów partii politycznych są

¹⁹ R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria polityki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 170-173.

właściwe zarówno partiom dominującym, jak i marginalnym. Z reguły sprowadzają się do zamiaru zdobycia władzy i czerpania z tego faktu korzyści. Korzyścią może być jednak także realizacja programu, ale i profit materialny, jak też sama władza. Dopiero jednak czas po wyborczym egzaminie może być testem dającym odpowiedź na ów dylemat. Można i należy jednakże próbować przewidywać...

Książka jest deskrypcją i analizą krytyk współczesności oraz wizji przyszłości wybranych partii politycznych działających w Europie i uzasadniających swoje programy nacjonalizmem. To opracowanie przedstawiające programy partii znajdujących się „w drodze do władzy”, co stanowi o deklaratywności ich celów.

O metodologii badań nacjonalizmu...

Podstawowym, prospektywnym i niebezpośrednim celem badań naukowych, w tym myśli politycznej i ruchów społecznych²⁰, jest zawsze poprawa tego, co jest i uczynienie świata lepszym – niezależnie od tego, czy poprawni naukowo uczeni cel ten nazwą naiwnym lub niedojrzałym. Badania realizowane dla samych badań nie służą bowiem nikomu i niczemu. Stąd właśnie we wstępie książki podjęta została próba realizacji eksplanacyjnej funkcji nauki, a w dalszej części także funkcji diagnostyczno-deskrypcyjnej i prognostycznej.

Jakkolwiek nauka powinna stanowić realizację tych funkcji, to jednak w studiach myśli politycznej należy uwzględniać funkcje właśnie jej właściwe, zestawiając je ze sobą wbrew metodologicznej zasadzie porównywania wyłącznie tego, co porównywalne.

Wśród funkcji nacjonalizmu można wymienić: artykulacyjne (przez język i słowa kluczowe pozwalające zdefiniować grupę odniesienia i wrogów, określić sposoby myślenia jego akolitów i prognozować metody ich aktywności), aksjologiczne (określające cele i hierarchię działań), puryfikacyjne (oddzielające to, co rodzime od obcego), integracyjne (pozwalające określić spoiwo i rodzaj więzi społecznej o cha-

²⁰ Zob.: P. Malendowicz, *Ruchy społeczne i myśl polityczna – co, jak i po co badać?*, „Polityka i Społeczeństwo” 2016, nr 4 (14), s. 5-18.

rakterze jednoczącym ją), mobilizacyjne (wskazujące czynniki uaktywniające jednostki i grupy społeczne), tożsamościowe (informujące o elementach identyfikacyjnych grupy) i legitymizacyjne (wymieniające podstawy uzasadniania decyzji władczych)²¹.

Zestawiając funkcje nauki z funkcjami nacjonalizmu jako kierunku myśli politycznej efektywniejsze mogą okazać się starania o uzyskanie odpowiedzi na pytania: czym jest nacjonalizm? dlaczego taki jest? jakie będą jego konsekwencje? Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania powinno mieć jednak charakter holistyczny. Idzie bowiem o to, aby widzieć to, co widzialne, ale i to, co ukryte. Treść rozdziałów tej książki oświetla to, co widoczne, próbując zaledwie zerknąć za programy partii politycznych, które przesłaniają miejsca niewidoczne.

Dla poznania i zrozumienia nacjonalizmu niezbędne jest potraktowanie jego adherentów i stronników jako tych, którzy widzą świat oczami przesłoniętymi szklami z filtrem wartości narodowych. Uznanie spostrzeżeń w ten sposób zarejestrowanych za istotne dla poznania prawdy i nieignorowanie naukowo, przyczynia się do zrozumienia źródeł istnienia rzeczywistości skonstruowanej. W tym względzie konieczne jest jednak krytyczne spojrzenie na siebie jako badacza, który również widzi świat poprzez szkła kontekstu, w którym znajduje się.

Zatem: który świat jest prawdziwy? Widziany oczami uczonych czy rzeczników nacjonalizmu? Jeśli uznamy, że wszyscy znajdujemy się w określonym kontekście, to odpowiedź na to pytanie musi brzmieć – żaden. Między dociekaniem naukowymi a analizami zwolenników konkretnych kierunków myśli politycznej jest jednak zasadnicza różnica. Ci drudzy uznali już dawno, że poznali świat taki, jakim jest, dokonali jego oceny, a na jej podstawie skonstruowali koncepcję nowego „świata prawdziwego”. Natomiast uczeni dążą do poznania świata, mając jednocześnie świadomość, że nie są w stanie zgłębić wszystkich jego tajemnic i widzieć go takim, jakim jest.

Nauka systematyzuje także podejścia teoretyczne, pozwalające widzieć i rozumieć świat. Realizm, interpretacjonizm i pozytywizm

²¹ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu...*, s. 209-210.

służyć mają realizacji funkcji nauki. Ale spory o to, czy świat istnieje realnie, czy jest dyskursywnie konstruowany nie powodują wcale przyspieszenia w osiągnięciu naukowych celów²². Może dlatego należy zwolennikom tych podejść odebrać prawo racji (ale któż miałby to uczynić?), albo raczej im wszystkim takie prawo przyznać, korzystając z efektów ich poszukiwań ujętych komplementarnie.

Badania ruchów społecznych i myśli politycznej mogą opierać się na tradycyjnych metodach analizy, komparatystyki i wnioskowania. Dla osiągnięcia celów naukowych, a więc zbliżenia do poznania (albo drogi poznania) świata warto sięgać do metod stosowanych w innych dyscyplinach naukowych. Tradycyjna analiza zawartości treści jest niezbędna w studiach nad upublicznonymi tekstami, a więc spisana myślą polityczną. Może być uzupełniona o zapożyczoną z medycyny metodę różnicowania, służącą lekarzowi w diagnozie i rozpoznaniu choroby, ale i w naukach społecznych pomocną w klasyfikowaniu nurtów myśli politycznej. Nie bez znaczenia pozostaje kategoria stosowana w naukach ścisłych, znana jako „zbiory rozmyte”. Nurty myślowe występują bowiem jako „nieczyste”, niekiedy dalekie od weberowskiego typu idealnego.

Metody właściwe różnym dyscyplinom naukowym należy stosować łącznie z metodami właściwymi badaniom ruchów społecznych i partii politycznych, znanymi politologii, socjologii, nauce o kulturze. Badania behawioralne czy obserwacja uczestnicząca pozwalają „poczuć” badany obiekt, „być nim” i widzieć świat jego oczami. Ważne okazuje się wykorzystanie kategorystyki pojęciowej biologii (w kontekście stosowania terminu „morfogeneza”), estezjologii (w analizie nadrzędnych wartości dla kierunków myślowych poprzez interpretowanie ich jako zmysłów właściwych człowiekowi z natury), antropologii kulturowej (dla wyjaśnienia przyczyn i celów nacjonalizmu poprzez analizę postaw zaplecza ruchu nacechowanych natywizmem lub kontrakulturacją), czy też socjologii rodziny.

²² Zob.: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 22-40.

Ta ostatnia jest szczególnie ważna w analizie przekazu programowego nacjonalizmu, wszak w opisywanych w kolejnych częściach książki deklaracjach, naród traktowany jest jako „rodzina rodzin”. Pełni zatem dla nacjonalistów funkcje, które socjologia przypisuje rodzinie. Wiele lat temu Zbigniew Tyszka wymienił materialno-ekonomiczną funkcję rodziny (służącą zaspokajaniu jej potrzeb materialnych), opiekuńczo-zabezpieczającą (obejmującą materialne i fizyczne zabezpieczenie członków rodziny), prokreacyjną (służącą reprodukcji), seksualną (dotyczącą współżycia małżonków), legislacyjno-kontrolną (dotyczącą sankcjonowania zachowań pożądaných i kontrolowania ich realizacji), socjalizacyjną i kulturalną (które polegają na przekazywaniu wartości i norm), klasową (dotyczącą pochodzenia i pozycji społecznej), rekreacyjno-towarzyską (służącą wypoczynkowi i atmosferze domowej) oraz emocjonalno-ekspresyjną (realizującą emocjonalne potrzeby członków rodziny)²³. Funkcje te korespondują z funkcjami przypisywanymi przez nacjonalistów narodowi i państwu narodowemu, o czym Czytelnik przekona się po zapoznaniu z programami partii opisywanymi w kolejnych częściach książki. Jest to tylko jeden z przykładów możliwości wykorzystania osiągnięć różnych dyscyplin naukowych i wezwanie do traktowania ich jako otwartych, a nie hermetycznych, co służyć powinno nauce, a prospektywnie – społeczeństwu. Sugestie te mają służyć przyszłości badań myśli politycznej, ruchów społecznych i partii politycznych, zarówno w zakresie komplementarności podejść teoretycznych, tworzenia siatek pojęciowych, jak i stosowanych metod oraz technik badań empirycznych.

O książce...

Tom, który trafia do rąk Czytelników, jest wynikiem kilku lat pracy polegającej na gromadzeniu, weryfikowaniu, przetwarzaniu i analizie materiałów źródłowych wytworzonych przez osoby i partie polityczne, których programy bazują na nacjonalizmie jako kluczowym

²³ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 61-68.

komponencie myśli, lub które w komunikacji z otoczeniem stosują argumentację uzasadnianą nacjonalistycznie. Badania te objęły również obserwację uczestniczącą i korespondencję z przedstawicielami partii w państwach Europy.

Książka składa się z 18 rozdziałów, przedmowy, posłowania, które jest uzupełnieniem, wyjaśnieniem i merytorycznym „dokończeniem” treści rozdziałów, oraz bibliografii. Rozdziały zostały uszeregowane w kolejności alfabetycznej nazw państw. Każdy rozdział książki zawiera 3 części. W pierwszej zamieszczone zostały rysy historyczne partii politycznych, których programy zostały poddane deskrypcji w części drugiej, zaś celem każdej trzeciej części było wyjaśnienie specyfiki reprezentowanego przez partię rodzaju nacjonalizmu, albo uzupełnienie wiedzy o partii, jej postulatach, podnoszonych w propagandzie celach pozaprogramowych, kontrowersjach i sprzecznościach lub okolicznościach i przejawach aktywności partii i jej liderów. Inaczej potraktowany został rozdział ostatni opracowania. W nim deskrypcji poddane zostały deklaracje trzech struktur lub platform międzynarodowych.

Źródła wiedzy i zalecenia dotyczące możliwości jej poszerzenia zostały opisane w tradycyjnej formie w przypisach dolnych po zakończeniu cytowania lub analizy tekstu. Wyjątkiem były zapisy dotyczące dokumentów źródłowych, które stanowią zasadniczą część opracowania. W tym przypadku przypis odsyłający do nazwy źródła zamieszczony był po oryginalnej nazwie programu, wymienionej na początku, przed częścią deskrypcyjną.

Wybór programów partii politycznych został przeprowadzony z uwzględnieniem wielości organizacji odwołujących się do nacjonalizmu lub nazywających się nacjonalistycznymi, działających we współczesnej Europie. O wyborze zdecydowało przekonanie, że po uwzględnieniu niemożności analizy wszystkich lub nawet sporej części programów partii politycznych działających na Starym Kontynencie, odwołujących się do nacjonalizmu, celowe jest ukazanie mozaiki ich programów w taki sposób, aby odzwierciedlały one różne, często odmienne, koncepcje polityczne, będące reprezentatywne dla wielości nurtów i niesamodzielných form występowania nacjonalizmu. Należy jednak

nadmienić, że znaczenie poszczególnych partii dla systemów politycznych państw Europy było zróżnicowane – począwszy od wpływu na kształtowanie oblicza politycznego, po niemal całkowity brak znaczenia.

Istotną trudnością w opisie i analizie programów partii politycznych były różne ich formy: od prostych manifestów, przez hasłowe deklaracje, do szczegółowych programów politycznych. Takie formy przekazu treści, o różnym poziomie ogólności i szczegółowości, wpływają na problemy w ich komparatyście. Dokumenty partyjne cechowała też nierównomierność proporcji części negatywnych (krytycznych) i pozytywnych (prospektywnych). Pracochłonność i czasochłonność były natomiast elementem tego etapu badań, w którym prowadzone były tłumaczenia materiałów źródłowych. Zostały one zrealizowane przez tłumaczy za pośrednictwem biura tłumaczeń oraz jako translacje własne. Wymagały zrozumienia kontekstu i specyfiki językowej stosowanych terminów (jak np. naród i lud), ale i specyfiki czasoprzestrzennej. Stąd w tekście książki w nawiasach zamieszczone zostały wybrane fragmenty tekstów źródłowych, spisane kursywą – z wyjątkiem tekstów, które w przekazie źródłowym pisane były cyrylicą lub alfabetem greckim. Są to pojedyncze słowa, zwroty lub zdania, których uwzględnienie w tekście w formie oryginalnej było niezbędne dla ukazania specyfiki języka i kontekstu przekazu.

Celem opracowania jest stworzenie Czytelnikowi możliwości odpowiedzi na pytania:

- co krytykują i co postulują partie polityczne w swoich programach, które uzasadniają nacjonalizmem?
- jak politycznie, gospodarczo i kulturowo przedstawiałby się obraz Europy po zrealizowaniu programów partii, a więc postulatów, które deklarują?
- co uznać należy za propozycje rozwiązań konstruktywnych, a co miałyby wymiar społecznie destrukcyjny?

Opracowanie należy traktować jako punkt wyjścia do dalszych badań nacjonalizmu w Europie oraz studiów nad mozaiką możliwych scenariuszy ewolucji ideowej Europy i jej polityczno-gospodarczej

przyszłości. W tym kontekście warte wykorzystania mogą być uwagi metodologiczne zanotowane wyżej.

Tom jest dedykowany nacjonalistom i ich akolitom oraz ich przeciwnikom albo wrogom. Nacjoniści polscy w programach partii zagranicznych mogą odnaleźć to, co sprzeczne z rodzimym interesem narodowym, zaś przeciwnicy powinni poszukać tego, co w programach prawdziwe lub możliwe, a w warstwie krytycznej myśli politycznej odsłania istotne luki i sprzeczności neoliberalnego dyskursu, choćby te związane z interpretacją swobód obywatelskich i utajonym ograniczaniem wolności. Przede wszystkim jednak książka powinna pełnić funkcje dydaktyczne i służyć zadaniom eksplanacyjnym w zakresie myśli nacjonalistycznej.

I

Front National Front Narodowy FRANCJA

Front Narodowy (Front National, FN) jest partią polityczną, która powstała w 1972 roku w wyniku zjednoczenia ugrupowań politycznych o proveniencji narodowo-radykalnej, narodowo-konserwatywnej, radykalnie gaullistowskiej, monarchistycznej, populistycznej i neofaszyistowskiej. Liderem i przewodniczącym Frontu Narodowego do 2011 roku pozostawał kontrowersyjny polityk Jean-Marie Le Pen. W 2011 roku na stanowisku przewodniczącego partii zastąpiła go jego córka Marine Le Pen. W gronie wpływowych działaczy partii znalazła się także Marion Maréchal-Le Pen – wnuczka założyciela Frontu Narodowego, córka Yann Le Pen²⁴.

²⁴ D. Albertini, D. Doucet, *Histoire du Front national*, Tallandier, Paris 2013; R. Kilar, *Francuski Front Narodowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001; R. Dély, *Histoire secrète du Front national*, Grasset, Paris 1999; P. Davies, *The National Front in France. Ideology, discourse and power*, Routledge, London, New York 1999; H. G. Simmons, *The French National Front. The extremist challenge to democracy*, Westview Press, Boulder 1996; B. Villalba, X. Vandendriessche (éds), *Le Front National au regard du droit*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2001; J.-L. Levet (sous la direction), *Front national, le parti de l'anti-France. Anatomie d'un programme contre la nation*, Publibook, Paris 2001; J. G. Shields, *The extreme right in France. From Pétain to Le Pen*, Routledge, London, New York 2007; G. Gaillard-Starzmann, *Regarding the Front National*, [w:] A. Gingrich, M. Banks (eds), *Neo-nationalism in Europe and beyond. Perspectives from Social Anthropology*, Berghahn Books, New York, Oxford 2006, s. 177-196; G. Ivaldi, *The Front National: The Making of an Authoritarian Party*, [w:] P. Ignazi, C. Ysmal (eds), *The organization of political parties in southern Europe*, Praeger, Westport 1998, s. 43-69; G. Goodliffe, *The Resurgence of the Radical Right in France. From Boulangisme to the Front National*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2012; E. G. De-Clair, *Politics on the fringe. The people, policies, and organization of the French National Front*, Duke University Press, Durham, London 1999; M. Gandilhon, *Right Wing Political Violence in France: Stock Take and Perspectives*, [w:] M. Taylor, D.

Program francuskiego Frontu Narodowego z 2012 roku zatytułowany *Nasz Projekt (Notre Projet - Programme Politique du Front National)*²⁵ liczył 106 stron i składał się z 5 rozdziałów: 1. Władza państwa (*Autorité de l'Etat*), 2. Przyszłość narodu (*Avenir de la Nation*), 3. Polityka zagraniczna (*Politique étrangère*), 4. Reformy gospodarczo-społeczne (*Redressement économique et social*), 5. Republikańska odnowa (*Refondation républicaine*). Każdy rozdział podzielony został na części. W pierwszym rozdziale analizowane były takie zagadnienia, jak: Weterani (*Anciens combattants*), Obronność (*Défense*), Silne państwo (*Etat fort*), Służba publiczna (*Fonction publique*), Imigracja (*Immigration*), Sprawiedliwość (*Justice*), Bezpieczeństwo (*Sécurité*), Usługi publiczne (*Services publics*). W rozdziale drugim analizowano kolejne problemy: Urządzenie terytorium (*Aménagement du territoire*), Kultura (*Culture*), Oświata (*Ecole*), Ekologia, bezpieczeństwo żywnościowe i przemysłowe, ochrona zwierząt (*Ecologie, sécurité alimentaire et industrielle, protection animale*), Szkolnictwo wyższe (*Enseignement supérieur*), Rodzina (*Famille*), Handicap (*Handicap*), Badania (*Recherche*), Zdrowie (*Santé*). W trzecim rozdziale partia kreśliła wizje obejmujące dwa zagadnienia: Europa (*Europe*) i Nasza polityka zagraniczna (*Notre politique étrangère*). W czwartej części poruszone zostały takie tematy, jak: Rolnictwo (*Agriculture*), Zadłużenie (*Dette*), Praca, rzemiosło i handel (*Emploi, artisanat et commerce*), Praca i reindustrializacja (*Emploi, réindustrialisation et PME/PMI*), Euro (*Euro*), Podatki (*Fiscalité*), Mieszkalnictwo (*Logement*), Moc nabywcza (*Pouvoir d'achat*), Emerytury i niesamodzielność społeczna (*Retraites et dépendance*). Ten rozdział zawierał także dwa aneksy (*Annexe*). Ostatnia część programu została poświęcona demokracji (*Démocratie*) i świeckości państwa (*Laïcité*).

Holbrook, P.M. Currie (eds), *Extreme right wing political violence and terrorism*, Bloomsbury, London, New York 2013, s. 149-167; J. Bartyzel, *Front Narodowy*, <http://haggard.w.interiowo.pl/front.html/>, 22.11.2016; R. Thillaye, C. Chwalisz, *The Front National. Old Rhetoric, New Practices*, "The Polish Quarterly of International Affairs" 2015, no 2, s. 103-120.

²⁵ *Notre Projet - Programme Politique du Front National*, 2012, <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/>, 28.06.2016.

Jedną z pierwszych części projektu Frontu Narodowego objęła propozycja związana z obronnością państwa. Nacjoniści uznali, że obrona narodowa ma służyć jednemu celowi, jakim jest ochrona Francji oraz wolności narodów. Według nich Francja jest jedną z pięciu największych potęg dyplomatycznych i militarnych świata. Mimo tego, jak sarkastycznie pisali w programie, kolejne rządy zajmować się miały obronnością wyłącznie w kontekście cięć budżetowych lub, ewentualnie, uczestnictwa w wielonarodowych misjach, często niebezpiecznych, w których ciężko dostrzec było interes narodowy Francji. Jako że naród nie może osiągnąć wielkości bez silnej armii, polityka obronna musi odzwierciedlać narodowe i międzynarodowe ambicje Francji.

Kierując się takimi przesłankami partia Marine Le Pen analizowała, że pod względem PKB wydatki na obronność we Francji jeszcze nigdy nie były tak ograniczone. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku wynosiły one 3,6%, zaś obecnie spadły poniżej 1,6%. To z kolei szło w parze z mnożeniem interwencji armii francuskiej poza granicami kraju, w które zaangażowanych miało być 12,5 tys. żołnierzy. W 2010 roku dodatkowo zredukowano budżet na obronność o 3,6 mld euro, przez co niemożliwe stało się według partii osiągnięcie celów postawionych w ramach ustawy o wieloletnim planowaniu oraz utrzymanie spójności francuskich sił zbrojnych. Wiadomym było też, że za brak pieniędzy na armię w wieloletniej perspektywie czasowej. Front krytykował rządy Francji za to, że rozbrajają armię, a tymczasem reszta świata ponownie się zbroi. Średni wzrost wydatków na obronność w innych krajach miał wynosić bowiem 6% - oceniali nacjoniści.

W opinii nacjonalistów plan redukcji liczby żołnierzy o 54 tys. osób w ciągu 5 lat (17% liczebności armii) ogranicza do 10 tys. ludzi kontyngent operacyjny odpowiedzialny za obronę terytorium Francji. Ilość sprzętu i materiałów drastycznie spada, ich jakość się pogarsza, liczba żołnierzy, którym kończą się kontrakty, i z którymi kontrakty te nie zostaną przedłużone, może wkrótce pozbawić armię doświadczonych kadr, budżet przeznaczony na utrzymanie zdolności operacyjnej sprzętu oraz na szkolenie wojska miał spaść wkrótce do krytycznego poziomu, przez co żołnierze byliby zagrożeni.

W ocenie partii po 40 latach nieustannych redukcji Francja dotarła do granicy, po przekroczeniu której wojsko nie będzie już pełnić roli, do której zostało powołane – obrony francuskich interesów i terytorium kraju. Dlatego autorzy programu politycznego proponowali zmianę polityki w zakresie obronności, która powinna objąć następujące postulaty:

- opracowanie nowej strategii i zapewnienie krajowi niezależności. Francja powinna bowiem być w stanie samodzielnie bronić swoich interesów i dbać o własne bezpieczeństwo. W tym celu powinna wycofać się z członkostwa w zintegrowanym dowództwie NATO (*Pour cela, il faut dénoncer la participation de la France au commandement intégré de l'OTAN*);
- przywrócenie właściwych wydatków na obronność, które stopniowo, w ciągu 5 lat, osiągną 2% PKB, co zapewni ciągłość programów, modernizację sprzętu i utrzymanie kadr;
- sprecyzowanie i potwierdzenie koncepcji odstraszenia bronią jądrową (*dissuasion nucléaire*), która pozostaje podstawową strategią obronną Francji, gwarantującą jej bezpieczeństwo i niezależność;
- zapewnienie obrony terytorium i bezpieczeństwa obywateli Francji. W tym celu oddziały kontrolujące przestrzeń powietrzną Francji i morza, a także oddziały zapewniające bezpieczeństwo wewnętrzne, powinny dysponować taką liczbą żołnierzy i ilością sprzętu, która pozwoli wypełniać powierzone im zadania;
- utworzenie Gwardii Narodowej (*Garde Nationale*) w liczbie 50 tys. rezerwistów (obojga płci) na całym terytorium (w tym na terytoriach zamorskich), zdolnych do mobilizacji w krótkim czasie;
- odbudowa przemysłu obronnego, zwłaszcza we współpracy z wybranymi partnerami europejskimi, w tym z Rosją (*notamment en coopération avec certains partenaires européens, y compris la Russie*), według partii takie działania będą korzystne dla gospodarki kraju oraz dla przedsiębiorstw działających w tym sektorze gospodarki;

- utrzymanie integralności DOM-TOM (departamentów i terytoriów zamorskich), ich zdolność obronna winna obejmować przynajmniej jeden regiment (pułk) na każde terytorium;
- kontynuowanie modernizacji wyposażenia armii i wprowadzenie nowych planów strategicznych, co dotyczy także przedsięwzięć w kosmosie, w których to konkurencyjność, jaką Francja osiągnęła w ciągu 25 lat istnienia V Republiki została zaniedbana – w szczególności w kwestii współpracy między Francją a Rosją, którą należy odbudować (*notamment la coopération franco-russe en ce domaine doit être relancée*);
- zwiększenie nakładów na jednostki pływające, bojowe okręty podwodne, a także zakup drugiego lotniskowca, co związane było z rosnącą siłą floty azjatyckiej.

Nacjonaliści prognozowali również, że obok kwestii militarnych polityka morska winna stanowić dla Francji bezsprzeczny priorytet. Przyszłe źródła energii, a także żywności, znajdują się bowiem w morzach i oceanach. Wyzwania związane z suwerennością terenów morskich od Arktyki po Antarktydę stają się coraz poważniejsze, stąd kluczowe znaczenie ma silna francuska flota bojowa.

Część projektu poświęconą koncepcji silnego państwa Front Narodowy rozpoczął od oceny współczesnej pozycji Francji. W jego opinii Francja została całkowicie rozbrojona przez trzydzieści lat zaniechań, także zaniedbań w obliczu globalizacji. Powinna zatem zadbać o to, by wzmocnić swoją pozycję na arenie międzynarodowej. Od tego zależeć miały miejsca pracy, ponowna industrializacja kraju, równość obywateli, zagospodarowanie terytorium i sprawność usług publicznych.

Autorzy programu analizowali, że rozwój narodu francuskiego na przestrzeni wieków charakteryzować miała dominująca rola silnego państwa (*rôle déterminant joué par l'Etat*), które jest w stanie zjednoczyć naród, powstrzymać feudałów (*féodalités*) i izolacjonistyczne tendencje lokalnych wspólnot, wyeliminować mentalność plemienną, zagospodarować terytorium i stopniowo zapewnić wszystkim obywatelom edukację, opiekę, bezpieczeństwo i wysoką jakość usług publicznych. Według zwolenników Marine Le Pen Francuzi potrzebują silnego pań-

stwa, które zadba o dobrojenie i wzmocnienie kraju w obliczu globalizacji. Jako że Unia Europejska zawodzi, podążając w złym kierunku, a region stał się zbyt mały, to państwo powinno, opierając się na aktywnych siłach działających w kraju, zainicjować reindustrializację i proces wzmocnienia pozycji Francji.

Jednym z czynników, które przyczyniły się do osłabienia państwa miała być nieprawidłowo przeprowadzona decentralizacja, która pozbawiła je istotnych kompetencji, dotyczących transportu regionalnego, dróg krajowych, działań gospodarczych. Według nacjonalistów decentralizacja pogłębiła podziały pomiędzy terytoriami oraz pomiędzy samymi Francuzami, procesy decyzyjne stały się bardziej skomplikowane, szerzyć się miała korupcja i nadużycia na szczeblu lokalnym. Innym problemem była Unia Europejska, która przez Front Narodowy została nazwana koniem trojańskim ultraliberalnej globalizacji (*cheval de Troie de la mondialisation ultralibérale*). Dla nacjonalistów traktaty unijne, od czasu Traktatu z Maastricht, narzuciły Francji dogmat o swobodnej i niezakłóconej konkurencji, zabraniały realizacji subsydiarnej funkcji państwa wobec rodzimych przedsiębiorstw, zabraniały także wszelkich form ochrony granic wewnętrznych i zewnętrznych Unii Europejskiej – innymi słowy według nacjonalistów w Unii zakazane zostały jakiegokolwiek formy patriotyzmu gospodarczego. Analizując ten problem, w projekcie powołano się na przykład z 2009 roku, kiedy pomoc w wysokości 6 mld, jaką państwo planowało przekazać niektórym firmom francuskim celem podtrzymania ich działalności we Francji, nie została udzielona z powodu zarzutów, jakie postawiła państwu Komisja Europejska. Dla Frontu był to przejaw zachęcania firm do przenoszenia siedzib poza granice kraju, co przyczynić się mogło do likwidacji miejsc pracy we Francji. W 2011 roku ta sama Komisja z siedzibą w Brukseli uznała za niezgodny z przepisami unijnymi projekt dokapitalizowania jednego z przedsiębiorstw, co doprowadziło do zagrożenia likwidacją setek miejsc pracy. Analizując problem pomocy państwa dla krajowych przedsiębiorstw w programie wymieniono nazwy konkretnych firm.

Według nacjonalistów te tendencje osłabiające kraj można zwalczyć wyłącznie silną wolą polityczną. Cele partii w zakresie budowy silnego państwa to:

- poszanowanie dla wartości republikańskich (*respect des valeurs républicaines*) w obliczu zapędów feudalistycznych i lokalnych tendencji izolacjonistycznych;
- ponowna industrializacja Francji (*réindustrialisation de la France*) jako sposób na zwalczanie bezrobocia i „ucieczki” lokalnych firm za granicę;
- innowacyjność gospodarcza;
- przywrócenie sprawności działania usług publicznych, które zostały zniszczone w okresie dominacji ideologii ultraliberalnej;
- podjęcie działań na rzecz konkurencyjności lokalnych firm oraz przeciwko nadużyciom dużych firm, banków i korporacji;
- rygorystyczne zarządzanie finansami przeciwstawiane hipotezie o tym, że silne lobby bankowe zbyt mocno wpływa na decyzje polityczne i zachęca do praktyk korupcyjnych oraz konfliktów interesów (*e puissant lobby des banques d'affaires influence beaucoup trop les décisions politiques et incite à des pratiques de corruption et de conflits d'intérêts*).

W części programu poświęconej imigracji Front Narodowy oskarżył prezydenta Nicolas'a Sarkozy'ego o zdradę (*trahi*) narodu francuskiego, a zwłaszcza własnych wyborców, prowadząc, wbrew własnym wypowiedziom i obietnicom, najbardziej pobłażliwą politykę imigracyjną w historii V Republiki. Tymczasem w opinii nacjonalistów imigracja pociąga za sobą olbrzymie koszty, a zarządy dużych firm wykorzystują imigrantów do zaniżania płac, co destabilizuje społeczeństwo i relacje między obywatelami. W przypadku migracji na tak masową skalę asymilacja ludności przybyłej nie jest już możliwa. Dlatego Front wzywał do podjęcia działań konstytucyjnych i legislacyjnych, by powstrzymać zarówno legalną, jak i nielegalną imigrację. Działania krajowe w tym zakresie powinny zostać wsparte przez odpowiednią politykę na forum międzynarodowym.

W swoim programie Front Narodowy ocenił, że państwo nie zapewnia już najważniejszej ze swobód, jaką jest bezpieczeństwo. Konstatował, że poza przemówieniami i obietnicami, zarówno lewica, jak i prawica, nie były w stanie zrobić nic, co ochroni Francję przed przemocą. Tymczasem Francuzi oczekiwać mieli zmian i wsłuchania się w ich cierpienia, a także faktycznej i stanowczej reakcji na przestępczość – co oferował właśnie Front Narodowy.

Partia odniosła się także do spraw kultury, która dla nacjonalistów stanowiła kwestię niebłahą. Według nich sztuka i język stanowią podstawy francuskiej tożsamości. Kultura jest nierozzerwalnie związana z historią. Francja uznana została za spadkobiercę wspaniałych cywilizacji, których dokonania przejęła, i które stały się częścią jej współczesnej kultury.

W odniesieniu do problemu oświaty, podobnie jak w przypadku kultury, Front Narodowy ocenił, że szkolnictwo stanowi jedną z najważniejszych instytucji Republiki. To właśnie szkoła kształtuje przyszłość narodu. To ona kształtuje obywatela, jego zdolność do samodzielnego myślenia i korzystania z wolności. Republika potrzebuje naukowców, techników i kadr. Szkoła winna zatem zapewniać selekcję najlepszych, którzy będą pracować dla dobra ogółu. Republikański elitaryzm, opierający się na wymaganiach wobec wszystkich oraz na wysiłkach indywidualnych, to najlepszy sposób na to, by zapewnić równe szanse wszystkim. Pobłażliwość w szkole sprawia, że osoby mające gorszy start stają się więźniami własnej grupy społecznej i kulturowej, a przynależność do elit staje się dziedziczna. Tymczasem powinno dążyć się do osiągnięcia sytuacji odwrotnej.

Jako jeden z najważniejszych problemów w programie Frontu był analizowany problem rodziny. Rodzina została nazwana sercem i fundamentem społeczeństwa (*La famille est l'élément central et fondamental de la société*), a zatem należy ją chronić i doceniać. Partia przestrzegała, że jej rozpad lub odsunięcie jej na margines przez władze publiczne stanowi pierwsze oznaki dekadencji i egoizmu społecznego. Polityka prorodzinna stanowiła dla partii jeden z podstawowych ele-

mentów narodowej solidarności i pierwszy krok do zachowania narodowej tożsamości.

Szczególne miejsce partia poświęciła sprawom europejskim. Front Narodowy uznał, że Unia Europejska, początkowo utworzona przez kraje kultur sąsiadujących z sobą, na porównywalnym poziomie rozwoju ekonomicznego i społecznego, oparta na zasadzie wyższości wspólnoty nad jednostką, współcześnie stanowi organizację podążającą w niewłaściwym kierunku. Rezultatem jej polityki miało być: otwarcie granic zachęcające do przenoszenia siedzib firm, bezrobocie, dyktatura rynku (*dictature des marchés*), niszczenie usług publicznych, brak stabilizacji, ubóstwo, masowe migracje, a także superpaństwo (*Super-Etat*) z własną konstytucją, zatarcie granic, chęć przyłączenia Turcji, ultraliberalna, globalna ideologia, upajanie się nowymi kompetencjami.

W opinii nacjonalistów Unia Europejska cierpi od początku istnienia na „deficyt demokracji” (*d'un déficit démocratique*). Mając na celu ochronę tej struktury przed przypadkowością polityki oraz ustalenie wspólnego celu dla Europy, Komisja – organ niewybieralny – przekazuje technokratom obszerne uprawnienia oraz monopol na inicjatywę ustawodawczą. Co najmniej 80% istotnych praw lokalnych stanowią zaadaptowane do lokalnych warunków normy i dyrektywy. Ten sam despotyzm stosuje się wobec Europejskiego Banku Centralnego, którego decyzje finansowe narzucane na państwa strefy euro stają się jednostronne w kontekście polityki gospodarczej. Wybory powszechne eurodeputowanych jedynie maskują tę niedemokratyczność. Parlament, w porównaniu z Komisją, ma wciąż zbyt małe uprawnienia. Traktat Lizboński ustanawia wprowadzenie prawa do składania petycji pod warunkiem zebrania miliona podpisów, jednak Komisja dysponuje prawem do odrzucenia takiej petycji wedle własnego uznania – tłumaczyli autorzy programu.

Ponadto zdaniem członków partii Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS) doprowadziła do śmierci europejskiego przemysłu stalowego. Wspólna Polityka Rolna (WPR) zmarginalizowała europejskie rolnictwo. Euro i otwarcie granic na obcą konkurencję doprowadziły do utraty milionów miejsc pracy w sektorze przemysłowym, zwłaszcza we

Francji. Europejski Bank Centralny (EBC) zamierza walczyć z inflacją, ale nie wyznaczył sobie żadnych konkretnych celów, dlatego też rządy podejmowały daremne próby podtrzymania dotychczasowego poziomu życia poprzez zadłużanie się na masową skalę. Zakaz finansowania przedsięwzięć państwa ze środków krajowych banków centralnych sprawił, że zadłużenie to stało się kosztowne. We Francji obciążenie długiem w 2012 roku miało wynieść niemal tyle samo, ile budżet przewidziany na oświatę. Unia Europejska, zniewolona przez długi i euro, stała się narzędziem w rękach ultraliberalnych ideologów, zwolenników globalizacji oraz interesów sektora finansowego. Ten ostatni postrzega kryzys jako doskonałą okazję do tego, by przyspieszyć likwidację narodów i wprowadzić federację, która przywróci los narodów w ręce niewybieralnych ekspertów, a instytucjom przekaże zasoby wystarczające do tego, by wprowadzić politykę klientelizmu. Mimo iż wady euro zostały ujawnione, a porażka funkcjonowania tej waluty przewidywana była jeszcze przed jej wprowadzeniem, nie tylko przez Front Narodowy, ale także przez najlepszych ekonomistów, w tym laureata Nagrody Nobla Milтона Friedmana oraz Maurice'a Allais'a, działacze unijni dostrzegli w tej ich własnej porażce okazję do integracji gospodarczej i budżetowej strefy euro: odpowiedzią na porażkę polityki europejskiej miało bowiem być nasilenie federalizmu. Zdaniem działaczy Frontu można było tę sytuację porównać do treści literackich, kiedy lekarze u Moliера leczyli anemię u swoich pacjentów poprzez upuszczanie krwi.

Stosując obrazowe porównania i metafory Front Narodowy uznał, że elity są gotowe rzucić nowe ofiary na pożarcie kolejnemu Minotaurowi – najpierw Greków, aby walczyć o euro (*Ces élites sont prêtes à jeter en pâture de nouvelles victimes au nouveau Minotaure, à commencer par le peuple grec, pour sauver l'euro jusqu'au dernier grec vivant*). Blokują wszelkie debaty na ten temat. Tymczasem strefa euro odnotowała najniższy wzrost i najwyższe bezrobocie na świecie – ocenili autorzy projektu. Recesje w tej strefie występują wcześniej i trwają dłużej. Miliardy „poszły z dymem” w próbie ugaszenia pożaru w Grecji, co tylko podgrzało atmosferę, a recesja wynikająca z faktu, iż waluta ta jest silniejsza od gospodarki, którą reprezentuje, sprawia, że

pograża się ona w „spirali śmierci” (*Les milliards brûlés pour éteindre l’incendie grec ne font qu’en alimenter le feu dès lors que la récession entretenue par une monnaie beaucoup trop forte pour son économie la plonge dans une spirale mortelle*).

Kolejny raz w programie partia wskazała, że Europa utraciła pozory demokratyczności i praworządności. Potwierdzeniem tego miał być przykład narodów głosujących przeciwko projektowi Konstytucji Europejskiej, z czego nie wyciągnięto wniosków. 55% Francuzów głosowało przeciw przy frekwencji 70%, Holendrzy głosowali przeciw w liczbie 62% przy frekwencji 65%. Tym dwóm narodom narzucono Traktat Lizboński drogą parlamentarną. Irlandczycy w 2008 roku odrzucili traktat, ponowne głosowanie przeprowadzono w 2009 roku, gdyż groziło im pozbawienie unijnego wsparcia w czasie, gdy banki irlandzkie pograżały kraj w kryzysie finansowym.

W opinii nacjonalistów Francja była jednym z najczęściej karanych przez Unię krajów. Nie korzystała, jak Wielka Brytania od 1985 roku, z redukcji składek do budżetu unijnego. W dodatku była krajem, jako oceniono, który pokrywa największą część nadwyżki kosztów ponoszonych w wyniku tego przywileju przyznanego Brytyjczykom (Niemcy, Holandia, Austria i Szwecja otrzymały obniżkę składek z tytułu tej nadwyżki). Francja nie korzystała też ze zryczałtowanych obniżek składek opartych na dochodzie narodowym (które otrzymuje Szwecja i Holandia), ani też z obniżek składek z tytułu VAT (które przyznano Niemcom, Austrii, Holandii i Szwecji).

Kontynuując ten rodzaj antyunijnej argumentacji Front Narodowy podkreślał, że Francja jest drugim co do wysokości składek płatnikiem Unii, zaraz za Niemcami. W przeciwieństwie jednak do Niemców, nie czerpie ona korzyści z rynku wewnętrznego i euro. Francja stała się także ofiarą europejskiej polityki monetarnej. Począwszy od roku 1983, czyli od zawyżenia wartości franka podtrzymywanej przez zbyt wysokie stopy procentowe, pociągające za sobą utratę setek tysięcy miejsc pracy, przez wprowadzenie euro, wartość franka została zawyżona w stosunku do marki w chwili wprowadzenia współczynników konwersji. Od momentu wprowadzenia euro Niemcy stały się jedynym krajem strefy,

który poprawił saldo handlu zagranicznego. Bilans handlowy Francji czy Włoch, uprzednio dodatni, od tamtego czasu stał się ujemny. W opinii nacjonalistów Francja padła także ofiarą całkowitego otwarcia granic w wyniku wprowadzenia strefy Schengen, zwłaszcza w kontekście demografii (nieuwzględniającej masowych migracji) i systemu opieki społecznej (który pełni rolę katalizatora tego zjawiska).

Zwolennicy Le Pen ocenili, że na początku XXI wieku wystąpiły już pierwsze objawy ostatecznego upadku strefy euro. Waluta ta doprowadziła już do ruiny Grecję i Portugalię, poważnie zagroziła Włochom, Hiszpanii i Belgii. Dlatego Francja i jej partnerzy europejscy powinni się przygotować na powrót walut krajowych, który pozwoli przeprowadzić konkurencyjną dewaluację. Francja i Niemcy mogą wspólnie zadziałać jako motor, który pozwoli Unii przełamać gospodarczy marazm.

Mając na uwadze powyższe krytyczne oceny Front Narodowy zaproponował, aby na mocy art. 50. Traktatu o Unii Europejskiej zainicjować renegocjacje traktatów celem zerwania z dogmatyczną strukturą wspólnoty, która prowadzi do totalnej klęski. Uznał, że należy położyć fundamenty pod Europę respektującą suwerenność narodów, tożsamości, języków i kultur, która będzie faktycznie służyć obywatelom. Ministerstwo Suwerenności (*Un ministère des Souverainetés*) koordynowałoby renegocjacje traktatów i przywrócenie narodowej niezależności we wszystkich dziedzinach, w których Francja ją utraciła. Stąd za konieczne uznano:

- kontrolowanie granic, najlepiej w ramach swobodnego stowarzyszenia państw europejskich dzielących wspólną wizję i interesy, w kwestiach takich, jak migracja czy reguły rządzące handlem zagranicznym i przepływem kapitału;
- przywrócenie nadrzędności prawa krajowego na prawem unijnym;
- odzyskanie kontroli nad polityką monetarną i finansami;
- zainicjowanie wielkich projektów europejskich, mających służyć obywatelom, na bazie dobrowolnego partnerstwa;

- anulowanie składki netto Francji do budżetu europejskiego celem przeznaczenia nadwyżek na wsparcie dla m.in. lokalnego rolnictwa.

Powyższe punkty stanowiły dla Frontu Narodowego drogowskaz do „wyswobodzenia się” spod nadzoru eurokratycznego superpaństwa, które z Brukseli i Frankfurtu miało usiłować rządzić wszystkimi aspektami życia politycznego, finansowego, gospodarczego, społecznego i kulturowego 450 mln Europejczyków.

W zakresie polityki zagranicznej Front Narodowy zapowiadał odzyskanie wpływów Francji i bycie gwarantem pokoju na świecie. Diagnozował, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci kolejne rządy przyczyniały się do osłabienia pozycji Francji w Europie i na świecie. Ich polityka zagroziła wewnętrznej równowadze kraju oraz zewnętrznemu bezpieczeństwu. Poważnie ograniczyła też wolność i obniżyła rangę Francji. Adwersarze Frontu opierali swoje działania na historycznej sprzeczności. Uznali, jako więźniowie swojej globalnej ideologii, iż historia prowadzi Francję w kierunku globalizacji, bez podziałów na państwa, do świata, w którym uniwersalnym modelem byłby „zachodni model amerykański”. Według nacjonalistów była to droga błędna, co stanowić miało przyczynę degradacji roli Francji w świecie. Tymczasem bowiem świat odradza się na zgoła przeciwnych zasadach: od Azji po Amerykę Łacińską, przez kraje islamu, nowy świat opiera się na afirmacji narodowej tożsamości i suwerenności. Zdaniem członków partii zwłaszcza ponowny wzrost znaczenia Azji wskazuje na schyłek hegemonii Zachodu nad światem. To kierunek ku światu wielu biegunów, co według nacjonalistów powinno być powodem do radości. Dlatego właśnie cele polityki zagranicznej Francji należy ponownie sformułować, a fundamentów dla nich należy szukać w historii i sytuacji geopolitycznej Francji.

Odrębne miejsce w programie partii poświęcono sprawom handlu i rzemiosła. W opinii jego autorów w ramach polityki przywracania miejsc pracy i mocy nabywczej pieniądza, w kontekście małych i średnich przedsiębiorstw, należy priorytetowo potraktować rozwój działalności rzemieślniczej i handlowej, które to dziedziny tworzą miejsca

pracy, w przeciwieństwie do dużych przedsiębiorstw i dystrybutorów, które nie tylko nie przyczyniają się do przyrostu zatrudnienia, a wręcz wyprowadzają je za granicę lub ograniczają. Promowanie rzemiosła i handlu powinno mieć na celu wyłącznie korzyści gospodarcze. Byłby to także sposób na docenienie społecznego znaczenia tych form działalności. Po pierwsze dlatego, iż człowiek, jego kreatywność i stosunek do dobrze wykonywanej pracy, zasada przekazywania wiedzy i umiejętności czy osobistej spuścizny, stanowią podstawę działalności gospodarczej. Po drugie dlatego, że przyczynia się to do kontynuowania tradycji, które są ściśle związane z historią miast i wsi francuskich, są prawdziwymi symbolami francuskiego stylu życia i doskonalenia cywilizacji. Wreszcie dlatego, iż rzemiosło i handel to niezastąpione wektory więzi społecznych, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Należy je traktować jako niezbędne dla zapewnienia odpowiednich warunków do życia, zwłaszcza osobom starszym.

Front Narodowy negatywnie ocenił wprowadzenie waluty euro. W projekcie jego autorzy stwierdzili, że po 10 latach od wprowadzenia euro, waluta ta, jako jedyna dostępna, okazała się być porażką, mimo zaślepienia osób kierujących Europą z Brukseli i Frankfurtu, które ignorują dowody i nie chcą tego przyznać. Według nacjonalistów euro przestanie funkcjonować ponieważ koszt jego utrzymania staje się zbyt wysoki dla poszczególnych krajów. Jest ono nieprzystosowane do większości gospodarek. Front powołał się w tym na nieznanych ekspertów, uznając, że euro od chwili swego powstania stanowi aberrację ekonomiczną. Próby naprawy i kolejne plany ratunkowe nie pomagają w wychodzeniu z kryzysu. Dlatego właśnie zdaniem partii należy wdrożyć plan odgórnie narzuconej dekonstrukcji strefy euro.

Front Narodowy analizował to zagadnienie podkreślając, że wspólna waluta stała się symbolem federacyjnej polityki unijnej, absurdu, nieustępliwego podejścia elit finansowych, gotowych złożyć naród w ofierze na ołtarzu własnych interesów. Należałoby natomiast zmienić kierunek polityki i uczynić euro na powrót instrumentem ekonomicznym w służbie wzrostu i tworzenia miejsc pracy. Fetyszyzowanie waluty w sposób, w jaki robią to gorliwi zwolennicy euro, leży

u podstaw licznych zapaści ekonomicznych wielu państw. W stosowanej argumentacji Front powoływał się na prognozy i opinie znanych autorytetów ekonomicznych.

W programie politycznym Frontu Narodowego zaznaczono, że bilans strefy euro był katastrofalny. Obietnice dobrobytu, wzrostu i pracy nie zostały dotrzymane. Od czasu wprowadzenia jednolitej waluty strefa euro stała się regionem świata o najmniejszym wzroście. Kurs wymiany euro był dla Francji zbyt duży, co przyspieszało wyprowadzanie kapitału za granicę i deindustrializację kraju, który od dekady musiał także radzić sobie z nieprzychylną polityką płacową Niemiec. Euro nie ustrzegło Europy przed pierwszym dużym kryzysem, który miał miejsce w 2008 roku. To właśnie strefa euro jako pierwsza doświadczyła recesji, przed Stanami Zjednoczonymi, i to właśnie ona z tej recesji wychodzić miała najwolniej. W dodatku recesja w strefie euro była najsilniejsza (-4% w 2009 roku, przy -2,7% w USA) – konstatowali nacjonaliści. Nadto uznali, że kryzys strefy euro dopiero rozpoczął się. Grecja, Irlandia i Portugalia popadły w ruinę. Włochy, Hiszpania i Belgia stały się nią zagrożone. Niedostosowanie waluty do warunków sprawiało, że obywatele zostali zmuszeni do oszczędzania, co jedynie pogłębiło kryzys. W analizie Frontu miała to być śmiertelna pułapka dla Francji, która powoli wpadała w to błędne koło: oszczędności-recesja.

Przeciwnicy euro konkludowali, że jeśli konieczne będzie ratowanie Włoch i Hiszpanii, żaden kraj europejski nie będzie zdolny temu zadaniu sprostać, a wówczas nawet najsilniejsze gospodarki Unii będą zagrożone. Dlatego właśnie należy położyć kres tej absurdalnej logice – wzywali.

Szczególne miejsce partia poświęciła demokracji. Uznała ją za fundamentalną zasadę Republiki Francuskiej, a nawet za wartość uświęconą. Przywiązanie narodu do wolności wypowiedzi i wolnej woli obywateli w kształtowaniu własnej przyszłości, w sposób niezależny i niepodległy, powinny zdaniem Frontu zostać nienaruszone. Współcześnie jednak demokratyczny charakter państwa miał być poważnie ograniczany – z jednej strony poprzez podległość prawa krajowego wobec niedemokratycznych organów Unii Europejskiej, z drugiej – przez in-

stytucje i procedury niezgodne z imperatywem demokratycznym, a także przez nadużywanie władzy, które dodatkowo wzmacnia deficyt demokracji, gdyż pozwala na rezygnację z obrony dobra ogółu na rzecz partykularnego zysku. Koniecznym stała się zatem sanacja demokracji francuskiej.

Instytucje europejskie, które stanowią dużą część prawa obowiązującego Francuzów, cierpią na deficyt demokracji – powtarzali nacjonaliści. Zwłaszcza Komisja Europejska w ich opinii, jako organ niewybieralny i technokratyczny, dysponowała dużymi kompetencjami i monopolem na inicjatywę ustawodawczą na poziomie unijnym. Wybory w trybie powszechnym do Parlamentu Europejskiego od 1976 roku nie zmniejszyły tego deficytu, z uwagi na zbyt małe kompetencje, jakimi dysponuje ten organ, zwłaszcza że „naród europejski” (*peuple européen*) nie istnieje, a zatem nie zaistniała wspólna i powszechna wola posiadania przedstawicieli w parlamencie.

Front analizował dalej, że kolejne rządy godziły się na przeniesienie suwerenności Francji i jej praw na poziom europejski, często nawet z własnej inicjatywy. Miały one poparcie najwyższej władzy sądowniczej, która stopniowo swoim orzecznictwem uznała zwierzchnictwo prawa pochodzenia technokratycznego nad prawem krajowym. Tę uległość demokracji francuskiej wobec europejskich technokratów wsparła zdrada francuskich przedstawicieli przy głosowaniu Traktatu Lizbońskiego w 2008 roku, będącego niemal kopią Konstytucji Europejskiej, odrzuconej ogromną większością przez obywateli Francji w referendum w 2005 roku. To działanie wbrew suwerenności narodu francuskiego zostało określone przez Front Narodowy jako zbrodnia i symbol pogardy, jaką reprezentanci Francuzów mają dla demokracji.

Front Narodowy krytykował też organizację i procedury demokracji we Francji. Uznał, że pod wieloma względami instytucje demokratyczne zaprzeczały demokracji. Po pierwsze procedury wyborcze, zwłaszcza te dotyczące wyborów parlamentarnych, miały nie dopuszczać do swobody wypowiedzi. Wybory większościowe złożone z dwóch tur nie pozwalały bowiem istotnej części elektoratu wprowadzić swoich przedstawicieli do parlamentu. Partia, która otrzyma 20%

głosów w pierwszej turze może zostać zwyczajnie pozbawiona reprezentacji politycznej w Zgromadzeniu Narodowym. Ponadto, prócz zwierzchnictwa prawa unijnego nad prawem krajowym, liczne kompetencje przenoszone były na niezależne agencje, tak jak w modelu anglosaskim, lub też na samorządy, które często kierowały się klientelizmem, szkodząc efektywności decyzji podejmowanych przez naród na szczeblu centralnym. Co więcej, brak systematycznego odwoływania się do obywateli poprzez organizację referendum, lub gorzej, ignorowanie woli obywateli wyrażonej w referendum, jak to miało miejsce w 2008 roku, miały poważnie szkodzić demokracji i odbierać ludziom fundamentalne prawo do kształtowania własnego losu. Przyjęcie przez parlament planów ratunkowych dla Unii Europejskiej, mających na celu ugaszenie pożarów w strefie euro, które niesie za sobą poważne konsekwencje dla finansów publicznych i przyszłości Europy, nie zostało poddane pod żadną dyskusję, w której mogliby wziąć udział obywatele.

Front uznał wreszcie, że poza problemami instytucjonalnymi sama polityka nabrała charakteru sprzecznego z ideałami demokratycznymi. Obok pogardy dla wyników referendum Francuzi przywykli do zdrady ze strony własnych przedstawicieli, zwłaszcza w kwestiach niewywiązywania się z obietnic wyborczych. Ta nielojalność wzmacnia poczucie, że głos narodu nie ma wpływu na faktyczne decyzje. Ta przepaść między wyborcami a wybieranymi i zerwanie opartego na zaufaniu kontraktu, prowadzić miały według nacjonalistów do zachowań niezgodnych z moralnością publiczną, i tak będącą już w głębokim kryzysie. Politycy, którzy nie poczuli się do bycia zależnymi od mandatu, którego naród im udzielił, uważają, że nie muszą dbać o dobro ogółu ani przestrzegać wymogów, jakie na nich nakłada służba Republice. Wymogi te miały być lekceważone na samych szczytach władzy, ale także na poziomie lokalnym, regionalnym, na poziomie departamentów, które to struktury działać miały w opozycji do obywateli.

* * *

W czasie przewodniczenia partii przez Jeana-Marie Le Pena Front Narodowy był partią charyzmatyczną, a więc taką, której założyciel był bezdyskusyjnym liderem i interpretatorem symboli politycz-

nych z nim związanych²⁶. Rolę charyzmatycznego lidera przejęła jego córka Marine, której osobiste cechy i przymioty polityczne nie odbiegają od tych, które były własnością Jeana-Marie Le Pena. Ona właśnie wyznaczała kierunki partyjnej polityki programowej, a jej polityczne enuncjacje, analizowane w parze z poparciem społecznym dla partii, stały się tego przykładem i potwierdzeniem. Deklarowana przez ojca i córkę niechęć wobec imigrantów, integracji europejskiej, czy szerzej – globalizacji, nie była jednak pierwotnym, ale wtórnym wyznacznikiem fundamentów ideowych programu Frontu Narodowego. Słowem „kluczem” było natomiast „przetrwanie”.

„Całe narody i cywilizacje znikły, ponieważ przestały troszczyć się o swe własne przetrwanie, albo dlatego, że w danym momencie zły los postawił obok nich agresora szczególnie niebezpiecznego”²⁷ – rozważał w opublikowanym w 1994 roku wywiadzie Jean-Marie Le Pen. W tym kontekście można analizować podejście nacjonalistów do instytucji rodziny i polityki prorodzinnej. Rodzina została przecież nazwana w programie Frontu „sercem i fundamentem społeczeństwa”. Stąd troska o nią i stąd też krytyka imigracji, która została potraktowana jako zagrożenie dla tego fundamentu.

Słowo „klucz” – „przetrwanie”, odnosi się także do nacjonalistycznej analizy problemu migracji i integracji europejskiej. Już w czasach przywództwa w partii Jeana-Marie Le Pena Front Narodowy określał się jako bastion tożsamości narodowej, skierowany przeciwko kosmopolitycznym projektom, które zmierzają do mieszania ludów i kultur²⁸. Z kolei Marine Le Pen nazwała swoją partię jedynym szansem

²⁶ Zob.: J. Jankiewicz, *Nowa skrajna prawica w wybranych państwach Europy Zachodniej. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 72.

²⁷ J.-M. Le Pen, *Nadzieja. Rozważania o Francji i Europie z przywódcą francuskiego Frontu Narodowego*, tłum. M. Miszański, Oficyna Wydawnicza „Fulmen”, Warszawa 1994, s. 18.

²⁸ R. Pankowski, *Neofaszyzm w Europie Zachodniej. Zarys ideologii*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1998, s. 82.

mogącym ochronić kraj przed zalewem islamizmu²⁹ i w antyimigracyjnym kontekście analizowała: „Nie podejmuję działań w celu wyparcia islamu z krajów islamskich. Pragnę jedynie, aby Francja – kraj laicki, z chrześcijańskimi korzeniami – właśnie takim krajem pozostał. Patrząc w sposób analogiczny sędzę, że gdyby 20 milionów protestantów przyjechało do Turcji żądając wprowadzenia swoich praw, Turcy kazaliby im respektować prawo tureckie”³⁰.

W ocenie René Rémonda już dla Jeana-Marie Le Pena i jego partii niebezpieczeństwo stwarzać miała „inwazja” Arabów, Afrykanów i Azjatów³¹. Według Le Pena „im bardziej kraj jest jednorodny i im bogatszą posiada historię, tym bardziej rozwija energię proporcjonalną do swego zaludnienia. Powodzenie krajów takich jak Japonia należy bezspornie zapisać na rachunek tej jednorodności”³².

Nadto Le Pen oskarżał imigrantów o przestępczość, bezrobocie i upadek systemu pomocy społecznej, a czynił to w kontekście wiary w sprawiedliwość dla narodu i walki o jego fizyczne przetrwanie. Ten antyimigracyjny ton i element politycznych enuncjacji byłego przewodniczącego Frontu pozwala wręcz nazwać Front Narodowy partią jednego przedsięwzięcia – imigracji³³.

W myśli Frontu Narodowego imigracja szła w parze z integracją europejską, a Unia Europejska, zaś w szczególności Niemcy, miały jej sprzyjać. Właśnie Unii Front poświęcił stosunkowo dużo miejsca w swoim programie. Uznał, że „zawodzi, podążając w złym kierunku” i jest „koniem trojańskim ultraliberalnej globalizacji”. Została założona

²⁹ *Le Pen zapowiada referendum ws. wyjścia Francji z UE. Jeśli dojdzie do władzy*, 3.09.2016, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/marine-le-pen-zapowiada-referendum-ws-wyjscia-francji-z-unii,673432.html>, 2.01.2017.

³⁰ *Marine Le Pen: „Nie islam jest problemem, lecz jego widoczność”*, 7.07.2013, <https://euroislam.pl/marine-le-pen-nie-islam-jest-problemem-lecz-jego-widocznosc/>?, 2.01.2017.

³¹ R. Rémond, *Francuska prawica dzisiaj*, tłum. M. Miszański, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 2008, s. 350.

³² J.-M. Le Pen, *Nadzieja...*

³³ B. Michalak, *Partie protestu w Europie Zachodniej. Analiza relewancji politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 245.

przez kraje o porównywalnym poziomie rozwoju ekonomicznego i społecznego, ale jej polityka ukierunkowana została antynarodowo, a w ekonomii charakteryzowała ją rynkowa dyktatura. Ponadto cechowały ją deficyty demokracji.

Programową krytykę Unii wzmacniały słowa Marine Le Pen, która wzorem „Brexitu”, nazywając go „przykładem oswobodzenia się i wyzwolenia”, wzywała do powszechnego głosowania w sprawie „Frexitu”³⁴. Unię Europejską określała jako „opresyjny model”³⁵, „więzienie narodów”³⁶ i „swego rodzaju Związek Sowiecki Europy”³⁷. W kontekście jej sprzeciwu wobec rozszerzenia Unii w kierunku Europy Wschodniej, a także ewentualności przyjęcia Turcji, która według niej „nie jest europejska ani pod względem historycznym, ani ekonomicznym, ani kulturowym”³⁸, twierdziła, że „Zmuszono nas do życia w społeczeństwie multikulturowym, które stało się obecnie multi-konfliktowe”³⁹. Wreszcie zastanawiała się też nad użytecznością NATO po rozpadzie Związku Radzieckiego⁴⁰.

W zamian wyobrażała sobie Europę, jako „respektującą suwerenność narodów, tożsamości, języków i kultur, która będzie faktycznie służyć obywatelom” – co zaznaczone zostało w programie Frontu Narodowego. Miała to być Europa Wolnych Narodów⁴¹, w której właśnie narody będą miały wpływ na kształt państwa i gospodarki. Taka wizja

³⁴ *Czy Francja wystąpi z Unii Europejskiej? Le Pen obiecuje referendum*, 4.09.2016, <http://www.pch24.pl/czy-francja-wystapi-z-unii-europejskiej--le-pen-obiecuje-referendum,45757,i.html>, 2.01.2017

³⁵ *Marine Le Pen: Europa Wolnych Narodów zastąpi UE!*, 15.11.2016, <http://www.nacjonalista.pl/2016/11/15/marine-le-pen-europa-wolnych-narodow-zastapi-ue/>, 2.11.2017.

³⁶ *Le Pen: Po Brexicie Wiosna Ludów jest nieunikniona*, 5.07.2016, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2016/07/05/le-pen-po-brexicie-wiosna-ludow-jest-nieunikniona/>, 2.01.2017.

³⁷ *Marine Le Pen: „Nie islam...*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Marine Le Pen: Aneksja Krymu przez Rosję nie była nielegalna*, 3.01.2017, <http://fakty.interia.pl/swiat/news-marine-le-pen-aneksja-krymu-przez-rosje-nie-byla-nielegalna,nId,2331986>, 4.01.2017.

⁴¹ *Marine Le Pen: Europa Wolnych...*

nacjonalistów francuskich korespondowała ze słowami Jeana-Marie Le Pena, według którego „Aby być dobrymi Europejczykami – Niemcy powinni być niemieccy, Włosi – włoscy, itd.”⁴².

Według Marine Le Pen Francja miałaby jednak pozostać krajem laickim, choć odwoływała się do europejskiego dziedzictwa chrześcijańskiego. To chrześcijańskie – francuskie dziedzictwo determinowało wizję świata nacjonalistów opartego na tym właśnie systemie aksjologicznym – wizję, wedle której np. nie akceptowali oni gospodarek wykorzystujących pracę dzieci i tolerujących niegodziwe zarobki⁴³. Wizja ta obejmowała także, albo przede wszystkim, muzułmanów. Ci mieliby się dostosować do francuskich zasad, głównie w aspekcie ich widoczności, bo „Przede wszystkim trzeba być Francuzem, dopiero potem muzułmaninem (...), jeżeli zabraknie silnego poczucia narodowej tożsamości, muzułmanie będą mieli tendencję do opierania się na swojej tożsamości religijnej. Należy więc przywrócić narodową tożsamość, aby tożsamość religijna pozostała na drugim miejscu”⁴⁴ – uznała Marine Le Pen.

Władze Frontu Narodowego, jeszcze przed objęciem funkcji przewodniczącej przez Marine Le Pen, religię chrześcijańską traktowały dość instrumentalnie. Stanowiła ona dla nich element tożsamości narodowej – tak w okresie przywództwa Le Pena, jak i współcześnie. Było to jednak odwróceniem hierarchii wartości właściwej nauczaniu katolickiemu, zgodnie z którą najważniejszą wspólnotę dla ludzi stanowi wspólnota eklezjalna. Dopiero później jednostka jest częścią innych grup społecznych⁴⁵.

⁴² J.-M. Le Pen, *Nadzieja...*, s. 93.

⁴³ *Marine Le Pen: Jestem anty-Merkel. Niemcy chcą dominować nad innymi [WYWIAD]*, 23.12.2016, <http://www.polskatimes.pl/opinie/wywiady/a/marine-le-pen-jestem-antymerkel-niemcy-chca-dominowac-nad-innymi-wywiad,11615020/1-3/>, 2.01.2017.

⁴⁴ *Marine Le Pen: „Nie islam...*

⁴⁵ A. Wielomski, *Francuski Front Narodowy a kwestia religijna*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010, s. 345.

W tak skonstruowanej Europie Francja miała powrócić do dawnej pozycji w stosunkach międzynarodowych, a to za sprawą odbudowy sił zbrojnych, potencjału jądrowego, silnej gospodarki i zamożnego społeczeństwa. Miała też utrzymywać przyjazne stosunki z Rosją. Marine Le Pen określiła siebie jako zwolenniczkę budowy świata multipolarnego. Uznała, że należy utrzymywać dobre stosunki z Rosją, gdyż w przeciwnym razie stworzy ona blok z Chinami, co byłoby groźne dla Europy. Nie należy też poddawać Rosji ostracyzmowi w kwestii konfliktu na Ukrainie. Uznała, że na Ukrainie miał miejsce zamach stanu, co wsparła Europa⁴⁶. Krym zaś określiła integralną częścią Rosji⁴⁷. Takie stanowisko wobec Rosji i polityki międzynarodowej Władimira Putina wynika z pobudek ideologicznych, niechęci elit politycznych w Europie do nacjonalizmu, ale też i związków finansowych Frontu Narodowego z Rosją, a w istocie faktu, że partia ta otrzymała pożyczkę od banku kontrolowanego przez rosyjskiego oligarchę⁴⁸.

⁴⁶ *Marine Le Pen: Jestem anty-Merkel...*

⁴⁷ *Marine Le Pen: Aneksja Krymu...*

⁴⁸ B. T. Wieliński, *Marine Le Pen: Jak wygram wybory, zorganizuję referendum nad wyjściem Francji z UE*, 3.09.2016, <http://wyborcza.pl/1,75399,20639691,marine-le-pen-jak-wygram-wybory-zorganizuje-referendum-nad.html>, 2.01.2017.

II

Χρυσή Αυγή

Złoty Świt

GRECJA

Związek (Ruch, Stowarzyszenie) Ludowy - Złoty Świt (Jutrzenka, Poranek) (Λαϊκού Συνδέσμου - Χρυσή Αυγή, ZS) uformował się jako aktywna partia polityczna na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jego organizacyjne źródła sięgają jednakże dekady wcześniejszej. Inicjatorem, jednym z założycieli i przywódcą partii pozostawał Νικόλαος Γ. Μιχαλολιάκος (Nikolaos Michaloliakos)⁴⁹.

Jeden z opublikowanych tekstów partii dotyczył tego *W co wierzy osoba, której przyświecają idee Złotego Świtu?*⁵⁰. Było to 12 wymogów albo zasad, spisanych w liczbie pojedynczej pierwszej osoby, które powinien akceptować i realizować człowiek zaangażowany w działalność partii i realizację jej programu, zawierającego odwołania do nacjonalizmu, choć wkraczającego na obszary innych doktryn.

Po pierwsze, członek partii powinien być przeciwnikiem internacjonalistycznych (międzynarodowych) ideologii, jak komunizm i liberalizm.

Po drugie, fundamentem ideologii panującej w Grecji powinno być ukierunkowanie na jednostkę i życie w społeczeństwie. Powinna ona służyć władzy mającej na celu stworzenie nowego społeczeństwa

⁴⁹ S. Vasilopoulou, D. Halikiopoulou, *The Golden Dawn's "nationalist solution". Explaining the Rise of the Far Right in Greece*, Palgrave Pivot, New York 2015; D. Psarras, *The rise of the neo-nazi party 'Golden Dawn' in Greece. Neo-Nazi mobilisation in the wake of the crisis*, Rosa-Luxemburg-Stiftung, Brussels, Athens 2014.

⁵⁰ Χρυσή Αυγή, Είμαι Χρυσοαυγιτης Σημαινει, <http://www.xryshaygh.com/kinima#ixzz4CrM83Yvh>, 28.06.2016; Golden Dawn, *What Being a Golden-Dawner Means*, <http://www.xryshaygh.com/en/information>, 28.06.2016.

i nowego rodzaju człowieka (τελικό σκοπό την μορφοποίηση μιας νέας κοινωνίας κι ενός νέου τύπου ανθρώπου).

Po trzecie, członek partii winien przyjąć moralne nakazy wynikające z wyznawanych wartości i służące gruntownemu przeobrażeniu fałszywych wartości społecznych. Nie może osiągać jakichkolwiek korzyści ekonomicznych lub społecznych, w rezultacie których dezintegracji ulega naród i kultura (Εθνη, τους Λαούς και τον Πολιτισμό). Z tego powodu nacjonalista jest wrogiem każdej władzy, która przedłuża stan rozkładu wywołany istnieniem plutokracji: czy to dyktatury wojskowej dla ekonomicznych korzyści, czy to dyktatury parlamentaryzmu. Dyktatury te bowiem są tylko awersem i rewersem tej samej antynarodowej monety (Γιατί είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: του αντεθνικού ισοπεδωτισμού).

Po czwarte, nacjonalizm został potraktowany przez Złoty Świt jako jedyna idea, która rodzi nowe i prawdziwe wartości etyczne, duchowe i społeczne. Tocząca się walka między lewicą a prawicą została uznana za teatr, w którym aktorzy przedłużają stan dominacji antynarodowych i kosmopolitycznych sił na świecie.

Po piąte, dla członka Złotego Świtu jedynym krajem, który w słuszny sposób wspiera swoją rolę historyczną jest kraj ludowy, w którym władza polityczna należy do ludu, a nie do przedstawicieli wybranych partii politycznych. W rozumieniu nacjonalistycznym lud jest wprawdzie zbiorem ludzi zgromadzonym na danym terytorium, lecz ludzi o tym samym dziedzictwie biologicznym i duchowym (ανθρώπων με την ίδια βιολογική και πνευματική κληρονομιά), które to dziedzictwo jest źródłem wszelkiego tworzenia i poprzez nie wyraża się siła kraju ludowego. Kraj ludowy jako jedyny jest w stanie wyrazić lud, jako organiczną i duchową całość.

Po szóste, polityczne podziały na lewicę i prawicę są fałszywe. Demokrację bowiem tworzy państwo ludowe, tj. zamieszkałe przez ludzi o wspólnym pochodzeniu (w rozumieniu definicji starożytnych Ateńczyków – obywateli). Państwo ludowe w znaczeniu nacjonalistycznym to jedyna forma bezpośredniej demokracji, jedyny ustrój, w którym nie potrzeba sztucznych źródeł władzy, lecz jedynie przy-

wództwa. Lud jest prawdziwym władcą i rządzi sobą samym poprzez swojego przywódcę, dlatego też jedynie poprzez ideę ludu urzeczywistniona może zostać równość rozumiana jako ludzki twór polityczny – tj. równość szans. W przeciwieństwie do tymczasowej i przekupnej woli parlamentarzystów, wola ludu stanowi najwyższe prawo i przejawia się w uległości wobec niej oraz niesie sprawiedliwość, której wszyscy muszą się podporządkować.

Po siódme, nacjonalista zdaje sobie sprawę z tego, że w kraju ludowym, zgodnie z nacjonalistyczną interpretacją, panuje absolutna równość wobec prawa oraz usankcjonowana politycznie równość społeczna. W kraju ludowym nie ma rozwarstwienia społecznego w oparciu o osiągnięte zarobki i status jednostek – społeczeństwo jest bowiem zorganizowane w postaci współpracujących ze sobą grup ludzi o różnych właściwościach produkcyjnych i zdolnościach, przypominając pod tym względem tkanki składające się na różne organy w żywym organizmie. Wszyscy współdziałają ze sobą, wspólnie przyczyniając się do przetrwania całego narodu. Naczelną zasadą rządzącą ustrojem kraju ludowego powinna być „solidarność” (Αλληλεγγύη). Nieliczni ludzie, którzy łamią ten organiczny związek z ludem, to członkowie „plutokratycznej oligarchii” („πλουτοκρατικής ολιγαρχίας”) oraz członkowie internacjonalistycznych grup „bolszewicko-związkowej oligarchii” („μπολσεβίκικης κομματο-συνδικαλιστικής ολιγαρχίας”). Oligarchie opierające się na koncentracji władzy finansowej i partyjnej są tym samym wrogami narodu.

Po ósme, będąc wrogami wielkiej własności, nacjonałiści opowiadają się za wsparciem dla własności rodzimej, gromadzonej przez przodków i dziedziczonej przez współczesnych. Pieniądze to bowiem tylko niezbędny środek, a nie czynnik warunkujący życie albo cel sam w sobie. Stąd państwo powinno sprawować kontrolę nad własnością prywatną, aby nie stała się niebezpieczna dla ludu lub nie została wypaczona, natomiast gospodarka powinna służyć państwu i gwarantować w jak największym stopniu samodzielność oraz niezależność od międzynarodowych rynków.

Po dziewiąte, nacjonalista wierzy, że kraj ludowy jest organizacją, poprzez którą wyraża się naród, i że naród istnieje sam z siebie, a nie został stworzony, tzn. jest duchowym tworem wynikającym z samego faktu istnienia ludu, rzeczywistością zaimplementowaną w samym pojęciu ludu. Niezależnie od tego, czy i w jakim stopniu świadomi są tego członkowie ludu, naród jest najwyższym duchowym tworem. Lud rodzi się z rasy, a przez niego tworzony jest naród jako jego najwyższy wyraz (w rozumieniu etycznym, politycznym i religijnym). Naród pochodzi od ludu. Jest koniecznym wymogiem dla rozwoju i wzrostu państwa w siłę (Ο Λαός γεννιέται μέσα από τα φύλα, τους τύπους μιας Φυλής και η ύπαρξή του γεννά το Έθνος ως ανώτερη πνευματική της εκδήλωση <ηθική, πολιτιστική, θρησκευτική>. Το Έθνος προερχόμενο από τον Λαό – Γένος, χρειάζεται για να ενδυναμώνεται και να αναπτύσσεται κράτος). Naród co prawda może istnieć bez państwa, ale wówczas stale ulega degradacji (co obrazuje ruch powstańczy Greków po czterech wiekach podporządkowania obcej władzy i braku własnego państwa). Stąd komunistyczny internacjonalizm i liberalny kosmopolityzm są przyczyną osłabienia narodu.

Po dziesiąte, nacjonalista wierzy, że znaczenie ma lud, a nie pojedyncza jednostka. Jednostka staje się osobą i zyskuje kształt, rozwija swoje wewnętrzne „ja” pośród „my” większej zbiorowości. Jednostki nie mają znaczenia historycznego w przeciwieństwie do osób, które należy postrzegać jako ludzi koncentrujących w sobie wyjątkowe cechy służące ludowi i narodowi. Osobą w tym znaczeniu może stać się tylko jednostka, która wypełnia swój cel społeczny, harmonijnie łącząc wartości społeczne i osobiste. Ten najwyższy typ człowieka jest nowym rodzajem człowieka i to właśnie takiego człowieka pragnie stworzyć idea nacjonalizmu.

Po jedenaste, nacjonalista ceni i szanuje tradycję ponieważ jest to zbiór pięknych i dobrych wartości oraz zachowań wykształconych przez historię. To w oparciu o tradycję poszukuje, tworzy i rozwija się.

Po dwunaste, ludowy kraj w nacjonalistycznej interpretacji oferuje równość szans opartą na merytokracji i bierze pod uwagę prawo różnorodności i różnic występujących w naturze. Szanując duchową,

moralną i rasową nierówność ludzi możemy stworzyć społeczeństwo oparte na zasadzie sprawiedliwości i równości – równości, która jest dowodem moralnego zwycięstwa ideologii nacjonalistycznej, i która pokazuje, że nie istnieje takie prawne rozróżnienie, które mogłoby instytucjonalnie usankcjonować z natury istniejące nierówności, gdyż te stanowią nierozzerwalną część świata natury. Państwo ludowe i narodowe rządzące się zasadą sprawiedliwości oferuje te same możliwości podkreślenia i przypiecztowania różnic występujących pomiędzy każdym pojedynczym bytem. Dlatego też nacjonalista zwalcza każdy przejaw ujednolicania narodów, ras i ludzi, jak również sztucznej i fałszywej nierówności oraz oligarchiczności (opartej na pieniądzu, władzy politycznej i wypaczeniu tradycyjnych wartości) (Ετσι πολεμώ ως εθνικιστής κάθε ισοπεδωτισμό <Εθνών, Φυλών, Ανθρώπων>, όσο και κάθε κάλπικης τεχνητής ανισότητας και ολιγαρχίας <χρήματος, κόμματος, διαστροφής>).

* * *

W myśli Złotego Świtu, szczególnie w początkowym okresie działalności, zauważalne było nawiązywanie do antycznej kultury greckiej oraz koncepcji społecznych, np. dotyczących sposobów wychowywania młodzieży na wzór starożytnej Sparty. Późniejsza retoryka i argumentacja członków partii, stosowana podczas publicznych wystąpień, zmieniła się, a głównymi założeniami programowymi Złotego Świtu były:

- tercerstyczny program gospodarczy, promujący tzw. Trzecią Drogę;
- ograniczenie napływu imigrantów do Grecji;
- wystąpienie z Unii Europejskiej i NATO;
- negacja demokracji parlamentarnej;
- przyłączenie Cypru do Grecji⁵¹.

W odniesieniu do ostatniego z wymienionych punktów należy dodać, że na Cyprze działała partia Narodowy Front Ludowy, E.L.A.M.

⁵¹ A. Kumanis, *Złoty Świt na[d] Polską!!!!!!!*, 8.02.2013, <http://arystoteleskumanis.blogspot.com/>, 14.01.2017.

(Εθνικό Λαϊκό Μέτωπο, Ε.Λ.Α.Μ.). Jak uznał Ilias Kasidiaris – rzecznik prasowy Złotego Świtu: „ELAM i Złoty Świt nie są bratnimi partiami. ELAM to Złoty Świt na Cyprze”. Partia dążyła do zjednoczenia wyspy z Grecją, zaś w sferze ideowej nawiązywała, podobnie jak Złoty Świt, do koncepcji Trzeciej Pozycji⁵².

Autorzy analizowanej deklaracji ideowej członków Złotego Świtu nakreślili obraz wrogów partii, a więc i narodu. Wrogami zostały nazwane zatem internacjonalistyczne ideologie, jak komunizm i liberalizm, a także członkowie „plutokratycznej oligarchii” oraz internacjonalistycznych grup „bolszewicko-związkowej oligarchii”. Według nacjonalistów działać miały one na rzecz degradacji narodu, interpretowanego jako najwyższy twór duchowy, wspólnota o tym samym dziedzictwie biologicznym i duchowym oraz pochodzeniu. Antyindywidualizm myśli Złotego Świtu potwierdzają jego koncepcje osoby. Jednostka nie ma bowiem znaczenia historycznego. Znaczenie zyskuje jednak osoba – „ja” żyjące pośród „my” i służące narodowi. Stąd negacja tzw. fałszywych wartości społecznych, właściwych antynarodowym ideologiom. Dlatego też potrzebne jest stworzenie nowego rodzaju człowieka i nowego społeczeństwa, co charakterystyczne jest dla myślenia opartego na totalitarnej gnozie politycznej. Tylko bowiem nacjonalizm stanowi ideę, która rodzi nowe i prawdziwe wartości etyczne, duchowe i społeczne. W nowym państwie – państwie narodu greckiego – powinna panować równość wobec prawa i politycznie usankcjonowana równość społeczna, czego efektem miał być brak społecznego rozwarstwienia. Środkiem ku temu powinno być np. sprawowanie kontroli przez państwo nad własnością prywatną, tak, aby nie była ona przeciwna narodowi – deklarował Złoty Świt.

Taka koncepcja narodu i państwa narodowego została wywieńczona z nacjonalistycznych elementów programu partii, w rzeczywistości wykraczającej poza sam nacjonalizm, zarówno w swoich zasadach ideowych, jak i publicystyce, wystąpieniach publicznych oraz aktywno-

⁵² *Narodowi rewolucjoniści z ELAM w parlamencie!*, 25.05.2016, <http://www.nacjonalista.pl/2016/05/25/narodowi-rewolucjonisci-z-elam-w-parlamencie/>, 18.01.2017.

ści jej członków i sympatyków⁵³. W kontekście tej ostatniej Złoty Świt bywał określany jako partia „antyimigrancka, antysemitka i przeciwna integracji europejskiej”⁵⁴. Nadto we wrześniu 2013 roku doszło do zabójstwa muzyka – rapera sympatyzującego z ruchem antyfaszystowskim⁵⁵. Był nim Pavloss Fyssas, występujący pod pseudonimem „Killah P”. Zmarł on w wyniku ran zadanych nożem, jednakże przed śmiercią miał wskazać sprawcę ataku, którym miał być jeden z działaczy Złotego Świtu. Po tym wydarzeniu aresztowano 72 działaczy partii, w tym jej przewodniczącego Nikolaosa Michaloliakosa. Zostali oni oskarżeni o udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Publikacje prasowe ruchów nacjonalistycznych zwracały jednak uwagę na polityczny wymiar śledztwa i wskazywały niejasności związane ze sprawą⁵⁶. Dzieliła ona opinię społeczną w Grecji, pogłębiała podziały ideowe, ale i jednociła nacjonalistów Starego Kontynentu.

Złoty Świt nie był jedyną partią w Grecji odwołującą się do nacjonalizmu. Należy wymienić także Ludowe Zgromadzenie Prawosławne (Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός), które powstało w 2000 roku. Po początkowych porażkach wyborczych partia ta osiągała umiarkowane sukcesy, zarówno w wyborach krajowych, jak i europejskich jeszcze przed 2010 rokiem.

⁵³ Złoty Świt bywał określany jako „partia neonazistowska”: *Lider neonazistowskiej greckiej partii Złota Jutrzenka opuścił areszt*, 20.03.2015, <http://telewizjarepublika.pl/lider-neonazistowskiej-greckiej-partii-zlota-jutrzenka-opuscil-areszt,18525.html>, 18.01.2017; *Grecja: Ruszył proces działaczy Złotego Świtu*, 7.02.2015, <http://autonom.pl/?p=11053>, 14.01.2017.

⁵⁴ *Wybory w Grecji: partia Złoty Świt rośnie w siłę*, 19.09.2015, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/wybory-w-grecji-partia-zloty-swit-rosnie-w-sile/ljvp2k>, 14.01.2017.

⁵⁵ Ruch antyfaszystowski, anarchistyczny i syndykalistyczny w Grecji pozostawały równie aktywne, co ruch poparcia dla Złotego Świtu, zob.: P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Difin, Warszawa 2013. Świadczy to o głębokiej polaryzacji społeczeństwa w tym państwie, opartej na odmiennych ideologiach, w tym systemach wartości oraz wizjach społeczeństwa lub państwa.

⁵⁶ *Lider neonazistowskiej...; Grecja: Ruszył proces....*

III

Democracia Nacional Narodowa Demokracja HISZPANIA

Narodowa Demokracja (Democracia Nacional, DN) powstała w 1995 roku jednocząc działaczy kilku grup politycznych związanych z falangistowskim skrzydłem postfrankizmu. Na jej czele stanął Francisco Pérez Corrales, a w 2004 roku przywódcą partii został Manuel Canduela Serano⁵⁷.

Program Narodowej Demokracji opierał się na *Dwunastu podstawowych zasadach ideologicznych (Doce principios ideológicos fundamentales)*⁵⁸. Ich treścią był sprzeciw wobec globalizacji i przekonanie, że jedyną alternatywą dla niej jest naród. Partia sprzeciwiała się traktowaniu istot ludzkich jako anonimowych członków abstrakcyjnej ludzkości (*miembros anónimos de una humanidad abstracta*). Opowiadała się za harmonią w funkcjonowaniu tożsamości regionalnej, narodowej i europejskiej, ale naród traktowała jako jedyny instrument w walce z globalizacją, tylko bowiem – w opinii nacjonalistów – państwa narodowe, jak Hiszpania, mają szanse w walce z siłami globalnego kapitalizmu (*Sólo los verdaderos estados-nación como España tienen una posibilidad en la lucha contra las fuerzas del capitalismo mundial*). Hiszpania traktowana była jako różnorodna wewnętrznie w opozycji do globalizacyjnej homogenizacji, ale i otwarta na budowanie Europy opartej na wspólnej tożsamości kulturowej, pozwalającej na skonstruowanie jednego bloku przeciwko USA (*construya un sólo bloque geo-*

⁵⁷ J. Bartyzel, *Demokracja Narodowa (Democracia Nacional)*, <http://www.legitimizm.org/spw-demokracja-narodowa>, 27.10.2016.

⁵⁸ Democracia Nacional, *Doce principios ideológicos fundamentales*, [w:] *Documentos Ideológicos y Programáticos de Democracia Nacional*, <http://democracianacional.org/dn/conocenos/>, 27.10.2016.

político frente a U.S.A.). Naród był postrzegany przez Narodową Demokrację jako jedyny gwarant praw społecznych i politycznych ludzi, zagrożonych przez globalizację. Partia opowiadała się za jednością i suwerennością Hiszpanii, stąd sprzeciwiała się separatyzmowi, centralizmowi, międzynarodowym instytucjom i organizacjom, jak np. Unii Europejskiej, NATO, Międzynarodowemu Funduszowi Walutowemu, a także masowej imigracji. Określała się jako zwolenniczka gospodarki społecznej (*social de la economía*), służącej dobru wspólnemu, a nie uprzywilejowanej mniejszości. Negowała indywidualistyczną koncepcję człowieka właściwą demokracji liberalnej i fałszywy egalitaryzm (*rechazamos el falso igualitarismo*). Sprzeciwiała się rządowi partii (partioκραcji) i elit finansowych.

*Program Narodowej Demokracji (Programa Democracia Nacional)*⁵⁹ składał się ze wstępu i 10 rozdziałów poświęconych tożsamości narodowej (*Identidad Nacional*), demokracji (*Democracia*), gospodarce i sprawom społecznym (*Economía y sociedad*), kryzysowi duchowości i etyce wspólnoty (*Crisis espiritual y ética comunitaria*), ekologii (*Ecología*), stosunkom międzynarodowym (*Relaciones Internacionales*), sprawiedliwości i porządkowi publicznemu (*Justicia y orden público*), rodzinie i demografii (*Familia y Demografía*), edukacji (*Educación*) oraz masowej imigracji (*Inmigración masiva*).

We wstępie Narodowa Demokracja zanegowała nowoczesną oświeceniową koncepcję człowieka, interpretującą go jako jedyną istotę we wszechświecie, izolowaną, pozbawioną korzeni i „wyrwaną” z tradycyjnych powiązań z naturą, historią i duchowością. Negowała też mieszanie narodów kuli ziemskiej i stopniowe niszczenie ich tożsamości narodowej. Poza liberalizmem i nowoczesnością, przejawiającą się w społeczeństwie kontraktowym i relacjach rynkowych, skrytykowała też komunizm i ekspansję państwa totalitarnego. Doceniała wolność zbiorową (kolektywną), przejawiającą się w zdolności narodu do decydowania o swoim losie (*La libertad colectiva no es más que la demo-*

⁵⁹ Democracia Nacional, *Programa Democracia Nacional*, [w:] *Documentos Ideológicos y Programáticos de Democracia Nacional*, <http://democracianacional.org/dn/conocenos/>, 27.10.2016.

cracia en sentido estricto, es decir, la capacidad de un pueblo de determinar su destino).

W rozdziale pierwszym nacjonałiści hiszpańscy analizowali tożsamość narodową, traktując ją jako przeszkodę dla globalizacji, w tym homogenizacji ludzkości. Naród nie był dla nich prostą strukturą administracyjną lub komercyjną, ale wspólnotą polityczną i kulturową, świadomą swej jedności i opartą na zasadzie tożsamości. Wobec innych narodów wyróżniać miała go wspólnota języka, pokrewieństwa, kultury, religii, usytuowania geograficznego, klimatu oraz historia i tradycja. Regionalne różnice w jego łonie nie mogły być jednak uzasadnieniem roszczeń separatystycznych. Stąd partia odrzuciła dialektykę centralizm/separatyzm i proponowała realizację programu utrwalającego jedność narodu z uwzględnieniem jego specyficznych cech składowych. Na szczeblu ponadnarodowym proponowała przegląd umów międzynarodowych i budowę nie Unii, ale Konfederacji Europejskiej (*Propone-mos como alternativa al actual proyecto de la Unión Europea una Confederación Europea*), zachowującej suwerenności narodów, ale i tożsamość europejską dla osiągnięcia wspólnych celów jednego bloku geopolitycznego. Postulowała zawieszenie umów o liberalizacji handlu. Sprzeciwiała się amerykańskiej kolonizacji kulturowej (*La colonización cultural norteamericana*), a stąd proponowała aktywizację w zakresie promocji i rzeczywistych działań na rzecz rodzimej kultury. Jak i inne partie nacjonalistyczne, Narodowa Demokracja sprzeciwiała się masowej imigracji spoza Europy. Widziała jej źródła w nierównowadze rozwojowej regionów świata, katastrofach, wojnach, oligarchicznych rządach, traktowaniu w Europie imigrantów jako taniej siły roboczej. Wskazywała na głębokie różnice kulturowe i obyczajowe imigrantów i ludności Starego Kontynentu, które miały mieć charakter konflikto-genny, problem relacji sfery religijności i władzy politycznej, a zatem także zależności od zagranicznych interesów, ale także uwzględnienia w praktyce społecznej szacunku wobec wolności wyznania w ramach osobistych doświadczeń religijnych. Partia proponowała podjęcie bezpośrednich działań wobec imigrantów, np. ograniczeń politycznych i w zakresie nabywania obywatelstwa, ale również działania ekono-

miczne na rzecz krajów Trzeciego Świata, mające na celu minimalizację migracji. Rozdział ten kończy deklaracja potwierdzająca hiszpańskość Ceuty i Melilli, potrzebę ich rozwoju i sprzeciw wobec roszczeń Maroka.

Drugi rozdział programu Narodowej Demokracji poświęcony został demokracji. Partia analizowała w nim etymologię słowa oraz jego współczesny kontekst i interpretację. Ta zasadzać się miała na oświeceniowym rozumieniu terminów pokrewnych, jak wolność, prawa człowieka, praworządność, suwerenność ludu, które to z kolei analizowane były w kontekście nowoczesnej racjonalności, czyli autonomii. W opinii nacjonalistów demokracja współczesna miała wymiar prawny, pozbawiona była treści (czyli odniesienia do narodu, a nie abstrakcyjnych jednostek) i sprowadzała się do jej formalnego wymiaru, a stąd nazwana została fałszywą demokracją (*Si nuestra democracia fuese una forma sin materia o un precepto legal sin materialización social pasaría de ser una democracia formal a ser una democracia meramente formal, esto es, una democracia sin realidad, una falsa democracia*). Jednakże to indywidualna wolność i wolność kolektywna winny stanowić podstawę systemu politycznego. Nie jednostka powinna być uznawana za cel najwyższy. Indywidualizm powoduje bowiem utratę zdolności do rozwiązywania problemów ogółu. Inną kwestią pozostawał dla tej partii problem utraty suwerenności przez naród na rzecz elit ekonomicznych, politycznych i intelektualnych działających na poziomie ponadnarodowym. Tymczasem w prawdziwej demokracji nikt nie powinien zdobywać władzy dzięki posiadanym pieniądзом, rządzący reprezentują ludzi, a media pełnią funkcje informacyjne i są bezstronne. Na tej krytycznej podstawie partia sformułowała postulaty pozytywne. Demokrację odniosła do wspólnoty narodowej Hiszpanów, indywidualną wolność tłumaczyła w opozycji do indywidualizmu wykraczającego poza interes wspólnoty, a sprawiedliwość interpretowała bez pojęcia egalitaryzmu, który ignoruje rzeczywiste różnice między ludźmi i społecznościami. Postulowała zniszczenie oligarchicznej struktury systemu politycznego i gospodarki, nadzorowanie finansów partyjnych, zaniechanie dyscypliny głosowania w instytucjach przedstawicielskich, równość dostępu wszystkich kandydatów do mediów, proporcjonalny system

reprezentacji, otwarcie nowych kanałów partycypacji społecznej, ograniczenie koncentracji mediów i ich demokratyzację.

Zagadnienia ekonomiczne były przedmiotem trzeciego rozdziału programu Narodowej Demokracji. Partia zwróciła uwagę, że w czasach współczesnych wymiar gospodarczy życia człowieka stał się wiodącym, jak niegdyś wymiar religijny. To powodowało redukcję innych wymiarów życia, degradację środowiska naturalnego oraz niszczenie tożsamości narodowych i kulturowych. Projekt nowoczesności zmaterializowany został w komunizmie, który upadł oraz światowym kapitalizmie. Nowa koncepcja ekonomii społecznej winna zdystansować się od ich wspólnego dziedzictwa ekonomizmu. Stąd przyjmując, że jednostka ludzka nie jest odizolowana i żyje we wspólnocie, partia uznała wyższość celów tej ostatniej nad ekonomią i postulowała niezbędność jej kontroli. Jednak mając na uwadze konieczność względnej autonomii gospodarki, partia wniosowała, że rynek powinien pełnić rolę służebną (jako narzędzie, instrument) wobec gospodarki narodowej (*servicio de la economía nacional*). Państwo może zatem realizować swoje funkcje w zakresie polityki pieniężnej (*la política monetaria*) i fiskalnej (*la política fiscal*). Partia odniosła się też do międzynarodowych stosunków gospodarczych. W programie analizowała zagrożenia wynikające z nich, związane z liberalizacją, homogenizacją, konkurencyjnością czy niestabilnością rynków finansowych. Stąd też analiza hipotezy, w myśl której powinny tworzyć się obszary gospodarcze oparte na kryteriach etnicznych i kulturowych (jak np. europejski, arabski, Azji Południowo-Wschodniej), co byłoby kompromisem pomiędzy wąskim nacjonalizmem a globalnym liberalizmem. W zakresie działań pilnych, podejmowanych dla hiszpańskiej gospodarki, partia wskazywała potrzebę odzyskania suwerenności w polityce gospodarczej, doprowadzenia do pełnego zatrudnienia i odzyskania konkurencyjności, a także m.in. zmniejszenia wysokości stawek podatkowych i zmniejszenia ich różnorodności, zmniejszenia podatku od osób prawnych celem zwiększenia dynamiki tworzenia miejsc pracy, ochrony krajowych podmiotów przed nadużyciami firm międzynarodowych, zwiększenia produktywności

poprzez odpowiednią politykę edukacji, badań i wsparcia finansowego dla firm.

Rozdział czwarty programu partia poświęciła kryzysowi duchowemu i etyce wspólnotowej, stwierdzając wprost, że epoka nowoczesnego racjonalizmu to okres kryzysu etycznego i duchowego (*racionalidad moderna es la profunda crisis ética y espiritual*). Kryzys ten należy rozpatrywać na dwóch poziomach: jednostkowym i społecznym. Przejawiać się miały one w rosnącej liczbie depresji i zaburzeń psychicznych, niestabilności życia osobistego i rodzinnego, patologiach społecznych, fanatyzmie religijnym, przestępczości. Istotny wkład doń miała wnieść myśl oświeceniowa, w której autonomia woli jednostki została podniesiona do rangi celu autotelicznego, zamiast bycia środkiem do osiągnięcia celu. Tymczasem dla budowy demokracji narodowej potrzebna jest wspólnota moralna oparta na zrekonstruowanej etyce osobistej. Stąd propozycje partii dotyczące reform w systemie edukacji i mediów.

W rozdziale piątym Narodowa Demokracja odniosła się do spraw ekologii. Również źródeł kryzysu ekologicznego nacjonałiści upatrywali w ideologii nowoczesności wynoszącej człowieka ponad inne byty. Stąd analizowali pojęcie ekologii integralnej, obejmujące nie tylko fizyczne aspekty funkcjonowania środowiska naturalnego, ale i jego powiązania z życiem społecznym posadowionym w określonym otoczeniu kulturowym i duchowości. Proponowali zatem zmiany o charakterze edukacyjnym, obejmujące świadomość kształtowania nowych relacji pomiędzy człowiekiem a środowiskiem, reformy instytucjonalne oraz w zakresie zarządzania środowiskiem, jak i bieżące działania na rzecz środowiska naturalnego.

Szósty rozdział programu został poświęcony stosunkom międzynarodowym. Narodowa Demokracja uznała, że polityka zagraniczna musi być determinowana szacunkiem dla suwerenności i tożsamości wszystkich narodów żyjących na swoich terytoriach (*política exterior el respeto a la soberanía y a la identidad de todos los pueblos en el ámbito de su territorio nacional*). Przeciwny temu jest imperializm globalizacji ekonomicznej napędzany przez elity finansowe i arogancję Stanów

Zjednoczonych (*mundialización económica propulsados por las élites financieras y por el comportamiento prepotente de los Estados Unidos de Norteamérica*). Partia analizowała, że alternatywą dla współczesnych tendencji hegemonistycznych w świecie jest jego wielobiegunowość obejmująca np. USA i kraje anglosaskie z Kanadą i Wielką Brytanią, Europę Zachodnią, kraje arabskie i islamskie, Amerykę Łacińską (*Hispanoamérica*) i Azję Południowo-Wschodnią. Kryteria analizy stosunków międzynarodowych stanowiły dla partii: związki kulturowe, religijne i ideologiczne, wspólnota interesów gospodarczych oraz komplementarność geostrategiczna i geograficzna. Autorzy programu dokonali także refleksji nad enigmatyczną przyszłością świata i analizowali m.in. wyzwolenie Europy spod kurateli USA, przesunięcie centrum kontynentu i zagrożenie hegemonią Niemiec w Europie, związek z byłymi koloniami Hiszpanii i przeciwdziałanie wpływom USA w Ameryce Południowej, wzmocnienie pozycji politycznej Hiszpanii w Europie i problem wpływów islamskich na Starym Kontynencie związany z imigracją. Partia apelowała np. o budowę Konfederacji Europejskiej (zamiast Unii), mogącej występować na arenie globalnej jako jeden blok geopolityczny, funkcjonujący bez uszczerbku dla suwerenności jego członków, potępiała amerykański imperializm, który nazwała zbrojnym skrzydłem kapitalistycznej globalizacji (*imperialismo estadounidense como brazo armado de la mundialización capitalista*), a także reżimy, które dopuszczają się naruszeń praw człowieka, jak również użycie tych praw jako pretekstu do imperialistycznej ingerencji w sprawy innych państw, żądała poszanowania praw Palestyńczyków, wysuwała roszczenia dotyczące Gibraltaru, krytykowała międzynarodowe instytucje finansowe, była przeciwna NATO, ale opowiadała się za utworzeniem europejskich sił wojskowych, proponowała intensyfikację pomocy finansowej, technicznej i organizacyjnej dla krajów potrzebujących, przy jednoczesnej jej kontroli.

Rozdział siódmy programu Narodowej Demokracji objął dylematy związane z zagadnieniami z zakresu sprawiedliwości i porządku publicznego. Źródłem problemów z tym związanych partia upatrywała w oświeceniowej koncepcji człowieka o charakterze antywspólnoto-

wym. To powodowało konieczność intensyfikowania działań państwa na rzecz bezpieczeństwa. W tym aspekcie partia proponowała m.in. wzmocnienie organów sprawiedliwości w zakresie ich niezależności, modernizację wymiaru sprawiedliwości, reformę prawa karnego, uznanie prawa do samoobrony (*reconociendo el derecho a la legítima defensa*), zwiększenie kar za przestępstwa związane z problemem imigracji i imigrantów (handel, przestępczość imigrantów), zmiany w podejściu do przestępstw związanych z terroryzmem, handlem narkotykami i przestępczością zorganizowaną, a także korupcją.

W rozdziale ósmym partia odniosła się do problemów rodziny i demografii. Zwracała uwagę na procesy starzenia się społeczeństwa i niskiego wskaźnika urodzeń w Hiszpanii. Analizowała je w kontekście gospodarki i wydolności systemu emerytalnego. I tu winą za ich zły stan partia obarczyła indywidualistyczny model człowieka i egalitarny model społeczny. Analizowała rolę kobiety w systemie społecznym i gospodarczym, która nie licowała z jej predyspozycjami i zadaniami społecznymi, w tym związanymi z prokreacją i obowiązkami rodzinnymi. Sprzeciwiała się feminizmowi, kierując uwagę na sytuację demograficzną narodu. Proponowała np. zmiany w warunkach pracy kobiet celem ułatwienia im realizacji zadań w zakresie macierzyństwa, zmiany w edukacji dzieci ukierunkowane na życie rodzinne, działania na rzecz stabilności pracy wpływające na stabilność rodziny (*Proteger la estabilidad en el puesto de trabajo como elemento de la estabilidad familiar*), zmiany w polityce mieszkaniowej i podatkowej będące elementem polityki prorodzinnej, sprzeciwiała się małżeństwom osób tej samej płci (*no se admitirá el matrimonio entre personas del mismo sexo*).

Przedostatnia część programu została poświęcona edukacji. Według autorów programu dotychczasowe reformy z tym obszarze stanowiły zagrożenie dla kultury narodowej. Dlatego partia proponowała cofnięcie ostatniej reformy edukacji w Hiszpanii i zastąpienie jej rozwiązaniami opartymi na innych przesłankach filozoficznych, właściwych myśli narodowej.

Ostatni rozdział programu hiszpańskiej Narodowej Demokracji dotyczył masowej imigracji. Partia nazwała ją, podobnie jak i niektóre

inne partie nacjonalistyczne w Europie, „inwazją” (*no es en absoluto exagerado hablar de invasión*). Miała ona grozić zmianami w narodowej, kulturowej i społecznej tożsamości Hiszpanów. Imigrację należałoby jednak interpretować w kontekście kapitalistycznej globalizacji – uznali nacjonaści. Dla jej zwolenników była ona przejawem liberalizacji przepływu siły roboczej. Ta jednak umożliwia redukcję płac, ograniczenia gwarancji pracy i wpływa na obniżanie poziomu warunków pracy. Imigrację popierać też miały w ocenie nacjonalistów lewicowe partie i związki zawodowe, które zostały nazwane „prawdziwymi lokajami globalnego kapitalizmu” (*verdaderos lacayos del capitalismo global*). Zdradzały bowiem interesy pracowników hiszpańskich. Powyższą analizę partia poparła danymi statystycznymi o wysokim bezrobociu i zatrudnieniu w „niepewnych warunkach pracy”. Wskazywała też na problem przestępczości związanej z imigracją i uznała, że masowa imigracja stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku społecznego. Partia nazwała „mitem” twierdzenie, że masowa imigracja jest konieczna dla utrzymania funkcjonowania systemu opieki społecznej (systemu emerytalnego). Stąd pozytywny program partii w powyższym obszarze tematycznym miał opierać się na: 1. prawie Hiszpanów do zachowania tożsamości narodowej i kulturowej na ich terytorium, 2. konstytucyjnym zagwarantowaniu prawa do godnej pracy, 3. zagwarantowaniu prawa do bezpieczeństwa osobistego i zbiorowego, 4. moralnym obowiązku humanitarnym pomocy osobom potrzebującym bez względu na ich rasę, narodowość i kulturę. Na tej podstawie Narodowa Demokracja opracowała 17 propozycji programowych zapewniających realizację wskazanych kierunków działań. Proponowała m.in. skuteczne monitorowanie granic, także z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, zapewnienie niezbędnych środków dla sił bezpieczeństwa, zmiany w prawie imigracyjnym celem wydalania niektórych kategorii imigrantów (nielegalnych, przestępców), zmiany w prawie o cudzoziemcach celem uniemożliwienia łączenia rodzin (*para eliminar el derecho a la reagrupación familiar*), ograniczenia prawa wyborczego dla imigrantów, zmiany dotyczące zatrudniania imigrantów, zmiany w obszarze regulacji w zakresie nabywania obywatelstwa, zmianę polityki demo-

graficznej (celem eliminacji koncepcji, według których imigracja stanowi panaceum na problemy gospodarki i systemu zabezpieczeń społecznych), a także pomoc dla krajów Trzeciego Świata. Warto zaznaczyć, że w czynionych analizach partia odróżniała imigrantów i uchodźców.

* * *

Narodowa Demokracja w początkowym okresie działalności otrzymała wsparcie ze strony Jeana-Marie Le Pena – lidera francuskiego Frontu Narodowego⁶⁰ i na programie tej partii wzorowała się⁶¹. Podobnie jak partia francuskich nacjonalistów, także i hiszpańscy nacjonałiści z Narodowej Demokracji byli przeciwnikami organizacji ponadnarodowych, przyszłość Europy widzieli w postaci konfederacji, a za najważniejszą wspólnotę tożsamościową uznali naród⁶².

Partia w swoich dokumentach programowych krytykowała oświeceniową koncepcję człowieka – obcego tradycji. Była przeciwna liberalizmowi i komunizmowi. Wierzyła jednak w wolność kolektywną i możliwość decydowania narodu o swoim losie. W opinii Jacka Bartyzela taka krytyka Oświecenia była więc selektywna, „celując wyłącznie w jego nurt kosmopolityczno-liberalny i elitarystyczny, podczas gdy nurt plebejski, wyrażany Rousseau’owską teorią suwerenności ludu i suwerenności narodu jakobińskich patriotów jest aprobowany”⁶³.

Narodowa Demokracja w swoim programie zanegowała także współczesną formę demokracji, która dla niej miała wymiar wyłącznie prawny, ale pozbawiona była treści, a więc związania jej z narodem, nie zaś z abstrakcyjnymi jednostkami. Nacjonałiści odrzucili zatem „plutokrację” i „partiokrację” demokracji, ale nie ją *per se*. Zanegowali jej

⁶⁰ VIII kongres hiszpańskiego *Democracia Nacional*, 4.03.2015, <https://nacionalizm.wordpress.com/2015/03/04/viii-kongres-hiszpańskiego-democracia-nacional/#more-2069>, 14.01.2017.

⁶¹ J. Bartyzel, *Między katolickim panhiszpanizmem a separatyzmem etnicznym i suwerenizmem. Aporematyczność pojęcia „nacionalizm” w Hiszpanii*, [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacionalizmy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 264.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, s. 265.

formę liberalną, prawno-polityczną, porządek jurydyczny, jej postać pustą, a więc taką, która nie została osadzona w narodzie⁶⁴.

Na podstawie założeń programowych partii, Manuel Canduela Serrano – jej lider, ocenił demokrację liberalną jako truciznę bardziej śmiertelną niż komunizm. Zatrucaniu narodu sprzyjać miało szkolnictwo, wypaczające i przekłamujące historię, a także promujące liberalizm i marksizm, jak również narkotyki, propaganda telewizyjna, lansowanie wygodnego i beztroskiego stylu życia, tendencje modernistyczne w Kościele katolickim. Stąd celem stronnictwa miało być zaszczepienie Hiszpanom miłości do ojczyzny i tradycyjnych wartości europejskich, w których nacjonałiści upatrywali również swoich korzeni⁶⁵.

Manuel Canduela Serrano stawiał sobie za cel powstrzymanie procesu separacji Katalonii, twierdząc, że „Hiszpania istnieje dwa tysiące lat i Katalonia jest jej ważną częścią”. Odnosząc się do tego, uznał: „To zjednoczenie królestw Aragonii, Kastylii-Leonu oraz Nawarry dało nam ostateczne zwycięstwo nad islamem pięćset lat temu, stwarzając podstawy współczesnej Hiszpanii, jednego z najstarszych tworców państwowych na naszej planecie. Nic dziwnego, że syjonistyczny Nowy Porządek Światowy chce zniszczyć tę formę państwowości, negując otwarcie nawet naszą egzystencję jako naród”⁶⁶. Choć cele Narodowej Demokracji uzasadniane były myślą odwołującą się do interesu Hiszpanii jako całości, wspartej koncepcją jej różnorodności wewnętrznej i tradycyjnych wartości europejskich, to jednak koniunktura sprzyjała tendencjom odśrodkowym w Hiszpanii. Narodowa Demokracja nie zdawała kolejnych „testów relewancji”, osiągając nikłe poparcie społeczne⁶⁷.

Niemniej jednak myśl Narodowej Demokracji cechowała się specyfiką właściwą Hiszpanii. Lider partii uznawał Francisco Franco za

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Wywiad z Manuelem Canduelą, liderem *Democracia Nacional* (przeprowadzony przez M. Kowalczyka, opublikowany w „Polsce Niepodległej” 23.03.2014), 5.06.2014, <http://narodowcy.net/publicystyka/wywiad-z-manuelem-canduela-liderem-democracia-nacional>, 14.01.2017.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ J. Bartyzel, *Między katolickim...*, s. 266.

geniusza, choć niedoskonałego, gdyż nie potrafiąc przewidzieć upadku stworzonego przezeń ustroju, nie stworzył też systemu sukcesji władzy w państwie. Przewodniczący stronnictwa twierdził, że nie jest monarchistą, aczkolwiek wizja dobrego monarchy była dla niego pociągająca. Nadto zaś, Marsz Niepodległości w Polsce uznawał za imponujące doświadczenie i wzór dla hiszpańskich nacjonalistów⁶⁸.

Podobnie jak inne partie odwołujące się do idei narodu i państwa narodowego, ugrupowanie analizowało problem masowych migracji, edukacji dzieci i młodzieży, czy też kryzysu duchowego wspólnoty narodowej. W sprawach gospodarczych uznawało, że rynek powinien pełnić rolę służebną wobec narodu. Chciało zmian w polityce państwa wobec pracy kobiet, tak aby mogły one realizować zadania w zakresie macierzyństwa, podkreślało wagę polityki państwa na rzecz stabilności pracy warunkującej stabilność rodziny, żądało zmian w polityce ukierunkowanej na rodziny, w tym zmian o charakterze edukacyjnym, w polityce mieszkaniowej i podatkowej. Nie akceptowało małżeństw osób tej samej płci.

⁶⁸ *Wywiad z Manuelem Canduelą...*

IV

Movimiento Social Republicano

Ruch Społeczno-Republikański

HISZPANIA

Ruch Społeczno-Republikański (Movimiento Social Republicano, MSR) został zarejestrowany jako partia polityczna w 1999 roku. Pierwszym liderem partii i jej najaktywniejszą postacią był Juan Antonio Llopart, na którego wpływ wywarły poglądy Jeana Thiriarta, ewoluujące przez mozaikę radykalnych nurtów myśli politycznej, w których kardynalnymi elementami były idee nacjonalistyczne. Sam Llopart, będąc prezesem partii, jako dyrektor zarządzający wydawnictwa Ediciones Nueva Republica, został skazany za uzasadnianie nazistowskiego ludobójstwa⁶⁹.

Program polityczny Ruchu Społeczno-Republikańskiego (*Programa político*), nieoznaczony datą opracowania i przyjęcia, został zatytułowany *300 kroków aby zmienić Hiszpanię (300 medidas para cambiar España)*⁷⁰. Składał się z przedmowy (*Preámbulo*) oraz 21 części: Praca (*Trabajo*), Polityka mieszkaniowa (*Vivienda*), Usługi publiczne (*Servicios públicos*), Przemysł, energetyka i transport (*Industria, energía y transportes*), Rolnictwo, rybołówstwo i polityka żywnościowa (*Agricultura, pesca y alimentación*), Skarbowość (*Hacienda*), Zdrowie (*Sanidad*), Polityka społeczna (*Servicios sociales*), Małe i średnie przedsiębiorstwa (*Pymes*), Środowisko (*Medio ambiente*), Imigracja

⁶⁹ F. Büttner, *Right-wing extremism in Spain. Between parliamentary insignififi cance, far-right populism and racist violence*, [w:] N. Langenbacher, B. Schellenberg (eds), *Is Europe on the „Right” Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin 2011, s. 185; Plataforma Antifascista de Zaragoza, *Dossier del Movimiento Social Republicano (MSR)*, <http://www.antifeixistes.org/documentacio>, 27.10.2016.

⁷⁰ Movimiento Social Republicano, *300 medidas para cambiar España*, <http://msr.org.es/nosotros/programa-politico>, 11.12.2016.

(*Inmigración*), Bezpieczeństwo publiczne (*Seguridad ciudadana*), Wymiar sprawiedliwości (*Justicia*), Edukacja (*Educación*), Kultura i media (*Cultura y medios de comunicación*), Prawa społeczne (*Derechos sociales*), Administracja publiczna (*Administración pública*), Wojsko (*Ejército*), Polityka zagraniczna (*Política exterior*), Demokracja (*Democracia*), Reforma konstytucyjna (*Reforma constitucional*).

W przedmowie programu „patriotycznych socjalistów” (*socialistas patriotas*), jak sami siebie nazywali autorzy dokumentu, zostały wymienione kluczowe dla partii wartości, które determinowały kolejno przytaczane cele negatywne i pozytywne hiszpańskich nacjonalistów. Wartościami tymi były:

- polityka narodowa (*Una política nacional*), odnosząca się do tożsamości narodowej oraz równego traktowania i pokojowego współistnienia ludów Hiszpanii;
- polityka suwerenności (*Una política soberana*), przejawiająca się w odrzuceniu wizji globalizacji i jednolitego świata, a także szacunku wobec wielobiegunowości i różnorodności kultur, wzbogacających się wzajemnie i żyjących w naturalnych przestrzeniach geopolitycznych;
- polityka socjalistyczna (*Una política socialista*), która oznaczała kierowanie się partii ku ludziom znajdującym się w niekorzystnej sytuacji, wykluczonym, mająca na celu zapewnienie godnych warunków pracy i poprawę jakości życia;
- polityka demokratyczna (*Una política democrática*), będąca wezwaniem do kształtowania demokracji uczestniczącej;
- polityka ekologiczna (*Una política ecologista*), będąca postulatem zachowania środowiska naturalnego, co związane było z jakością życia społecznego;
- polityka tożsamości (*Una política identitaria*), oznaczająca pielęgnowanie dziedzictwa, jego rozpowszechnianie i projektowanie nowych rozwiązań istniejących problemów.

W części programu poświęconej kwestii pracy nacjonałiści konstatowali, że świat pracy przechodzi głębokie zmiany na skutek rewolu-

cji technologicznej i ofensywy dzikiego kapitalizmu (*la ofensiva salvaje del capitalismo*). Jednakże natura tego ostatniego nie zmieniła się. Praca jest nadal wykorzystywana przez oligarchów gospodarczych (*oligarquías económicas*) ograniczających prawa społeczne i pracownicze, co prowadzi do zwiększenia wyzysku i wzrostu zysków kapitału. Dlatego celem partii była obrona interesów robotników. Związany z tym był projekt zmian w prawie pracy, w tym w zakresie rozwiązywania umów o pracę, plan skrócenia czasu pracy do 35 godzin w tygodniu, bez zmniejszania płac. Partia proponowała też opracowanie Krajowego Planu Zatrudnienia (*Plan Nacional de Empleo*) zawierającego m.in. projekt postępowania w zakresie walki z bezrobociem, zdelegalizowanie (*Ilegalizar*) tzw. pracy tymczasowej, promowanie uczestnictwa pracowników w procesie zarządzania przedsiębiorstwami, zakaz wykorzystywania pracy dzieci poniżej 16 roku życia, nawet w formie szkolenia praktycznego, zwiększenie płacy minimalnej do 1 tys. euro (*Incrementar el salario mínimo interprofesional a 1000 euros*), zwiększenie wydatków na bezpieczeństwo i higienę pracy (*seguridad y salud en el trabajo*) celem zmniejszenia liczby wypadków i chorób zawodowych, realizację szeregu działań mających na celu godzenie pracy i życia rodzinnego pracowników (*Promover la conciliación de la vida laboral y familiar de todos los trabajadores y trabajadoras*).

W drugiej części programu Ruch Społeczno-Republikański skoncentrował się na polityce mieszkaniowej. Partia chciała m.in. bronić prawa Hiszpanów do godnych warunków mieszkaniowych, przeciwdziałać spekulacji gruntami, budować mieszkania socjalne, działać na rzecz integracji społecznej w miastach.

W zakresie usług publicznych, które były przedmiotem kolejnej części programu, nacjonałiści wyrazili potrzebę wdrożenia nowej filozofii w tym zakresie. Racjonalna polityka transportowa powinna zatem zostać oparta na oszczędzaniu energii i surowców, w tym priorytecie dla kolei oraz dowartościowaniu transportu rowerowego i publicznego. Partia opowiedziała się za decentralizacją miast (*Descentralización de las ciudades*), która oznaczała zapewnienie przedmieściom dostępu do usług publicznych oraz subsydia m.in. oświatowe, kulturowe, zdrowot-

ne. Stosowne miejsce partia poświęciła nowym technologiom komunikacyjnym, w tym Internetowi i komputeryzacji.

W części programu poświęconej przemysłowi, energetyce i transportowi „patriotyczni socjaliści” postulowali utworzenie Ministerstwa Gospodarki i Planowania (*Ministerio de Economía y Planificación*). Jego zadaniem miałyby być konstruowanie strategii gospodarczej we współpracy z organizacjami pracowników i biznesu. Partia chciała też reform w systemie finansowym państwa. Postulowała restrukturyzację przemysłu, dostosowując go do wymogów ekologii, w tym konieczności pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych (*energías renovables*), zrezygnowania z energetyki jądrowej (*energía nuclear*), uznania priorytetu dla polityki promowania oszczędności w zużyciu energii (*ahorro energético*), ponownego wykorzystania odpadów, a co za tym idzie – zrównoważonego rozwoju (*desarrollo sostenible*). Autorzy programu sceptycznie odnieśli się do procesów prywatyzacyjnych i merkantylistycznego podejścia ekonomicznego (*orientación mercantilista*) w strategicznych sektorach gospodarki. Proponowali stworzenie zintegrowanego systemu transportowego i komunikacyjnego, kładąc nacisk na kolej, jej modernizację, otwarcie zamkniętych linii, elektryfikację sieci, budowę linii dwutorowych na najbardziej ruchliwych odcinkach oraz rozbudowę kolei dużych prędkości.

W kwestiach związanych z rolnictwem, rybołówstwem i polityką żywnościową partia krytykowała procesy prowadzące do degradacji środowiska, chemizację rolnictwa i pogorszenie jakości żywności. Zmierzała do podjęcia działań na rzecz rolników, w tym poprawy ich sytuacji ekonomicznej, rozwoju mechanizmów ochrony niekonkurencyjnych upraw, dywersyfikacji produkcji rolnej i zwierzęcej, tworzenia specjalnych funduszy zabezpieczających rolników przed sytuacjami nagłymi i wahaniami rynkowymi zagrażającymi stabilności sektora i rentowności gospodarstw. Chciała zakazu produkcji, importu i sprzedaży żywności genetycznie modyfikowanej. Partia popierała systemowe rozwiązania dotyczące ochrony rodzimych form i gatunków uprawianych, a także rodzimych ras zwierząt gospodarskich.

W zakresie polityki skarbowej partia wskazywała, że reformy w państwie będą możliwe, gdy zostanie zapewnione ich właściwe finansowanie. Elementem tego miałyby być podatki. W tym kontekście nacjonałiści proponowali np. zwalczanie nadużyć podatkowych i odwoływali się do idei solidarności społecznej, która, choć była sprzeczna z dominującą kulturą indywidualistyczną, to była, jak ocenili, sprawiedliwa i korzystna w dłuższej perspektywie czasowej pod względem zachowania spójności społecznej. Dlatego MSR zamierzał przeprowadzić kompleksową reformę podatkową. Chciał m.in. zwiększenia progresywności podatków (*Reforma del IRPF para aumentar la progresividad fiscal y que paguen más los que más tienen*), podatku za zanieczyszczenie środowiska, realizacji postulatu solidarności międzyregionalnej (*Solidaridad Interterritorial*), zaprzestania pomocy finansowej ukierunkowanej religijnie (*La completa separación entre Entidades Confesionales y el Estado, suprimiendo la financiación pública y todos los privilegios a cualquier creencia religiosa*), zmian w finansowaniu partii politycznych (*Los partidos políticos deben de autofinanciarse de forma legal, clara y transparente, sin recibir ninguna subvención pública por parte del Estado o por lobbys de presión, siendo en este último caso, de detectarse o descubrirse, motivo de fuertes sanciones*), a także innych podmiotów prywatnych, w tym organizacji pozarządowych (*ONG's*).

W odniesieniu do polityki zdrowotnej partia broniła publicznego charakteru systemu opieki w tym zakresie (*Sistema Nacional de Salud*). Sprzeciwiała się polityce prywatyzacyjnej poprzednich rządów, podkreślając, że rentowność ekonomiczna nie może stać ponad interesem społecznym. Opowiedziała się za promowaniem zdrowego stylu życia, propagowaniem medycyny prewencyjnej (*medicina preventiva*) i rozwojem edukacji zdrowotnej. Nacjonałiści chcieli m.in. modernizacji szpitali i zwiększenia liczby ośrodków podstawowej opieki zdrowotnej.

Istotną część programu partia poświęciła polityce społecznej. Przewidywała większą ochronę osób najsłabszych. Proponowała szereg działań o charakterze socjalnym dotyczących niepełnosprawnych, chorych, starców, emerytów, pogrążonych w chorobach społecznych. Działania te miały przybrać formę subsydiarną ze strony państwa, ale partia

popierała wszystkie akcje ukierunkowane na zapewnienie jedności społecznej.

W odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw nacjonałiści wskazywali na ich niezdolność do skutecznego konkurowania z dużymi firmami. Przyszłość upatrywali w specjalizacji, jakości produkcji i tradycji. Chcieli ograniczenia budowy nowych supermarketów (*grandes superficies*), które promują konsumpcjonizm, niską jakość, wpływają na małe przedsiębiorstwa i sposoby życia w miastach. Obiecali wsparcie dla małych firm i tradycyjnego handlu, a także ułatwienia w zakresie włączania bezrobotnych do działalności gospodarczej przez samozatrudnienie lub tworzenie mikroprzedsiębiorstw.

W kolejnym rozdziale, poświęconym przyrodzie, środowisko naturalne zostało potraktowane jako kluczowy czynnik egzystencji, związany z wielką odpowiedzialnością dbania o spuściznę przodków i moralnym obowiązkiem zapewnienia jak najlepszych warunków potomkom. MSR zapewnił, że będzie koncentrować się na tym obszarze w celu przeciwdziałania zagrożeniom dla życia na Ziemi. Proponował szereg przedsięwzięć ustawodawczych obejmujących problemy ochrony środowiska, w tym ustanowienia właściwych norm zanieczyszczeń i hałasu, kwestie prawa leśnego, prawa wodnego, a także podatków. Partia lansowała m.in. wdrożenie kultury oszczędności energii, zarówno w procesach produkcji, jak i konsumpcji, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, tworzenie alternatywnych systemów zaopatrzenia w wodę (*Creación de desaladoras*), włączenie edukacji ekologicznej do edukacji formalnej, opracowanie planu selektywnej zbiórki odpadów, opracowanie rygorystycznych przepisów ochrony środowiska w ramach kodeksu karnego, zmniejszenie emisji gazów powodujących efekt cieplarniany, rezygnację z urządzeń jądrowych, ograniczenie polowań (*Restringir la caza*).

Kolejnym punktem programowym MSR, poddanym analizie, była imigracja. Nazwana ona została prawdziwym problemem powodującym konsekwencje w wielu sferach życia społecznego. Winą za ten stan nacjonałiści obarczyli dotychczasowe rządy, niechętnie do rozwiązania problemu. Wzywali zatem do wydalenia nielegalnych imigrantów,

zatrzymania procesów łączenia rodzin, anulowania subwencji dla organizacji imigranckich, prowadzenia repatriacji legalnych imigrantów, którzy wyrażą zamiar powrotu do swojego kraju. MSR jednakże podkreślił, że imigranci to ofiary systemu kapitalistycznego eksploatującego ich, ale i ofiary reżimów politycznych w ich krajach (*El inmigrante es víctima de un sistema, el capitalista, que explota a los hombres y las mujeres, y es víctima de regímenes políticos corruptos y/o incapaces*). Dlatego imigracji zapobiec miałyby Międzynarodowy Plan na rzecz Zrównoważonego Rozwoju Trzeciego Świata (*Plan Internacional para el Desarrollo Sostenible en el Tercer Mundo*), który byłby finansowany przez narody o najwyższym PKB.

W rozdziale poświęconym bezpieczeństwu publicznemu nacjonalisci wnioskowali, że jeśli Hiszpanie nie czują się bezpiecznie w swoich miastach, działają zorganizowane grupy przestępcze, a towarzyszy temu poczucie bezkarności z jednej strony i strach z drugiej, to nie można mówić o wolności i państwie prawa (*no puede hablarse de libertad ni de Estado de Derecho*). Stąd za konieczne partia uznała m.in. stworzenie nowego systemu koordynacji pracy policji, utworzenie jednego numeru alarmowego dla wszystkich służb ratowniczych, podjęcie działań na rzecz zwalczania przemocy wobec kobiet, działań na rzecz bezpieczeństwa w ruchu drogowym, zakazanie prostytucji ulicznej i ukrytej, a zezwolenie na prostytucję w wyznaczonych miejscach, z zachowaniem zasad bezpieczeństwa i higieny, z dala np. od szkół.

Hiszpański wymiar sprawiedliwości partia uznała za mało cenniony i zdyskredytowany (*desprestigiada*), co spowodowane miało być bezkarnością przestępców. Stąd reforma kodeksu karnego powinna objąć, zdaniem nacjonalistów, wprowadzenie kary przymusowej pracy i dożywotniego więzienia za najbardziej odrażające zbrodnie, przestępstwa seksualne, w tym „pederastię”, handel narkotykami i udział w przestępczości zorganizowanej (*crímenes execrables, sexuales, especialmente la pederastia, narcotráfico y crimen organizado*). Partia proponowała też m.in. reformy strukturalne w wymiarze sprawiedliwości.

W części poświęconej edukacji, nacjonalisci konstatowali, że jest ona najlepszą inwestycją w przyszłość. Chcieli jednak ukierunko-

wać ją zgodnie z określonym systemem wartości. Żądali zmniejszenia liczby uczniów w klasach, zadbania o jakość nauki i zwiększenia wydatków na edukację, a w tym zbliżenia się do średniej Unii Europejskiej. Odrzucili filozofię edukacji bezstresowej, pozbawionej odpowiedzialności i dyscypliny (*Rechazar la filosofía de la ausencia de esfuerzo, responsabilidad y disciplina*). Reforma treści nauczania powinna była zaś zmierzać do wzmocnienia przedmiotów humanistycznych, w tym treści dotyczących tożsamości narodowej i kulturowej oraz solidarności Hiszpanów. Partia wzywała też do wyrównania szans edukacyjnych poprzez zwiększenie liczby szkół i ich proporcjonalne rozmieszczenie geograficzne. Zapowiedziała reformę systemu stypendiów i grantów, reformy kształcenia zawodowego i praktycznego oraz działania na rzecz związania ich z biznesem. Reformami miały zostać objęte także uniwersytety – celem poprawy jakości kształcenia, z zachowaniem ich autonomii. Nacjonałiści deklarowali wsparcie dla sportu dzieci i młodzieży, jak również edukacji dorosłych. Zaplanowali też reformy w zakresie kształcenia nauczycieli.

Analizując zagadnienie kultury i mediów, „patriotyczni socjaliści” uznali współczesność za czas inwazji kultury śmierci (*la invasión de la cultura-basura*), charakteryzujący się kryzysem sztuki, pogardą dla dziedzictwa historycznego, tradycji, wspólnotowości, kolonizacją kultury amerykańskiej (*colonización cultural americanomorfa*) i „alfabetyzmem kulturowym” („*analfabetismo cultural*”). Dlatego partia wzywała do działań przeciwnych tym zjawiskom i procesom, jak np. ochrony hiszpańskich i europejskich produktów kultury przeciwko amerykańskiej konkurencji, ochrony rodzimego przemysłu kulturowego, promowania czytelnictwa, promowania turystyki wiejskiej, ochrony zabytków i innych obiektów dziedzictwa narodowego, wspierania orkiestr, zespołów, grup tanecznych, rzemiosła, sztuki tradycyjnej i teatrów publicznych oraz obrony roli telewizji publicznej.

W następnej części programu jego autorzy uznali, że ludzie tworzący społeczeństwo mają prawa i obowiązki wykraczające poza ich indywidualizmy. Stąd w programie postulaty równości płci, zakazu dyskryminacji ze względu na płeć, zwalczania feminizacji ubóstwa

(*Combatir la feminización de la pobreza*) i walki z przemocą w rodzinach. W innym kontekście partia zapowiedziała promowanie zrównoważonej konsumpcji, reformę prawa ochrony konsumentów, uprzywilejowanie dzieci w społeczeństwie, zapewnienie im np. edukacji i ochrony przed agresją merkantylnemu, zachęcanie do edukacji seksualnej i rozpowszechnianie wiedzy o nieinwazyjnej antykoncepcji celem zapobiegania niechcianym ciążom, aborcjom, chorobom przenoszonym drogą płciową i zaburzeniom seksualnym. Partia zapowiedziała, że prawo do aborcji jako prawo kobiet, nigdy nie zostanie zaakceptowane przez nią (*El aborto defendido como un derecho propio de la mujer, nunca será aceptado por el MSR*). Aborcja nie może być bowiem prawem, wszak prawa ma także dziecko nienarodzone.

MSR zawarł w swoim programie koncepcje reformy administracji publicznej. Postulował jej modernizację, a propozycją państwa zdecentralizowanego uzasadniał odejście od biurokracji. Nadto partia chciała, aby kryteria przyjęcia do służby publicznej opierały się na równości, zdolnościach i zasługach kandydatów.

Wojsko i obronność były przedmiotem kolejnej części programu. Nacjonaliści potraktowali obronę jako prawo i obowiązek wszystkich obywateli. Jednakże choć ustawodawstwo zapewniało działalność profesjonalnej armii, rzeczywistość została oceniona przez nich inaczej. Zwrócili uwagę na niskie zarobki żołnierzy i słabe przygotowanie. Dlatego partia deklarowała opracowanie ustawy, w której zostałyby zapisana rola armii jako odpowiedzialnej za obronę suwerenności, integralności, wolności i godności narodu oraz jego systemu prawnego, a także realizującej stosowne zadania w sytuacjach kryzysowych. Organizacja obrony miałaby objąć trzy sfery: odstraszenie potencjalnych wrogów, sprawność działania i koncepcję operacyjnej obrony terytorialnej (*Defensa Operativa del Territorio*). Poza siłami lądowymi, morskimi i powietrznymi miały zostać utworzone wojska obrony narodowej, o charakterze strategicznym i odstrasającym (*Junto a las tradicionales Fuerzas de Tierra, Mar y Aire, se crearán las Fuerzas Estratégicas, encargadas del factor disuasorio de la defensa nacional*). Propozycje partii odnosiły się także do włączenia w system obronny osób spoza wojska,

edukacji oraz przemysłu zbrojeniowego. Miała też zmienić się pozycja społeczna żołnierza.

Politykę zagraniczną „patriotyczni socjaliści” analizowali w kontekście członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej. Partia proponowała przyjęcie konstytucji federalnej Europy (*Constitución Federal de Europa*), w której zapisane zostałyby prawa obywateli i pracowników, kompetencje władz, parlamentu oraz prawa narodów i udziału ludzi w budowaniu jedności narodów Europy (*Unidad Nacional Europea*). Partia oceniła jako postępowe przepisy wspólnotowe dotyczące ochrony środowiska, prawa do informacji, ochrony zdrowia i higieny pracy, równych szans dla kobiet i mężczyzn, ochrony konsumentów. Apelowoła o wzmocnienie polityki zagranicznej i obronnej Unii (*Reforzar la política exterior y de defensa común de la UE*), ale w kontekście uniezależnienia się od Stanów Zjednoczonych (*para abandonar la actual situación de dependencia de EE.UU.*), a także o opuszczenie NATO i wzmocnienie roli wojska europejskiego (*Salida inmediata de la OTAN y refuerzo del papel del Euroejército*). Chciała darowania krajom Trzeciego Świata długów, co uzależniała jednak od ich wewnętrznych reform. Wysuwała pretensje do Gibraltaru (*Reivindicación incondicional de la soberanía española de Gibraltar*). Broniła hiszpańskości Ceuty i Melilly. Popierała koncepcję suwerenności Sahary i międzynarodowego uznania demokratycznej i arabskiej republiki na tym obszarze (*Reivindicación de la soberanía del Sahara y reconocimiento internacional de la República Árabe Saharaui Democrática*). Popierała integrację krajów Europy Wschodniej w Unii Europejskiej, w tym byłego Związku Radzieckiego (*Fomentar la paulatina inclusión de los países del Este de Europa, incluidos los de la antigua Unión Soviética, en la Unión Europea*). Sprzeciwiała się wejściu Turcji i Izraela do Unii Europejskiej (*Tajante oposición a la entrada en la Unión Europea de Turquía -e Israel-*), co traktowała jako instrument polityki USA i analizowała jako przeszkodę ku konsolidacji Europy jako alternatywy dla Ameryki. Apelowoła o uznanie państwa palestyńskiego, nielegalnie zajętego przez syjonistów (*Reconocimiento del Estado Palestino, ocupado ilegalmente por la entidad sionista*).

Krytykowała Światową Organizację Handlu, Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy, ale wspierała międzynarodowe stosunki gospodarcze oparte na szacunku dla tożsamości i suwerenności narodów.

Analizując kwestię demokracji, nacjonałiści uznali, że powstanie hiszpańskiego reżimu politycznego było wynikiem konsensusu między spadkobiercami dyktatury generała Franco i opozycją oraz ośrodkami międzynarodowymi (*El actual Régimen político español fue resultado del consenso entre los herederos de la dictadura del General Franco y una oposición con muchas dependencias internacionales*). Charakteryzował go deficyt demokracji. Dlatego partia proponowała zmiany w ustawie o partiach politycznych i ordynacji wyborczej. Zapowiedziała rozwój form bezpośredniego uczestnictwa obywateli w rządzeniu, np. poprzez referendum, walkę z korupcją w sferze politycznej, rozwój e-demokracji.

W ostatniej części programu Ruch Społeczno-Republikański wzywał do reformy konstytucyjnej. Miała ona zapewnić realizację programowych postulatów partii i zmienić formę państwa na model republikański, w którym głowa państwa miała być wybierana w wyborach powszechnych i bezpośrednich. Nowa konstytucja miała zostać zatwierdzona w referendum narodowym.

* * *

Program Ruchu Społeczno-Republikańskiego oparty został – jak wyjaśnił jeden z aktywistów partii, Jordi de la Fuente – na trzech filarach. Pierwszym z nich była „Hiszpania”. Partia analizowała, że naród hiszpański musi dążyć do zachowania jedności, ale i z szacunkiem traktowała tożsamości regionalne, które go ukształtowały. Drugi filar to „Republika”. Ruch dążył do budowy państwa merytokratycznego, sprzeciwiał się monarchii, którą uznano za kosztowną i bezużyteczną. Trzeci filar to „Socjalizacja”. Miała być ona narzędziem służącym do osiągnięcia sprawiedliwości społecznej. Oznaczała demokratyzację stosunków pracy, zwiększenie roli pracowników w ich zakładach pracy, a także w ciałach ustawodawczych państwa. Oznaczała także nacjonalizację strategicznych sektorów gospodarki, stanowiących o żywotnym interesie narodu, nacjonalizację działalności bankowej, a także działal-

ność subsydiarną banku publicznego ukierunkowaną na aktywność w sferze prywatnej⁷¹.

Socjalizacji, stanowiącej trzeci filar programu Ruchu Społeczno-Republikańskiego, partia poświęciła w analizowanym dokumencie najwięcej miejsca. Deklarowała, że jej celem jest obrona interesów robotników. Dążyła do zapewnienia im godnych warunków mieszkaniowych i budowy mieszkań socjalnych, zapowiadała działania na rzecz integracji społecznej w miastach. Chciała wreszcie powołania Ministerstwa Gospodarki i Planowania. W projekcie polityki fiskalnej Ruch odwoływał do idei solidarności społecznej, uzasadniając tym samym nierówności obciążeń podatkowych. W polityce ochrony zdrowia partia broniła publicznego charakteru systemu opieki zdrowotnej. Istotne miejsce w programie poświęciła polityce społecznej. Przewidywała większą ochronę osób najsłabszych.

Ruch nie sprzeciwiał się prostytucji, choć chciał uregulować świadczenie usług przez prostytutki. Stanowczo jednak był przeciwny uznaniu prawa do aborcji, co uzasadniał prawami nienarodzonego dziecka.

Partia apelowała o uznanie wyższej rangi przedmiotów humanistycznych w edukacji, celem kształcenia w zakresie treści dotyczących tożsamości narodowej i kulturowej.

Ruch Społeczno-Republikański apelował wreszcie o wzmocnienie polityki zagranicznej i obronnej Europy – co charakterystyczne dla partii nacjonalistycznych – w kontekście uniezależnienia się od Stanów Zjednoczonych. Chciał darowania długów krajom Trzeciego Świata, co uzależniał jednak od ich wewnętrznych reform. Wysuwał pretensje do Gibraltaru.

Nacjonałści wzywali do uznania państwa palestyńskiego, które w ich opinii zostało nielegalnie zajęte przez syjonistów. W samym programie nie poświęcili istotnego miejsca syjonizmowi, ale w enuncjacjach publicznych nie stronili od jego krytyki. Syjonizm uznawali za

⁷¹ Jordi de la Fuente „*La Alternativa Nacional Revolucionaria Española*”, 4.02.2014, <https://misentrevistados.wordpress.com/2014/02/04/jordi-de-la-fuente-la-alternativa-social-revolucionaria-espanola/>, 11.12.2016.

żywotne i najważniejsze zagrożenie dla narodów Starego Kontynentu. W jednym z komentarzy prezes partii Juan Antonio Llopart ocenił: „radyczny islam (islamizm) jest wrogiem, jednak główny przeciwnik do pokonania, wróg moich Wartości, moich Idei, który kupuje sumienia i żywi lokajów, który narzuca swoje dogmaty i chce zniszczyć Europę pozostaje ten sam: syjonizm. Tak wiele gorliwości przeciwko islamizmowi, towarzysze, tak wiele. Szkoda, że niektórzy nie są tak gorliwi przeciwko kapitalizmowi”⁷².

Hiszpański nacjonalizm jest „rozdrobniony” i zdezintegrowany, a wielość partii i organizacji odwołujących się do nacjonalizmu świadczy o jego polaryzacji i sprzyja kierowaniu poparcia społecznego ku innym programom. Brak społecznego wsparcia dla hiszpańskiej „dalekiej prawicy” i jej historyczna erozja to tylko niektóre przyczyny polaryzacji programowej partii o takich właśnie predylekcjach.

⁷² *Juan Antonio Llopart: Głównym wrogiem syjonizm, nie islam*, 28.04.2016, <http://www.nacjonalista.pl/2016/04/28/juan-antonio-llopart-glownym-wrogiem-syjonizm-nie-islam/>, 11.12.2016.

V

Tautininkų sąjunga Związek Narodowców LITWA

Tradycje Związku Narodowców (Tautininkų sąjunga, TS) sięgają aktywności nacjonalistów działających jeszcze przed I wojną światową, a następnie pod nazwą Litewski Związek Narodowców (Lietuvių tautininkų sąjunga) lat 1924-1940. Od 1989 roku ruch nacjonalistów odrodził się pod wspomnianą nazwą, działając samodzielnie do 2008 roku, kiedy to utworzył ugrupowanie koalicyjne pod inną nazwą. Od 2011 roku grupa nacjonalistów rozpoczęła funkcjonowanie w ramach ugrupowania Tautininkų sąjunga. Jego przewodniczącym był wówczas Gintaras Songaila, następnie Julius Panka, a od 2015 roku pozostawał nim Audrius Rudys⁷³.

W dokumencie z 2015 roku pt. *Zasady programowe (Principų programa)*⁷⁴, składającym się z 11 punktów, sygnowanym przez to ugrupowanie jako Lietuvių tautininkų sąjunga, partia ta państwo litewskie upatrywała jako wolne i samorządne, w którym najwyższą moc ma litewskie prawo. Litwa została tu ujęta jako demokratyczna republika, z demokracją przedstawicielską i uczestniczącą, w której najważniejsze kwestie dla narodu i państwa rozstrzygane powinny być w referendum. Zadaniem państwa jest opieka nad narodem litewskim i ochrona litewskiej tożsamości. Dla partii rodzina jest rdzeniem państwa (*Šeima – valstybės branduolys*), a jego zadaniem jest opieka nad rodziną. Propaganda deprawacyjna winna być zabroniona (*Ištvirkimo propaganda – draudžiama*), co, jak można przypuszczać, odnosi się do polityki tole-

⁷³ Tautininkų sąjunga, *Istorija*, <http://www.tautininkai.lt/organizacija/istorija/>, 19.09.2016.

⁷⁴ Lietuvių tautininkų sąjunga, *Principų programa*, <http://www.tautininkai.lt/principu-programa-2015-m/>, 19.09.2016.

rancji seksualnej i obyczajowej. Duch państwa (*valstybės dvasia*) stanowi kultura narodowa. Wyraża ona i nadaje sens ludzkim relacjom. Stąd polityka imigracyjna, w opinii nacjonalistów, powinna być ściśle regulowana. Napływ imigrantów powoduje bowiem konflikty społeczne i kulturowe, a nawet terroryzm. Państwo powinno zapewnić swoim obywatelom powszechny dostęp do edukacji, a badania naukowe powinny być wspierane przez nie. Siły zbrojne państwa muszą być odpowiednio wyposażone, a ich finansowanie powinno być jednym z priorytetów. System bezpieczeństwa narodowego winien być uzupełniony o obronę terytorialną i edukację samoobrony. Litwa powinna też wzmocnić więzi z Łotwą i Estonią, a także z Ukrainą i warunkowo z Białorusią. Współpraca polityczna, gospodarcza i wojskowa między tymi państwami to dla litewskich nacjonalistów odpowiedź na imperializm Moskwy, szowinizm Warszawy i federalistyczne aspiracje dominacji Brukseli (*Maskvos imperialistų, Varšuvos šovinistų ir Briuselio federalistų viešpatavimo siekiams*). Życzeniem nacjonalistów było, aby rejon Kaliningradu (*Karaliaučiaus*) był zdemilitaryzowany.

W dokumencie przyjętym przez Kongres Związku Narodowców w 2016 roku pt. *Ramowy program (Bendroji programa)*⁷⁵, litewscy nacjonaliści zdefiniowali termin „naród”. Tak zatytułowana została pierwsza część rozbudowanego programu, który składa się z 14 części ze 169 punktami. Naród to dla nich wspólnota ludzi, którzy mają wspólne pochodzenie, język, kulturę, samoświadomość historyczną odnoszącą się do ojczyzny i losu historycznego. Naród jednoczy zarówno istotę fizyczną, jak i duchową. Doceniając wartość własnego narodu partia odcięła się od szowinizmu narodowego. W państwie najwyższa władza powinna należeć do narodu, co ma być alternatywą dla alienacji właśnie państwa i narodu. To naród jest fundamentem dobrobytu, ale wyzwaniem dla niego są: globalizacja, upadek moralny, egoizm liberalizmu, imperializm sąsiadów, korupcja i wykluczenie społeczne (*valstybes griauantis ir tautas barstantis globalizmas, dorovinis nuosmukis, egoi-*

⁷⁵ Tautininkų sąjunga, *Bendroji programa*, <http://www.tautininkai.lt/programos/bendroji-programa-2016-m/>, 19.09.2016.

stinis liberalizmas, didžiųjų kaimynų imperializmas, valstybės užvaldymas, korupcija ir socialinė atskirtis). Dlatego należy wzmocnić vitalność narodu, jego moralność, świadomość, miłość do ojczyzny i rozwijać gospodarkę.

W drugiej części programu, poświęconej jednostkom, rodzinom i społeczeństwu, nacjonałiści z Litwy analizowali problematykę wartości osobistych, rozwoju osobowości człowieka i subsydiarności państwa w tym zakresie. Partia wskazała na ścisły związek praw jednostki i jej obowiązków wobec rodziny, społeczeństwa, narodu i państwa. Wspólnota tak ujętych interesów, przewyższająca prywatne wartości, została potraktowana jako ważna dla narodu jako całości, dla jego przetrwania i rozwoju. Dlatego państwo powinno zapewnić bezpieczeństwo dzieciom i młodym ludziom, rugując z systemu edukacji i mediów propagandę nakierowaną na przemoc, alkoholizm, narkomanię, rozwiązłość seksualną i konsumpcjonizm. Rodzina została zdefiniowana przez partię jako mężczyzna i kobieta w związku małżeńskim, a także rodzice i dzieci oraz bracia i siostry żyjący we wspólnocie. Dla nacjonalistów rodzina stanowiła podstawową wspólnotę, w której ludzie uczą się kochać bliźniego, kształtować cnoty i wartości. Z uwagi na rangę rodziny w programie partii, homoseksualizm potraktowany został jako zboczenie, którego publiczna promocja powinna być zabroniona (*homoseksualizmo ir kitų iškrypimų propagavimas draudžiamas visose viešose erdvėse*). Państwo powinno zapewnić pomoc także rodzinom ubogim, dysfunkcjonalnym i niepełnosprawnym członkom rodzin.

Trzecia część *Bendroji programa* została poświęcona edukacji i nauce. Poza przekazywaniem wiedzy system edukacji powinien kłaść nacisk na edukację obywatelską i etnokulturową. Opierać powinien się na takich elementach, jak: dyscyplina, zrównoważenie praw człowieka i obowiązków wobec narodu, lojalność, kultura narodowa, historia i język, moralność, seksualność i zdrowy styl życia, w tym profilaktyka uzależnień, szkolenie wojskowe, priorytetowe traktowanie języka litewskiego, matematyki i historii Litwy w kształceniu ogólnokształcącym, możliwość kształcenia zawodowego, podwyższenie prestiżu zawodu nauczyciela i jego zarobków, poświęcenie szczególnej uwagi szkolnic-

twu we wschodniej części Litwy. Szkolnictwo i nauka potraktowane zostały jako obszary strategiczne.

W czwartej i piątej części Związek Narodowców podkreślił rolę kultury i mediów oraz języka w polityce państwa, odnosząc tę pierwszą kwestię do wartości materialnych i duchowych w modelu organizacyjnym narodu. Zwrócił uwagę na pogodzenie sprzeczności otwartości na świat przy jednoczesnym zachowaniu tożsamości narodowej. Kultura bowiem wyraża i nadaje sens więziom międzyludzkim, stanowi wskazówki o charakterze duchowym oraz moralnym i przyczynia się do szczęścia społeczeństwa (*Kultūra išreiškia, sąlygoja ir įprasmina žmonių tarpusavio santykius, teikia dvasinius ir dorovinius orientyrus, skatina gerą ūpą, prisideda prie gyventojų laimės indeksu*), zaś kultura wyższa prowadzi do postępu. Stąd należy włączyć ją do polityki edukacyjnej państwa poprzez np. otwarcie instytucji edukacyjnych dla muzeów, bibliotek i innych podmiotów dziedzictwa kulturowego. Istotną częścią polityki kulturowej powinno być promowanie pamięci historycznej, wspieranie przez państwo i samorządy instytucji kultury, jak muzea, archiwa, biblioteki, zwiększenie ich dostępności dla Litwinów i turystów z zagranicy, a także ochrona dziedzictwa przyrodniczego i pięciu litewskich regionów etnograficznych (Żmudź, Auksztota, Dzukia, Suwalszczyzna, Litwa Mniejsza). Niemalże znaczenie w polityce kulturowej nacjonalisci przywiązywali do mediów. Natomiast w zakresie polityki językowej nacjonalisci podkreślili konieczność ochrony języka litewskiego oraz brak możliwości jego zastępowania innymi językami, np. w publicznym nazewnictwie miast lub ulic.

Szósty rozdział programu partii zawierał treści odnoszące się do relacji narodu litewskiego z cudzoziemcami i etniczności ziem litewskich (*Lietuvių etninės žemės. Lietuvių etninėmis žemėmis vadinamos žemės, kuriose lietuviai – seniausia gyvenanti tauta. Jas sudaro rytinė Karaliaučiaus krašto dalis iki Alnos, Geldapės ir Suvalkų kraštai, Apso, Gervėčių, Rodūnės ir Pelesos gyvenvietės ir aplinkiniai kraštai*). Poruszony został w nim problem litewskich emigrantów, którzy zostali potraktowani jako część narodu, a także wspierania ich przez państwo. Wyzwaniem dla nacjonalistów była natomiast imigracja, która, jako

imigracja masowa, powinna zostać zatrzymana. Może bowiem negatywnie wpływać na kulturę narodową (np. poprzez nieintegrowanie się imigrantów ze społecznością lokalną), rynek pracy i system opieki społecznej. Polityka migracyjna powinna być jednak uzależniona od rodzaju imigracji. Inaczej bowiem powinni być traktowani uchodźcy wojenni, dla których Litwa stanowi pierwszy i najbliższy bezpieczny kraj, inaczej wykwalifikowani pracownicy, których brakuje na Litwie, a jeszcze inaczej nielegalni imigranci.

Kolejny rozdział został poświęcony państwu i zarządzaniu nim. Litwa została tu zdefiniowana jako wolne i samorządne państwo, którego podstawą jest litewski naród i równość jego członków wobec prawa. Według nacjonalistów wszyscy mieszkańcy powinni mieć prawo do obywatelstwa litewskiego pod warunkiem, że określona osoba nie jest obywatelem innego państwa. Inne przypadki winne być regulowane przez prawo bądź indywidualnie. Natomiast cudzoziemiec mógłby zostać obywatelem Litwy, jeśli przebywa w tym kraju przez co najmniej 20 lat, zintegrował się ze społeczeństwem i jeśli nie jest obywatelem innego państwa, ale także za specjalne zasługi dla Litwy. Najwyższą moc w państwie powinno mieć litewskie prawo. Podobnie jak w dokumencie *Principų programa*, Litwa została określona jako demokratyczna republika łącząca demokrację przedstawicielską i uczestniczącą, przy czym szczególne znaczenie nacjonałiści nadali instytucji referendum.

Część siódma programu została poświęcona kwestiom społecznym i zdrowiu. Nacjonałiści sprzeciwili się podziałom społecznym opartym na nierówności zasobów, tzn. sytuacji, w której niewielka część społeczeństwa jest posiadaczem znacznych bogactw, zaś większą część tworzą ludzie ubodzy. W duchu arystotelesowskim równowaga społeczna została potraktowana przez nacjonalistów jako zapobiegająca konfliktom i wzmacniająca zainteresowanie obywateli ich własnym krajem. Nacjonałiści proponowali powiązać wysokość minimalnego miesięcznego wynagrodzenia z przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem. Twierdzili, że nie może być ono niższe od progu ubóstwa. System zabezpieczenia społecznego musi gwarantować wsparcie dla rodzin (w tym poprzez system tzw. wzajemnych zobowiązań obywateli i pań-

stwa), darmową opiekę medyczną (z zastrzeżeniem, że system opieki zdrowotnej powinien być przede wszystkim nakierowany na zapobieganie chorobom), opiekę nad niepełnosprawnymi (nacionaliści chcą jednak, aby osoby takie pracowały, jeśli stan zdrowia tego nie uniemożliwia, przez co tworzyłyby wartość dodaną dla gospodarki i społeczeństwa, a także czuły się użytecznymi jego członkami), emerytury, dotacje i pożyczki państwowe oraz rozdział podatków dla instytucji społecznych.

Rozdział dziewiąty został poświęcony innej problematyce. Przede wszystkim dla nacjonalistów każdy ma prawo do życia. Aborcja, poza wyjątkowymi przypadkami, powinna być zabroniona, a sztuczne zapłodnienie dozwolone w sytuacji medycznej przeszkody do posiadania dzieci. Prywatność człowieka mogłaby być ograniczona przez prawo tylko wtedy, gdy byłoby to konieczne dla ochrony praw człowieka, moralności i państwa. Wykorzystywanie seksualne zostało zakwalifikowane przez partię jako bardzo poważne przestępstwo, które powinno być karane więzieniem i kastracją chemiczną. Potępiona została prostytutka i stręczycielstwo. Mianem poważnego przestępstwa partia określała propagowanie homoseksualizmu, pedofilii i innych zbrodni seksualnych (*Homoseksualizmo, pedofilijos ir kitų lytinių iškrypimų propagavimas – sunkus nusikaltimas*), szarlatanerią, zbrodnią przeciwko ludzkości i pogwałceniem praw indywidualnych nazwano tzw. zmianę płci (*Vadinamasis lyties keitimasis – šarlatanizmas, nusikaltimas žmogiškumui ir asmens teisių pažeidimas*), a słowo błąd pojawiło się w programie przy terminie „genderyzm”. Poważnie Związek Narodowców potraktował również przestępstwa przeciwko naturze i środowisku oraz walkę z korupcją. Osobne miejsce poświęcił zbrodniom przeciwko Litwie i ludzkości. Postulował, aby zbrodnie reżimu komunistycznego traktować na równi ze zbrodniami nazistów lub innych reżimów totalitarnych. Do grona odpowiedzialnych za zbrodnie partia zaliczyła reżimy Związku Radzieckiego, Polski i Niemiec (*Komunistinių režimų nusikaltimai turi būti vertinami taip pat, kaip ir nacistinių ar kitų totalitarinių režimų nusikaltimai. Sovietų Sąjungos, Lenkijos ir Vokietijos vykdytos Lietuvos (ar jos dalies) okupacijos, okupacinių režimų, jų kariūnų, partizaninių ir policinių struktūrų vykdyti Lietuvos gyventojų geno-*

cidai, kiti kariniai nusikaltimai ir nusikaltimai žmogiškumui turi būti vertinami vienodai). Kwestie porządku publicznego uzupełniły ponadto zagadnienia takie, jak: recydywiści, dilerzy narkotyków, działalność na rzecz innych państw, powrót do kary śmierci, prawo do samoobrony, uzbrojenie narodu (jako element bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego), skuteczność prokuratury, reforma sądownictwa, w tym wzmocnienie świadomości i kultury prawnej obywateli, sprecyzowanie kompetencji Trybunału Konstytucyjnego, działalność notariuszy i komorników, funkcjonowanie zakładów karnych, z uwzględnieniem ich podziału w oparciu o kryterium rodzajów przestępstw.

Dziesiąta część programu Związku Narodowców z 2016 roku dotyczyła polityki gospodarczej. Wśród podstawowych zasad ekonomicznych, które winny rządzić polityką państwa, autorzy programu wymienili różnorodność form własności, społecznie zorientowaną gospodarkę rynkową, interwencjonizm państwa, wzmocnienie kapitału lokalnego i priorytet interesów kraju. Zdaniem nacjonalistów podmioty o strategicznym znaczeniu dla narodu powinny być własnością państwa lub winny być kontrolowane przez nie. Postulat ten powinien dotyczyć zasobów naturalnych, energetyki, transportu publicznego i telekomunikacji. Grunty rolne powinny być własnością obywateli litewskich lub państwa. Podstawową zasadą autonomii państwa powinna być krajowa waluta – lit litewski, która w obecnych okolicznościach może występować wspólnie z euro. Partia wzywała do ograniczenia biurokratycznych przeszkód dla tworzenia i funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw. Lokalni producenci i handlowcy powinni współpracować wzorem okresu międzywojennego, kiedy Litwa znalazła się w okresie rozkwitu gospodarczego. Partia nawoływała także do ucywilizowania stosunków pracy. Pracownik musi otrzymać godziwą zapłatę za swoją pracę. Państwo musi wspierać lokalną produkcję, handel i usługi, jak również ich eksport. Polityka podatkowa państwa powinna obejmować także podatek od dochodów przeliczonych na jednego członka rodziny.

Rozdział jedenasty został poświęcony energetyce. W programie zaznaczono, że państwo powinno dążyć do niezależności energetycznej,

wspierać wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii i promować oszczędności w zużyciu energii.

Część dwunasta została poświęcona innowacjom i postępowi. Partia opowiedziała się za współpracą międzynarodową w dziedzinie badań i innowacji oraz eksperymentalnych prac rozwojowych i technologicznych, które prowadzone byłyby w interesie Litwy. Nacjonałiści sprzeciwiali się innym państwom i strukturom globalnym oraz wykorzystywaniu potencjału Litwy na ich korzyść. Dlatego też Litwa musi opracować nowe technologie, a jeśli to będzie konieczne, „powtórzyć” już opracowane w innych krajach (*Globalizacijos ir aštrios konkurencijos sąlygomis Lietuva privalo kurti naujas technologijas pasirinktose srityse, o esant reikalui ir kartoti jau sukurtas kitose valstybėse*).

W trzynastej części programu litewscy nacjonałiści odnieśli się do stosunków międzynarodowych. Choć swoje opinie w tym zakresie wyrażali pośrednio także w innych rozdziałach, tu sformułowali podstawowe tezy, na których funkcjonowanie Litwy na arenie międzynarodowej powinno opierać się. Dla partii tej każdy naród jest suwerenem politycznym w swojej historycznej i etnicznej ojczyźnie. Naród sam podejmuje decyzje o utworzeniu własnego państwa narodowego. Litewscy nacjonałiści wspierali determinację innych narodów do tworzenia własnych organizmów państwowych, obrony niepodległości, integralności terytorialnej, tożsamości narodowej i obywatelskiej. Stosunki między narodami i państwami powinny opierać się na uczciwości, sprawiedliwości, wzajemnych korzyściach i szacunku. W kwestii integracji europejskiej partia ta uznała, że przekształcenie Unii Europejskiej w państwo związkowe nie jest do zaakceptowania (*Europos Sąjungos viršmas iš valstybių sąjungos į sąjunginę valstybę – absoliučiai nepriimtinas*). Decyzje podejmowane w Unii powinny opierać się na suwerenności i równości państw członkowskich, stąd potrzebne jest prawo weta. O kwestiach narodowych i lokalnych powinno decydować państwo, zaś problemy wykraczające poza suwerenność litewską powinny być rozstrzygane w drodze referendum. Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego – NATO została nazwana związkiem suwerennych państw służącym realizacji wspólnych celów strategicznych (*Šiaurės Atlanto Sutar-*

ties Organizacija yra suverenių valstybių sąjunga bendriems strateginiams tikslams ir uždaviniams). Uczestnictwo Litwy w NATO było jednym z warunków jej niezależności (*Ji yra viena iš Lietuvos nepriklausomybės sąlygų. Remiame savo šalies narystę šioje organizacijoje ir garantuojame, kad vykdysime visus su naryste NATO susijusius įsipareigojimus, nes tai atitinka gyvybinius mūsų valstybės interesus*). Taka ocena litewskich nacjonalistów znacząco odbiega od opinii nacjonalistów z innych państw, zwłaszcza z Europy Środkowo-Wschodniej. Pomimo tego Litwa powinna wzmocnić więzi z Łotwą i Estonią, choćby ze względu na historyczną wspólnotę losów ich narodów, ale także z Białorusią i Ukrainą, jak również z Węgrami, Rumunią, Mołdawią, Czechami, Słowacją. Współpraca między tymi państwami pozwoli na uwolnienie się od Moskwy, Brukseli i częściowo także aspiracji imperialnych Warszawy (*Šis bendradarbiavimas taptų laisvą regiono valstybių atsaku Maskvos ir Briuselio, iš dalies – Varšuvos imperiniam siekiams*). Dla członków tej partii stosunki Litwy z Polską zostały przesłonięte rokiem 1920, problemem Suwalszczyzny i Wilna (*Santykius su Lenkija temdo 1920 m. Suvalkų sutarties sulaužymas, Vilniaus krašto okupacija ir jos pasekmes*). Dlatego nowa umowa z Polską powinna być podpisana po rozwiązaniu tego problemu i w oparciu o wzajemne zaufanie. Polska powinna także zrezygnować z ingerencji w wewnętrzne sprawy Litwy, wywierania międzynarodowej presji i zniesławiania Litwy. Wobec Rosji nacjonałiści wyrażali brak zaufania i szacunku, co spowodowane było agresywną polityką tego państwa w Czeczenii, Gruzji i na Ukrainie, w tym aneksją i okupacją Krymu (*Dabartinis Rusijos režimas, teisinantis sovietai režimą, vykdeis okupaciją, aneksiją ir represijas Čėčėnijoje, o vėliau – agresijos aktus prieš Gruziją ir Ukrainą, Krymo okupaciją ir aneksiją, nėra tas kaimynas, kurį galėtume gerbti ar juo pasitikėti*). Partia odniosła się również do kwestii regionu kaliningradzkiego i problemów z jego tożsamością.

Ostatni rozdział programu został poświęcony tematyce obronności. Obrona niepodległości państwa i jego integralności terytorialnej została przez nacjonalistów potraktowana jako prawo i obowiązek. Celem partii było dążenie do zniechęcania wrogów do ataku na Litwę po-

przez cenę przekraczającą ewentualne korzyści z ataku. Również zobowiązania wobec partnerów z NATO partia potraktowała jako ważne, ale zaznaczała, że najpierw sama Litwa musi być w stanie bronić się. W programie zwrócono uwagę na konieczność obrony terytorialnej, modernizacji sprzętu wojskowego i przeszkolenie społeczeństwa do natychmiastowego zorganizowania i podjęcia walki partyzanckiej w przypadku zajęcia przez obce wojska państwa lub części jego terytorium. Dlatego też każdy obywatel winien odbyć służbę wojskową, a w szkołach różnych szczebli powinno być prowadzone szkolenie wojskowe. To powinno łączyć się z edukacją patriotyczną. Jako historycznie główne zagrożenie dla Litwy nacjonałiści wymieniali Rosję, ale otwarta inwazja wojskowa nie była według nacjonalistów jedynym możliwym sposobem agresji, czego dowiodły wydarzenia na Ukrainie. W sytuacji wybuchu podobnego „konfliktu wewnętrznego” nie należy oczekiwać pomocy partnerów z NATO (*Pagrindinė karinė grėsmė Lietuvai istoriškai kyla iš Rusijos. Antra vertus, įvykiai Ukrainoje liudija, kad atvira karinė invazija – ne vienintelis būdas vykdyti agresiją. Vidinės įtampos kurstymas, perrengtą savanorių siuntimas ar netgi telkimas iš vietinių piliiečių – daug pavojingesni agresijos veiksmai. Juolab kad inscenizavus vidinį konfliktą, mums sunkiau būtų laukti pagalbos iš NATO partnerių*). Nadto masowa imigracja może przyczynić się do zagrożenia terrorystycznego. Państwo powinno także rozwijać potencjał naukowo-badawczy w dziedzinie obronności. W kwestii NATO partia uznała, że blok zapewnia pomoc wojskową w razie agresji, ale też każdy kraj sam zobowiązany jest najpierw zadbać o własną obronę. Stąd Litwa musi przeznaczać co najmniej 2% PKB na obronę narodową. Dotyczy to zwłaszcza ewentualności wojny hybrydowej i „konfliktu wewnętrznego”. Żołnierze litewscy powinni brać udział w misjach wojskowych poza krajem, choćby dla zdobycia doświadczenia przydatnego na wypadek wojny. Jednak podstawowym zadaniem wojska jest obrona Litwy. Dla obronności państwa istotną rolę powinny pełnić służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze.

Litewski nacjonalizm miał wymiar negatywny i zewnętrzny. Jego negatywność oznaczała negację wrogów, których „istnienie” przejawiać się miało w zewnętrznym wymiarze, tzn. w postaci sił globalizacyjnych, w tym elit Unii Europejskiej, a także Rosji oraz Polski. Choć krytyka globalizacji, integracji europejskiej, czy też narodów sąsiednich była elementem składowym enuncjacji i programów partii politycznych o proveniencji nacjonalistycznej także w innych państwach, to w przypadku nacjonalizmu litewskiego, te trzy elementy, tworzące trójkąt Bruksela – Moskwa – Warszawa, stanowiły o jego tożsamości. One właśnie były pierwotne wobec innych elementów programowych Związku Narodowców, jak np. wobec problemu definiowania narodu, kwestii rodziny, edukacji, kultury, spraw socjalnych i gospodarczych. Te zaś zostały przesłonięte przez terytorialne, siłowe i militarne postrzeganie bezpieczeństwa państwa, ale z takim rodzajem jego eksplanacji były ściśle związane.

Postulat nacjonalistów litewskich wzmacniania więzi z Łotwą, Estonią, Ukrainą i ewentualnie z Białorusią był przejawem upatrywania w historii tych państw podobieństw losów oraz pozycji geograficznej i geopolitycznej. To z kolei wiązało się z nacjonalistyczną optyką zagrożeń w postaci „dominacji Brukseli”, „szowinizmu Warszawy”, ale przede wszystkim – „imperializmu Moskwy”.

W odniesieniu do pierwszego z wymienionych zagrożeń konstytuujących litewski nacjonalizm, Julius Panka – jeden z liderów ruchu – uznał, że „globalizacja jest ogromnym wyzwaniem dla wszystkich narodów świata, niszczy narody i kultury, chcąc zaprowadzić równość, aby zniszczyć różnice między nimi, ich tradycje i dziedzictwo”. Panka identyfikował ją z systemem kapitalistycznym: „Dziki kapitalizm niszczy wzajemną solidarność, deprecjując wszystkie wartości i podkreślając tylko jedną >>superwartość<< – pieniądze. Kapitalizm to nie tylko relacje ekonomiczne, to straszny system anty-wartości, który zniewala ludzi i narody. Ci, którzy służą kapitalizmowi, służą bezlitosnemu bogu pieniądza”. Taki system według lidera partii niszczył rodziny tworzące naród. Częścią tych procesów miała być integracja europejska: „Wi-

dzimy Unię Europejską jako wspólnotę przyjaznych, suwerennych państw narodowych. Jesteśmy zdecydowanie przeciwni Unii, przemieniającej się w państwo federalne. Każdy naród ma prawo do swojego państwa i zarządzania nim tak jak mu się podoba, a nie tak jak chce tego Bruksela, mówiąca Litwinom co mają robić na Litwie, a Polakom jak mają zachowywać się w Polsce”⁷⁶.

Tymi słowami nacjonalizm litewski wpisywał się w postrzeganie Unii Europejskiej, właściwe nacjonalistom ze środkowej i zachodniej części kontynentu, interpretowane jako część procesów globalizacyjnych, zwróconych przeciwko państwom narodowym w Europie i narodom je tworzącym.

Specyfiką programu Związku Narodowców, która odróżnia nacjonalizm wschodnioeuropejski (a właściwie nacjonalizm narodów państw graniczących z Rosją i będących do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku częścią Związku Radzieckiego), od nacjonalizmu partii politycznych pozostałej części kontynentu, był jego stosunek do Paktu Północnoatlantyckiego. Podczas gdy w innych państwach nacjonałiści postrzegali NATO jako zagrożenie dla ich suwerenności, tak nacjonałiści na Litwie, Łotwie i Estonii widzieli w Sojuszu „obrońcę” suwerenności. Świadczy to o lęku, czy wręcz strachu, przed jej bezpośrednią utratą, będącą konsekwencją ewentualnej realizacji imperialnych dążeń Rosji. Ów lęk swą siłą przewyższał inne lęki, np. przed globalizacją, imigracją i cudzoziemcami. To właśnie NATO miało stanowić kluczowy element systemu bezpieczeństwa Litwy, miało zapewnić jej przetrwanie, i to w NATO Julius Panka upatrywał ochrony przed wschodnim sąsiadem⁷⁷, co koresponduje z treścią programu partii. Ale Związek Narodowców analizował uczestnictwo w NATO jako jeden z warunków niezależności Litwy, nadto zaś wzywał do zwiększenia zdolności do samodzielnej obrony państwa.

⁷⁶ „*Walcmy razem o Europę Narodów*” – rozmowa z liderem LTJS, 26.06.2013, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2013/06/26/walcmy-razem-o-europe-narodow-rozmowa-z-liderem-ltjs/#more-365>, 14.01.2017.

⁷⁷ *Litewscy nacjonałiści uczcili rocznicę odzyskania Wilna*, 29.10.2014, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2014/10/29/litewscy-nacjonalisci-uczcili-rocznice-odzyskania-wilna/#more-1678>, 14.01.2017.

W otoczeniu obchodów kolejnej rocznicy „przekazania” Wilna Litwinom przez Związek Radziecki w 1939 roku, a także w kontekście zagrożeń ze strony Rosji, lider litewskich nacjonalistów wskazywał na problem nierozwiązanych sporów z Polską, kwestię historycznie motywowanych pretensji i domniemyanych zagrożeń także ze strony Rzeczypospolitej: „Zanim Polska, w osobach albo prezydenta, albo ministra spraw zagranicznych, nie przeprosi oficjalnie za dwudziestoletnią okupację Wilna, musimy pamiętać i czcić tę datę. Musimy budzić naród, musimy mu przypominać, że w Europie dzieją się groźne wydarzenia. Oderwanie Krymu od Ukrainy pokazało, że granice państwa nie są czymś nienaruszalnym. Wystarczy kilka kresek ołówkiem i kilku >>zielonych ludzików<<, żeby je zmienić. O ile przed Rosją chroni nas NATO, przed Polską nic nas nie chroni”⁷⁸.

Definiowanie narodowej odrębności i państwowej suwerenności wobec innych nie było cechą wyłącznie nacjonalizmu litewskiego. Ten jednak był motywowany historycznie, stanowił składnik definicyjny tożsamości współczesnego państwa narodowego i przenoszony był na niechęć wobec Polaków mieszkających na Litwie. Julius Panka deklarował, że nacjonaści szanują wszystkie tradycyjne mniejszości, ale jeśli są lojalne wobec państwa litewskiego. Jednakże Akcję Wyborczą Polaków na Litwie (Lietuvos lenkų rinkimų akcija), która jako partia polityczna reprezentowała Polaków mieszkających w tym państwie, nazwał „ekstremistycznym gangiem szowinistów”. Opowiedział się za jej delegalizacją z uwagi na terroryzowanie przez nią ludności Wilna i rejonu solecznickiego, a także prowokowanie do nielojalności wobec Litwy. Za drażliwą uznał kwestię serca Józefa Piłsudskiego, które miałyby zostać przeniesione do Krakowa⁷⁹.

Deklarowany dystans wobec Rosji był także cechą programu partii nacjonalistycznej działającej na Łotwie. Problemem mniejszości narodowej partia ta interesowała się także w kontekście mniejszości rosyjskiej. Litewskich i łotewskich nacjonalistów łączyły zatem istotne podobieństwa, które były determinantami ich analiz programowych oraz deklaracji politycznych.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ „*Walczmy razem...*”

VI

Nacionālā apvienība

„Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”

Zjednoczenie Narodowe

„Wszystko dla Łotwy!” –

„Dla Ojczyzny i Wolności / LNNK”

ŁOTWA

Zjednoczenie Narodowe (albo Stowarzyszenie, Unia, Sojusz) „Wszystko dla Łotwy!” – „Dla Ojczyzny i Wolności / LNNK” (Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”, NA) kształtowało się od 2010 roku, kiedy powstała koalicja dwóch struktur organizacyjnych – partii „Wszystko dla Łotwy!” (Partija „Visu Latvijai!”) oraz Unii „Dla Ojczyzny i Wolności / LNNK” (Apvienība „Tēvzemei un Brīvībai” / Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustības). W 2011 roku odbył się kongres zjednoczeniowy obu ugrupowań. Liderami nowej partii byli Roberts Zīle i Raivis Dzintars, a następnie Raivis Dzintars i Gaidis Bērziņš⁸⁰.

Program (*Programma*)⁸¹ Zjednoczenia Narodowego z 2012 roku składał się z 12 części, które zostały poświęcone człowiekowi, rodzinie, środowisku naturalnemu, edukacji, nauce, młodzieży i sportowi, gospodarce i rozwojowi, językowi i kulturze, zabezpieczeniom społecznym i zdrowiu, systemowi politycznemu, bezpieczeństwu, rozwojowi regionalnemu, Łatgalii oraz pozycji Łotwy na arenie międzynarodowej.

⁸⁰ Nacionālā apvienība, *Par mums*, <http://www.nacionalaapvieniba.lv/par-mums/>, 29.09.2016; „Visu Latvijai!” un „Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK apvienošanās kongress, <http://www.tb.lv/jaunums/visu-latvijai-un-tevzemei-un-brivibailnnk-apvienosanas-kongress>, 29.09.2016.

⁸¹ Nacionālās apvienības „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK”, *Programma* (Versija 4.1. 03.12.2012.), <http://www.nacionalaapvieniba.lv/programma/plasa-programma/>, 26.09.2016.

Człowiek został potraktowany przez autorów programu partii jako istota wartościowa i podstawa społeczeństwa, narodu i państwa. Należy mu umożliwić realizowanie swojego potencjału, pośrednio i bezpośrednio dla siebie i kraju. Państwo zostało zaś zdefiniowane jako „wielka rodzina, w której każdy członek wykonuje swoją pracę na rzecz wspólnych celów”. Rodzina to najpewniejsza podstawa społeczeństwa (*drošākais sabiedrības pamats ir ģimene*), której idealny model oznacza małżeństwo z 3-4 dziećmi. Miałoby to przyczynić się do przezwyciężenia kryzysu demograficznego na Łotwie, a wsparciem dla takiej polityki powinny być odpowiednie narzędzia podatkowe, socjalne, edukacyjne i ekonomiczne.

Jako skarb narodowy zostało potraktowane przez członków partii środowisko naturalne. Wzywali oni np. do wykorzystywania zasobów naturalnych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, a więc z uwzględnieniem przyszłości kraju, do oszczędności w zużyciu energii, recyklingu, używania biopaliw, reform w zarządzaniu zasobami leśnymi i monitorowaniu środowiska, promocji żywności ekologicznej.

Dla Zjednoczenia Narodowego istotnym elementem programowym była edukacja. Inwestycje w edukację i naukę partia ta potraktowała jako priorytet (*galvenā prioritāte*). Jednakże system edukacyjny dla niej nie był wyłącznie systemem przekazywania wiedzy i umiejętności, ale także wartości i kształtowania postaw w szerszym zakresie. Stąd przemianom powinien zostać poddany system zarządzania oświatą i jej finansowania, np. partia zaproponowała zamiast finansowania przedszkoli – finansowanie dziecka (*nauda seko bērnam*). Wśród wielości proponowanych zmian w tej materii, zwracała uwagę na naukę o kulturze i języku, innowacyjność, kreatywność, języki obce, współpracę z przedsiębiorstwami i praktyczność edukacji, aktywność fizyczną i sport, kształcenie artystyczne, rozwój technologii informacyjnych w edukacji, wsparcie młodzieżowych organizacji patriotycznych. Wskazała też zasady, na których powinno opierać się wychowanie, a które objęły: kreatywność, rozwój osobisty, dyscyplinę, odpowiedzialność, dążenie do osiągnięcia celów grupowych i pracę zespołową, wrażliwość, szacunek dla godności ludzkiej, oparcie na zaufaniu do narodu

(1. radošais gars un personības attīstība, mērķtiecība un tieksme pilnveidoties, 2. disciplīna, atbildība, kolektīvo mērķu apzināšanās un spēja strādāt komandā, 3. iejūtība un cieņa pret līdzcilvēkiem, 4. valstiskā un tautiskā pašapziņa). Reformy szkolnictwa wyższego powinny objąć np. jego odbiurokratyzowanie, poprawę jakości kształcenia i związanie z gospodarką. Partia wzywała do przemian w statusie nauczyciela, który odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu świadomości narodowej (*īpaši jāuzsver skolotāja izšķirošā loma nācijas apziņas veidošanā*).

W kwestiach gospodarczych i społecznych Zjednoczenie opowiedziało się za zwiększeniem roli państwa w rozwoju, nie opierając się wyłącznie na zasadach ekonomii wolnorynkowej, choć jej podstaw nie podważało. Analizowało m.in. przyjęcie waluty euro w 2014 roku, problem zmniejszenia dysproporcji majątkowych w społeczeństwie i rozwoju klasy średniej, zmiany w rodzajach i stawkach podatkowych, scentralizowanie polityki energetycznej państwa, planowanie strategiczne, problemy pracy.

W programie Zjednoczenia Narodowego z 2012 roku ważną pozycję zajęły kwestie języka i kultury. To kultura narodowa, tradycje i język miały właśnie stanowić o tożsamości narodowej. Dlatego partia dążyła do wzmocnienia pozycji języka łotewskiego w życiu publicznym. Deklarowała wsparcie dla organizacji kulturalnych, muzeów, przemysłu filmowego, szczególnie w zakresie promowania patriotyzmu i wartości prorodzinnych.

Kolejny rozdział programu poświęciła problemom opieki społecznej i zdrowia. Obiecała opracowanie skoordynowanej polityki ubezpieczeniowej, ochrony zdrowia i opieki społecznej. Państwo powinno być zobowiązane do zapewnienia długoterminowej stabilności systemu emerytalnego. W kwestii zatrudnienia narodowcy proponowali opracowanie programów tworzenia miejsc pracy i przekwalifikowywania bezrobotnych, pomocy osobom młodym i samotnym matkom. Proponowane reformy systemu opieki zdrowotnej miały na celu zwiększenie dostępności usług medycznych, zmniejszenie dysproporcji regionalnych w tym zakresie, poprawę jakości usług i zapobieganie chorobom.

Wśród postulatów dotyczących konstrukcji systemu politycznego stronnictwo proponowało zwiększenie roli prezydenta pochodzącego z wyborów powszechnych. Zapowiadało, że nie będzie tolerować wykorzystywania w wyborach i referendach funduszy pochodzenia zagranicznego. Wzywało do przejrzystości w zakresie własności mediów. Zapowiadało walkę z korupcją, odpolitycznienie administracji publicznej, transparentność procesu lobbingu ustaw, rozwój e-demokracji (*Plaši izmantojamas e-demokrātijas iespējas*) i e-administracji.

W zakresie spraw poświęconych problematyce bezpieczeństwa Zjednoczenie Narodowe poparło członkostwo Łotwy w NATO i Unii Europejskiej. Zwraçało uwagę na nowe zagrożenia, jak np. terroryzm, cyberterroryzm, zagrożenia energetyczne i zmiany klimatyczne. Analizując zagrożenia dotyczące bezpieczeństwa energetycznego partia wymieniła Rosję, jako państwo posługujące się energetyką jako bronią. Zapowiadała wzrost wydatków na obronność, reformy w wojsku, w systemie kierowania i szkolenia.

Odrębne miejsce przeznaczyła na kwestie rozwoju regionalnego, gdzie szczególnym postulatem była decentralizacja, a także regionu Łatgalia, w którym Łotysze stanowili największą mniejszość.

Miejsce Łotwy w Europie i na świecie było przedmiotem ostatniej części programu Zjednoczenia Narodowego z 2012 roku. Partia wskazała w nim, że głównym celem polityki zagranicznej jest stworzenie korzystnych warunków dla istnienia demokratycznego państwa. Interesy Łotyszy objęły w tej materii bezpieczeństwo, wolność i dobrobyt. Aby osiągnąć te cele należałoby zatem ograniczyć wpływ sił zewnętrznych i ich ingerencji w wewnętrzną politykę Łotwy, co dotyczy Rosji i ludności rosyjskojęzycznej. Stosunki z Rosją powinny opierać się na zachowaniu dystansu, ale i otwartości we współpracy gospodarczej. W polityce zagranicznej istotne winno być rozwijanie współpracy byłych republik radzieckich z Unią Europejską i NATO, ścisła współpraca z krajami bałtyckimi i innymi państwami znajdującymi się w zbliżonej sytuacji, jak np. Polska, Czechy i Węgry, a także nawiązanie współpracy z innymi, nawet odległymi krajami.

Opublikowany w 2014 roku program wyborczy partii (*priekšvēlēšanu programma*)⁸² składał się z 6 punktów tematycznych. Narodowcy zadeklarowali w nim wsparcie dla rodzin, szczególnie tych, które posiadają dzieci. W drugim punkcie partia zapowiadała zmniejszenie nierówności społecznych poprzez odpowiednią politykę fiskalną, czy też składki emerytalne zależne od liczby dzieci. W kwestii spraw zagranicznych i bezpieczeństwa narodowego stronnictwo postulowało uniezależnienie się od Rosji, głównie w kwestiach energetycznych i finansowych, zwiększenie wydatków na obronę, utworzenie Gwardii Narodowej, przerwanie działalności wrogich organizacji czy pozbawienie obywatelstwa niektórych naturalizowanych obywateli. W sprawach związanych z gospodarką autorzy programu partii opowiadali się za m.in. ograniczeniem możliwości nabywania ziemi przez cudzoziemców, zwiększeniem niezależności energetycznej i energooszczędnością, wsparciem słabszych gospodarczo regionów, pozostawieniem w zasobach państwa strategicznych przedsiębiorstw. W programie wyborczym partia poruszyła również problematykę edukacji, kultury i zdrowia. Zadaniem szkoły powinno być nie tylko przekazanie wiedzy i przygotowanie do wykonywania zawodu, ale także nauka postaw właściwych odpowiedzialnym obywatelom. Partia promowała zdrowy styl życia i sport młodzieży, finansowanie kultury ze środków publicznych i pomoc dla Łotyszy żyjących poza Łotwą w celu utrzymania ich tożsamości narodowej i więzi z krajem. Ostatnia część programu została poświęcona administracji publicznej.

* * *

Program Zjednoczenia Narodowego zawiera elementy typowe dla myśli nacjonalistycznej. Polityka wewnętrzna państwa, zarówno w kwestiach kulturowych, jak i ekonomicznych, oraz polityka zagraniczna, zostały poddane w nim analizie ukierunkowanej na bezpieczeństwo narodu. Objęło ono różne jego dziedziny: gospodarkę, energetykę, kwestie socjalne, bezpieczeństwo polityczne, kulturowe i militarne.

⁸² Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”, *Priekšvēlēšanu programma*, „Nacionālā apvienības avīze” 2014, nr 7, s. 16.

Jako element łączący przekaz Zjednoczenia z treściami komunikowanymi przez partie nacjonalistyczne w zachodniej części Europy należy potraktować kwestię imigrantów. Pomimo tego, że partia w dokumentach programowych nie traktowała problemu migracji w sposób priorytetowy, to jednak pozostał on żywy w jej aktywności propagandowej. Zjednoczenie Narodowe wyrażało bowiem „zaniepokojenie” planami Komisji Europejskiej, zmierzającej do rozmieszczania uchodźców we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Partia ta potraktowała ten pomysł jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Łotwy⁸³.

W planach partii bezpieczeństwa Łotwy miało strzec NATO. Jeden z członków jej zarządu – Jānis Dombrova – uznał, że „największym zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa jest rosyjski imperiaлизм, stąd Łotwa musi rozwinąć swój potencjał obronny i wzmacniać NATO”⁸⁴. Taka analiza łączy łotewskich aktywistów z nacjonalistami z Litwy, ale nie jest tożsama z oceną Sojuszu Północnoatlantyckiego właściwą myśli nacjonalistów z państw położonych na zachód od Litwy. Łotewskich nacjonalistów cechowała bowiem „pryncypialna antyrosyjskość”⁸⁵, natomiast francuskich, niemieckich czy greckich – przeciwnie.

Także stosunek do Unii Europejskiej łotewskich nacjonalistów był aprobatywny, choć członkowie partii zauważyli, że sama Unia potrzebuje reform⁸⁶. Na Łotwie bycie eurosceptykiem interpretowane było jako stanowisko prorosyjskie⁸⁷.

⁸³ *Łotewscy narodowcy przeciwko przyjęciu uchodźców*, 9.05.2015, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/05/09/lotewscy-narodowcy-przeciwko-przyjeciu-uchodzcow/#more-2303>, 15.01.2017.

⁸⁴ *Łotewscy nacjonałiści chcą wzmacniać NATO*, 29.01.2016, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2016/01/29/lotewscy-nacjonalisci-chca-wzmacniac-nato/#more-2756>, 15.01.2017.

⁸⁵ P. Siarkiewicz, *Łotwa: trzeci rząd Dombrovskisa, Rosjanie wciąż w opozycji*, 26.10.2011, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-10-26/lotwa-trzeci-rzad-dombrovskisa-rosjanie-wciaz-w-opozycji>, 15.01.2017.

⁸⁶ *Łotewscy nacjonałiści...*

⁸⁷ M. Czarnecki, *Łotwa za chwilę w strefie euro. Rząd triumfuje, obywatele pełni obaw*, 31.12.2014, http://wyborcza.pl/1,76842,15204386,Lotwa_za_chwile_w_strefie_euro__Rzad_triumfuje__obywatele.html, 15.01.2017.

W tym kontekście istotnym jest interpretowanie celebrowania działalności Legionu Łotewskiego Waffen-SS, istniejącego w latach 1943-1945. Został on utworzony decyzją Adolfa Hitlera, a dzień jego powołania – 16 marca, stał się okazją dla jego weteranów do wyrażania pamięci o nim, a przy tej okazji do enuncjacji nacjonalistycznych⁸⁸. Te z kolei motywowane są także antyradziecko i antyrosyjsko. Wiązanie nacjonalizmu łotewskiego z niemieckim nazizmem czasu II wojny światowej rodzi jednak sceptycyzm i dwuznaczności interpretacyjne w zakresie filiacji łotewskiego nacjonalizmu, nawet, jeśli filiacje te nie podlegają generalizacji.

⁸⁸ *Marsz Legionistów Łotewskich w Rydze*, 16.03.2015, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/03/16/marsz-legionistow-lotewskich-w-rydze/#more-2142>, 15.01.2017; *Łotewscy nacjonałiści uczcili pamięć Legionu Łotewskiego*, 18.03.2016, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2016/03/18/lotewscy-nacjonalisci-uccili-pamiec-legionu-lotewskiego/#more-2914>, 15.01.2017.

VII

Nationaldemokratische Partei Deutschlands

Narodowodemokratyczna Partia Niemiec

NIEMCY

Narodowodemokratyczna Partia Niemiec (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD) powstała w 1964 roku. Jej poprzedniczką – o personalnych i programowych afiliacjach nazistowskich – była Niemiecka Partia Rzeszy (Deutsche Reichspartei). Na przełomie 2010 i 2011 roku NPD organizacyjnie zbliżyła się z Niemiecką Unią Ludową (Deutsche Volksunion). Pierwszym przewodniczącym NPD był Friedrich Thielen, a kolejni to: Adolf von Thadden, Martin Mussgnug, Günter Deckert, Udo Voigt, Holger Apfel, Udo Pastörs. Od 2014 roku przewodniczącym partii pozostawał Frank Franz. Próby delegalizacji NPD podejmowanie w Niemczech w związku z zarzutami o niekonstytucyjności jej aktywności nie były skuteczne⁸⁹.

Program Narodowodemokratycznej Partii Niemiec pt. *Praca. Rodzina. Ojczyzna (Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm*

⁸⁹ A. Trzcielińska-Polus, *Aktywność polityczna NPD we wschodnich krajach związkowych RFN*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 4 (VIII), s. 101-114; Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Die Geschichte der NPD*, <https://npd.de/geschichte-der-npd/>, 27.11.2016; P. Lippóczy, *Narodowodemokratyczna Partia Niemiec*, [w:] F. Ryszka (red.), *Ekstremizm prawicowy we współczesnym świecie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 35-62; P. Lippóczy, J. Sułek, *Spadkobiercy swastyki. NPD*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1969; P. Maćkowiak, *Narodowo-Demokratyczna Partia Niemiec. Wizerunek partii neofaszystowskiej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1983; I. Janicka, *Nowy niemiecki patriotyzm w debacie publicznej w RFN*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Piłi, Piła 2007; I. Janicka, *Niemieckie partie polityczne. Vademecum*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Piłi, Piła 2008; J. D. Nagle, *The National Democratic Party. Right radicalism in the Federal Republic of Germany*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1970; D. Kaufmann, M. Matzke, *NPD: historia, fakty, liczby*, <http://www.dw.com/pl/npd-historia-fakty-liczby/a-15574132>, 27.11.2016.

der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands)⁹⁰ został przyjęty w 2010 roku w Bambergu. Na 20 stron tekstu składa się 19 podzielných na części rozdziałów: 1. Naród jako podstawa państwa (*Grundlage des Staates ist das Volk*), 2. Niemiecka rodzina jako podstawa naszego narodu (*Grundlage unseres Volkes ist die deutsche Familie*), 3. Wszelka władza wywodzi się od narodu (*Alle Staatsgewalt geht vom deutschen Volke aus*), 4. Gospodarka w służbie narodu (*Die Wirtschaft muß dem Volke dienen*), 5. Nacjonalizm ekonomiczny jako alternatywa polityczno-gospodarcza (*Die raumorientierte Volkswirtschaft als wirtschaftspolitische Alternative*), 6. Narodowa polityka monetarna, fiskalna i finansowa (*Nationale Währungs-, Steuer- und Finanzpolitik*), 7. Polityka społeczna jako solidarność narodowa (*Sozialpolitik als nationale Solidarität*), 8. Narodowa polityka zdrowia (*Nationale Gesundheitspolitik*), 9. Narodowa polityka emerytalna (*Nationale Rentenpolitik*), 10. Niemcy dla Niemców (*Deutschland den Deutschen*), 11. Niemiecka suwerenność i Europa narodów (*Deutsche Souveränität und das Europa der Völker*), 12. Zasady polityki zagranicznej (*Außenpolitische Grundsätze*), 13. Koniec kultu winy (*Schuldskult beenden*), 14. Rolnictwo i ochrona przyrody (*Landwirtschaft und Naturschutz*), 15. Polityka energetyczna i transportowa (*Energie- und Verkehrspolitik*), 16. Edukacja i kultura (*Bildung und Kultur*), 17. Reforma systemu prawa (*Reform des Rechtssystems*), 18. Bezpieczeństwo wewnętrzne (*Innere Sicherheit*), 19. Polityka obronna oparta na narodowych fundamentach (*Wehrpolitik auf nationaler Grundlage*).

Program rozpoczyna opis myśli przewodniej programu partii (*Grundgedanken*). Według jego autorów w XXI wieku ważyć się miały losy narodu niemieckiego – „jego być albo nie być”. Niż demograficzny, postępujące obce wpływy, zależność od ponadnarodowych instytucji oraz globalizacja były według partii źródłem egzystencjalnych zagrożeń, które mają katastrofalne skutki. NPD nazwała się socjalną partią ojczyznianą Niemców (*die soziale Heimatpartei der Deutschen*), odwo-

⁹⁰ *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands*, <http://www.npd.de/themen/>, 9.12.2014.

łującą się do narodowej tożsamości i suwerenności, które uznała za podstawy życiowe narodu niemieckiego. W deklarowanej polityce narodowo-demokratycznej powoływała się na duch niemieckiego idealizmu. Deklarowała wyznawanie różnorodności życia i jego przejawów w naturze oraz kulturze, a także uznanie i poszanowanie naturalnej ludzkiej różnorodności. Wskazywała, że ludzie są równi wobec prawa oraz w kwestii nienaruszalności ich godności.

Pierwszą zasadą programu NPD była „tożsamość narodowa” (*Nationale Identität*), która oznacza dla nacjonalistów, że Niemcy muszą pozostać krajem Niemców lub powrócić do takiego stanu na terenach, gdzie winien mieć miejsce (*Deutschland muß das Land der Deutschen bleiben und muß es dort, wo dies nicht mehr der Fall ist, wieder werden*). Narodowi demokraci twierdzili, że przybyszom nie powinno przysługiwać prawo stałego pobytu w ich kraju, lecz prawo powrotu do ich ojczyzn. Odrzucali wszelkie „wielokulturowe” modele społeczeństwa, gdyż uznali je za nieludzkie. W takim samym stopniu oddalają one bowiem Niemców i obywateli innych nacji od narodowego porządku społecznego, narażają ich jako ludzi pozbawionych własnych korzeni na alienację poprzez wpływy ekonomiczne, medialne i polityczne. Według nacjonalistów partie polityczne chcą zachować władzę poprzez wymianę narodu, zaś NPD dąży do wymiany rządzących (*Die Systemparteien wollen sich durch Austausch des Volkes an der Macht halten; im Gegensatz dazu strebt die NPD den Austausch der Herrschenden an*). Partia sprzeciwiła się infiltracji etnicznej poprzez imigrację, jak i kulturowej poprzez amerykańzację i islamizację. Uznała, że zachowanie tożsamości narodowej i zabezpieczenie prawa ojczystego wymaga wprowadzenia aktywnej polityki rodzinnej i demograficznej, która zapewni istnienie narodu niemieckiego.

Druga zasada to „suwerenność narodowa” (*Nationale Souveränität*). Ta gwarantuje obywatelom niemieckim, na podstawie ustawy zasadniczej, prawo do własnej konstytucji, bez wpływu obcej władzy. Suwerenność narodowa to także odbudowa niemieckiej państwowości i swoboda działania dzięki wystąpieniu z ponadnarodowych instytucji, takich jak Unia Europejska i NATO. Państwo narodowe, które

ma swobodę działania, jest dla NPD ważnym instrumentem pozwalającym na przeforsowanie niemieckich interesów. Jest ono konieczną polityczną podstawą rządów narodu i jedynym gwarantem społecznej sprawiedliwości, która nie może zaistnieć bez świadomości lojalności narodowej i wspólnoty.

Istotną zasadą pozostawała dla nacjonalistów „narodowa solidarność” (*Nationale Solidarität*), która oznaczała sprawiedliwość społeczną dla wszystkich Niemców. Własność i gospodarka winny służyć narodowi, a nie na odwrót. Bez państwa narodowego nie może istnieć państwo socjalne, a za jego wroga uznano globalizację.

Właśnie „sprzeciw wobec globalizacji” (*Nein zur Globalisierung*) stanowił kolejną zasadę programu. Partia charakteryzowała globalny kapitalizm jako taki system, który nie zna politycznych, socjalnych oraz kulturowych więzi i żyje własnym społecznym życiem na rynkach kapitałowych. Miejsca pracy eksportowane są do krajów o niskich kosztach pracy przy jednoczesnym imporcie obcej taniej siły roboczej. Wyścig cen w globalnym kapitalizmie miał być przyczyną niesprawiedliwości społecznej i niszczenia autonomii państwa. Dla NPD globalizacja stanowiła zapowiedź walki z porządkiem państwa narodowego, a tym samym wolnością wszystkich narodów (*die Freiheit aller Völker*). Oznaczała światową dyktaturę wielkiego kapitału (*die Weltdiktatur des Großkapitals*), który zrównuje kulturowo narody, ubezwłasnowolnia je politycznie, wykorzystuje gospodarczo i niszczy etnicznie, czemu należy się kategorycznie przeciwstawić.

Na tej podstawie nacjonałiści sformułowali ostatnią zasadę myśli przewodniej swojego programu, a była nią zasada „socjalnego państwa narodowego” (*Der soziale Nationalstaat*). Jego koncepcję traktowała jako alternatywę pomiędzy państwem socjalnym a państwem imigracyjnym. Dodawała jednak, że godność człowieka jako istoty społecznej urzeczywistnia się przede wszystkim we wspólnocie narodu. Wspólnota narodu gwarantuje wolność osobistą, która kończy się tam, gdzie taka wspólnota doznaje uszczerbku. Stąd państwo ma obowiązek opieki nad wszystkimi Niemcami. Socjalne państwo narodowe zapobiega walce wszystkich przeciw wszystkim i dlatego stanowi siłę ochronną narodu

niemieckiego. Mając to na uwadze nacjonałiści nazwali siebie głosem narodowego i socjalnego państwa niemieckiego w walce o egzystencję narodu (*Wir Nationaldemokraten sind im Existenzkampf um den Bestand unseres Volkes die Stimme des nationalen und sozialen Deutschlands*).

Pierwszy rozdział programu partii został poświęcony narodowi interpretowanemu jako podstawa bytu państwowego. Partia zadeklarowała w nim, że uznaje różnorodność narodów w znaczeniu nośnika kultur, które różnią się pochodzeniem, językiem, doświadczeniami historycznymi oraz systemami wartości (*Die NPD bekennt sich zur Vielfalt der Völker als Träger der Kulturen. Sie unterscheiden sich durch Abstammung, Sprache, geschichtliche Erfahrungen und Wertvorstellungen*). Analizując sprzeczność między społeczeństwem a wspólnotą narodową w programie stwierdzono, że społeczeństwa zachodnie są zorganizowanymi materialnymi związkami celowymi, pozbawionymi wartości wspólnotowych. Dla nacjonalistów takie grupy nie tworzą żadnej wiążącej kultury. Tzw. społeczeństwa „wielokulturowe” są w rzeczywistości formą społeczną pozbawioną kultury – formą, która tworzy społeczeństwa równoległe w zależności od swego profilu etnokulturowego, co jest dla każdego aparatu państwowego próbą wytrzymałości. Solidarność istniejącej wspólnoty narodowej traci moc w wyniku nadmiernej reprezentacji interesów jednostki lub interesów grupy. Natomiast państwo narodowe jest polityczną formą organizacyjną narodu. Dlatego utrzymanie narodu i ochrona wszystkich jego części winny być najważniejszym celem niemieckiej polityki. W centrum narodowego ładu gospodarczego stać powinien naród, a nie zysk międzynarodowych koncernów. Celem polityki narodowodemokratycznej powinno być dbanie o dobro wspólnoty narodowej. Głównym warunkiem takiej polityki jest jednak jedność narodu i państwa. NPD stanowczo odrzuciła obce wpływy w Niemczech, niezależnie od tego, czy związane były z nadawaniem obywatelstwa cudzoziemcom.

W drugim rozdziale programu partia podkreśliła znaczenie rodziny, którą interpretowała jako podstawę narodu. Uznała, że rodzina jest najmniejszą wspólnotą w społeczeństwie. To na niej opierają się

naród oraz państwo i dlatego państwo winno jej poświęcić szczególną uwagę i otoczyć opieką. Rodzina przejawia się w sposób naturalny w formie małżeństwa i dzieci. To uzasadnia specjalną ochronę, jaką otaczane są rodzina i małżeństwo. Partnerskie związki homoseksualne nie tworzą rodziny i dlatego nie powinny być wspierane. Dzieci potrzebują matki i ojca do prawidłowego rozwoju, ale także niemieckie matki i ojcowie samotnie wychowujący dzieci zasługują na wsparcie ze strony państwa. NPD odrzuciła „politykę gender” (*Ablehnung der „Genderpolitik”*). Zadeklarowała wiarę w odrębność i równość kobiet oraz mężczyzn i odrzuciła jako sprzeczną z naturą ideologię *gender-mainstreaming*. Naród bowiem może być silny i sprawny wyłącznie dzięki silnej i stabilnej rodzinie (*Intaktes Volk durch intakte Familie*), ponieważ ta daje jednostce oparcie moralne i poczucie bezpieczeństwa. W bezpiecznej atmosferze, jaką tworzy rodzina, mogą dorastać dzieci o mocnych charakterach, przystosowane do życia we wspólnocie, zdrowe i utalentowane. Rodzina – jako nośnik biologicznego dziedzictwa – była dla NPD zalążkiem narodu. Szczególne znaczenie rodziny dla przyszłego rozwoju i trwałości narodu było tym bardziej widoczne w obliczu katastrofalnego trendu demograficznego i starzejącego się społeczeństwa. Rodziny w Republice Federalnej ulegają rozdzieleniu w wyniku nacisku na mobilność zawodową. Należy powstrzymać ten trend – wzywała partia w swoim programie.

W jego trzeciej części partia potwierdziła, że wszelka władza wywodzi się od narodu. Warunkiem tego jest wspólnotowość narodu. Państwo ponosi odpowiedzialność za cały naród i dlatego nie kieruje się interesami poszczególnych grup. Zastąpienie rządu demokratycznymi decyzjami, kontrola władzy i jej decyzji stanowiły dla NPD podstawy narododemokratycznego porządku państwowego. Wnioskowano, że pełna swoboda wymaga tylko tyle porządku, ile jest konieczne, a państwo winno zapewnić niezależność władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Organizacje społeczne powinny mieć zagwarantowany odpowiedni dostęp do mediów. W przypadku zagadnień dotyczących narodowej egzystencji należy wzmocnić wpływ suwerena przez decyzje narodu na wszystkich obszarach politycznych. Jednakże prawo

samodecydowania narodu nie może być osłabione przez prawo stanowione przez organizacje ponadnarodowe, jak Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych czy Światowa Organizacja Handlu. Stąd nacjonałiści postulowali zatwierdzenie konstytucji poprzez głosowanie narodu w referendum (*Verfassungslegitimation durch Volksabstimmung*). Przypominali jednocześnie, że Republika Federalna Niemiec nie posiada konstytucji zatwierdzonej przez naród. Konstytucyjne zgromadzenie narodowe winno zatem przedstawić narodowi do głosowania projekt konstytucji dla suwerennych Niemiec. O zmianach konstytucji może decydować bowiem jedynie naród. Jednocześnie zgłosili postulat nowego porządku politycznego (*Forderungen für eine politische Neuordnung*). Jego najważniejsze założenia stanowiły: zagwarantowanie konstytucyjnych fundamentalnych praw i obowiązków socjalnych, bezpośrednie wybory prezydenta, który ma więcej uprawnień oraz wzmocnienie władzy ustawodawczej dzięki szeroko rozumianej decyzyjności narodu. Takie rozwiązanie ograniczyć miało dominację partii politycznych, która w opinii NPD szkodzi dobru ogółu. Miało też wzmocnić prawa narodu.

Również gospodarka miała służyć narodowi – do czego NPD wzywała w czwartej części programu. Nie miała ona być bowiem celem samym w sobie, lecz dopełnieniem całości. Według nacjonalistów państwo powinno nadać gospodarce ramy polityki ładu. Celem gospodarczo-politycznym państwa winna być daleko idąca samowystarczalność. Celem ekonomicznym zaś powinno być zaspokojenie potrzeb narodu i kreowanie wartości. Państwo powinno też sprawiedliwie rozdzielać dobrobyt oraz utrzymać i tworzyć miejsca pracy. Każdy Niemiec ma bowiem prawo, ale także i obowiązek pracy. Państwo winno umożliwić każdemu Niemcowi pozyskiwanie środków na utrzymanie swej rodziny własną pracą. Kobiety i mężczyźni wykonujący taką samą pracę powinni otrzymywać jednakowe wynagrodzenie.

W swoim programie partia analizowała także nacjonalizm jako alternatywę polityczno-gospodarczą. Zanegowała rynek powstały w wyniku oddziaływań globalnego wolnego handlu zastępując go pojęciem nacjonalizmu ekonomicznego. Wnioskowała, że gospodarka nie-

miecka, łącznie z działającymi na terenie Niemiec zagranicznymi przedsiębiorstwami, powinna służyć narodowi niemieckiemu, zabezpieczeniu jego potrzeb materialnych oraz rozwojowi intelektualnemu. Dlatego właśnie należy godzić interesy socjalne i ekonomiczne z uwarunkowaniami krajowymi, narodowymi i ekologicznymi. Gospodarka nie powinna niszczyć niemieckiego środowiska naturalnego oraz prowadzić do alienacji narodu. Nadto prawo własności niemieckiej ziemi winno być przyporządkowane tylko Niemcom.

W siódmej części programu NPD analizowała problematykę polityki społecznej stanowiącej fundament solidarności narodowej. Zapewniała, że narodowa polityka społeczna będzie łączyć sprawiedliwość społeczną i gospodarczą rozwój. Musi też zagwarantować bezpieczeństwo społeczne jednostki we wspólnocie oraz wspierać działania jednostki na rzecz wspólnoty. W opinii autorów programu dramatyczne wyludnienie całych obszarów, starzenie się społeczeństwa, racjonalizacja i przyspieszona globalizacja niszczą podstawy niemieckich systemów socjalnych, których finansowanie wiąże się z aktywnością zawodową społeczeństwa. Podjęcie działań z zakresu polityki rodzinnej i polityki pracy mogą powstrzymać ten trend – zauważyli.

Dziesiąta część dokumentu została zatytułowana *Niemcy dla Niemców*. Nacjonaliści diagnozowali, że miliony cudzoziemców zostały przemycone do Niemiec wbrew woli narodu niemieckiego przez władze i wielki kapitał (*Gegen den Willen des deutschen Volkes wurden von Großkapital, Regierung und Gewerkschaften Millionen von Ausländern nach Deutschland eingeschleust*). Przepisy o obywatelstwie ulegają „rozluźnieniu” w wyniku nadawania obywatelstwa na masową skalę, co podważa prawo istnienia narodu niemieckiego. Partia postulowała, że aby zatrzymać ten błędny proces, należy wprowadzić pierwotne prawo, opierające się na zasadzie pochodzenia. Według niej społeczeństwo „wielokulturowe” odniosło porażkę. W wielu miastach powstają społeczeństwa równoległe i getta cudzoziemców, gdzie pozostali członkowie niemieckiej społeczności stali się mniejszością we własnym kraju. Życie w dzielnicach zamieszkiwanych przez cudzoziemców, gdzie często panuje bezprawie, a członkowie obcych nacji uzurpują sobie prawo do

władzy, jest dla Niemców sytuacją nie do zniesienia. Doprowadza to nieuchronnie do wrogości między Niemcami a członkami innych nacji. Taka tendencja zagraża w dłuższej perspektywie wewnętrznemu pokojowi. Na tej podstawie NPD domagała się rozwiązań legislacyjnych zmierzających do wydalenia cudzoziemców przebywających na terenie Niemiec. Podstawą niemieckiej polityki imigracyjnej powinien być bowiem obowiązek powrotu zamiast prawa do pozostania na terenie kraju. W ślad za tym także integracja została potraktowana jako „mord na narodzie” (*Integration ist Völkermord*). Dlatego nacjonaliści wzywali, aby położyć kres zarówno kosztownej, jak i wrogiej ludziom polityce integracyjnej, a przy tym mieć na celu zachowanie niemieckiej substancji narodowej. Opowiadali się za zatrzymaniem zmian architektonicznych i kulturowych, jak np. wznoszenie obiektów kultu religijnego obcych wyznań. Przyczyną zagrożenia niemieckiej tożsamości i kultury, jak uznali, nie jest islam jako religia, lecz islamizacja. Wprawdzie każdemu narodowi przysługuje prawo samodecydowania oraz ochrony tożsamości kulturowej i narodowej, co deklarowała NPD, to jednak prawo to analizowała w innym kontekście. Według niej członkowie innych nacji, którzy czasowo pracują w Niemczech, powinni chronić swą tożsamość, gdyż to ułatwi im powrót do ich ojczyzn. W tym punkcie programowym nacjonaliści postulowali wreszcie zniesienie prawa azylowego (*Streichung des Grundrechtes auf Asyl*). Według nich znane na całym świecie, jedyne w swoim rodzaju, prawo azylowe Republiki Federalnej Niemiec doprowadziło nie tylko do niewyobrażalnych nadużyć, ale również do miliardowego obciążenia wydatków państwowych. Jeden z przepisów ustawy zasadniczej, tzw. paragraf azylowy, powinien zostać bezwzględnie usunięty. Należy też zagwarantować prawo powrotu obywatelom niemieckim przebywającym za granicą.

W rozdziale poświęconym niemieckiej suwerenności NPD stwierdziła, że rząd nie ufa własnemu narodowi i dlatego do tej pory Republika Federalna nie posiada demokratycznie usankcjonowanej konstytucji. Ustawa zasadnicza nie opiera się na zasadzie suwerenności narodowej, dlatego jak dotąd naród nie miał możliwości decydowania o konstytucji. Artykuł 146 ustawy zasadniczej mówi, że historia konstytu-

tucji Niemców jeszcze się nie zakończyła. Nadto tzw. traktat „dwa plus cztery” nie zapewnił niemieckiej suwerenności. NPD również stanowczo odrzuciła Konstytucję Unii Europejskiej, jako zastępującą konstytucję Niemiec. Ponowne wprowadzenie tylnymi drzwiami tzw. Konstytucji Unii Europejskiej, zwanej „Traktatem z Lizbony”, było dla partii wyrazem pogardy rządzących wobec konstytucyjnej zasady suwerenności narodowej, zgodnie z którą wszelka władza powinna pochodzić od ludu. Stąd NPD sprzeciwiała się zrzeczeniu suwerenności Niemiec na rzecz Unii Europejskiej (*Keine Hoheitsrechte an EU-Europa abtreten*). Uzasadniała to twierdząc, że niemiecka klasa polityczna ucieka się do Europy, w której władza wykonawcza nie jest demokratycznie uprawniona. Taka „Europa-UE” (*EU-Europa*) technokratów i koncernów to zapowiedź walki przeciw Europie narodów, którą gloryfikowali nacjonałiści na Starym Kontynencie, jako alternatywę dla integrującej się Unii. Dla NPD przeniesienie kompetencji rządu i landów do Unii Europejskiej doprowadziło do upadku suwerenności narodowej. Dlatego według niej należy przywrócić narodowe i regionalne prawa do samorządności. Alternatywą miała być właśnie Europa narodów (*Das Europa der Völker*), której symptomy widoczne były już na początku wieku w odchodzeniu narodów od wielokulturowej manii jedności. Dla nacjonalistów uznanie zachodniego dziedzictwa, zasady ładu państwa narodowego, prawa narodu do samodecydowania i zasady narodowej przynależności winny stanowić fundament nowego porządku. Unię Europejską technokratów zastąpić powinna żywotna Europa narodów, wolna, przyszłościowa, sprawiedliwa społecznie i chroniąca swe narodowe tożsamości (*So wird an die Stelle eines „EU-Europas“ der Technokraten ein lebenskräftiges Europa der Völker treten, das frei, zukunftsfähig, sozial gerecht und in seinen nationalen Identitäten geschützt ist*).

Wśród zasad polityki zagranicznej, które partia wymieniła w programie w jego dwunastej części, jako pierwsza została wskazana zasada wyłączenia prawa ingerencji państw w kwestie wewnętrzne innych krajów. Polityka zagraniczna Niemiec powinna być zorientowana wyłącznie na interesy niemieckie. Republika Federalna nie powinna

zatem brać udziału w działaniach wojennych USA, a także innych imperiów. NPD postulowała natychmiastowe wycofanie wszystkich niemieckich żołnierzy z innych krajów. Szczególną uwagę zwróciła na rozwój stosunków niemiecko-rosyjskich w dziedzinie polityki obu państw, gospodarki oraz polityki obronnej w kontekście historycznym, a także ze względu na konieczność utrzymania takich stosunków obecnie oraz w przyszłości (*Auf die Entwicklung der deutsch-russischen Beziehungen ist vor dem Hintergrund der geschichtlichen Erfahrungen und den Notwendigkeiten in Gegenwart und Zukunft auf den Gebieten der Politik, Wirtschaft und Verteidigung besonderes Augenmerk zu legen*). Dla NPD, w przeciwieństwie do Rosji, Turcja i Izrael nie należą do Europy (*Im Gegensatz zu Rußland gehören die Türkei und Israel nicht zu Europa*).

W tej części programu NPD analizowała, że niesprawiedliwość nigdy nie będzie fundamentem stałego pokoju między narodami. Podważała zasadność wprowadzenia przez aliantów traktatów granicznych. Dlatego też rząd narodowy, świadomy niemieckiej historii i niewątpliwych naruszeń prawa narodu, powinien sprzeciwić się oddaniu ziem niemieckich. Ale wszelkie konflikty należy rozwiązywać na drodze pokojowej. Kreśląc wizję europejskiego „pokoju porządku” (*Europäische Friedensordnung*) nacjonaliści domagali się realizowania zgodnie z prawem międzynarodowym polityki zjednoczenia Niemiec przy uwzględnieniu obszarów historycznie przynależnych do Niemiec. Partia projektowała, że w ramach europejskiego porządku pokojowego powinno dojść do podpisania paktu pokojowego ze zwycięskimi mocarstwami II wojny światowej (*In Übereinstimmung mit dem Völkerrecht fordern wir eine Politik zur Wiedervereinigung Deutschlands innerhalb seiner geschichtlich gewachsenen Grenzen. Hierzu ist im Rahmen einer europäischen Friedensordnung ein Friedensvertrag mit den Siegermächten des Zweiten Weltkrieges abzuschließen*). Przypominała też innym obywatelom państwa o wciąż aktualnym obowiązku pomocy Niemcom przebywającym na terenach poza obecnym obszarem kraju, w kwestii zachowania ich niemieckiej kultury oraz tożsamości narodowej. Obowiązkiem państwa miało być bowiem wspieranie związków

wypędzonych w realizacji ich interesów oraz zachowaniu tradycji i obyczajów, a także w kultywowaniu pamięci o niemieckiej ojczyźnie w miejscu obecnego zamieszkania – czy też na „terenach okupowanych” (*So hat der Staat die Pflicht, die Vertriebenenverbände bei der Durchsetzung ihrer Interessen und bei der Wahrung von Tradition und Brauchtum zu unterstützen und das Andenken an die deutsche Heimat in besetztem Land zu bewahren*). Ponadto partia oceniła, że niemiecki rząd winien pomagać wypędzonym i ich potomkom w odzyskaniu bezprawnie – zdaniem NPD – zrabowanego mienia (*Eine deutsche Regierung hat den Vertriebenen und ihren Nachkommen zu helfen, ihr unter Bruch des Völkerrechts geraubtes Eigentum zurückzuerhalten*).

W tym kontekście istotnym jest także rozdział trzynasty programu, w którym partia wzywała do zakończenia pielęgnowania „kultu winy” narodu niemieckiego, związanego z okresem nazizmu i II wojny światowej. Według autorów programu, dla właściwego rozwoju w przyszłości Niemcy potrzebują narodowego wizerunku, który koncentruje się na ciągłości życia narodu. Narodowi demokraci odrzucili zatem kult poczucia winy, narzucony Niemcom i wykorzystywany w ich opinii celem zaspokojenia obcych interesów finansowych, a wyzwalający autonienawiść, zwłaszcza wśród młodzieży (*Wir Nationaldemokraten erteilen dem staatlich verordneten Schuld kult, der nicht zuletzt im Dienst fremder Finanzinteressen steht und deutschen Selbsthaß, vor allem bei der Jugend, fördert, eine Absage*). Deklarowali obronę narodu przed moralną autodestrukcją, która była następstwem jednostronnego historycznego przypisania winy Niemcom (*Wir wehren uns gegen die moralische Selbstvernichtung unserer Nation durch einseitige geschichtliche Schuldzuweisungen zu Lasten Deutschlands*). Niemcy, jak podkreślała NPD, nie są narodem zbrodniarzy. W nawiązaniu do powyższych analiz partia uznała, że dzień 8 maja 1945 roku nie był dniem wyzwolenia, ale symbolem klęski i okupacji kraju, dlatego nie powinien być dniem uroczystym. Świadomie ignorując kwestię zbrodni wojennych dokonanych przez Niemców, partia zwracała uwagę na bombardowania niemieckiej ludności cywilnej, wymordowanie lub wysiedlenie milionów cywilów po wojnie oraz wyroki śmierci na jeńcach niemieckich, które dla niej

były zbrodniami (*Die zielgerichtete Bombardierung der Zivilbevölkerung, die Ermordung und Vertreibung von Millionen deutscher Zivilisten nach dem Krieg und die Tötung deutscher Kriegsgefangener waren Verbrechen*). To one podlegają karze – oskarżała NPD – analogicznie do sytuacji, gdy Niemcy zostali pociągnięci do odpowiedzialności. Partia odrzucała ocenę wydarzeń historycznych przy zastosowaniu – jak określała – podwójnych standardów prawnych. Domagała się potępienia dekretów o wysiedleniu (np. Dekretów Beneša) i odszkodowań będących ich następstwem (*Diese sind ebenso zu ahnden, wie umgekehrt Deutschland zur Rechenschaft gezogen wurde. Das Messen mit zweierlei Rechtsmaßstäben lehnen wir ab. Darüberhinaus fordern wir die Aufhebung der Vertreibungs- Dekrete >z. B. Benesch-Dekrete< und deren Wiedergutmachung*).

W szesnastym rozdziale programu, dotyczącym współczesnej edukacji i kultury, partia oceniła aktualną sytuację w tych dziedzinach. Analizowała trwające przez kilkadziesiąt lat reformy na bazie dogmatu rzekomej równości wszystkich ludzi, które miały mieć miazdząco destrukcyjny wpływ na poziom edukacji szkolnej i uniwersyteckiej. Za kulisami sterowanych ideologicznie reform, bazujących na okrojonych programach nauczania, znalazła się daleka od rzeczywistości wizja stworzenia nowego społeczeństwa z ludźmi o jednakowych zdolnościach i osiągnięciach. Wraz z rozpadem Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) taki model edukacji został bezkrytycznie przyjęty w „Środkowych Niemczech” (*Mitteldeutschland*). Pozytywne doświadczenia m.in. w dziedzinie nauk przyrodniczych i technicznych nie zostały przy tym uwzględnione.

Ostatnia część programu Narodowodemokratycznej Partii Niemiec została poświęcona polityce obronnej. Partia wskazywała w nim, że każdy naród ma prawo do samoobrony. Do obrony interesów i zachowania narodu niezbędne są nowoczesne i dobrze wyposażone siły zbrojne. W okresie pokoju miały one znajdować się w gotowości obronnej, a w momencie zagrożenia umożliwić rządowi podjęcie niezależnych działań. NPD odrzuciła projekty prywatyzacji przygotowywane

przez resort obrony. Zapowiedziała też, że prywatyzacja już przeprowadzona powinna być anulowana.

* * *

Program NPD z 2010 roku stanowi kontynuację, rozwinięcie i uzupełnienie myśli tej partii z okresu, kiedy została ona utworzona. Pierwsze dokumenty programowe stronnictwa były konkretyzowane w przemówieniach, artykułach, instrukcjach wewnątrzpartyjnych oraz w prasie i wydawnictwach partyjnych. Dla Piotra Lippóczego ich analiza wskazywała na neofaszystowski charakter partii, która cechowała się skrajnym nacjonalizmem, agresywnym antykomunizmem, dążeniami do rehabilitacji hitlerowskiej przeszłości i demagogią socjalną⁹¹.

Pół wieku później, pomimo przemian globalizacyjnych, przeobrażeń otoczenia międzynarodowego i samej myśli nacjonalistycznej, Niemcy „narodowi demokraci” nadal rozważali problematykę egzystencji narodu w państwie istniejącym na skonkretyzowanym terytorium. Podobnie w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX wieku partia analizowała terytorialność etniczną „przyszłego” państwa, kwestionując granice Niemiec z okresu po II wojnie światowej i uznając, że „Roszczenia całego narodu niemieckiego do całej ziemi niemieckiej należy utrzymywać i nie poddawać ich żadnym ograniczeniom”. Nie można zatem rezygnować z roszczeń do Sudetów i „Niemiec Wschodnich”⁹² – czyli obszarów, które znalazły się w granicach Polski oraz, jak w przypadku rejonu Kaliningradu, Związku Radzieckiego, a następnie Rosji. Później natomiast przyłączenie „Niemiec Środkowych” (Niemieckiej Republiki Demokratycznej) w 1990 roku partia ta potraktowała jako pierwszy etap zjednoczenia. „Ostateczne zjednoczenie” miało dokonać się właśnie po włączeniu „Niemiec Wschodnich”⁹³. Analizując problem granicy polsko-niemieckiej Udo Pastörs twierdził, że umów pokojowych i granicznych po II wojnie nie podpisał suwerenny rząd Niemiec, ale „marionetkowy reżim ustanowiony przez amerykańskich okupantów”. Dlatego w jego opinii problem granic ciągle istniał. Uznał je za

⁹¹ P. Lippóczy, *Narodowodemokratyczna...*, s. 42.

⁹² P. Maćkowiak, *Narodowo-Demokratyczna...*, s. 46.

⁹³ I. Janicka, *Niemieckie...*, s. 70.

sprzeczne z prawem międzynarodowym, gdyż żadne państwo nie ma prawa do przyłączania terytorium innego państwa. Można je najwyżej okupować. Dlatego stwierdził: „Na razie Polska z Niemcami ma jedynie zawieszenie broni. Między naszymi krajami nie został podpisany żaden ważny traktat międzynarodowy. Stan wojny trwa”⁹⁴.

Treści wczesnych dokumentów programowych partii charakteryzowały się właściwą jej oceną przeszłości – odmienną od dominującej pół wieku później w państwach podbijanych w II wojnie światowej przez Niemcy. Nie tylko uzasadniała ona roszczenia terytorialne, ale i porzucenie retoryki potwierdzającej winy Niemców wobec innych narodów, które obciążają ich odpowiedzialnością za wybuch wojny: „W imię swojej przyszłości Niemcy potrzebują prawdziwego obrazu swoich dziejów. Bronimy się przed upiększaniem zdrady kraju i przed twierdzeniem, że Niemcy są winne wszelkiemu nieszczęściu na świecie. Prowadzi to do moralnego samounicestwienia naszego narodu. Dlatego domagamy się: koniec z kłamstwem o wyłącznej winie niemieckiej, za pomocą którego wyciska się z naszego narodu miliardowe kwoty. Dzielna postawa żołnierzy niemieckich wszystkich czasów musi być wzorem dla Bundeswehry. Służba wojskowa jest służbą honorową. Żołnierz musi wiedzieć, dla jakich wartości naraża swoje życie i że nikt nie będzie od niego wymagał, by jako najemnik służył obcym interesom. Synowie nie mogą być dobrymi żołnierzami, dopóki ojców publicznie i bezkarnie piętnuje się jako zbrodniarzy”⁹⁵.

NPD w swojej nazwie odwoływała się do wszystkich Niemców, nacjonalizmu i demokracji. Trzeci składnik już na początku istnienia partii wydawał się być demagogiczny, a głoszone przez nią hasła miały charakter antyparlamentarny i antydemokratyczny⁹⁶. Wynika to jednak z różnej interpretacji i innego sposobu definiowania demokracji. Dla NPD demokracja miała oznaczać demokratyczne decyzje narodu i kon-

⁹⁴ M. Sterlingow, M. Wąs, *Herbatka z nazistą*, „Gazeta Wyborcza”, nr 248.5255, 23.10.2006, dodatek „Duży Format”, nr 42/703, 23.10.2006, s. 2.

⁹⁵ P. Maćkowiak, *Narodowo-Demokratyczna...*, s. 84-85.

⁹⁶ M. Muża, *Radykalizm prawicowy w NRF (na przykładzie rozwoju i działalności NPD)*, H. Wuttke, *Ekonomiczne koncepcje rewizjonizmu zachodniemieckiego*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1968, s. 40.

trolę władzy, co jest tożsame z tradycyjnymi wyjaśnieniami współczesnych demokracji, ale miała też oznaczać decyzje suwerenne, a więc niezależne od pozaniemieckich organizacji i instytucji, czy nawet niemieckiego parlamentu lub rządu, które od tych ostatnich miały być uzależnione. Ów brak suwerenności w podejmowaniu decyzji oznaczał też działania i postawy zgodne z „poprawnością” polityczną oraz głównym nurtem obyczajowości i obowiązujących wzorców kulturowych: „W Niemczech nie można powiedzieć, że nie chcę, by w moim bloku mieszkał homoseksualista. Nie! Ja muszę chcieć. Prawo to nakazuje. Żyjemy w dyktaturze”⁹⁷ – analizował jeden z liderów partii – Udo Pastörs.

Takie twierdzenia były zbieżne z krytyką globalizacji, której partia w analizowanym programie poświęciła stosunkowo dużo miejsca. Jako dyktaturę wielkiego kapitału uznano ją za wroga państwa narodowego, gdyż globalny kapitalizm był systemem obcym politycznym, socjalnym i kulturowym więziom narodu. Prowadzić miał do eksportu miejsc pracy i importu obcej taniej siły roboczej. Dodatkowo wielki kapitał zrównywał narody kulturowo, ubezwłasnowolnił je politycznie, wykorzystał gospodarczo i niszczył etnicznie. Jednak już przed laty, bo w 1967 roku, NPD antycypowała krytykę globalizacji i oceniła, że chłopstwo, stan średni, wykwalifikowani robotnicy i przedsiębiorcy są filarami gospodarki narodowej i należy ich bronić przed obcymi interesami oraz zawładnięciem przez obcy kapitał i przed wyprzedzą przemysłu koncernom międzynarodowym⁹⁸. Niespełna 40 lat później Udo Pastörs w tym kontekście kierował słowa przestrogi do Polaków: „Wy w Polsce tak samo jesteście uzależnieni od banków, finansjery, od ukrytych sił, od układów...”⁹⁹.

Jako element procesów globalizacyjnych została potraktowana przez NPD integracja europejska. Partia ta sprzeciwiała się cedowaniu praw państw narodowych na rzecz Unii. Ta została nazwana „Europą koncernów i technokratów”. NPD krytykowała „przestępczą politykę imigracyjną”. Unię Europejską obarczała winą za imigrację prowadzącą

⁹⁷ M. Sterlingow, M. Wąs, *Herbatka...*, s. 4.

⁹⁸ P. Lippóczy, J. Sulek, *Spadkobiercy...*, s. 356-357.

⁹⁹ M. Sterlingow, M. Wąs, *Herbatka...*, s. 5.

do infiltracji kontynentu przez obce kultury, co traktowała jako zagrożenie dla tożsamości narodowej. Islam był uważany przez nią za obcy tradycji europejskiej. Krytykowała ona także nadużywanie pomocy społecznej przez imigrantów. W kwestiach ekonomicznych NPD obwiniała Unię za centralizację gospodarki i sprzyjanie wielkim koncernom, dążenie do utworzenia strefy wolnego handlu z USA, niejasne przepisy, utratę kontroli nad polityką pieniężną¹⁰⁰. W alternatywie do integracji europejskiej NPD opowiedziała się za Europą ojczyzn, a nie Europą „szmalu i nieustannej konsumpcji” – jak określił ją Udo Pastörs. Według niego nowa wizja Europy oznaczała, że „Polacy mieszkają w Polsce, Niemcy w Niemczech, Francuzi we Francji. I wszyscy mają taką samą białą skórę”¹⁰¹.

Koncepcje separatyzmu narodów w Europie nie były jednak dla niemieckich aktywistów partyjnych przeszkodą ku nawiązywaniu kontaktów z nacjonalistami innych państw. Nie oznaczało to szczególnie intensywnej współpracy między NPD a, dla przykładu, Narodowym Odrodzeniem Polski, jak niekiedy kontakty te definiowano w literaturze przedmiotu¹⁰², ale wymianę doświadczeń i idei, wzajemne popieranie doraźnych inicjatyw nacjonalistycznych, raczej werbalne, rzadziej aktywne, a także ustalenie wspólnych wrogów i pól konfliktowych. Obszarem konfliktowym między NPD a polskimi nacjonalistami pozostawały granice obu państw. Polscy nacjonaści nie rezygnowali z aktywności na rzecz integralności własnego państwa i jego bezpieczeństwa w imię dobrych stosunków z nacjonalistami niemieckimi – w przeciwnym razie stanowiłoby to paradoks. Reprezentowali oni nacjonalizm „trzeciopozycyjny”, a więc w deklaracjach dystansujący się od szowinizmu. NPD przez lidera Narodowego Odrodzenia Polski – Adama Gmurczyka, została nazwana „skansenem”. W jego opinii partia ta „w polityce zagranicznej reprezentuje koncepcje przebrzmiałego XIX-

¹⁰⁰ M. Kosman, P. Malendowicz, *Głos polskich i niemieckich nacjonalistów w debacie na temat integracji europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2015, nr 9, s. 315-316.

¹⁰¹ M. Sterlingow, M. Wąs, *Herbatka...*, s. 4.

¹⁰² I. Janicka, *Nowy niemiecki...*, s. 51.

wiecznego imperializmu”¹⁰³. Polem współpracy między NPD a polskimi nacjonalistami mógł być jednak sojusz negatywny, tzn. ukierunkowany na sprzeciw wobec wrogów zewnętrznych Europy, w tym globalizacji, także w znaczeniu „amerykanizacji”. Lider NPD od 2014 roku (po Udo Pastörsie) Frank Franz ocenił, że współcześnie zmiany społeczne i polityczne są większym problemem niż zadawnione spory terytorialne i graniczne. Te konflikty nie będą miały znaczenia, jeśli Polacy i Niemcy nie obronią się przed zagrożeniem zewnętrznym. Stąd NPD dążyła do suwerenności i wolności Niemiec. Jeśli bowiem Niemcy nie odzyskają całkowitej suwerenności, nie będą w stanie rozwiązać pozostałych problemów egzystencjalnych. Dlatego właśnie partia Franza dążyła do usunięcia amerykańskich żołnierzy z Niemiec. W jego opinii należało też rozmawiać na inne tematy, np. zagrożeń islamizacją, systematyczną likwidacją rodzin, a także polityką imigracyjną. Współczesność Europy ocenił poprzez słowa kluczowe, jak dekadencja, ignorancja i materializm, uznając jednocześnie, że lud zadawała się chlebem i igrzyskami¹⁰⁴.

Istotnym punktem programu NPD była zapowiedź zwrócenia się Niemiec ku Rosji. Partia podkreślała konieczność zachowania dobrych stosunków z tym państwem w polityce gospodarczej i obronnej. Rosja postrzegana była jako część wspólnoty narodów Europy, w przeciwieństwie do Izraela i Turcji. Nadto Niemcy do Rosji powinna zbliżyć ocena cywilizacji zachodniej, podlegającej aberracji duchowej, moralnej i materializmowi – jak tłumaczono w witrynie partii¹⁰⁵. Tego typu stanowisko zbliżało NPD do nacjonalistów z Francji, ale odróżniało od koncepcji nacjonalistów Litwy i Łotwy.

¹⁰³ W. Trojanowski, *WT: Mity i rzeczywistość. „Zły” NOP, „dobrzy” patrioci, a w tle NPD i Swoboda*, 6.08.2013, <http://www.nacjonalista.pl/2013/08/06/wt-mity-i-rzeczywistosc-zly-nop-dobrzy-patrioci-a-w-tle-npd-i-swoboda/>, 15.01.2017.

¹⁰⁴ *Musimy walczyć razem przeciw wspólnym wrogom – Frank Franz, nowy przewodniczący NPD, w wywiadzie dla Nacjonalista.pl*, 14.11.2014, <http://www.nacjonalista.pl/2014/11/14/musimy-walczy-c-razem-przeciw-wspolnym-wrogom-frank-franz-nowy-przewodniczacy-npd-w-wywiadzie-dla-nacjonalista-pl/>, 15.01.2017.

¹⁰⁵ O. Rose, *Warum Rußland?*, 1.11.2013, <https://npd.de/warum-russland/>, 17.01.2017.

Poza NPD idee narodowe stanowiły element myśli kształtującej programy innych niemieckich ugrupowań, w tym przede wszystkim Republikanów (Die Republikaner, REP), ruchów określanych przedrostkiem „Pro” (m.in. Pro Köln, Pro Deutschland, Pro NRW) oraz partii Prawica (Die Rechte).

Pierwsze z nich, aktywne od 1983 roku, uznawało, że w podejmowanych działaniach państwa muszą przede wszystkim uwzględniać własne interesy, sprzeciwiało się imigrantom, którzy nie byli gotowi do integracji społecznej, krytykowało islam, jako ideologię przeciwną prawom człowieka, w tym szczególnie kobiet, opowiadało się za Europą ojczyzn, które w sposób wolny i niezależny współpracowałyby w interesie Europy, popierało działania Rosji na Krymie, ale także krytykowało sam nacjonalizm, jak i komunizm¹⁰⁶. W akcjach propagandowych partia ta krytykowała Unię Europejską za prowadzoną politykę finansową i wzywała: „zatrzymać Unię długów” (*Stoppt die Schuldenunion*). Opisowała Niemcy jako „dojną krowę”, która ratuje euro¹⁰⁷. Żądała również „więcej Niemiec, a mniej Europy” (*Mehr Deutschland – weniger Europa!*)¹⁰⁸.

Podobnej ocenie zostały poddane te zagadnienia przez ruchy „Pro” kształtujące się od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Pro NRW opowiadało się także za Europą ojczyzn i odwoływało się do chrześcijańsko-zachodnich tradycji kontynentu, a także korzeni antycznych, wpływów germańsko-celtyckich, wartości chrześcijańsko-żydowskich i osiągnięć oświecenia. Było niechętne islamowi, jako obcemu niemieckiej tradycji. Domagało się zwiększenia roli Niemiec w Unii Europejskiej. Krytykowało unijną politykę wobec Rosji. Rozważało powrót do marki niemieckiej i chciało protekcjonizmu gospodarczego¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Wywiad korespondencyjny przeprowadzony przez autora z: Johann Gärtner – Die Republikaner, 29.04.2015.

¹⁰⁷ Die Republikaner, *Stoppt die Schuldenunion*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹⁰⁸ Die Republikaner, *Mehr Deutschland – weniger Europa!*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹⁰⁹ M. Kosman, P. Malendowicz, *Głos polskich i niemieckich...*, s. 316-318.

Prawica istniejąca od 2012 roku również negatywnie oceniała Unię Europejską. Ocenie tej towarzyszyły takie określenia, jak: „zorganizowany wyzysk obywateli”, „prekursor międzynarodowego kapitalizmu”, „przeogromny biurokratyczny twór”. Wskazywała, że Unia oddala się od demokracji i praworządności na rzecz interesów oligarchów i lobbystów. Odrzucała procesy zmierzające do utworzenia państwa europejskiego z europejskim narodem, zwyrodniałą formę Unii oraz jej dyktatorskie skłonności. Projektowała powołanie Związku Europejskiego opartego na suwerennych państwach narodowych i kulturze zachodniej, do którego nie mogłyby wstępować państwa islamskie lub kraje spoza Europy. Państwa tworzące ów związek byłyby suwerenne w zakresie posiadanej waluty i kontroli granicznych, czy też swobody dotyczącej członkostwa w nim. W jego ramach istniałaby jednak wspólna armia, parlament i inne instytucje¹¹⁰.

¹¹⁰ Ibidem, s. 319-320.

VIII

Narodowe Odrodzenie Polski

National Rebirth of Poland

POLSKA

Narodowe Odrodzenie Polski (NOP) powstało w 1981 roku jako „ruch ideowo-polityczny”, będący forum dyskusyjnym grupującym młodzież nacjonalistyczną. Na przełomie 1989 i 1990 roku uczestnicy ruchu epizodycznie współtworzyli struktury organizacyjne Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego. W 1992 roku ruch powołał partię polityczną o tej samej nazwie. Stała się ona inicjatorką przedsięwzięć wydawniczych – prasowych, internetowych i książkowych, manifestacji, akcji popularyzujących nacjonalizm, jego idee i działania pochodne. Liderem NOP (przewodniczącym Rady Wykonawczej, prezesem) od czasu jego powstania pozostawał Adam Gmurczyk¹¹¹.

Jednym z dokumentów programowych Narodowego Odrodzenia Polski były *Zasady ideowe nacjonalizmu*¹¹², zawierające 15 pryncypiów, do których odwoływali się członkowie NOP. Już w pierwszych słowach dokumentu nacjonaści powoływali się na twierdzenie Piusa XI mające aprobować nacjonalizm. Deklarowali też, że ich działania będą opierać się na zasadach wynikających z nauki Kościoła katolickiego.

¹¹¹ G. Tokarz, *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002; J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003; K. Karczewski, *Ani liberalizm, ani marksizm. Koncepcje ideowo-polityczne współczesnego polskiego narodowego radykalizmu na przykładzie Narodowego Odrodzenia Polski*, Szczecin 2015 (e-book), <https://pl.scribd.com/doc/297083132/K-karczewski-NOP>, 3.12.2016; *Historia NOP*, <http://www.nop.org.pl/historia-nop/>, 2.12.2016; M. Lewandowski, *Na szlaku idei. Nacjonalizm Narodowego Odrodzenia Polski w świetle publikacji pisma „Szczerbiec”*, Instytut Norwida, Warszawa 2014.

¹¹² Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady ideowe nacjonalizmu*, <http://www.nop.org.pl/zasady-ideowe-nacjonalizmu/>, 2.12.2016.

Wymieniając tytułowe *Zasady* ich protagoniści uznali, że życie człowieka, jako świadome, powinno być realizacją zhierarchizowanych celów, gdzie cel absolutny stanowi Bóg – wartość trwała, niezależna od historii, źródło norm i praw dla jednostek i wspólnot. Człowiek natomiast został wyposażony przez Boga w prawo naturalne, z którego wynikają: prawo do życia (będącego życiem biologicznym i realizacją pozostałych praw), prawo do wolności (tzn. czynienia tego, co nie stoi w sprzeczności do prawa naturalnego), prawo do założenia rodziny i prawo do własności. Narodowe Odrodzenie Polski analizowało, że człowiek jako istota społeczna nie może żyć i rozwijać się poza wspólnotą ludzi, która jednakże nie została zinterpretowana jako suma jednostek, lecz całość, w której jednostki korzystają z osiągnięć innych i wzbogacają swoje życie także o osiągnięcia innych, przestrzegają ich praw, chronią ich prawa i egzekwują obowiązki. Dla nacjonalistów naturalną wspólnotą najwyższego typu był naród: „Naród jest dobrowolnym, opartym na więzi psychicznej i moralnej związku ludzi posiadających – wynikające ze wspólnych przodków i historycznej tradycji – poczucie odrębności kulturowej i chęć jej zachowania oraz rozwoju”. Według nich posiadał on prawo do zachowania własnego języka i kultury, kontroli wychowania narodu, terytorium narodowego (przynależnego z tradycji i historii), powoływania struktur mu podległych. W odniesieniu do ostatniego z wymienionych praw nacjoniści uznali państwo za strukturę wyższego rzędu powołaną wolą narodu. To ono miało zapewnić realizację praw człowieka i narodu, które wynikały z prawa naturalnego. Jego działalność miała być kontrolowana przez Zgromadzenie Narodowe, które to miało gwarantować reprezentację polityczną narodu w ramach dwuizbowości – izby politycznej i izby korporacyjnej. Ta ostatnia miała stanowić przedstawicielstwo samorządów terytorialnych i gospodarczych. Koordynatorem Zgromadzenia Narodowego miała być Głowa Państwa wybrana przez naród.

W drugim dokumencie, pt. *Zasady programowe*¹¹³, partia oceniała transformację zapoczątkowaną w 1989 roku w Polsce, wyrażając jednocześnie rozgoryczenie przemianami politycznymi tego okresu. Głównym wątkiem wstępu do *Zasad programowych* było rozczarowanie rozdziałem władzy i społeczeństwa. Na tym tle Narodowe Odrodzenie Polski przedstawiało się jako nowa jakość polityczna i forma obywatelskiego oporu wobec „zbiurokratyzowanego państwa demoliberalnego”. Deklarowało, że „nie działa na rzecz naprawy istniejącego ustroju, gdyż nie da się uratować rudery, trzymającej się w całości jedynie dzięki żelaznym obręczom ekonomicznego ucisku i policyjno-politycznych represji”. Partia dążyła do budowy nowego ładu, opartego na cywilizacji łacińskiej, którego elementami miały być: decentralizacja oraz kształtowanie wspólnot lokalnych i zawodowych, ograniczenie koncentracji kapitału państwowego i anonimowego skutkujące upowszechnieniem własności, a także niezależne państwo. Mając na względzie wieloetapowość realizacji tych celów, partia wyznaczyła sobie następujące zadania: wprowadzenie odpowiedzialności karnej dla władzy ustawodawczej i wykonawczej za jej decyzje, zmniejszenie liczby członków Zgromadzenia Narodowego, ograniczenie biurokracji, ograniczenie apanaży dla władzy, powszechne uwłaszczenie, reprywatywizacja majątku narodowego – „zgrabionego i wyprzedanego ponadnarodowym molochom gospodarczym”, zabezpieczenie własności prywatnej ziemi, uporządkowanie systemu podatkowego poprzez zniesienie części obciążeń, kontrola banków dla zapewnienia niskiego oprocentowania kredytów i ich powszechnej dostępności, zaprzestanie spłat zadłużenia zagranicznego (pożyczki z okresu Polski Ludowej nie mogą obciążać Polaków, dotyczy to też pożyczek zaciągniętych przez reżim demoliberalny), zwiększenie nakładów na służby policyjne, przywrócenie kary śmierci dla najcięższych zbrodni (morderstwa, gwałty, handel narkotykami, przestępczość zorganizowana, działanie na rzecz likwidacji państwa) i wysokich wyroków za korupcję, wprowadzenie zakazu

¹¹³ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady programowe*, <http://www.nop.org.pl/zasady-programowe/>, 2.12.2016.

funkcjonowania struktur organizacyjnych działających na rzecz likwidacji Polski poprzez wchłonięcie jej przez Unię Europejską, usunięcie z Polski obcych jednostek wojskowych, których obecność oznacza możliwość siłowego narzucania Polsce obcych interesów oraz organizowania prowokacji przeciwko innym państwom z terenu kraju, tworzenie armii zawodowej, rozszerzenie szkoleń z zakresu obronności na szerokie rzesze obywateli, zerwanie wszelkich działań „integracyjnych” z Unią Europejską (Polska bowiem powinna wiązać się z innymi państwami, ale na zasadach partnerstwa i kierując się własnymi interesami).

W druku ulotnym charakteryzującym ogólne cele Narodowego Odrodzenia Polski, partia wyszczególniła żądania, systematyzując je w formie „za” i „przeciwko”¹¹⁴:

- za powszechnymi rządami Narodu – przeciwko fałszywej demokracji;
- za samorządnością – przeciwko państwowemu centralizmowi;
- za polskim korporacjonizmem – przeciwko socjalizmowi i liberalizmowi;
- za powszechnym uwłaszczeniem – przeciwko wyprzedaczy gospodarki;
- za skutecznym systemem prawnym – przeciwko bezkarności przestępców;
- za Europą Wolnych Narodów – przeciwko Unii Europejskiej;
- za silną armią – przeciwko hegemonii NATO;
- za ochroną życia poczętego – przeciwko ludobójstwu;
- za wielością i indywidualizmem – przeciwko politycznej poprawności;
- za odbudową wspólnot lokalnych – przeciwko atomizacji społeczeństwa;
- za radykalną polityką ekologiczną – przeciwko degradacji środowiska.

¹¹⁴ Narodowe Odrodzenie Polski, *Trzecia droga – nacjonalizm*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

NOP jest jedną z wielu organizacji politycznych działających w Polsce współczesnej, które nazywają siebie nacjonalistycznymi. Stanowi jednak strukturę najstarszą i działającą nieprzerwanie – choć z różnym natężeniem i na różnym poziomie politycznego wpływu – od czasu jej ukształtowania. Myśl polityczna NOP wyróżniała się pluralizmem źródeł ideowych i zapożyczeniami z ideologii zagranicznych. Stronnictwo podkreślało jednak, przynajmniej w pierwszym okresie działalności, wyższość wzorów rodzimych, a wręcz starszeństwo polskiego ruchu narodowego wobec innych, a także wyższość polskiego nacjonalizmu wynikającą z jego demokratycznego i chrześcijańskiego charakteru. Niemniej jednak wpływ na program NOP miały idee korporacjonizmu katolickiego, dystrybucjonizmu, czy szerzej – Trzeciej Pozycji. Świadczą o tym międzynarodowe kontakty liderów tego ugrupowania, m.in. z włoską Nową Siłą i przyjaźń Adama Gmurczyka z jej liderem Roberto Fiore, a także współpraca z Derekiem Hollandem z Międzynarodowej Trzeciej Pozycji i innymi strukturami organizacyjnymi tej platformy ideowej¹¹⁵.

Nacjonalizm NOP wyraża się przede wszystkim w definiowaniu narodu, który nazywany był „najwyższym dobrem doczesnym”, choć za wartość najwyższą – absolutną, inaczej niż np. w programie francuskiego Frontu Narodowego, uznany został Bóg (ale nie Kościół, zwłaszcza po II Soborze Watykańskim). Ideolodzy partii dostrzegali jednak różnice między narodem „realnym” a „idealnym”, traktując drugi jako ideę, do której należy dążyć. Stąd też tak istotny w programie NOP był katolicki element nacjonalizmu, traktujący wszystkie narody równo wobec wspólnych zagrożeń i nadający im kształt duchowy¹¹⁶.

Polski nacjonalizm radykalny przełomu XX i XXI wieku konstytuowała idea wroga. Ewa Maj wyróżniła następujące kategorie wrogów rodzimych ugrupowań:

¹¹⁵ J. Tomaszewicz, *Narodowe Odrodzenie Polski i jego wizja „Katolickiego Państwa Narodu Polskiego” jako uwspółcześniona wersja narodowego radykalizmu*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza...*, s. 171-175.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 177-198.

- wróg ideologiczny: komunista, socjalista, liberal;
- wróg wszechobecny: Żyd, mason;
- wróg zewnętrzny: Niemiec;
- wróg instytucjonalny: Unia Europejska, Pakt Północnoatlantyki, Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Światowa Organizacja handlu¹¹⁷.

Ostatnia z wymienionych kategorii wpisuje się we wspólny antyglobalizacyjny sprzeciw polskich nacjonalistów, a szerzej, także w antyglobalizm partii i ruchów nacjonalistycznych w Europie. NOP kojarzyło globalizację z przemianami gospodarczymi i ich negatywnymi skutkami społecznymi, np. bezrobociem i materialną polaryzacją społeczną, tworzeniem megakoncernów i dominacją wielkiego kapitału. Globalizacja i promowanie indywidualizmu sprzyjać miały także zanikowi wspólnot ludzkich, jak państwo i rodzina. Podobny rodzaj argumentacji stosowały inne partie w Europie. Francuski Front Narodowy występował przeciwko światowej dominacji Stanów Zjednoczonych i wskazywał na totalitaryzm globalizacji zaprzeczającej demokracji. Niemiecka NPD jako zagrożenie dla narodu wskazywała multikulturalizm, amerykański liberalizm, bezrobocie, antydemokratyzm, korporacje ponadnarodowe i Stany Zjednoczone¹¹⁸.

Podobnie jak inne zachodnioeuropejskie partie NOP było krytyczne wobec Unii Europejskiej. W wywiadzie z 2013 roku dla Agencja Italia Press Adam Gmurczyk mówił: „W sferze polityki międzynarodowej opowiadamy się przeciwko wszelkim formom scentralizowanych instytucji quasi-europejskich. Od lat 90tych ub. wieku zwalczaliśmy,

¹¹⁷ E. Maj, *Wielonurtowość myśli nacjonalistycznej w Polsce współczesnej*, [w:] E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa (red.), *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2010, s. 96.

¹¹⁸ A. Hołub, *Radykalizm polityczny – zagrożenie dla globalizacji?*, „Transformacje. Pismo interdyscyplinarne” 2006, nr 1-4 (47-50), s. 370-371; zob. też: B. Smolik, *Globalizacja i globalizm w myśli politycznej środowisk narodowych w Polsce*, [w:] E. Maj, A. Dawidowicz, L. Lewkowicz, A. Szwed (red.), *Europejskie inspiracje myśli politycznej w Polsce od XIX do XXI wieku. Recepcja – kontynuacja – interpretacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 417-439.

jako jedyni w Polsce, koncepcje Zjednoczonej Europy, dzisiaj opowiadamy się za likwidacją Unii Europejskiej i powrotu do zasady Europy Wolnych Narodów. (...) Pozwolę sobie przytoczyć słowa z wystąpienia na II Kongresie Forza Nuova, w grudniu 2011: >>Nasze credo: żadnych ustępstw. Naszym celem jest Europa wolnych narodów, Europa oparta o zasady cywilizacji chrześcijańskiej. Musimy uwolnić Europę i nasze narody od totalitarnej, zbolszewizowanej Unii Europejskiej. Musimy zatrzymać pozaeuropejską imigrację, która niszczy naszą kulturę. Musimy powstrzymać demontaż tradycyjnego modelu życia społecznego, który odbywa się poprzez promocję homoseksualizmu i innych zbroczeń. Wreszcie, musimy uwolnić Europę od politycznych wpływów syjonizmu, który wplątuje nas w niepotrzebne wojny i konflikty<<”¹¹⁹. Stąd manifestację przeciwko Traktatowi Lizbońskiemu w dniu 13 grudnia 2007 roku NOP zestawilo z datą wprowadzenia stanu wojennego w Polsce¹²⁰, a Marsz Patriotów zorganizowany we Wrocławiu w 2014 roku zdominowało hasło „w obronie niepodległości, przeciwko brukselskiej okupacji”¹²¹.

Wspólna dla NOP i partii zachodnioeuropejskich była też ich krytyka współczesnej demokracji, a ściślej porządku demoliberalnego. W 2000 roku Adam Gmurczyk analizował: „Uważamy, że demokracja, a przynajmniej to, co się dzisiaj pod słowem tym rozumie, jest nie mniej dla Narodu zabójcza, niż >>dyktatura ludu pracującego miast i wsi<<. Inne są metody, które systemy te stosują, lecz cele do których dążą są identyczne: zniszczenie narodowej i ludzkiej wolności, stworzenie społeczeństwa niewolniczego, pozbawionego tych wszystkich cech, które składają się na to, co potocznie nazywamy Człowieczeństwem – Wiary, Tradycji, Honoru”¹²².

Ostatni z wymienionych wniosków koresponduje z wynikami analiz badaczy polskiego nacjonalizmu o tym, że jego protagoniści

¹¹⁹ *Naszym celem jest Europa Wolnych Narodów – wywiad prezesa NOP dla włoskiej AIP*, 17.04.2013, <http://www.nop.org.pl/2013/04/17/naszym-celem-jest-europa-wolnych-narodow-wywiad-prezesa-nop-dla-wloskiej-aip/>, 14.01.2017.

¹²⁰ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zdrady nie wybaczamy*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹²¹ Narodowe Odrodzenie Polski, *V Marsz Patriotów*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹²² Cyt. za: M. Lewandowski, *Na szlaku...*, s. 20-21.

i akolici, odrzucając koncepcję elitaryzmu społecznego, byli zwolennikami elitaryzmu ducha. W elicie ducha znajdowała się bowiem kwintesencja polskości, którą należało chronić¹²³. Stąd tak duża rola w deklarowanej aktywności NOP przypadała pracy edukacyjnej i wychowawczej. W ideale wychowawczym tej partii znalazły się cechy charakteru człowieka pożądane u młodego nacjonalisty, „samotnego wilka”, „bojownika narodowego”, „nieustraszonego zdobywcy” i „członka jednoosobowej armii”. Nacjonalista miał cechować się mistyczną wiarą w naród, żarliwą religijnością, gotowością do ponoszenia ofiar, bezwzględną lojalnością wobec towarzyszy, stylem militarnym życia, czystością moralną i uczciwością, a nadto karnością, zdyscyplinowaniem, ładem, odpowiedzialnością, solidarnością i koleżeństwem. „Polityczni Żołnierze” o takich cechach mieli przeprowadzić rewolucję narodową¹²⁴. NOP kreował wzory osobowe patrioty, bohatera, tradycjonalisty i osoby głęboko wierzącej. Dekalog miał bowiem pozostać wyznacznikiem stylu życia Polaków¹²⁵. Nie był to jednak ideał nowy. Podobną wizję wychowania działaczy politycznych kreśliła Narodowa Demokracja w okresie międzywojennym. Patriotyczni politycy powinni byli mieć takie cechy, jak: osobista odwaga cywilna, uczciwość, wiedza, religijność, społecznictwo, realizm, samodzielność, pracowitość i rodzinność. Ich postawy miały być nacechowane stałą i aktywną działalnością na rzecz państwa¹²⁶. Uzasadniając tę koncepcję możnaby sięgnąć do słów Romana Dmowskiego, który w *Myślach nowoczesnego Polaka* wydanych w 1903 roku, a więc w okresie braku polskiej państwowości, pisał:

¹²³ E. Maj, *Myśl narodowa...*, s. 118.

¹²⁴ Ibidem, s. 119; Cz. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 66-67.

¹²⁵ G. Radomski, *Puryfikacja czy instrumentalizacja? Narodowe Odrodzenie Polski wobec kanonu kultury narodowej*, [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy...*, s. 67.

¹²⁶ G. Radomski, *Polityk-wychowawca. Model działacza politycznego w publicystyce Narodowej Demokracji w latach 1918-1926*, [w:] G. Radomski, K. Kalinowska (red.), *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003, s. 33-46.

„W zwykłych warunkach naród wytwarza siłę w postaci organizacji państwowej, narzucając obowiązki obywatelskie tym, którzy dobrowolnie ich uznać nie chcą; my tej siły nie posiadamy i dlatego tak często spotykamy się u siebie z jawnym wypowiedzeniem służby ojczyźnie; ale dlatego tym bardziej dążyć musimy do wytworzenia siły moralnej, dość wielkiej by mogła wywierać skuteczny przymus”¹²⁷. Słowa Dmowskiego można traktować jako ideowo motywowane usprawiedliwienie przymusu aktywności na rzecz antyindywidualistycznie postrzeganego państwa narodowego. W interpretacji nacjonalistycznej bowiem polska państwowość początku XXI wieku ulegała procesom globalizacyjnym, w tym integracji europejskiej oraz władzy instytucji i korporacji ponadnarodowych. Stąd chyliła się ku rzeczywistemu deficytowi atrybutów władzy państwowej, a siła moralna narodowej elity ducha miała zapoczątkować proces przeciwny.

Sprzyjać temu miało przededefiniowanie zasad i celów ekonomicznych państwa zgodnie z modelem dystrybucjonistycznym, który promowało NOP. Według dystrybucjonistów, tak kapitalizm, jak i komunizm, opierają się na centralizacji bogactw, która niszczy własność prywatną, a systemy te realizują liberalne hasło „po pierwsze ekonomia”. Alternatywą do antynomii „kapitalizm – kolektywizm” miałyby być szerokie rozpowszechnienie własności, a celem powstanie społeczeństwa, w którym rodziny żyjące w państwie posiadają, a więc kontrolują środki produkcji¹²⁸.

W okresie transformacji ustrojowej ostatniej dekady XX wieku i początku kolejnego stulecia, poza Narodowym Odrodzeniem Polski działały w Polsce także inne partie, stowarzyszenia i grupy nieformalne, które w swoich programach, deklaracjach ideowych i enuncjacjach politycznych jako wartość nadrzędną traktowały naród i państwo narodowe. Były to m.in. Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Naro-

¹²⁷ R. Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, Wydawnictwo „Nortom”, Wrocław 2012, s. 23.

¹²⁸ R. Lętocha, *Idee dystrybucjonistyczne w poglądach społeczno-gospodarczych młodego pokolenia obozu narodowego*, [w:] E. Maj, A. Dawidowicz, Ł. Lewkowicz, A. Szwed (red.), *Europejskie inspiracje...*, s. 261-275.

dowe, Stronnictwo Narodowe „Senioralne” i Stronnictwo Narodowe, Stowarzyszenie Narodowe im. Romana Dmowskiego i Stronnictwo Narodowe „Szczerebiec”, Młodzież Wszechpolska, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, Stronnictwo Narodowe „Ojczyzna”, Obóz Wielkiej Polski, Stronnictwo Ludowo-Narodowe i Przymierze Ludowo-Narodowe, Klub „Myśl dla Polski”, Liga Polskich Rodzin¹²⁹. Istotne miejsce w ruchu zajęły także skryształizowany ideowo i organizacyjnie po 2010 roku Obóz Narodowo-Radykalny oraz grupy Nacjonalistów Autonomicznych, które nie identyfikowały się z partiami politycznymi.

Ruch o proveniencji narodowej jako całość pozostawał spolaryzowany, choć odwoływał się do tradycji polskich narodowców i myśli Narodowej Demokracji sprzed II wojny światowej. Z estymą odnosił się do antenatów polskiego nacjonalizmu, jak Roman Dmowski, dla którego Polska miała stanowić „państwo narodu polskiego”, czy Jędrzeja Giertycha, według którego „Polska jest dziełem i własnością narodu polskiego”¹³⁰. Wspólne dla ugrupowań działających na przełomie XX i XXI wieku było przekonanie, że Niemcy są wrogiem narodu polskiego, zagrożeniem dla narodu są instytucje ponadnarodowe, idea narodowa zwycięży w nieodległym czasie, a naród polski ma do zrealizowania posłannictwo w odniesieniu do cywilizacji europejskiej¹³¹. I choć ruch był rozdrobniony i reprezentowany przez partie kadrowe, to główne wątki jego myśli sięgającej tradycji Narodowej Demokracji pozostawały nienaruszalne. Fundamentem była sprawa wolności życia narodowego, niechęć do polityki identyfikowanej ze skutkami porozumień

¹²⁹ Cz. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania...*; E. Maj, *Alternatywna wizja zjednoczonej Europy w myśli politycznej ruchu narodowego w Polsce po 1989 roku*, [w:] R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa (red.), *Między otwartą a domkniętą myślą polityczną. Szkice o najnowszej refleksji politycznej*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2006, s. 72.

¹³⁰ Cyt. za: T. Koziello, *Idea parlamentaryzmu w koncepcjach politycznych Narodowej Demokracji (1918-1939)*, [w:] A. Lewandowski, A. Meller, W. Wojdyło (red.), *Ustrój państwa w polskiej myśli politycznej XX-XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 14.

¹³¹ E. Maj, *Alternatywna wizja...*, s. 73.

„Okrągłego Stołu”, krytyka Unii Europejskiej, ogład świata dzielący go na narodowy i kosmopolityczny¹³².

NOP, zarówno we wczesnym okresie istnienia, w latach osiemdziesiątych XX wieku, jak i na początku kolejnej dekady, nie było strukturą dominującą wśród nacjonalistów. Istotne wpływy, szczególnie wśród ludzi młodych, miała wówczas Polska Wspólnota Narodowa (PWN), zaś w parlamencie myśl narodową reprezentowało Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe. NOP stało się partią o istotnym znaczeniu w ruchu w okresie od połowy lat dziewięćdziesiątych, jednakże później, w drugim dziesięcioleciu XXI stulecia, dominujące wpływy wśród nacjonalistów uzyskał Obóz Narodowo-Radykalny (ONR).

Pierwsze z wymienionych ugrupowań – Polska Wspólnota Narodowa – było krytykowane przez inne stronnictwa nacjonalistyczne¹³³, które z dystansem lub niechęcią odnosiły się do jego lidera Bolesława Tejkowskiego oraz jego poglądów. PWN ukształtowała się na początku ostatniego dziesięciolecia XX wieku, ale jej geneza tkwi w okresie Polski Ludowej. Jej przewodniczący w kwestiach politycznych zajmował stanowisko słowianofilskie. Jego wizja przyszłości obejmowała narody skupione we Wspólnocie Słowiańskiej zrzeszającej ich państwa, opartej na moralności odwołującej się do wierzeń Słowian, będącej w przyjaznych stosunkach z Rosją, jako jedynym słowiańskim mocarstwem. Tejkowskiego cechowała obsesyjna niechęć do Niemiec, które w jego opinii przez setki lat historii parły na Wschód, ale także do Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i procesów globalizacyjnych – co łączy PWN z innymi nurtami nacjonalizmu¹³⁴.

¹³² E. Maj, *Wielonurtowość myśli nacjonalistycznej...*, s. 98-99.

¹³³ G. Radomski, *Samorząd terytorialny w myśli politycznej ruchu narodowego II i III Rzeczypospolitej*, [w:] R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa (red.), *Między otwartą...*, s. 99.

¹³⁴ B. Tejkowski, *Walka o Polskę. Władza i własność w ręce Polaków*, Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe, Warszawa 1994; B. Tejkowski, *W obronie Polski. W obronie Słowiańszczyzny*, Polska Wspólnota Narodowa, Warszawa 2011; zob. też: P. Malendowicz, *Elementy słowianofilskie w dokumentach i publicystyce Polskiej Wspólnoty Narodowej*, „Licentiatatus. Zeszyty Dydaktyczno-Naukowe” 2008, t. XI, s. 43-52; P. Malendowicz, *Kwestia rosyjska w narodowo-słowianofilskiej myśli Polskiej Wspólnoty Narodowej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] A. Lewandowski, W. Wojdyło, G. Radomski (red.), *Rosja w polskiej myśli politycznej XX-XXI*

Z kolei dominujący w ruchu nacjonalistycznym od około 2010 roku Obóz Narodowo-Radykalny tekstem *Deklaracji ideowej* zbliżony był do myśli NOP, które to jednak w aspekcie organizacyjnym traktował jako konkurencję. ONR powstał w 2005 roku, choć grupy o tej nazwie na poziomie regionalnym istniały wcześniej¹³⁵. Odwoływał się do idei państwowo-narodowej, odrzucił demokrację liberalną, ale też deklarował sprzeciw wobec totalitaryzmu, odwoływał się do moralności chrześcijańskiej i odrzucał oświeceniową ideologię praw człowieka, opowiadał się za koncepcją narodu organicznego i hierarchicznie zorganizowanego, a nie egalitarnego, doceniał wartość rodziny, postulował ułożenie stosunków z innymi nacjami wyłącznie przez prymat interesów narodowych i państwowych, a nie innych państw lub organizacji międzynarodowych, był przeciwny narzuconemu modelowi społeczeństw multikulturowych¹³⁶.

wieku, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013, s. 209-231.

¹³⁵ A. T. Witzak, *ONR – powrót na scenę? Rekonstrukcja radykalnego skrzydła formacji narodowo-katolickiej?*, [w:] B. Grott, O. Grott (red.), *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 319-334.

¹³⁶ Obóz Narodowo-Radykalny, *Deklaracja ideowa*, ~ 2010, <https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/>, 16.01.2017.

IX

Partido Nacional Renovador Partia Narodowego Odrodzenia PORTUGALIA

Partia Narodowego Odrodzenia (albo Partia Narodowej Odnowy) (Partido Nacional Renovador, PNR) powstała w 2000 roku. Jednym z jej założycieli był późniejszy prezydent partii José Pinto-Coelho¹³⁷.

Program Partii Narodowego Odrodzenia opierał się na fundamentalnych wartościach właściwych nacjonalizmowi: naród i jego tożsamość, rodzina, praca, niezależność narodowa i dziedzictwo historyczno-kulturowe. Stąd partia promowała wartości odnoszące się do obrony życia, rodziny, własności prywatnej, wolności twórczej, solidaryzmu społecznego i wspólnotowości. W odniesieniu do narodu i jego tożsamości nacjonałiści analizowali go z perspektywy etyki i uznali za wartość najwyższą (*valor supremo*). Twierdzili, że w dobie współczesnego kryzysu i tendencji dekadencckich jest jedyną alternatywą. Rodzina stanowiła natomiast podstawową jednostkę społeczeństwa. Składa się z mężczyzny i kobiety oraz ich dzieci. Była ostoją wartości i tradycji. Wartością pozostawała również praca, z zastrzeżeniem, że portugalscy nacjonałiści nie przeciwstawiali sobie pracodawców i pracowników, wszak wszyscy zostali uznani za niezbędnych do tworzenia bogactwa narodowego (*Não distingue entre empresários e trabalhadores: todos são necessários para a produção de riqueza, assim como para o aumento da produtividade nacional*). W ramach idei niezależności narodowej, nacjonałiści uznali prymat narodu (*O nacionalismo é o primado da nação*), który jednak musi zmagać się z zagrożeniami, do których zali-

¹³⁷ R. Wodak, *The Politics of Fear. What Right-Wing Populist Discourses Mean*, Sage, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC 2015, s. 202; Partido Nacional Renovador, *Orgãos Nacionais do PNR*, <http://www.pnr.pt/corpos-sociais/>, 17.10.2016.

czyli: integrację europejską (*A ameaça do eurofederalismo*), stan państwa, reżimu i klasy politycznej, a także imigrację. Naród został bowiem opisany przez nacjonalistów jako wspólnota ludzi tego samego dziedzictwa etnicznego i historycznego (*A nação é composta por uma comunidade de pessoas com uma mesma herança étnico-histórica*). Dziedzictwo historyczne i kulturowe natomiast było analizowane jako podstawa dla ruchu społecznego i politycznego, pamięci historycznej i promocji Portugalii w świecie¹³⁸.

*Program polityczny (Programa Político)*¹³⁹ Partii Narodowego Odrodzenia składał się ze wstępu i 8 rozdziałów, z tym że rozdział pierwszy, poświęcony ekonomii, został podzielony na 6 podrozdziałów.

We wstępie partia oceniała stan państwa i narodu w dobie kryzysu i związania z Unią Europejską. Wskazywała na demontaż portugalskich przedsiębiorstw, upadek rybołówstwa i rolnictwa, a także wiążące się z tym problemy bezrobocia i niesprawiedliwości społecznej. Nadzieją dla Portugalczyków może być jednak, jak uznali nacjonałiści, Partia Narodowego Odrodzenia, deklarująca obronę narodu w jego walce z głównymi wrogami: globalizacją (*Mundialismo*) i „eurofederalizmem” (*Eurofederalismo*). Wśród priorytetów wymieniali: reindustrializację, poprawę konkurencyjności przedsiębiorstw, wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw, rewitalizację rybołówstwa i rolnictwa, zmiany w polityce społecznej.

Rozdział pierwszy został poświęcony sprawom gospodarki, zatrudnienia i reindustrializacji (*economia, emprego, reindustrialização*). Za sprawą uległości klasy politycznej, partia oskarżała Unię Europejską o negatywny wpływ na gospodarkę, jej marginalizowanie i uczynienie peryferyjną (*economia nacional numa espécie de >>offshore<< de Bruxelas*). Analizowała problemy takie, jak: wzrost długu publicznego, ubóstwo („Ponad dwa miliony Portugalczyków żyją poniżej progu ubóstwa” – *São mais de dois milhões de portugueses que vivem no limiar*

¹³⁸ Partido Nacional Renovador, *Valores e Fundamentos*, <http://www.pnr.pt/ideario/valores-e-fundamentos/>, 17.10.2016.

¹³⁹ Partido Nacional Renovador, *Programa Político*, <http://www.pnr.pt/programa-politico/>, 17.10.2016.

da Podreza), zanikanie klasy średniej, bezrobocie, niską płacę minimalną, zacofanie gospodarcze („Portugalia jest najbardziej zacofanym państwem w Europie Zachodniej” – *Portugal é o país mais atrasado da Europa Ocidental*), degradację portugalskich przedsiębiorstw w konkurencji z globalnymi korporacjami oraz, co ważne, brak kontroli nad gospodarką, co zagrażało suwerenności Portugalii.

Koncepcja nacjonalistów portugalskich, dotycząca reindustrializacji, miała być zatem alternatywą dla modelu współczesnej gospodarki. Miała objąć nie tylko sferę produkcji, nie tylko towarów i usług eksportowanych, ale także zmierzała do zmniejszenia importu towarów poprzez produkcję krajową. Partia deklarowała inwestycje w ludzi, nowe technologie i modele biznesowe. Państwo powinno zaś stworzyć warunki dla inwestowania i produkcji towarów zastępujących produkty importowane. Konkurencyjność i wydajność mogą wpłynąć bowiem na poprawę jakości życia i zmniejszenie nierówności społecznych, a ukierunkowanie polityki gospodarczej na ułatwienie działalności przedsiębiorstw, w szczególności małych i średnich, będzie generowało nowe miejsca pracy i dobrobyt, zamiast zysków dla korporacji międzynarodowych. To łączy się ze zmniejszeniem obciążeń fiskalnych dla firm krajowych i polityką zachęt podatkowych dla krajowych inwestycji. Partia proponowała także m.in. nacjonalizację (*Nacionalização*) w niektórych strategicznych sektorach gospodarki, stworzenie systemu dotacji, zmiany w przepisach prawa zmierzające do faworyzowania produkcji krajowej. Istotne miejsce w programie poświęciła sprawom rolnictwa i rybołówstwa, których udział w gospodarce radykalnie zmniejszył się, głównie za sprawą polityki Unii Europejskiej i konkurencji dużych przedsiębiorstw. Stąd partia wzywała m.in. do renegocjacji ograniczeń narzucanych Portugalii w zakresie rolnictwa i rybołówstwa. Nacjonalisci krytykowali także dotychczasową politykę zatrudnienia w państwie. Wskazywali na rzesze ludności żyjące na marginesie społecznym lub zmuszane do emigracji, przy jednoczesnej polityce akceptacji imigracji i utrzymywania niskich płac. Tymczasem przyjmowanie imigrantów do pracy powinno być obwarowane zastrzeżeniem o braku możliwości zatrudnienia Portugalczyków w danej dziedzinie. Portugalia winna też

opuścić strefę Schengen, co pozwoliłoby na kontrolowanie imigracji. Nacjoniści proponowali uregulowanie problemów dwóch dominujących sfer ekonomicznych, tzn. rynku energii i rynku finansów. Zostały one bowiem zdominowane przez duże międzynarodowe grupy kontrolujące gospodarkę, zmuszające do prywatyzacji przedsiębiorstw, które kupowane są przez inne firmy, jednak kontrolowane przez te pierwsze. W niełatwej walce z dyktaturą instytucji finansowych nacjoniści szukali sprzymierzeńców w innych krajach i proponowali zgromadzenie środków, które pozwoliłyby na przetrwanie prób „zduśnienia” gospodarki portugalskiej ogłaszającej suwerenność (*A >> máquina trituradora << do sistema financeiro internacional vai, obviamente reagir, tentando sufocar financeiramente o país*). Poza nacjonalizacją niektórych strategicznych sektorów gospodarki (np. energetyki), nacjoniści zaproponowali m.in. etapowe odchodzenie (opuszczenie) od euro (*Sair do Euro*) i negocjowanie terminów płatności długu publicznego (*Renegociação dos prazos de pagamento da dívida pública*). Wszystko to dla osiągnięcia celu służebności wobec gospodarki narodowej, a nie międzynarodowych grup finansowych. Dotyczy to przede wszystkim sektorów, które obejmują podstawowe potrzeby życiowe, jak zaopatrzenie w wodę, energię elektryczną, gaz, telekomunikacja, usługi publiczne. Nie mogą być one traktowane jako produkty finansowe (*produtos financeiros*), służące zyskom. Powinny być dostępne w umiarkowanych cenach lub być subsydiowane przez państwo.

Drugi rozdział *Programu politycznego* Partii Narodowego Odrodzenia został poświęcony polityce społecznej i zabezpieczeniom społecznym. Partia uznała, że dotychczasowa polityka państwa doprowadziła do zachwiania równowagi wiekowej w społeczeństwie portugalskim, czego przejawem miał być wzrost liczby osób w wieku emerytalnym oraz spadek liczby ludności aktywnej zawodowo i młodzieży. Brak polityki demograficznej prowadzić może do rozpadu systemu zabezpieczenia społecznego. Wśród możliwych rozwiązań tej sytuacji partia wymieniała następujące: polityka prorodzinna, odwrócenie tendencji spadkowej liczby urodzeń, reformy samego systemu zabezpieczeń społecznych. Partia deklarowała także zapewnienie dostępu do podstawowo-

wych usług zdrowotnych dla wszystkich Portugalczyków, odbudowę polityki mieszkaniowej, wsparcie dla osób starych i ich rodzin żyjących wspólnie, dla których osoby starsze są źródłem wiedzy i doświadczenia (*o idoso deve residir com a sua família, pois é um centro de conhecimento e experiência que deve ser aproveitada pelas gerações mais novas*), przezwyciężenie problemu izolacji osób starych.

W rozdziale trzecim nacjonałiści analizowali zagrożenia związane ze sprawiedliwością i bezpieczeństwem. Zapewnienie sprawiedliwości uznali za funkcję państwa (*A Justiça constitui, porventura, a mais nobre e soberana função do Estado*). Tymczasem według ich diagnozy w Portugalii wykształciła się nowoczesna forma totalitaryzmu, przeciwstawnego narodowym interesom (*O diagnóstico que fazemos, diz-nos que hoje estamos perante uma moderna forma de totalitarismo, que vai avançando na surdina e que tem construído a Justiça sob o desígnio de interesses obscuros e contrários aos interesses Nacionais*). Obywatele państwa napotykać mieli różne trudności w poszukiwaniu sprawiedliwości. Bezpieczeństwo, będące częścią tej samej całości, również nie było zapewnione. Służby policyjne, cierpiące na niedobór zasobów technicznych i ludzkich, nie były w stanie sprostać rosnącej przestępczości. Stąd propozycje zmian w systemie sprawiedliwości i bezpieczeństwa państwa, polegające m.in. na odbiurokratyzowaniu, restrukturyzacji oraz zapewnieniu zasobów technicznych i ludzkich do wykonywania zadań.

Kulturę, którą partia analizowała w czwartym rozdziale programu, uznała za fundament tożsamości narodowej, jak i priorytet w polityce wewnętrznej państwa i aktywności na rzecz znaczenia Portugalii na arenie międzynarodowej. Jednakże w związku z tym, że kultura nie była nigdy priorytetem dla polityków, znalazła się w stanie rozkładu za sprawą interesów grup, które nie były wspólne z kulturą portugalską. Tymczasem rolą państwa powinna być ochrona tożsamości narodowej, promowanie i rozpowszechnianie kultury, a także utrwalanie pamięci i twórczości przodków.

W rozdziale piątym programu Partia Narodowego Odrodzenia odniosła się do spraw edukacji i szkolnictwa wyższego. Nacjonałiści

alarmowali potencjalnych czytelników programu o niskim poziomie edukacji w Portugalii, brakach w edukacji wartości patriotycznych, przemocy w szkołach (*Violência no meio escolar*), demoralizacji (*Desmoralização dos Professores*) i braku odpowiednio zmotywowanych nauczycieli, braku wsparcia dla pedagogiki specjalnej i ignorowaniu wymagań uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zbyt dużej liczebności klas czy też niedostosowaniu programów kształcenia do wymogów rzeczywistości.

Rozdział szósty został poświęcony polityce zagranicznej. W tym zakresie nacjonałiści uznali, że na przyszłość Portugalii wpływają przede wszystkim relacje z Unią Europejską i Międzynarodowym Funduszem Walutowym (*relação com a UE e com o FMI que se define o futuro de Portugal*). Postulowali jak najszybsze zatrzymanie wpływów obcych państw i instytucji w sprawy Portugalii. Poza rewizją traktatów w ramach Unii, np. umowy z Schengen celem przywrócenia kontroli granic, partia proponowała zawarcie nowych przyjaźni z innymi państwami i stosunków ekonomicznych opartych na zasadzie dwustronności.

Rozdział siódmy został poświęcony imigracji. Podobnie jak inne partie nacjonalistyczne, Partia Narodowego Odrodzenia wskazywała na zagrożenia dla tożsamości, suwerenności i bezpieczeństwa Portugalii, a masową imigrację nazwała „prawdziwą inwazją” (*A imigração em massa constitui uma verdadeira invasão*). Sprzeciwiała się pomocy materialnej dla imigrantów, obarczając winą za niskie płace, wzrost przestępczości czy też obniżenie poziomu tożsamości narodowej (*pela diluição da identidade nacional*) właśnie do tej pory prowadzoną politykę wobec imigrantów. Traktowała ją nie w aspekcie pomocy humanitarnej dla imigrantów, ale jako służącą wielkiemu kapitałowi (*arma ao serviço do grande capital*). Zwracała też uwagę na szczególne znaczenie islamskiego zagrożenia dla Europy, w tym dla Portugalii. Stąd nacjonałiści proponowali m.in. zmiany w ustawie o obywatelstwie, które miałyby być nabywane przez dziedziczone pochodzenie (*nacionalidade herdada por descendência*), ograniczenie świadczeń dla imigrantów czy też zakaz budowy meczetów (*Proibir a construção de mais mesquitas*).

Ostatnia część programu Partii Narodowego Odrodzenia została poświęcona obronie narodowej. Ta została potraktowana jako jeden z priorytetów polityki państwa. Partia apelowała o restrukturyzację i modernizację sił zbrojnych, wzmocnienie jej zdolności do prowadzenia działań wojskowych, a także w zakresie zwalczania handlu narkotykami, nielegalnej imigracji, wsparcia dla ludności cywilnej w sytuacjach klęsk żywiołowych. Armia służyć miała obronie Portugalii oraz jej interesów. Proponowała obowiązkową służbę dla ludzi młodych, a na zasadzie dobrowolności także służbę dla kobiet (*O modelo de serviço militar defendido pelo PNR, passará pela reinstauração do serviço militar obrigatório para os jovens do sexo masculino e, em regime voluntário, para o sexo feminino*). Apelowała o restrukturyzację wywiadu wojskowego, pomoc dla kombatantów, rozwój przemysłu obronnego i działania na rzecz stworzenia nowej europejskiej struktury obronnej (*Comprometer-se na iniciativa da criação de uma nova estrutura de defesa europeia*).

* * *

Istotnym elementem programu Partii Narodowego Odrodzenia w Portugalii był punkt negujący przeciwstawianie pracowników i pracodawców, co pozostawało charakterystyczne dla myśli komunistycznej, tak współczesnej, jak i antenatów komunizmu. Choć portugalscy nacjonałiści nie byli w tym postulacie odosobnieni, szczególną cechą ich programu było stanowcze zaakcentowanie tego elementu systemu wartości. Było to charakterystycznym dezyderatem korporacjonizmu propagowanego także przez inne partie nacjonalistyczne, w tym Narodowe Odrodzenie Polski.

Ważnym dla koncepcji społecznych, gospodarczych, a także kulturowych nacjonalistów w Europie, było zwrócenie uwagi na zanikanie klasy średniej w Portugalii. Dla nacjonalistów było to bezpośrednim efektem ubożenia społeczeństwa, ale, co istotne, przede wszystkim konsekwencją procesów globalizacyjnych. Te zagrażały nie tylko bezpieczeństwu socjalnemu mieszkańców kraju, ale i ich tożsamości. Współczesność portugalscy nacjonałiści nazwali czasem kryzysu i dekadencji, a naród został potraktowany przez nich jako alternatywa dla tych tendencji. Jego podstawę stanowić miała bowiem rodzina, będąca ostoją wartości i tradycji.

X

Партия „Родина”

Partia „Ojczyzna”

ROSJA

Geneza Partii „Ojczyzna” (Партия „Родина”) sięga 1993 roku, kiedy Dmitrij Rogozin (Дмитрий Рогозин) – późniejszy ambasador Rosji przy NATO i wicepremier w rządzie rosyjskim odpowiadający za przemysł obronny – założył Kongres Wspólnot Rosji (Конгресс русских общин). W 2003 roku na jego bazie powstał blok wyborczy – Narodowo-Patriotyczny Sojusz „Ojczyzna” (Народно-патриотический союз „Родина”), zrzeszający około 30 mniejszych ugrupowań politycznych. W 2004 roku blok przekształcił się w partię polityczną. Działała ona do 2006 roku. Została reaktywowana w 2012 roku, w dniu urodzin jej założyciela Dmitrija Rogozina, jako Partia „Ojczyzna” (Всероссийская Политическая Партия „Родина”, Партия „Родина” – Национальный Фронт). Przewodniczącym partii (Председатель партии) za przyzwoleniem Rogozina został wybrany Aleksiej Żurawlew (Алексей Журавлёв). Od początku działalności po jej reaktywaniu stała się ona częścią systemu władzy w Federacji Rosyjskiej, popierając i będąc związaną z dominującą w parlamencie i strukturach władzy wykonawczej partią Zjednoczona Rosja (Единая Россия)¹⁴⁰.

Dokument programowy Partii „Ojczyzna” z 2012 roku pt. *Chwała Rosji!* (Слава России! Программа Всероссийской

¹⁴⁰ Partia „Родина”, Краткий курс истории „Родины”, [w:] Предвыборная программа Партии „Родина”. Альтернатива для народа России (Проект), <http://www.rodina.ru/partiya/documents>, 28.11.2016; *Rodina. A Returning Force for Russian Nationalism* (Translation of Party Platform by G. Golubock, J. Bryant; Introduction by C. Barrow, J. Wilson; Editorial Support by M. Godwin-Jones), 13.08.2013, <http://www.sras.org/rodina>, 28.11.2016.

Политической Партии „Родина”)¹⁴¹ składał się z 3 części spisanych na kartach maszynopisu w liczbie 9 stron: 1. Rosyjska reakcja na wyzwania czasu (Русский ответ на вызовы времени), 2. Główne zasady programowe (Основные принципы программы Всероссийской Политической Партии „Родина”), 3. Cele i zadania (Цели и задачи Всероссийской Политической Партии „Родина”).

W słowach wstępnych programu partia deklarowała, że wraca na arenę polityczną pod hasłami patriotyzmu. Uznała jednocześnie ciągłość programową aktywności partii sprzed 2006 roku, co miało być niezbędne dla sformułowania głównych kierunków strategii odrodzonej organizacji. We wstępie programu jego autorzy zdiagnozowali sytuację wewnętrzną w Rosji i problemy międzynarodowe wpływające na nią. Odnieśli się zatem do wzrostu napięć społecznych powodowanych pogłębiającymi się nierównościami i związanej z tym nieskuteczności starych mechanizmów kontroli państwowej, konkurencji geopolitycznej i walki o dostęp do zasobów energetycznych, erozji tradycyjnych wartości moralnych i dehumanizacji współczesnego społeczeństwa, kryzysów finansowych i gospodarczych oraz społecznych i politycznych będących wyzwaniem dla cywilizacji masowej konsumpcji. Konstowali, że państwo rosyjskie w przeszłości stanowiło szczególny rodzaj cywilizacji opartej na pierwszeństwie wartości duchowych nad materialnymi, jak patriotyzm czy szacunek dla tradycji narodowych (Российское государство исторически сложилось как особый тип цивилизации, основанный на приоритете духовных ценностей над материальными, патриотизме, уважении национальных традиций различных народов). Tymczasem według nich kryzys światowy stwarza zagrożenie dla tożsamości narodowej Rosjan i suwerenności Federacji Rosyjskiej jako światowego mocarstwa, zwiększa także napięcia społeczne w kraju i wymaga podjęcia skutecznych działań w celu obrony unikalnej rosyjskiej cywilizacji (Сегодняшний общемировой кризис несет серьезные угрозы национальной идентичности народа России,

¹⁴¹ Слава России! Программа Всероссийской Политической Партии „Родина”, 29 сентября 2012 г., <http://www.rodina.ru/partiya/documents>, 28.11.2016.

суверенитету Российской Федерации как мировой державы, усиливает социальную напряженность в стране и требует от государства безотлагательного принятия эффективных мер по защите нашей уникальной цивилизации, имя которой – Россия!). Stąd partia wnioskowała, że konieczne jest zjednoczenie obywateli Rosji na podstawie wszechnarodowej ideologii patriotycznej (на базе общенациональной патриотической идеологии), a także uzgodnionych interesów społecznych i politycznych, co oznaczać miało powstanie narodu politycznego (формирование политической нации). Dla „Ojczyzny” stanowił on wspólnotę ludzi – obywateli Rosji, zjednoczonych nie na zasadzie „czystości krwi”, ale duchowego pokrewieństwa, języka, kultury, historii i wspólnej ziemi (объединенных не по принципу „чистоты крови”, а связанных духовным родством, языком, культурой, общей историей и землей).

W pierwszym rozdziale programu partia wymieniła trzy elementarne zasady stanowiące podstawę dla nowej ideologii narodowo-patriotycznej:

1. Państwo narodowe (народное государство), w którym stosunki między władzą a ludźmi powinny być budowane w oparciu o uzgodnione rosyjskie interesy, i w którym klasy i grupy społeczne nie powinny zwracać się przeciwko sobie.
2. Jedność narodowa (национальное единство), zgodnie z którą narody Rosji stanowią jeden naród polityczny.
3. Ziemia ojczysta (родная земля), która oznacza integralność terytorialną Rosji oraz ochronę praw ludzi i państwa narodowego.

Zgodnie z pierwszą zasadą należy budować silne i skuteczne państwo zdolne do zapewnienia warunków niezbędnych do godnego życia obywateli i dynamicznego wzrostu populacji. Musi to być państwo opiekuńcze, łączące wierność tradycji i energię nowoczesności. Najważniejszym zadaniem była jednak dla partii zgodność społeczeństwa i państwa zbudowana na podstawie jedności narodowej i patriotycznej oraz społecznej solidarności. Nie mogą bowiem powtórzyć się czasy, kiedy interesy jednostek były poświęcane dla celów państwa. Stosunki między obywatelem a władzą muszą opierać się na zasadach

wzajemnej korzystnej współpracy. Celem państwa powinny być: wzrost poziomu i jakości życia, zwiększenie liczby urodzeń oraz stworzenie warunków do maksymalnej samorealizacji obywateli. W opinii „Ojczyzny” Rosjanie powinni być dumni ze swojego państwa, głosząc: „państwo to my!” („Государство – это мы!”).

Zgodnie z drugą zasadą najważniejszym zadaniem państwa powinno być zjednoczenie ludzi w jeden naród polityczny. Współcześnie bowiem erozja tożsamości narodowej prowadzi do wzrostu ksenofobii, rozwoju wojującego nacjonalizmu i sporów sekciarskich (Размывание общенациональной идентичности приводит к росту ксенофобии, воинствующего национализма, межрелигиозной вражды). To język i kultura powinny temu przeciwdziałać jako podstawa narodowo-patriotycznej jedności Federacji Rosyjskiej. Język rosyjski jest uniwersalnym środkiem komunikacji na całym terytorium Rosji i rosyjskiej kultury, którą partia odniosła do rosyjsko-eurazjatyckiej wspólnotowości (русско-евразийской общности). Rosyjska cywilizacja została bowiem oparta na prymacie wartości duchowych i moralnych. Jednakże duchowość i kultura wielonarodowościowej Rosji stanowiła dla partii warunek powstawania narodu politycznego opartego na hasle: „narodowości jest wiele, ale naród jeden” („Национальностей много, Нация – одна!”).

Wyjaśniając trzecią zasadę, stanowiącą podstawę ideologii „Ojczyzny”, nacjonałiści przypominali, że w Rosji odradzają się separatyzmy etniczne. Stanowiąc one miały bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego, rozwoju gospodarczego i samego istnienia rosyjskiej cywilizacji. Dlatego też najważniejszym zadaniem każdego prawdziwego patrioty, niezależnie od pochodzenia etnicznego była, według nacjonalistów, ochrona integralności terytorialnej Rosji i walka o jej jedność. Partia „Ojczyzna” reaktywowała się właśnie po to, aby to zadanie realizować zgodnie z hasłem: „Bóg w niebie, Rosja na ziemi” („Бог на небе, Россия – на земле!”).

Drugi rozdział programu został poświęcony głównym jego zasadom. Pierwszym postulatem była działalność na rzecz zachowania (przetrwania) narodu (Сбережение нации). Nacjonałiści prognozowali,

że spadek populacji Rosjan grozi rozpadem terytorium i degradacją społeczną. Problemu tego nie należy jednak rozwiązywać poprzez przyjmowanie imigrantów, jak chcieliby neoliberałowie. W tym zakresie partia przyjęła następujące priorytetowe kierunki polityki demograficznej państwa:

- uznanie, że ludzie (naród) stanowią najwyższą wartość (Народ – высшая ценность);
- wsparcie państwa dla tradycyjnej instytucji rodziny, uznanie dzieci za główne dobro kraju, opieka nad nimi, ożywienie kultu macierzyństwa, wsparcie finansowe dla rodzin wielodzietnych;
- kompleksowy federalny program wspierania młodych rodzin, np. poprzez nieoprocentowane pożyczki, preferencyjne kredyty mieszkaniowe, dodatkowe uprawnienia dla pracujących rodziców;
- kompleksowe wsparcie dla samotnych rodziców (nie tylko matek, ale także ojców);
- rozwiązanie problemu sierot i bezdomnych dzieci, rozwój systemu rodzinnych domów dziecka;
- ukierunkowanie polityki państwa na młodzież, opracowanie i wdrożenie programu wychowania patriotycznego;
- promocja zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej;
- realizacja rządowego programu przesiedleń rodaków z krajów byłego Związku Radzieckiego, którzy chcą wrócić do ojczyzny i uzyskać obywatelstwo rosyjskie.

Druga grupa głównych zasad programu objęła zagadnienia związane z polityką państwa w zakresie zapewnienia przetrwania i rozwoju narodu (Национальная политика). Partia wzywała do kształtowania stosunków politycznych opartych na zasadach wzajemnego szacunku dla tradycji narodów żyjących w Rosji, uznania równości wszystkich grup etnicznych, które tworzą wielką rosyjską rodzinę (большую Российскую семью). W tym zakresie głównymi kierunkami polityki państwa powinno być:

- budowanie narodu politycznego opartego na zasadach patriotyzmu i jedności narodowej;
- zapewnienie równości wszystkich rosyjskich narodowości na różnych poziomach administracji państwa;
- zapewnienie sprawiedliwej i proporcjonalnej reprezentacji w organach władzy państwowej i samorządu lokalnego;
- zapobieganie konfliktom etnicznym;
- wsparcie państwa dla inicjatyw obywatelskich na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego narodów Rosji, dialogu i współpracy między równymi kulturami;
- sprzeciw wobec jakiegokolwiek formy separatyzmu, integralność terytorialna Federacji Rosyjskiej stanowi bowiem wartość, a jej ochrona – imperatyw;
- opracowanie i wdrożenie państwowego programu duchowo-moralnego wychowania obywateli rosyjskich.

Partia deklarowała, że sprzeciwia się wszelkim formom dyskryminacji etnicznej i rasowej oraz podżeganiu do nienawiści. Obowiązkiem państwa winno być zapobieganie i tłumienie ekstremizmu nacjonalistycznego we wszystkich jego przejawach. Uznała, że nie wolno dopuszczać do rusofobii (Не должны допускаться любые формы русофобии), poniżania godności narodowej obywateli rosyjskich, w tym fałszowania faktów historycznych, braku szacunku dla moralnych i religijnych norm tradycyjnego rosyjskiego życia, jak i tradycji innych narodów Rosji. W tym kontekście dla nacjonalistów duże znaczenie miała polityka migracyjna państwa. Uznali oni, że napływ zagranicznej siły roboczej powinien być ściśle regulowany i uwarunkowany obiektywnymi potrzebami ekonomicznymi państwa. Należy przede wszystkim zadbać o zapewnienie miejsc pracy dla mieszkańców Rosji.

W trzeciej grupie głównych zasad programowych „Ojczyzny” znalazły się postulaty dotyczące bezpieczeństwa. Przede wszystkim nacjonałiści odnieśli się do służby wojskowej, która została przez nich potraktowana jako honor i obowiązek każdego obywatela Federacji Ro-

syjskiej. Ponadto partia postulowała wdrożyć szereg środków w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa:

- priorytetowe traktowanie potrzeb finansowych sił zbrojnych;
- rozwój kompleksu wojskowo-przemysłowego, wykorzystanie innowacyjnych technologii;
- poprawa warunków służby żołnierzy i oficerów armii rosyjskiej, rozwiązanie problemów mieszkaniowych dla personelu wojskowego i ich rodzin;
- podwyższenie prestiżu społecznego służby wojskowej, tworzenie pozytywnego wizerunku sił zbrojnych, opieka nad byłymi żołnierzami;
- wprowadzenie w szkole średniej szkolenia przygotowującego do służby wojskowej (Подготовка граждан по основам военной службы), które miałyby być także elementem edukacji patriotycznej młodzieży;
- rozwój systemu ДОСААФ (Добровольное общество содействия армии, авиации и флоту) działającego na rzecz umocnienia obronności kraju i bezpieczeństwa państwa, a mającego stanowić jeden z filarów edukacji młodego pokolenia o charakterze wojskowo-patriotycznym;
- dostosowanie edukacji wojskowej do rzeczywistych problemów bezpieczeństwa;
- wsparcie dla Kozaków (казачество) oraz ich tradycji wojskowych i kulturowych;
- ochrona interesów i praw kombatantów, którzy wykazali się lojalnością wobec ojczyzny i stąd powinni być otoczeni szacunkiem i zainteresowaniem państwa.

Czwarta grupa głównych zasad programowych partii dotyczyła problemów gospodarczych. „Ojczyzna” krytykowała „kult nieokiełzanej konsumpcji” (культ безудержного потребления), absolutyzację wartości liberalno-kapitalistycznych (абсолютизация либерально-капиталистических ценностей) i relacje międzyludzkie zachodniej cywilizacji, jako obce Rosjanom. Stąd proponowała budowę nowego

systemu ekonomicznego, opierającego się na następujących przesłankach strategicznych:

- opracowane programy zapewnienia zatrudnienia obywateli Rosji, stworzenie systemu rozwoju zawodowego, zapewnienie możliwości samorealizacji zawodowej;
- połączenie zasad ekonomii rynkowej i zarządzania poprzez planowanie;
- skuteczne planowanie w zarządzaniu przedsiębiorstwami publicznymi w strategicznych sektorach gospodarki;
- wsparcie państwa dla krajowej przedsiębiorczości;
- aktywny udział małych i średnich przedsiębiorstw w krajowych projektach gospodarczych;
- wzmocnienie kontroli społecznej nad produkcją i konsumpcją, niwelowanie różnic między bogatymi i biednymi, prymat zasady solidaryzmu społecznego i sprawiedliwości;
- wpływ państwa na kształtowanie struktury wydatków i konsumpcji celem wyrównania sytuacji społeczno-ekonomicznej jednostek, grup i warstw społecznych;
- stworzenie mechanizmów integrujących przemysł, naukę i edukację;
- rozwój parków technologicznych i stref klastrów (кластерных зон) jako platform tworzenia małych i średnich innowacyjnych przedsiębiorstw;
- tworzenie międzysektorowych partnerstw publiczno-prywatnych w przemyśle obronnym;
- stworzenie nowych innowacyjnych gałęzi przemysłu, zwiększenie środków budżetowych na badania i rozwój, udział małych i średnich przedsiębiorstw w innowacyjnych przedsięwzięciach, obniżenie obciążeń podatkowych dla przedsiębiorstw aktywnych w sferze innowacji, wprowadzenie osobistej odpowiedzialności urzędników za utrudnienia procesów innowacyjnych;
- wzrost wydajności pracy, automatyzacja, wzrost płac – jako odpowiedź na problemy demograficzne;

- zaostrzenie dyscypliny fiskalnej, przeniesienie głównych ciężarów podatkowych od sfery produkcji do sektora usług, uproszczenie procedur podatkowych dla małych i średnich przedsiębiorstw;
- aktywny rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego;
- wprowadzenie podatku od transakcji finansowych związanych ze spekulacjami;
- reforma bankowości, motywowanie banków do wspierania małych i średnich przedsiębiorstw poprzez tworzenie linii produktów bankowych, w tym w ramach gwarancji państwowych w strategicznie ważnych obszarach;
- reforma systemu gwarancji państwowych dla inwestycji w modernizację przedsiębiorstw i w szczególnie ważne zadania państwa;
- wsparcie dla chłopów i rolnictwa;
- wsparcie dla tworzenia spółdzielni przemysłowych i konsumenckich w sektorze rolnym, wprowadzenie preferencyjnych kredytów na działalność rolniczą;
- rozwiązanie problemu legalności prywatyzacji z lat 1990-2000, opracowanie metod i mechanizmów kompensacyjnych z tym związanych.

W piątej grupie głównych zasad programowych znalazły się te, które objęły postulat solidarności społecznej. Nacjonaliści uznali, że jednym ze strategicznych celów państwa opiekuńczego (социального государства) powinno być społeczeństwo demokratyczne występujące wspólnie z systemem zabezpieczeń społecznych. Istotą takiego systemu miałyby być przeciwdziałanie wybuchowi „wojny wszystkich przeciwko wszystkim” („война всех против всех”). Solidarność społeczna została zatem potraktowana przez partię jako jeden z warunków stabilności społecznej. Nadto państwo, którego obywatele nie są obywatelami w pełnym tego słowa znaczeniu, nie są w stanie osiągnąć prawdziwej jedności narodowej i rozwijać się. Mając to na względzie „Ojczyzna” wymieniła w programie podstawowe zasady solidarności społecznej:

- wzajemna odpowiedzialność państwa i biznesu za poszanowanie praw pracowniczych;
- bezkompromisowa walka z wszelkimi formami korupcji, defraudacji, łapówkarstwa i złodziejstwa;
- przejrzyste i oparte na ścisłym przestrzeganiu prawa relacje między pracodawcą a pracownikiem;
- rozwój rzeczywiście niezależnych związków zawodowych (подлинно независимых профессиональных союзов) jako bezpośrednich rzeczników i obrońców interesów pracowników;
- wsparcie dla emerytów, osób starszych, weteranów, osób niepełnosprawnych i innych grup społecznych znajdujących się w niekorzystnej sytuacji i stworzenie im warunków do godnego życia.

Partia uznała, że obywatele mają prawo do wysokiej jakości i bezpłatnej edukacji, opieki zdrowotnej, pracy, świadczeń socjalnych, godnej emerytury, bezpieczeństwa osobistego i ochrony prawa własności. Te warunki zostały przez nią potraktowane jako klucz do spójności społecznej i pomyślnego rozwoju państwa. Państwo nie powinno wyzbywać się „nadmiernych ciężarów odpowiedzialności społecznej” (излишнего груза социальной ответственности), a autorami takich recept byli neoliberałowie. Solidarność społeczna i społeczna odpowiedzialność państwa – na podstawie autentycznego patriotyzmu narodowego, harmonijnej jedności władzy i społeczeństwa – stanowiły dla nacjonalistów niezbędny warunek godnego i dostatniego życia każdego obywatela.

Trzeci rozdział programu dotyczył priorytetów partii. Był on podsumowaniem wcześniejszych krytyk i postulatów. „Ojczyzna” powtórzyła, że dąży przede wszystkim do ochrony, rozwoju i wzmocnienia narodu rosyjskiego. Aby osiągnąć ten cel, musi zyskać szerokie poparcie społeczne i wygrać walkę polityczną. Stąd celami priorytetowymi partii były:

- ukształtowanie narodu politycznego;

- stworzenie mechanizmu godzenia interesów różnych grup społecznych, tworzenie systemu wzajemnej odpowiedzialności państwa i społeczeństwa;
- ochrona równości wszystkich podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz ich dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego;
- zmiana koncepcji rozwoju gospodarczego kraju – od totalnej komercjalizacji ku gospodarce społecznej (от тотальной коммерциализации жизнедеятельности к социализации результатов хозяйствования).

Na tej podstawie partia wymieniła swoje cele:

- udział w życiu politycznym społeczeństwa poprzez wpływ na kształtowanie woli politycznej obywateli oraz zapewnienie prawdziwej demokracji w Federacji Rosyjskiej;
- promowanie wszystkimi dostępnymi metodami i środkami prawnymi potrzeby utworzenia systemu koordynacji różnorodnych interesów i jednoczenia Rosjan w jeden naród polityczny;
- edukacja obywateli w zakresie wyjaśniania programu partii;
- przekazywanie opinii Rosjan do władzy państwowej i lokalnej;
- wzmocnienie pozycji partii w społeczeństwie obywatelskim;
- ułatwienie procesu konsolidacji różnych regionalnych i krajowych organizacji pozarządowych;
- przyczynianie się do rozwoju i wdrażania mechanizmów ekonomicznych i zasad, które zapewnią dynamiczny rozwój infrastruktury społecznej oraz efektywnego systemu wsparcia społecznego obywateli;
- zgłaszanie kandydatów na różne obieralne stanowiska w państwie i na niższych poziomach organizacji społeczeństwa;
- koordynacja prac przedstawicieli partii w organach władzy ustawodawczej, wykonawczej i lokalnej celem realizacji zadań wyznaczonych przez partię.

Kończąc program przyjęty w 2012 roku Partia „Ojczyzna” deklarowała, że jej działalność opiera się na zasadach dobrowolności, równości, państwa prawa i przejrzystości. Zapewniała, że partia ma

swobodę określenia swojej struktury, celów, form i metod działania, z wyjątkiem ograniczeń ustanowionych przez prawo federalne.

W 2016 roku partia opublikowała projekt programu wyborczego (Предвыборная программа Партии „Родина”) pt. *Alternatywa dla narodu Rosji* (Альтернатива для народа России). Została zamieszczona w nim część zatytułowana: *Dla Ojczyzny i godnego życia! Społeczny plan antykrzysowy „Ojczyzny”* (За Родину и достойную жизнь! Социальный антикризисный план „Родины”)¹⁴². Kolejne części programu objęły propozycje w zakresie: polityki społecznej (Социальная и пенсионная политика), edukacji (Образование), zdrowia (Здравоохранение), polityki rodzinnej i wobec młodzieży (Семейная и молодежная политика), polityki finansowej i ekonomicznej (Финансово-экономическая политика), administracji publicznej i zarządzania państwem (Государственное управление), przemysłu oraz małych i średnich przedsiębiorstw (Промышленное производство, машиностроение, малый и средний бизнес), rolnictwa (Сельское хозяйство), mieszkalnictwa i usług komunalnych (ЖКХ), infrastruktury drogowej i transportowej (Дорожная и транспортная инфраструктура), stosunków między narodowościami i polityki migracyjnej (Межнациональные отношения и миграционная политика), kompleksu obronno-przemysłowego i armii (Оборонно-промышленный комплекс и Армия) oraz polityki zagranicznej (Внешняя политика). Projekt ten był kontynuacją i rozwinięciem programu z 2012 roku.

We wstępie programu partia krytykowała rosyjską rzeczywistość. W rozdziale pierwszym zaproponowała reformy w zakresie polityki społecznej. Dotyczyły one:

- poziomu dochodów gwarantowanych, wprowadzenia mechanizmu regulującego ceny towarów społecznie ważnych;
- zwiększenia udziału płac w PKB do poziomu krajów rozwiniętych;
- podwojenia wynagrodzeń w okresie 3 lat, zwiększenia emerytur;

¹⁴² Partia „Родина”, За Родину и достойную жизнь! Социальный антикризисный план „Родины”, [w:] Предвыборная программа Партии „Родина”. Альтернатива для народа России (Проект), <http://www.rodina.ru/partiya/documents>, 28.11.2016.

- waloryzacji świadczeń socjalnych;
 - odrzucenia planów podwyższenia wieku emerytalnego, który powinien pozostać na poziomie 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn z możliwością kontynuowania pracy;
 - ustawowego zapewnienia wzrostu emerytur w przypadku wzrostu kosztów usług społecznych;
 - zaostrzenia kontroli państwa nad działalnością banków, funduszy emerytalnych, firm ubezpieczeniowych – w celu ochrony depozytów obywateli;
 - zmniejszenia bezrobocia poprzez stymulowanie powstawania nowych miejsc pracy;
 - wspierania rodzin, macierzyństwa i dzieci;
 - pełnego wykonywania ustaw dotyczących edukacji, opieki zdrowotnej, nauki, weteranów, inwalidów;
 - wprowadzenia zakazu przymusowej eksmisji osób z ich mieszkań za niepłacenie rachunków;
 - rozszerzenia praw Rosjan w zakresie obrony koniecznej.
- Postulatami „Ojczyzny” dotyczącymi edukacji były m.in.:
- przywrócenie zasad dawnego systemu kształcenia licealnego;
 - ożywienie systemu kształcenia zawodowego;
 - zaostrzenie kontroli nad jakością kształcenia wyższego, zwiększenie prestiżu rosyjskich uniwersytetów, zwiększenie kwot stypendiów.

W sektorze ochrony zdrowia partia proponowała:

- ochronę praw obywateli do bezpłatnej i wysokiej jakości opieki medycznej;
- wprowadzenie systemu corocznych badań obywateli rosyjskich w ich miejscach zamieszkania lub w miejscu pracy;
- preferencje w zakresie bezpłatnego pobierania leków dla dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych;
- upowszechnienie dostępu do placówek medycznych zamiast ich konsolidowania w jednym miejscu.

W polityce rodzinnej i młodzieżowej nacjonałiści postulowali:

- realizację zasady, wedle której mężczyzna jest żywicielem rodziny, a nie kobieta;
- wspieranie i popularyzację wartości rodzinnych w mediach, prawodawstwie, kinematografii, literaturze i kulturze popularnej;
- zaostrenie odpowiedzialności pracodawców naruszających prawa kobiet w ciąży i młodych matek;
- przyjęcie przepisów chroniących rodziców w pracy;
- wzmocnienie wsparcia społecznego dla rodzin wielodzietnych, w tym poprzez ulgi podatkowe, tanie kredyty i aktywną pomoc państwa w budowie mieszkań;
- pomoc materialną dla dzieci;
- zintensyfikowanie wsparcia dla samotnych rodziców (matek i ojców);
- zaostrenie odpowiedzialności karnej za uchylanie się od płacenia alimentów;
- priorytetowe traktowanie federalnych i regionalnych programów na rzecz ochrony zdrowia, edukacji i rozwoju dzieci, pomocy żywnościowej, medycznej i materialnej;
- ustawowo nakazane propagowanie zdrowego stylu życia, zwłaszcza wśród młodych ludzi;
- budowanie nowoczesnych obiektów sportowych;
- promowanie aktywności sportowej dzieci i młodzieży w zakresie kompleksu działań sportowo-zdrowotnych „Gotowy do pracy i obrony” („Готов к труду и обороне”);
- opracowanie ustaw zapewniających wsparcie państwa dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka.

W polityce finansowej i gospodarczej partia zaoferowała m.in.:

- zmiany w polityce spłacania długów;
- wzmocnienie roli Banku Centralnego w systemie władzy w Rosji;
- zbadanie przebiegu prywatyzacji własności państwowej;
- zaprzestanie „łatania dziur” w budżecie poprzez dochody z prywatyzacji (прекратить затыкать дыры в бюджете при помощи приватизационных сделок);

- zintensyfikowanie inwestycji z użyciem rubli;
- promowanie inwestycji w rodzimą produkcję oraz industrializację w oparciu o program rozwoju gospodarczego, tzw. plan trzech pięcioletek („план трех пятилеток”);
- stworzenie podstawy prawnej dla jakościowo nowego systemu podatkowego;
- patriotyczne przeorientowanie systemu bankowego – wspieranie banków regionalnych, pożyczek dla lokalnego przemysłu;
- wzrost kwoty podatku od transakcji spekulacyjnych, tzw. podatku Tobina („налог Тобина”);
- stworzenie nowego systemu ubezpieczeń.

W zakresie administrowania państwem partia zaproponowała np.:

- ograniczyć rolę Ministerstwa Finansów do wykonywania zadań księgowych (понизить роль Министерства финансов до роли „федеральной бухгалтерии”);
- ustanowić skuteczny system kontroli nad pracą urzędników publicznych;
- zwiększyć osobistą odpowiedzialność urzędników za wyniki pracy;
- zwiększyć kary dla skorumpowanych urzędników.

Postulaty „Ojczyzny” dotyczące przemysłu oraz małej i średniej przedsiębiorczości stanowiły istotny element programu partii, a dotyczyły w zarysie:

- wsparcia państwa dla produkcji krajowej;
- zorientowania na zakupy zaspakajające potrzeby państwa, firm kontrolowanych przez państwo i towarów krajowych;
- organizowania systemu wsparcia państwa dla eksportu technologii i udzielania preferencyjnych kredytów eksportowych oraz dotacji;
- opracowania mechanizmów udzielania kredytów długoterminowych, w tym dla rolnictwa oraz małych i średnich przedsiębiorstw;

- wyłączenia z podstawy opodatkowania kosztów inwestycji, badań, rozwoju i wprowadzania nowych technologii, tworzenia nowych miejsc pracy;
- wprowadzenia wakacji podatkowych dla małych i średnich przedsiębiorstw;
- wspierania różnych form partnerstwa publiczno-prywatnego;
- zapobiegania nieuczciwej konkurencji;
- ochrony legalnie nabytych praw własności, jak również przywrócenia stanu prawa własności nielegalnie sprywatyzowanej;
- zwiększenia odpowiedzialności menedżerów przedsiębiorstw poprzez zwiększenie funkcji kontrolnych udziałowców, grup pracowniczych i państwa;
- przeznaczania zysków państwa na rzecz wypełniania jego zobowiązań społecznych.

W dziedzinie rolnictwa nacjonałiści proponowali m.in.:

- podjęcie pilnych działań w celu ratowania rosyjskiej wsi, rosyjska wieś powinna stać się wzorem dla siedlisk ludzkich XXI wieku (российская деревня должна стать образцовой средой обитания для человека XXI века);
- prowadzenie polityki protekcyjnej wobec krajowej produkcji rolnej;
- ochronę rosyjskich producentów przed konkurencją produktów z importu;
- zmniejszenie oprocentowania kredytów dla tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw rolnych;
- podjęcie działań stymulujących aktywność instytucji finansowych w sektorze rolnym, w szczególności spółdzielni kredytowych (кредитных кооперативов).

W zakresie polityki mieszkaniowej „Ojczyzna” zapowiedziała realizację szeregu postulatów socjalnych, inwestycji w jakość usług komunalnych i obniżenie kosztów utrzymania, w tym energii, wody i ciepła.

W sferze działań na rzecz infrastruktury drogowej i transportu partia zapowiedziała uruchomienie programu naprawy istniejących dróg i budowy nowych dróg, w tym także kolejowych oraz rozwój transportu wodnego i lotnictwa cywilnego, co wiązać się miało z zaspokojeniem potrzeb taniego i szybkiego podróżowania oraz mobilności społecznej.

W programie z 2016 roku partia rozwinęła postulaty w zakresie konsolidacji narodu rosyjskiego. Opowiadała się też za wprowadzeniem wiz dla obywateli krajów będących źródłem migracji do Rosji, zmniejszeniem liczby cudzoziemców niewykwalifikowanych pracujących w Rosji, co miało doprowadzić do zmniejszenia bezrobocia, przyjęciem „ustawy migracyjnej” skierowanej do cudzoziemców, która miałaby obligować ich do posiadania zabezpieczenia na wypadek konieczności sfinansowania ich wydalenia z kraju, zarządzaniem migracjami w celu np. rozlokowania migrantów do regionów, w których istnieje niedobór siły roboczej.

W ramach polityki obronnej „Ojczyzna” proponowała zapewnienie przejrzystych interakcji i współpracy pomiędzy zleceniodawcą a przemysłem obronnym, zmniejszenie nieefektywnych wydatków budżetowych poprzez wyeliminowanie pośredników między państwem a realizującymi jego zlecenia, zastępowanie komponentów i towarów importowanych krajowymi, zintensyfikowanie innowacyjności w produkcji, zmniejszenie biurokracji, wspieranie rozwoju innowacyjnych małych i średnich przedsiębiorstw, ośrodków badawczych, zwiększenie stypendiów i wynagrodzeń pracowników tej gałęzi gospodarki, budowę mieszkań socjalnych dla pracowników przemysłu obronnego, ochronę praw socjalnych wojskowych, realizację programu badań Arktyki, opracowanie i wdrożenie programu Narodowego Przesposobienia Wojskowego (Национальной военной подготовки).

Ostatnią, ale nader ważną grupę postulatów partii stanowiły te, które dotyczyły polityki zagranicznej. Za główne cele polityki zagranicznej Rosji nacjonałiści uznali te, które miały wzmacniać suwerenność i autorytet Rosji na arenie międzynarodowej (укрепление суверенитета и авторитета нашей страны на мировой арене). Partia zapowiadała powrót Rosji do statusu supermocarstwa (возвращение

России статуса сверхдержавы). Deklarowała też przyjęcie przepisów prawa, które zapewniłyby możliwość prowadzenia niezależnej polityki w historycznie ważnych dla Rosji regionach kraju oraz integrację terytoriów eurazjatyckich, które były częścią Związku Radzieckiego i Cesarstwa Rosyjskiego (законодательно обеспечить безусловное право России проводить независимую политику в исторически важных для нашей страны регионах, осуществлять евразийскую интеграцию на территориях, входивших в состав СССР и Российской империи). Domagała się także uznania na forum międzynarodowym tego, że naród rosyjski od 1991 roku żyje jako podzielony, a stąd ma prawo zjednoczyć się w naturalnych granicach historycznych, zwłaszcza jeśli na określonym obszarze zamieszkałym przez Rosjan miały miejsce katastrofa humanitarna, ludobójstwo i zbrodnie wojenne (добиваться международного признания того, что русский народ с 1991 года является разделенным народом и имеет право на воссоединение в своих естественных исторических границах, особенно если на той или иной территории, где в данный момент проживают наши соотечественники, происходит гуманитарная катастрофа, геноцид, военные преступления против мирного населения). Wreszcie partia zapewniała, że Rosja ma zamiar budować relacje z innymi państwami na zasadach wzajemnego szacunku i pragmatyzmu. Miały one opierać się na interesach państwa rosyjskiego.

* * *

Jednym z czynników, które wpłynęły na specyfikę rosyjskiego myślenia politycznego była historia. Jak analizował Jarosław Bratkiewicz, w toku dziejów ziem rosyjskich państwo bowiem „poprzedziło” naród. Władza centralna na Rusi, o egzogennym rodowodzie (za skandynawskich Waregów), traktowała ten kraj jako kolonię, a to spowodowało opóźnienie w kształtowaniu się społeczeństwa upodmiotowionego i wykształcenie państwa o charakterze despotyczno-patrymonialnym. To z kolei wpłynęło na proces osiągnięcia samoświadomości narodowej przez Rosjan. Ta związana jest z fazą modernizacji, która w Rosji miała charakter połowiczny, co wpłynęło na ukształtowanie nacjonalizmu rosyjskiego z cechami przednowoczesnymi i tradycjonalistycznymi. Jest

on wtórny wobec państwa, co wynika z braku samoorganizacji społeczeństwa i wszechobecności regulacji państwowych, a więc z innego procesu niż ten, który był właściwy innym państwom europejskim, gdzie oddolna samoorganizacja społeczeństwa występowała wspólnie z ugruntowującą się samoświadomością narodową. W Rosji zaś to państwo kreowało społeczeństwo i naród, określając czym one są¹⁴³.

W programach politycznych współczesnych rosyjskich nacjonalistów istotne znaczenie nadawane jest terytorialności i władzy nad obszarami, które uznawane były za podległe lub zależne od władzy centralnej państwa rosyjskiego. Już w toku jego dziejów moskiewskie, petersburskie i sowieckie wcielenia państwa rosyjskiego miały charakter imperialny. Wpłynęły na to m.in. brak naturalnych granic, zagrożenia zewnętrzne ewokujące prewencyjne podboje, mobilność ludności powodująca pogoń państwa za potencjalnymi trybutariuszami, a następnie idea zbierania ziem ruskich, czy też ubóstwo i zawłaszczenie gruntów pod uprawę, ale także mesjanizm. Rosyjski nacjonalizm stanowi zatem zespolenie tradycjonalistycznego czynnika politycznego, ideologicznego i ekonomicznego, co stanowi o jego specyfice, holizmie i alternatywności ustrojowej oraz cywilizacyjno-kulturowej. Rosyjski nacjonalista nie uznaje zatem nacisków otoczenia międzynarodowego i presji „bycia jak inni”¹⁴⁴.

Jednym z ważkich kryteriów klasyfikacji współczesnych nacjonalistów w Rosji jest podział na zwolenników opcji „wszechrosyjskiej” i „wielkoruskiej”. Pierwszą z nich charakteryzuje koncepcja odbudowy imperium będącego schedą po imperium radzieckim, odwoływanie się do dziedzictwa radzieckiego, program budowania relacji intraetnicznych na wzór sowiecki, paternalistyczna wyższość narodu rosyjskiego wobec innych narodowości zamieszkujących państwo, gotowość zachowania autonomii kulturalnej mniejszych narodowości. Druga opcja traktuje „odrodzenie rosyjskie” jako polityczne i kulturowe faworyzowanie Rosjan etnicznych, popiera wielkomocarstwowe i neoimperialne

¹⁴³ J. Bratkiewicz, *Rosyjscy nacjonaści w latach 1992-1996. Od detradycjonalizacji do retradycjonalizacji*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998, s. 7-10.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 11-13.

ambicje Rosji, ale bez narażania interesu rdzennych Rosjan, proponuje przejście na gubernialny a nie etniczno-terytorialny podział państwa i promuje politykę rusyfikacji wobec mniejszości¹⁴⁵. Zestawiając powyższe cechy obu opcji z tezami i postulatami zawartymi w programie „Ojczyzny” i mając na celu wskazanie ideowej bliskości z jedną z nich, należy zwrócić uwagę na pozytywnie analizowane przez tę partię koncepcje eurazjatyckie¹⁴⁶, postulat powrotu do statusu supermocarstwa czy też koncepcję polityczności narodu konsolidującego różne narodowości. Naczelnym postulatem zarówno eurazjatyizmu, jak i nacjonalizmu w opcji wszechrosyjskiej, jest odbudowa imperium¹⁴⁷. Jest to jednak postulat antagonistyczny wobec nacjonalistycznie motywowanych niepodległościowych zadań Ukrainy, Litwy, Łotwy i Estonii, czy też Białorusi, gdzie nacjonalizm nie uzyskał trwałej popularności i został skazany na polityczne wyobcowanie¹⁴⁸, a także czynnik konstytuujący i utrwalający tłące się tam nacjonalizmy.

Nacjonałiści państw ościennych Rosji postrzegali ją jako realne zagrożenie dla swoich narodów, które traktowane jako mit konsolidowało ich postawy i sprzyjało integracji samych narodów. Ale mity były właściwe także nacjonalizmowi rosyjskiemu. Były to: mit ojczyzny – legitymizujący jej wielkość i ingerencję w sprawy innych państw, mit przeszłości – uzasadniający jej historyczną potęgę, mit wroga – jednoczący naród w obliczu zagrożeń, mit przywództwa – będący przejawem potrzeby silnego przywódcy kierującego narodem i państwem, czy wreszcie mit narodu – którego kreowaniu służą inne mity¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Ibidem, s. 45-47.

¹⁴⁶ „Centralną ideą eurazjatyizmu było założenie o kulturowej, geograficznej i etnicznej odmienności Rosji od pozostałych obszarów dwóch kontynentów: europejskiego oraz azjatyckiego”: R. Bäcker, *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakultury do totalitaryzmu?*, Ibidem, Łódź 2000, s. 5.

¹⁴⁷ M. Soska, *Za świętą Ruś. Współczesny nacjonalizm rosyjski – zarys ideologii*, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2009, s. 36.

¹⁴⁸ P. Rudkouski, *Białoruska idea narodowa w XXI wieku*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2008, s. 9.

¹⁴⁹ P. Timofiejuk, *Mity nacjonalistów rosyjskich*, [w:] P. Timofiejuk, A. Wierzbicki, E. Zieliński (red. nauk.), *Narody i nacjonalizm w Federacji Rosyjskiej*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2004, s. 47-62.

Nacjonalizm rosyjski końca XX i początku XXI wieku występował w różnych opcjach i formach jako element programów i jedna z naczelných idei innych niż „Ojczyzna” partii, stowarzyszeń, ruchów i grup nieformalnych. Były to m.in. Rosyjski Związek Ludowy (Российский общенародный союз), Partia Narodowo-Demokratyczna (Национально-Демократическая Партия), Zjednoczenie Rosyjskie Etniczno-Polityczne (Этнополитическое Объединение Русские), Wielka Rosja (Великая Россия), Sobór Narodowy (Народный собор), Rosyjski Ruch Imperialny (Русское Имперское Движение), Sobór Narodu Rosyjskiego (Собор русского народа), Partia Ochrony Rosyjskiej Konstytucji „Ruś” (Партия защиты российской Конституции „Русь”), Rosyjski Ruch Narodowo-Patriotyczny (Русское Национал-патриотическое движение), Opór (Сопротивление), Inicjatywa Narodowa Socjalistyczna (Национальная Социалистическая Инициатива), Restrukt (Реструкт), Awangarda Czerwonej Młodzieży (Авангард Красной Молодежи), Narodowe Pospolite Ruszenie im. Minina i Pożarskiego (Народное ополчение имени Минина и Пожарского), Inna Rosja (Другая Россия), Partia Narodowo-Bolszewicka (Национал Большевицкая Партия), Armia Woli Narodu (Армия воли народа), Rosyjski Front Oswobodzenia „Pamięci” (Русский Фронт Освобождения „Память”), Rosyjska narodowa jedność - Gwardia Barkaszowa (Русское национальное единство - Гвардия Баркашова), Wszechrosyjski Ruch Społeczno-Patriotyczny „Rosyjska Narodowa Jedność” (Русское национальное единство), Ruch Aleksandra Barkaszowa (Движение „Александр Баркашов”), Narodowo-Mocarstwowa Partia Rosji (Национально-державная партия России), Partia Narodowo-Ludowa (Народная национальная партия), Prawdziwa Rosyjska Jedność Narodowa (Истинное русское национальное единство), Bałtycka Awangarda Rosyjskiego Oporu (Балтийский Авангард Русского Сопротивления), Rosyjski Zjednoczony Narodowy Alians (Русский объединённый национальный альянс), Gwardia Chrystusa (Гвардия Христа), Narodowe Zjednoczenie (Национальный союз-НС), Unia Prawosławnych Choraǵwienosców (Союз православных хоругвеносцев), Sojusz Rosyjskiego

Narodu (Союз русского народа), Bractwo Północne (Северное братство), Czarna Sotnia (Чёрная Сотня), Ruch Parabellum (Движение Парабеллум), Nacjonalno-Socjalistyczna Partia Rusi (Национал-социалистическая партия Руси), Partia Swobody (Партия Свободы), Rosyjski Obraz (Русский Образь), Nacjonalistyczno-Syndykalistyczna Ofensywa (Национал-синдикалистское наступление)¹⁵⁰. Grupy te traktowały nacjonalizm jako nadrzędny lub współwystępujący z innymi elementami ideowymi konstytuującymi ich programy, propagandę lub aktywność. Mogły one mieć charakter anty-systemowy, wręcz faszystowski, narodowo-socjalistyczny, narodowo-komunistyczny, albo narodowo-bolszewicki. W tym kontekście należy wymienić także działające w Rosji ruchy antyimigranckie, nacjonalistów indywidualistów, nacjonalistycznych pisarzy wiejskich czy też grupy skupione wokół aktywnych bądź już nieżyjących nacjonalistów i antyokcydentalistów (albo ich sympatyków, czytelników, wielbicieli), jak Aleksander Sołżenicyn, Aleksiej Sienin, Igor Szafariewicz, Władimir Baryszenko, Jewgienij Troickij, Stanisław Kuniajew, Aleksiej Podbieriozkin, Wiktor Aksiuczic, Jurij Muchin, Oleg Płatonow czy Michaił Jurjew – reprezentujący nacjonalizm *sciene-fiction*¹⁵¹.

Rosyjskie myślenie polityczne nacechowane było antyokcydentalizmem. Znany w Europie Sołżenicyn, laureat Nagrody Nobla, autor *Archipelagu GULag*, zmarły w 2008 roku, przed laty mówił o cywilizacji zachodniej, jako zdemoralizowanej, bezsilnej, łatwo ulegającej wrogom, konsumpcyjnej i pozbawionej duszy. Redaktor narodowej „Zawtry” Aleksander Prochanow sugerował w 2001 roku, że w Rosji są ludzie, którzy chętnie zasiedliby za sterami Boeinga i uczynili to, co Binladen. Podobne postawy reprezentowali neoeurazjaci i epigoni słowianofilstwa. Zaś narodowy bolszewik Eduard Limonow proponował

¹⁵⁰ Lista rosyjskich nacjonalistycznych i faszystowskich partii oraz organizacji, 7.06.2014, <http://nawschododbuga.blog.pl/2014/06/07/lista-rosyjskich-nacjonalistycznych-i-faszystowskich-partii-oraz-organizacji/>, 28.11.2016; zob. szerzej: R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie...*, s. 130-162; J. Diec, *Główne nurty nacjonalizmu rosyjskiego*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza...*, s. 349-377.

¹⁵¹ R. Bäcker, *Współczesne rosyjskie nacjonalizmy*, [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy...*, s. 169-206.

podbić Zachód, aby nic po nim nie zostało¹⁵². Ostatni z wymienionych kierunków – narodowy bolszewizm – jest synkretycznym nurtem ekstremizmu politycznego, będącym w opozycji antysystemowej jako element tzw. sojuszu ekstremów, negujący podział sceny politycznej na lewicę i prawicę. Choć nie jest to regułą, narodowi bolszewicy odwołują się do nieortodoksyjnie interpretowanych idei komunistycznych, anarchistycznych i faszystowskich. Bliskie są im także doktryny różnorodnych ruchów rebelianckich, jak również sam nacjonalizm. Ten ostatni był pojmowany przez nich specyficznie, był wolny od ksenofobii i szowinizmu¹⁵³. Z kolei Władimir Żyrinowski, stojący na czele Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji, odwołujący się do retoryki patriotyczno-nacjonalistycznej, broniącej ideologii nacjonalistycznej rozumianej jako dominacja Rosjan w państwie wielonarodowym, uznającej państwo za wyraziciela ducha narodu, realizującego jego wolę, w istocie wykazywał się skłonnościami do lawirowania i wykorzystywania koniunktury politycznej¹⁵⁴. Stąd zasadnym jest klasyfikowanie go jako reprezentanta rosyjskiego populizmu¹⁵⁵.

Na tle wymienionych partii i grup nieformalnych, klasyfikujących się jako narodowo bolszewickie, albo odwołujących się do faszyzmu, nazizmu, narodowego komunizmu, populizmu, identyfikujących się z antyokcydentalizmem, aktywnością jedynie literacką i kulturową, subkulturowością skinheadów, albo wprost klasyfikowanych jako wyłącznie nacjonalistyczne, działalność i program partii „Ojczyzna” uznać można za szczególne i wyróżniające się wobec innych partii i grup. Świadczy o tym przede wszystkim legalność i systemowość partii, w odróżnieniu od tych ugrupowań, które nacjonalizm wykorzystują do deklaracji lub aktywności antysystemowej. „Ojczyzna” działała też jako

¹⁵² R. Bäcker, *Współczesna rosyjska myśl antyokcydentalistyczna wobec społeczeństwa otwartego*, [w:] G. Radomski, K. Kalinowska (red.), *Wychowanie a polityka...*, 101-108.

¹⁵³ P. J. Sieradzan, *Aksamitni terroryści. Narodowy bolszewizm w Federacji Rosyjskiej*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2008, s. 19.

¹⁵⁴ J. Potulski, *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, s. 281.

¹⁵⁵ R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie...*, s. 119-129.

partia przejmująca głosy tej części rosyjskich wyborców, którzy mogliby poprzeć partie stanowiące zagrożenie dla obozu władzy. Protektor „Ojczyzny” zajmował wysokie stanowiska w hierarchii władz państwowych, pomimo formalnej opozycyjności partii, której patronował, a jego enuncjacje mogły być chętnie wykorzystywane przez kreatorów głównego nurtu rosyjskiej polityki. W 2007 roku w książce pt. *Wróg ludu* wśród praw współczesnego narodu rosyjskiego wymienił m.in. „prawo do istnienia rozumiane jako prawo do zjednoczenia w granicach rodzimego terytorium”. To interpretacja charakterystyczna dla nacjonalizmu imperialistycznego, w myśl którego Ukraina, Białoruś, czy państwa bałtyckie to domena sztucznie podzielonego narodu rosyjskiego¹⁵⁶.

Nacjonalizm rosyjski strukturalnie można ułożyć w ciągu ideowe, od etniczno-plemiennego, przez kulturowo-religijny, do etatystyczno-imperialnego¹⁵⁷. Program partii „Ojczyzna” można ująć w ramach ostatniego z nich.

¹⁵⁶ J. Diec, *Główne nurty...*, s. 364.

¹⁵⁷ *Ibidem*, s. 375.

XI

Српска радикална странка Serbska Partia Radykalna SERBIA

Geneza Serbskiej Partii Radykalnej (Српска радикална странка, SPR) sięga początku 1990 roku, ale ostatecznie partia ukształtowała się rok później podczas kongresu w dniu 23 lutego 1991 roku¹⁵⁸. Na czele partii stanął Vojislav Šešelj (Војислав Шешељ) – kontrowersyjny polityk serbski, twórca organizacji „czetników” działających na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, oskarżony o zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, ale uniewinniony przez Międzynarodowy Trybunał Karny ds. byłej Jugosławii w Hadze w 2016 roku¹⁵⁹.

Program Serbskiej Partii Radykalnej (Програм Српске радикалне странке)¹⁶⁰ został przyjęty w dniu 23 października 2009 roku w Belgradzie. Składał się z 5 części: 1. Program narodowy (Национални програм), 2. Program polityczny (Политички програм), 3. Program ekonomiczny (Економски програм), 4. Program społeczny (socjalny) (Социјални програм) i 5. Program kulturalny (Културни програм), które łącznie zawierały 100 punktów.

W pierwszych punktach programu partia wzywała do zjednoczenia ziem serbskich podzielonych po rozpadzie Jugosławii. Zjednoczenie narodu serbskiego powinno zatem objąć Republikę Serbii, Czar-

¹⁵⁸ Statut Српске радикалне странке,
<http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/program/44>, 7.01.2015.

¹⁵⁹ IAR/jż, *Vojislav Šešelj odmówił powrotu z Serbii do Holandii*, 30.03.2015,
<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1410563,Vojislav-%C5%A0e%C5%A1elj-odmowil-powrotu-z-Serbii-do-Holandii>, 11.10.2016; *Serbska Partia Radykalna*, 13.08.2016, <http://www.dzienniknarodowy.pl/2154/serbska-partia-radykalna/>, 16.01.2017.

¹⁶⁰ Програм Српске радикалне странке,
<http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/program/44>, 7.01.2015.

nogóre i Republikę Serbskiej Krajiny (nieuznawane państwo istniejące w latach 1991-1995) (Циљ Српске радикалне странке је уједињење целокупног српског народа и образовање државне заједнице на комплетној српској националној територији, која ће обухватити Србију, Црну Гору, Републику Српску и Републику Српску Крајину). Wielka Serbia byłaby demokratycznie zorganizowanym państwem z gospodarką rynkową, nowoczesnym systemem prawnym i systemem ochrony socjalnej. Możliwe byłoby powstanie nowoczesnej federacji z Macedonią. W celu uzyskania międzynarodowego uznania partia zapowiadała użycie legalnych i demokratycznych środków. Podkreślała znaczenie serbskiej tradycji narodowej, narodowych koncepcji sprawiedliwości, moralności, odwagi i wolności, a także historycznych związków z Kościołem prawosławnym.

W *Programie politycznym* partia opowiedziała się za Serbią jako państwem unitarnym, co byłoby bardziej racjonalne, wydajniejsze i tańsze niż federacja. Nowoczesna republika demokratyczna zorganizowana miała być w oparciu o trójpodział władzy mającej służebny charakter wobec narodu. Organy państwa (jednoizbowy parlament, jednolity rząd, prezydent, sądownictwo) powinny być zorganizowane na zasadzie hierarchicznej podległości i w oparciu o demokratyczne wybory. Zapewniając o demokratycznych celach, partia gwarantowała nietykalność posłów opozycji i bezpośrednie transmisje telewizyjne z prac parlamentu. Byłaby to najbardziej efektywna forma kontroli parlamentarzystów przez ich wyborców. W systemie organów państwowych nacjonałiści serbscy szczególną rolę przyznali parlamentowi, ale nie pozbawiając istotnych prerogatyw prezydenta, który byłby wybierany jednak przez parlament. Zreformowany miał zostać rząd, w którym ograniczona została liczba ministerstw. Funkcjonowanie administracji państwowej miało opierać się na zwalczaniu biurokracji, korupcji, kumoterstwa i nepotyzmu. Ważnym punktem programu był ten, który dotyczył samorządności. Dla nacjonalistów samorządy lokalne pozwalają na szybsze, łatwiejsze i tańsze realizowanie interesów obywateli. Natomiast postulowany przez nich system wyborczy opierać się miał na zasadzie proporcjonalności. Jako integralna część systemu władzy państwowej

i integralna część systemu bezpieczeństwa państwa potraktowana została policja działająca na rzecz ochrony obywateli i prawa. Nacjoniści uznali, że podstawę każdego państwa stanowi jego siła militarna i zdolność do obrony przed agresorem. Armia nie może być związana z partiami politycznymi (Српска радикална странка се залаже за установљење војске као строго професионалне службе, што онемогућава њену зависност од било које политичке партије и уједно спречава да активни официри и подофицири буду страначки организовани или ангажовани). Dla Serbskiej Partii Radykalnej podstawowym prawem człowieka było prawo do życia, stąd krytycznie analizowała ona karę śmierci. Konstytucyjnie gwarantowane powinny być wolności człowieka (Српска радикална странка сматра да је слобода човека неприкосновена. Уверени смо да слобода човека мора бити уставноправна категорија и заштићена највишим правним актом као основна и превасходна људска вредност). Nacjoniści z Serbii wymieniali: prawo człowieka do prywatności i życia rodzinnego (Право на поштовање приватног и породичног живота), swobody przemieszczania się w granicach kraju (Слобода кретања и настањивања), wskazali na wolność myśli, sumienia i religii (Слобода мисли, савести и вероисповести) (z zastrzeżeniem, że przynależność do wspólnoty religijnej nie zwalnia obywatela z obowiązków i przestrzegania prawa), wolność prasy (czyli wypowiedzi i informacji) (Слобода штампе представља назив за слободу изражавања мишљења и информисања), prawo do zgromadzeń i zrzeszania się (Право на слободу мирног окупљања и удруживања), prawo własności (Право својине), prawo dziedziczenia (Право наслеђивања), prawo do pracy (Право на рад), prawo do edukacji (Право на образовање), prawo do zgodnego z prawem postępowania sądowego (Право на законит судски поступак), zakaz dyskryminacji (Забрана дискриминације) (partia analizowała problem dyskryminacji, wymieniając jej rodzaje: ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, język, religię, przekonania polityczne, pochodzenie społeczne i przynależność narodową), prawa cudzoziemców i mniejszości narodowych (w tym prawo do zachowania własnej kultury, języka, nauki,

reprezentacji politycznej). W ramach wizji stosunków międzynarodowych partia deklarowała oparcie się na zasadach obowiązujących państwa cywilizowane, a wśród nich na zasadzie pokojowego współistnienia i współpracy równych państw i narodów, deklarowała poszanowanie suwerenności narodowej, nieingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw, z wyjątkiem przypadków ochrony praw człowieka, rozliczanie sporów międzynarodowych środkami pokojowymi, odrzucenie siły lub groźby użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Nacjonaliści z Serbii opowiedzieli się za członkostwem w tych organizacjach międzynarodowych, które będą respektować suwerenną wolę i interesy Serbii, a także zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne.

W części programu poświęconej ekonomii partia analizowała liberalną gospodarkę rynkową (Либерална тржишна привреда), wskazując potrzebę zmiany polityki, np. w zakresie prywatyzacji (Приватизација), z zastrzeżeniem wyjątków, jak telekomunikacja, energetyka, drogi, a także analizując politykę podatkową (Попеска политика). W ramach ostatniej zwróciła uwagę na to, że wysokość fiskalnych obciążeń podatników ma granice ekonomiczne, polityczne i psychologiczne, zaś nadmierne obciążenie prowadzi do negatywnych skutków. System finansów publicznych należy tak skonstruować, aby umożliwić realne wydatki publiczne i aby zapewnić źródła dochodu. Program partii zawierał także koncepcje w zakresie polityki budżetowej (Буџетска политика), banku narodowego i polityki pieniężnej prowadzącej się do działań na rzecz stabilności waluty serbskiej – dinara (Народна банка и политика стабилног динара). Inne elementy programu ekonomicznego dotyczyły takich zagadnień, jak np.: system bankowy (Банкарски систем), rynek finansowy (Финансијско тржиште), zadłużenie państwa (Државни дугови), inwestycje kapitału zagranicznego (Улагање страног капитала), finansowanie rozwoju gospodarczego (Привредни развој и његово финансирање), rozwój regionalny (Регионални развој), handel zagraniczny (Спољна трговина), leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (Шумарство, лов и риболо), przemysł (Индустрија), polityka mieszkaniowa i budownictwo (Стамбена

политика и грађевинарство), turystyka (Туризам), ochrona środowiska (Заштита животне средине).

Część programu Serbskiej Partii Radykalnej, która została poświęcona kwestiom socjalnym, rozpoczynała diagnoza: „Dziś, na początku XXI wieku, znajdujemy się w podobnej sytuacji społecznej, jak pod koniec XIX wieku” (Данас, на прагу 21. века, налазимо се у сличној социјалној ситуацији као на крају 19. века). Panaceum na ten stan dla nacjonalistów serbskich była aktywność i wolność ludzi. Partia oceniała, że w sektorze zdrowia ogólna sytuacja pokrywa się z sytuacją w kraju. Dlatego radykałowie uważali, że konieczna jest kompleksowa modernizacja systemu opieki zdrowotnej z uwzględnieniem postulatów reformy ubezpieczeń, konkurencyjności wśród instytucji świadczących usługi zdrowotne, jak i opieki ze środków publicznych, np. dla dzieci, starców i kobiet ciężarnych. Podobnie było z innymi elementami tworzącymi system polityki społecznej. W zakresie polityki emerytalnej partia proponowała podział emerytur na części stałą i zmienną, tworzoną indywidualnie. Radykałowie poświęcili osobne miejsce kwestiom ochrony weteranów przez państwo oraz osób niepełnosprawnych i niezdolnych do pracy. Poddali oni krytyce dotychczasową politykę rodzinną państwa. Według nich nie sprzyja ona wielodzietności, kobietom ciężarnym czy niezależności ekonomicznej rodzin. Tymczasem rodzina powinna być podstawą społeczeństwa. Ona powinna tworzyć bogactwo narodowe. Stąd nacjonałiści zaproponowali szereg działań na rzecz rodziny w obszarze życia gospodarczego, polityki fiskalnej, edukacji, ochrony zdrowia, ochrony dzieci, małżeństwa i stosunków rodzinnych, mieszkalnictwa, transportu, infrastruktury komunalnej, które powinny przyczynić się do ochrony rodziny i podniesienia wskaźnika urodzeń. Ich celem było zwiększenie liczby urodzeń, szczególnie za sprawą zachęt takich, jak: urlop macierzyński, zasiłek na dziecko, bezpłatne leki i leczenie, ulgi podatkowe, opieka przedszkolna, programy edukacyjne, rozwój sportu i zajęć pozalekcyjnych, programy mieszkaniowe itp.

W *Programie kulturalnym* Serbska Partia Radykalna podkreślała znaczenie systemu wolnej i niezależnej informacji. Prawo do rzetelnej,

pełnej i aktualnej informacji jest bowiem jednym z podstawowych praw każdego obywatela. Partia proponowała zmiany w systemie finansowania mediów, ale i wyborze ich władz. Proponowała np. aby władze państwowej telewizji wybierane były przez parlament, a nie powoływane przez rząd. Ważnym zagadnieniem dla serbskich nacjonalistów była edukacja. W ich opinii powinny zostać stworzone warunki do bezpłatnej i powszechnej edukacji podstawowej (Образовна политика Српске радикалне странке заснива се на стварању услова за свима доступно, дакле бесплатно основно школовање), ale kolejne stopnie wykształcenia miałyby być częściowo płatne (Школовање би се плаћало само у приватним школама у које би родитељи своју децу уписивали по личном нахођењу. Више и високо школовање би се делимично плаћало) z wyjątkiem kształcenia dzieci i młodzieży utalentowanej. Partia krytykowała programy kształcenia w szkołach za przesyt niepotrzebnych informacji, co było charakterystyczne także dla programów innych partii politycznych w Europie i co było dylematem stanowiącym o jakości i konkurencyjności systemów kształcenia w państwach Starego Kontynentu. W punkcie poświęconym nauce deklarowała m.in. wyeliminowanie barier administracyjnych dla rozwoju naukowego i technologicznego, co również stanowiło problem wielu państw, ale zwłaszcza w kontekście zbiurokratyzowania nauki w państwach Unii Europejskiej. Wreszcie proponowała dwa priorytety w zakresie badań naukowych. Były nimi: badania służące rozwojowi gospodarczemu oraz badania spoza sfery gospodarki i jej dziedzin, a dotyczące zdrowia, ekologii, warunków życia i pracy. Stosowne miejsce stronnictwo poświęciło sprawom kultury. Ta bowiem związana była z problematyką kształtowania świadomości narodowej. Zapewniało o wolności wszelkich form artystycznej ekspresji. Dostrzegło też znaczącą rolę Kościoła pełniącego funkcje integracyjne wobec narodu. Religię traktowało jako wyznacznik prawa moralnego. Sport uznało za sferę fizycznego kształtowania człowieka, ale i zdrowia psychicznego narodu. Przedostatni punkt programu został poświęcony propaństwowej i patriotycznej propagandzie. Partia postulowała po pierwsze promocję tradycyjnych wartości, po drugie rozszerzanie wpływów poglądów serbskich

w stosunkach międzynarodowych, po trzecie propagandę gospodarczą. Ostatni – setny – punkt programu poświęcony został rozrywce i wypoczynkowi, które są również jedną z najważniejszych potrzeb każdego człowieka, a nadto w aktywnej formie pełnią funkcje prewencyjne wobec patologii społecznych.

* * *

Źródeł separatystycznego nacjonalizmu na Bałkanach można upatrywać w historii tego regionu, zwłaszcza w XX wieku, kiedy w 1918 roku powstało Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, a w 1929 roku Królestwo Jugosławii. Narody tego państwa „związane” zostały z sobą, często wbrew historycznym, terytorialnym i kulturowym przesłankom. Rozpad Jugosławii i wybuch wojny na Bałkanach w końcu XX wieku miały zatem swoje źródło w problemach stworzonych po I wojnie światowej¹⁶¹. Niemalże znaczenie miały także problemy etnolingwistyczne, utwierdzające podziały wewnątrz Jugosławii¹⁶².

Odrodzenie nacjonalizmu państw bałkańskich można także analizować, jak uczyniła to Małgorzata Budyta-Budzyńska, jako sposób wychodzenia z komunizmu. Koncepcja „jugosłowianizmu” stworzona na użytek państwa powstałego po I wojnie światowej, okazała się zbyt słaba i po kilkudziesięciu latach niezdolna do wytworzenia więzi mogących scalić organizm znajdujący się w kryzysie. W państwach wieloetnicznych podziały społeczne nakładały się na podziały etniczne, zaś kryzysowi instytucji publicznych towarzyszyły napięcia o podłożu narodowościowym. Państwo przestało zabezpieczać podstawowe prawa ludności. Ludzie zmuszeni do zadbania o siebie organizowali się w grupy, które miały pomóc im przetrwać – grupy narodowościowe. Na Bałkanach nacjonalizm i podziały etniczne stały się sposobem zabezpie-

¹⁶¹ E. Hobsbawm, *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Difin, Warszawa 2010, s. 173.

¹⁶² T. Kamusella, *Język jako instrument nacjonalizmu w Europie Środkowej*, [w:] B. Linek, K. Struve (red.), *Nacjonalizm a tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, PIN – Instytut Śląski w Opolu, Verlag Herder-Institut, Opole, Marburg 2000, s. 155-168.

czania warunków życia w procesie rozpadu państwa jugosłowiańskiego, co obrazuje wieloletnia wojna na terenie byłej Jugosławii¹⁶³.

Nacjonalizm w tej części Europy można analizować również jako rezultat komunizmu. Ideologia komunistyczna starała się zastąpić stare identyfikacje. Zamiast państwa narodowego proponowała komunistyczne, a więzi narodowe i obywatelskie miały zostać zastąpione ideologicznymi. I tak w Związku Radzieckim, choć komunizm nie stworzył nowej tożsamości od podstaw, to wyselekcjonował pewne cechy rosyjskiej kultury i mentalności, czyniąc z nich tożsamość sowiecką. Interakcja „Rosja – Związek Radziecki” podobna była do interakcji „Serbia – Jugosławia”. Wiele cech tożsamości serbskiej przejętych zostało przez tożsamość jugosłowiańską, a Serbowie traktowali Jugosławię jak swoją ojczyznę. Po upadku komunizmu musiały jednak powstać nowe identyfikacje. Najłatwiejsze do wskrzeszenia i użyteczne były identyfikacje narodowe. Nacjonalizm wykorzystywany był przez władze do zarządzania państwem „przez kryzys”, do mobilizacji mas i zagospodarowywania licznych armii¹⁶⁴.

Nacjonalizm można traktować również jako ideologię zastępczą wobec komunizmu. Pustkę ideologiczną po upadku komunizmu trzeba było czymś wypełnić. Tam gdzie życie polityczne i społeczne było silnie zideologizowane, nacjonalizm osiągnął spore wpływy, wypełniając próżnię po komunizmie. Sprzyjało temu podobieństwo obu nurtów: obie ideologie są kolektywne, grupa jest w nich punktem odniesienia i dobrem najwyższym, występują w nich wątki misyjne, zawierają pierwiastki mityczne, są formami ideologii profetycznych, rodzajem świeckiej religii, stosują naznaczone emocjami słowa kluczowe, formułują własne systemy etyczne, opisują świat w uproszczonych czarno-białych schematach, posługują się kategorią wroga, opisują świat i stosunki między jego podmiotami w kategoriach walki, są makiaweliczne, nietolerancyjne, bezkompromisowe i wymagają od wyznawców dużych po-

¹⁶³ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu...*, s. 264-266.

¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 267-269.

święceń, odwołują się do poparcia mas i potrzebują wyrazistych bohaterów¹⁶⁵.

Wśród wymienionych podobieństw uwagę zwraca kwestia mesjanizmu i idea wroga. W przypadku nacjonalizmu serbskiego ich wzajemne relacje przekształciły mesjanizm w antymesjanizm, czego odzwierciedleniem była krwawa wojna w byłej Jugosławii. W mesjanizmie serbskim naród ten występował zawsze przeciwko złu świata zewnętrznego – zachodniego¹⁶⁶. Współcześnie w enuncjacjach liderów Serbskiej Partii Radykalnej antyokcydentalizm jej myśli wyraża się w niechętnym, a nawet wrogim stosunku wobec Ameryki i Unii Europejskiej. Potwierdzają to słowa lidera partii – sążonego przez Międzynarodowy Trybunał Karny ds. byłej Jugosławii. Vojislav Šešelj oskarżał Trybunał o służenie interesom Stanów Zjednoczonych. Jego zdaniem celem Amerykanów było posiadanie instrumentu zastraszania przeciwników. Ponadto oskarżył ich o stworzenie Państwa Islamskiego i zorganizowanie powstania na Ukrainie. Uznał też, że „Serbia nigdy nie wejdzie do UE, ponieważ do tego czasu Unia się rozpadnie”. Deklarował jednak sympatie do Rosji: „Rosja ma znacznie większe perspektywy gospodarcze [niż Stany Zjednoczone i inne państwa zachodnie]. Jest krajem słowiańskim, nie ma ambicji takiej jak Ameryka, aby rządzić całym światem, zdobyć go i stosować ucisk. W czasach Związku Radzieckiego było inaczej, ale komunizm nigdy nie przerobił Rosjan...”¹⁶⁷.

Nieskrywane sympatie Vojislava Šešelja kierowane do Rosji, towarzyszące antyokcydentalizmowi Serbskiej Partii Radykalnej, zbliżają jej myśl do typu nacjonalizmu właściwego nacjonalizmowi rosyjskiemu, opartego na natywizmie lub postawach kontrakulturacyjnych.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 272-274.

¹⁶⁶ M. Bobrownicka, *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2006, s. 191-193.

¹⁶⁷ „Serbia nie wejdzie do Unii Europejskiej, bo ta upadnie”. Wywiad z Vojislavem Šešeljem, 23.02.2015, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/02/23/serbia-nie-wejdzie-do-unii-europejskiej-bo-ta-upadnie-wywiad-z-vojislavem-seseljem/#more-2029>, 16.01.2017.

To nacjonalizm odmienny jednak od programów partii zachodnioeuropejskich, choć i partie tego regionu geograficznego łączy z nacjonalizmem serbskim deklarowana przyjaźń z Rosją. Program SPR, nasycony obietnicami i deklaracjami, oparty został jednak na odmiennych wartościach, w tym innego typu religijności, innej interpretacji historii, w której Serbia stanowiła część wielkich imperiów, a także innych dziejach najnowszych, związanych z gwałtownym rozpadem federacyjnego państwa socjalistycznego i przeradzającego się w mniejsze organizmy o nowym obliczu polityczno-ekonomicznym.

XII

Ľudová strana Naše Slovensko

Partia Ludowa Nasza Słowacja

SŁOWACJA

Partia Ludowa Nasza Słowacja (Ľudová strana Naše Slovensko) jako partia polityczna uformowała się w 2011 roku, choć jej źródła organizacyjne sięgają okresu wcześniejszego. Liderem stronnictwa pozostawał Marian Kotleba, będący także przewodniczącym Kraju bańskobystrzycyckiego – jednego z ośmiu regionów administracyjnych Słowacji¹⁶⁸.

Program Partii Ludowej Nasza Słowacja składał się z 10 punktów. Taki też nosił tytuł: *10 punktów dla Naszej Słowacji! (10 bodov za Naše Slovensko!)*¹⁶⁹. Nie został oznaczony datą przyjęcia lub publikacji, ale jego treść, zawierająca odniesienia do bieżących wydarzeń, wskazuje na sporządzenie go w 2016 roku. Pierwszy punkt został zatytułowany „Zatrzymanie dalszej grabieży państwa!” (*Zastavíme ďalšie rozkrádanie štátu!*). Jako priorytet potraktowano w nim zmiany w zarządzaniu państwem, wszak według nacjonalistów słowackich droga do dobrobytu wiedzie właśnie przez racjonalne zarządzanie, a nie podwyżki podatków. W dosadnym słownictwie potępiono w nim pasożytnictwo i „złodziei z rządu” (*zlodeji z vlády si užívajú nevidaný luxus, a parazi majú všetko zadarmo*). Za największą zbrodnię (*Najväčším zločinom*) partia uznała prywatyzację przedsiębiorstw strategicznych i oddawanie ich w ręce cudzoziemców, podczas gdy standard życia porządnych ludzi systematycznie zmniejsza się. Dlatego zamierzała „wyzwolić” Słowację z niewoli międzynarodowych bankierów, zmienić zasady gospodarowania majątkiem narodowym i stworzyć „państwo funkcjonalne”.

¹⁶⁸ Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, *O nás*, <http://www.naseslovensko.net/onas/>, 23.09.2016.

¹⁶⁹ Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, *10 bodov za Naše Slovensko!*, <http://www.naseslovensko.net/>, 23.09.2016.

Drugi punkt programu partia Mariana Kotleby poświęciła Cyganom. Autorzy programu postrzegali i oceniali tę grupę w kategoriach „pasożytnictwa” (*parazitmi*) i terroru. Oskarżali rząd, że chroni ich, zamiast chronić porządną ludźmi. Zarzucali władzy brak odwagi do podejmowania właściwych działań.

W kolejnej części słowaccy nacjonaliści apelowali o wprowadzenie sprawiedliwego systemu socjalnego. I tu partia odniosła się do problematyki cygańskiej, krytykując pobieranie przez członków tej grupy świadczeń socjalnych, nacjonaliści zestawili jej poziom życia ze standardem socjalnym innych ludzi. Być może świadomie partia odniosła się do chrześcijańskiej maksymy zawartej w słowach św. Pawła: „kto nie chce pracować, niech też nie je!” (*Kto nechce pracovať, nech ani neje!*). Stąd właśnie, według nacjonalistów, osoby bezrobotne należy angażować do prac społecznie użytecznych: budowy mieszkań i dróg, remontów szkół, szpitali i zabytków, a tym, którzy nie chcą pracować, należy odebrać prawo do darmowych świadczeń państwa. Analizując inne kwestie socjalne Nasza Słowacja opowiedziała się m.in. za ustaleniem wieku emerytalnego na poziomie 60 lat, stworzeniem możliwości zamieszkania młodych rodzin w samodzielnych mieszkaniach, udzielaniem nieoprocentowanych pożyczek dla nowożeńców, przedłużeniem okresu otrzymywania zasiłków macierzyńskich.

Czwarty rozdział programu Naszej Słowacji zawierał treści antyimigranckie. Partia wzywała w nim aby nie dopuścić imigrantów do zajęcia Słowacji. Przestrzegała nie tylko przed „problemem cygańskim” (*cigánsky problém*), ale też przed „hordami” imigrantów muzułmańskich (*hordy moslimských imigrantom*). Analizowała, że w czasie, gdy coraz więcej rodzin słowackich cierpi ubóstwo, nie można „karmić” cudzoziemców (*živit' cudzincov*). Nasza Słowacja deklarowała, że nie dopuści do sytuacji, kiedy słowackie kobiety będą molestowane przez agresywnych imigrantów, jak kobiety niemieckie w Kolonii. Zdaniem nacjonalistów muzułmanie nie chcą dostosować się do praw i norm społecznych obowiązujących na Słowacji. Wskazywali problemy wynikające z imigracji, jak przestępczość, obciążenia finansowe, odmiennosc chrześcijaństwa i odrębność kultury europejskiej oraz zagrożenie zmia-

nami rodzimego społeczeństwa z tym związane. Dlatego partia żądała m.in. wznowienia ochrony granic państwowych i rozmieszczenia wojska na granicy.

W piątej części zwolennicy Mariana Kotleby stwierdzili: zdrowie stawiamy ponad zyskami. Uznali, że ubezpieczenie zdrowotne musi służyć wyłącznie pokryciu nakładów ponoszonych na opiekę zdrowotną. Inaczej było jednak w przypadku prywatnych firm, dla których również zyski stanowią o ich działalności.

Następny punkt zawierał postulat przywrócenia samowystarczalności państwa. Partia deklarowała, że przywróci Słowacji niezależność żywnościową i energetyczną. Diagnozowała, że rolnictwo i wiele branż przemysłu znalazły się w stanie ruiny. Wraz z tym tysiące ludzi straciło pracę. Z zagranicy sprowadzane były produkty, często wątpliwej jakości, jak odpady, których nikt nie chce jeść na Zachodzie (*Odpad, ktorý nechce jesť nikto na Západe*). Zagraniczne firmy na Słowacji osiągały krociowe zyski. Dlatego partia zapewniała o tym, iż będzie wspierać prawa krajowych producentów, wówczas zyski z ich działalności pozostaną w kraju, a nadto zmniejszy się bezrobocie. Zapowiadała, że strategiczne przedsiębiorstwa powrócą do zasobów państwa, zabroni cudzoziemcom skupować ziemię, nie zaakceptuje porozumienia TTIP pomiędzy Unią Europejską a Stanami Zjednoczonymi i ograniczy biurokrację w biznesie.

W siódmej części partia zapowiedziała wspieranie tradycyjnych wartości. W opinii słowackich nacjonalistów narodowe i chrześcijańskie wartości, które kształtowane były przez wieki, były zastępowane konsumpcjonizmem i liberalizmem. Niemalą rolę w tym procesie odegrały media. Partia zapowiadała, że nie pozwoli aby słowackie dzieci były narażone na wypaczony przekaz (*nedovoli, aby boli naše deti ohlupované zvrátenosťami v médiách*). Nie chciała zdegenerowanego społeczeństwa, które może być łatwo kontrolowane przez tych, którzy chcą rządzić światem. Zapowiadała, że będzie wspomagać finansowo i legislacyjnie instytucje rodzimej twórczości artystycznej i wprowadzi jasne zasady kontrolowania treści przekazu prywatnych nadawców. Edukacja młodzieży powinna opierać się na tradycyjnych narodowych i chrześci-

jańskich wartościach. Dzieci należy chronić przed niemoralnością w mediach. Nasza Słowacja negatywnie odniosła się także do automatów do gier, aktywności zagranicznych organizacji pozarządowych oraz związków partnerskich i adopcji dzieci przez nie. Ponadto deklarowała, że małżeństwo zawsze będzie traktować jako związek mężczyzny i kobiety.

W kolejnej części partia Kotleby odniosła się do spraw wojskowości i obronności. NATO nazwała organizacją przestępczą (*Slovensko je už viac ako 11 rokov členom zločineckej organizácie NATO*), zapowiadając jednocześnie wystąpienie z Paktu. Według niej NATO nie służyło obronie swoich członków, ale interesom USA. Partia zwracała uwagę na koszty członkostwa w tej organizacji, stan armii zdiagnozowała negatywnie, zwróciła uwagę na jej najemniczy charakter oraz ryzykowanie życia przez żołnierzy dla obcych interesów w misjach zagranicznych. Poza postulatem opuszczenia NATO podjęła myśl m.in. o neutralności wojskowej Słowacji wspólnie z Austrią i Szwajcarią, odbudowaniu produkcji zbrojeniowej i przywróceniu służby wojskowej na zasadzie dobrowolności.

Przedostatnia część programu została poświęcona Unii Europejskiej. Jednoznacznie opowiadając się przeciwko integracji europejskiej partia deklarowała, że „Słowację stawia ponad dyktat Brukseli” i przywróci jej dumę, niezależność i suwerenność. Według nacjonalistów po przystąpieniu do Unii Europejskiej Słowacja przestała być suwerennym państwem. O wszystkich sprawach decydowali bowiem biurokraci z Brukseli. Nasza Słowacja wskazywała na pozbawione sensu przepisy określające, co można, a czego nie można produkować, w jakiej ilości i jakiej jakości, a zakaz produkcji tradycyjnych żarówek i rtęciowych termometrów został przez nią potraktowany jako przykład brukselskiego dyktatu. Setki słowackich firm zniknęło z rynku, a Słowacy zmuszeni zostali do kupowania zagranicznych produktów, często zbyt drogich. Krytyki Unii nie niwelowały fundusze europejskie. 80% z funduszy europejskich – jak uznali nacjonaści – pochodziło z wkładu Słowacji do budżetu Unii. Wreszcie, co istotne, nacjonalistom chodziło o przywrócenie Słowakom wybranego przez nich słowackiego rządu. Stąd, żądając suwerenności Słowacji, partia opowiedziała się za przywróceniem korony sło-

wackiej, referendum w sprawie opuszczenia Unii Europejskiej, supremacją prawa słowackiego i zastąpieniem jednostronnego ukierunkowania polityki na Zachód, współpracą ze wszystkimi krajami świata.

W ostatniej części programu z 2016 roku Partia Ludowa Nasza Słowacja podjęła problem ochrony środowiska. Uznała, że Bóg dał Słowakom najpiękniejszy kraj na świecie (*Pán Boh nam däl najkrajšiu krajinu na svete*). Środowisko naturalne ulega jednak dewastacji, a tymczasem jest ono podstawą egzystencji. Postulowała zatem wykorzystanie alternatywnych źródeł energii i zasobów odnawialnych, odbudowanie zasobów leśnych poprzez masowe sadzenie drzew i zaostrzenie kar za niszczenie środowiska naturalnego.

* * *

Identyfikacja narodowa Słowaków formowała się w trudnych warunkach. Według Zuzany Polačkovej w monarchii austro-węgierskiej Słowacy byli uważani za część politycznego narodu węgierskiego, a stąd ich prawa nie były respektowane. Po rozpadzie Austro-Węgier w 1918 roku powstała Czechosłowacja. Żywe były w tym państwie konflikty narodowościowe, których uczestnikami byli Słowacy i Czesi oraz mniejszości Węgrów i Niemców. Odrodzona po II wojnie światowej Czechosłowacja nie uznawała równoprawności Czechów i Słowaków. Różnice między nimi były regulowane centralnie z czeskiej Pragi. Niemniej jednak czeska opinia publiczna utożsamiała się z czechosłowacką, a nie czeską identyfikacją państwową, co powodowało niezrozumienie słowackich starań o rozszerzenie kompetencji w ramach federacji, a następnie budowy państwa, które ostatecznie powstało w dniu 1 stycznia 1993 roku¹⁷⁰.

Dla dziejów Słowacji nie bez znaczenia były historyczne epizody słowackiej „państwowości”, jak istniejąca zaledwie trzy tygodnie w 1919 roku socjalistyczna Słowacka Republika Rad, czy funkcjonująca w latach 1939-1945 Republika Słowacka, faktycznie uzależniona od

¹⁷⁰ Z. Polačková, *Przejawy nacjonalizmu i problem mniejszości na Słowacji po 1989 r.*, [w:] B. Linek, J. Lüer, K. Struve (red.), *Fenomen nowoczesnego nacjonalizmu w Europie Środkowej*, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1997, s. 145-146.

Rzeszy Niemieckiej. Na kształtowanie się tożsamości narodowej Słowaków wpływ miały idee słowianofilskie i panslawizm, a także myśl i aktywność Ľudovíta Štúra – dziewiętnastowiecznego pisarza i działacza narodowego. Do jego dziedzictwa, jak i wzorców Andreja Hlinki – żyjącego na przełomie XIX i XX wieku duchownego i przywódcy Słowackiej Partii Ludowej (Slovenská ľudová strana) oraz żyjącego w zbliżonym czasie Jozefa Tiso – również duchownego, przywódcy Słowackiej Partii Ludowej i prezydenta Słowacji w okresie II wojny światowej, odwoływała się Partia Ludowa Nasza Słowacja¹⁷¹.

Nacjonalizm Mariana Kotleby i jego stronnictwa nie był jednak ukierunkowany na konserwowanie mesjanizmu minionych stuleci. Jeszcze w XX wieku na Słowacji pielęgnowano wprawdzie kult Ľudovíta Štúra i odrodzenia narodowego, ale tendencje mesjanistyczne nie zostały już wskrzeszone¹⁷². Program stronnictwa Kotleby, nie pierwszej słowackiej partii działającej po rozpadzie Czechosłowacji nacjonalistycznie konstruującej swój program, jest tego potwierdzeniem. Dominowały w nim bowiem żądania negatywne, a więc kwestionujące współczesną klasę polityczną, system gospodarczy, ludność romską i imigrantów, nadużywanie opieki socjalnej państwa, działalność przedsiębiorstw zagranicznych i transnarodowych w Słowacji, degradację środowiska, NATO, Stany Zjednoczone i Unię Europejską. W nawiązaniu do ostatniej, w liście skierowanym na początku 2014 roku do prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza, Marian Kotleba, nakłaniając go do trwania i nieustępowania żądaniom opozycji, kreślił obraz Unii, jako sprzeczny z interesami Słowacji: „Po przystąpieniu do UE, mój kraj skutecznie utracił niezależność narodową i pod groźbą sankcji, jest zmuszony do przyjmowania różnych bezsensownych dyrektyw wykonawczych i innych przepisów, które są nam narzucane przez Brukselę i są jednoznacznie szkodliwe dla interesów narodowych Republiki Słowackiej i jej mieszkańców. Konsekwencją tej polityki jest ciągły wzrost cen, wysokie bezrobocie, pogarszający się stan zdrowia narodu, utrata auto-

¹⁷¹ Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, *O nás...*

¹⁷² M. Bobrownicka, *Patologie tożsamości...*, s. 189.

nomii politycznej i gospodarczej, eskalacja długu państwowego i całkowitego rozkładu naszej gospodarki”¹⁷³.

O specyficie Partii Ludowej Nasza Słowacja i aktywności jej przywódcy Mariana Kotleby decyduje jednakże nie tylko program stronnictwa uzasadniany nacjonalizmem, ale to, co wykracza już poza nacjonalizm w znaczeniu radykalnej myśli politycznej. To przeszłe i współczesne enuncjacje jej lidera oraz sposoby i formy działania jej członków i sympatyków, wsparte kontestowaniem ocen dwudziestowiecznych dziejów narodów i państw Europy oraz wartości, na których jej historia budowana była po 1945 roku¹⁷⁴.

¹⁷³ Kotleba apeluje do Janukowycza o obronę Ukrainy, 1.02.2014, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2014/02/01/kotleba-apeluje-do-janukowycza-o-obronie-ukrainy/#more-1042>, 16.01.2017.

¹⁷⁴ Zob.: M. Kokot, *Faszyści na patrolu*, 20.08.2016, <http://wyborcza.pl/1,75399,20572795,faszysci-na-patrolu.html>, 16.01.2017.

XIII

Всеукраїнське об'єднання „Свобода” Wszzechukraińskie Zjednoczenie „Swoboda” UKRAINA

„Swoboda” powstała w 1991 roku podczas zjazdu założycielskiego we Lwowie pod nazwą Socjal-Narodowa Partia Ukrainy (Соціал-Національна партія України). Utworzyły ją środowiska i organizacje nacjonalistyczne działające na Ukrainie: Warta Ruchu (Варта Руху), Bractwo Studenckie (Студентське Братство), „Spadszczyzna” (ОУМ „Спадщина”), Ukraińscy Weterani Afganistanu (Українські Ветерани Афганістану). Jej pierwszym przewodniczącym był Jarosław Andruszkiw (Ярослав Андрушків). W 1995 roku została ona zarejestrowana jako partia polityczna. W 2004 roku zmieniła nazwę na Wszzechukraińskie Zjednoczenie „Swoboda” (albo Ogólnoukraiński Związek „Wolność”) (Всеукраїнське об'єднання „Свобода”). Jej przewodniczącym (Голова) został Ołeh Tiahnybok (Олег Тягнибок)¹⁷⁵.

Program partii „Swoboda” pod nazwą *Program ochrony Ukraińców* (Програма ВО „Свобода” - Програма захисту українців)¹⁷⁶ został zatwierdzony przez Kongres partii w 1995 roku. Był zmieniany i uzupełniany w latach 2004, 2009 i 2011. Składał się z 8 części z rozbudowaną strukturą: I Władza i społeczeństwo. Radykalne oczyszczenie

¹⁷⁵ Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, Історія ВО „Свобода”, <http://svoboda.org.ua/party/history/>, 6.12.2016; A. Zapałowski, *Zagrożenie destabilizacji sytuacji w regionie Europy Środkowo-Wschodniej ze strony Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda”*, „Ante Portas. Studia nad Bezpieczeństwem” 2013, nr 2, s. 35-71; B. Berdychowska, *Organizacje nacjonalistyczne na Ukrainie*, [w:] S. Helnarski (red.), *Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994, s. 215.

¹⁷⁶ Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, Програма ВО „Свобода” - Програма захисту українців, <http://svoboda.org.ua/party/program/>, 28.06.2016; All-Ukrainian Union „Swoboda”, *All-Ukrainian Union „Swoboda” program - „Program for the Protection of Ukrainians”*, <http://en.svoboda.org.ua/about/program/>, 28.06.2016.

i sprawiedliwy system (I. Влада і суспільство. Докорінне очищення та справедливий лад), II Gospodarka narodowa. Ekonomiczna niezależność i sprawiedliwość społeczna (II. Народне господарство. Економічна незалежність та соціальна справедливість), III Zdrowie narodu. Przewyciężenie kryzysu demograficznego i poprawa jakości życia (III. Здоров'я нації. Подолання демографічної кризи та підвищення якості життя), IV Obywatelstwo i migracja. Prawo do ojczyzny i ochrony przestrzeni życiowej (IV. Громадянство і міграція. Право на Батьківщину та захист життєвого простору), V Przestrzeń informacyjna, oświata i nauka. Zachowanie tożsamości narodowej i rozwój kultury (V. Інформаційний простір, освіта і наука. Збереження ідентичності та розвиток культури), VI Historyczna sprawiedliwość. Ciągłość państwa i przewyciężenie następstw okupacji (VI. Історична справедливість. Тяглість державотворення та подолання наслідків окупації), VII Polityka zagraniczna i obronna. Europejski ukrainocentryzm i silne państwo (VII. Зовнішня політика і оборона. Європейський україноцентризм та сильна держава), VIII Krym i Sewastopol. Ustanowienie porządku konstytucyjnego i zapewnienie stabilnego rozwoju (VIII. Крим і Севастополь. Встановлення Конституційного порядку та забезпечення стабільного розвитку).

W przedmowie do programu partia odwoływała się do Boga i deklarowała, że jej celem jest budowa potężnego państwa ukraińskiego, opartego na sprawiedliwości społecznej i narodowej (побудова могутньої Української Держави на засадах соціальної та національної справедливості). Ukraina miała zająć godne miejsce wśród wiodących krajów świata.

Wstępny krok ku osiągnięciu tego celu został określony w pierwszym rozdziale programu. Partia wzywała w nim do lustracji władzy, w tym usunięcia z jej szeregów osób, które zajmowały stanowiska kierownicze w strukturach partii komunistycznej (КПСС) i byli agentami KGB (КГБ), a także do opublikowania listy agentów KGB (КГБ СССР), którzy pełnili lub pełnią służbę na Ukrainie. W zamian należy powołać na opróżnione stanowiska młodych specjalistów, absolwentów ukraińskich uniwersytetów, patriotów i profesjonalistów.

Urzednicy i kandydaci na wazne stanowiska powinni byc zweryfikowani wykrywaczem klamstw (детектора брехні) w zakresie ewentualnej korupcji, wspolpracy z zagranicznymi sluzbami wywiadowczymi i podwojnego obywatelstwa. Partia proponowala wprowadzenie w prawie karnym zasady, zgodnie z ktora osoby zajmujace wysokie stanowiska ponosza wyzsza odpowiedzialnosc za przestepstwa. W paszportach natomiast powinna znalezc sie adnotacja dotyczaca narodowosci określonej na mocy aktu urodzenia lub aktu urodzenia rodzicow. Odpowiedzialnosc karna powinna objac tez wszelkie przejawy „ukrainofobii” (прояви українофобії). Partia deklarowala tez, ze przedstawia projekt ustawy o proporcjonalnej reprezentacji Ukraińcow i mniejszosci narodowych w organach wykonawczych oraz projekt konstytucji, zgodnie z ktorym Ukraina bedzie republiką prezydencką, a w niej prezydent bedzie glową panstwa, szefem sil zbrojnych i bedzie kierowal bezposrednio rzadem Ukrainy. Kadencja prezydenta mialaby byc jednak skrócona do czterech lat, z zastrzezeniem, ze jedna osoba nie moze byc prezydentem dluzej niz dwie kolejne kadencje. Prezydentem moglby byc obywatel Ukrainy w niej urodzony, mieszkajacy co najmniej 20 lat na Ukrainie, majacy skończone 35 lat zycia, komunikujacy sie w jezyku ukraińskim, i ktory nie zostal osadzony za przestepstwo przeciwko Ukrainie. Z kolei wybory parlamentarne mialy opierac sie na systemie proporcjonalnym. Czlonkiem parlamentu moglby zostac obywatel Ukrainy, ktory przez 10 lat mieszka na Ukrainie, skończył 18 lat, mowi jezykiem narodowym i nie byl karany. W okresie przedwyborczym wszyscy uczestnicy wyborow powinni miec zapewniony rowny dostep do srodkow masowego przekazu celem prezentowania programow i prowadzenia debat. Zakazana powinna byc platna reklama polityczna. Wszyscy kandydaci mieliby byc zobowiazani do ujawniania informacji biograficznych, w tym dotyczacych pochodzenia i narodowosci. W komisjach wyborczych powinni zas pracowac przedstawiciele wszystkich partii politycznych bioracych udzial w wyborach. Nalezycy takze anulowac immunitety parlamentarne poslów uwiklanych w przestepstwa kryminalne i gospodarcze. Kadencja parlamentu i organow samorzadowych miala byc skrócona do trzech lat, liczba deputowanych do parla-

mentu zostałyby zmniejszona do 300. W celu zapewnienia wyłącznie osobistego głosowania w parlamencie partia proponowała wprowadzenie identyfikacji głosujących poprzez odcisk linii papilarnych (за відбитком пальця). Postulowała też liczne zmiany w sądownictwie, w tym w wyborze sędziów. Zapewniała o konieczności przejrzystego i publicznego funkcjonowania jednolitego rejestru orzeczeń sądowych. Powinno też być zagwarantowane zadośćuczynienie za szkody moralne i materialne wskutek bezprawnych decyzji władz państwowych i lokalnych. „Swoboda” zapowiedziała przedstawienie projektu ustawy o nowym systemie trójpoziomowej struktury administracyjno-terytorialnej Ukrainy, wprowadzenie większościowego systemu wyborów (мажоритарну систему виборів) na poziomie rad gmin i miast oraz systemu mieszanego – proporcjonalno-większościowego do rad powiatowych. Było to istotne o tyle, że w propozycjach nacjonalistów samorząd lokalny miał pełnić bardziej znaczącą rolę niż pełnił do tej pory. Dlatego nacjonałiści postulowali zwiększenie roli samorządu lokalnego poprzez redystrybucję obowiązków i środków finansowych pomiędzy rządem centralnym a samorządami. W tych ostatnich podstawą ustrojową miała być jak najszersza demokracja bezpośrednia oparta na referendach, plebiscytach i zgromadzeniach. Dlatego też proponowali wprowadzenie mechanizmu weta lokalnej społeczności (механізм вета громади) dotyczącego decyzji samorządów. W końcowej części pierwszego rozdziału programu nacjonałiści opowiedzieli się za możliwością nabywania i posiadania broni palnej i białej broni przez wszystkich zdrowych psychicznie i niekaranych obywateli.

W drugiej części „Swoboda” postulowała niezależność ekonomiczną państwa i konstruowanie ustroju gospodarczego opartego na zasadzie sprawiedliwości społecznej. Wnioskowała o przeprowadzenie „audytu energetycznego” („енергоаудит”), będącego spisem wszystkich zasobów energetycznych Ukrainy, oraz o opracowanie państwowego programu niezależności energetycznej, która miała opierać się na zasadzie redukcji zużycia energii, zwiększenia jej produkcji i dywersyfikacji źródeł (зменшення споживання, збільшення видобутку, диверсифікація джерел). Ostatnia z wymienionych zasad była propo-

zycją pozyskiwania energii z importu, od jednego dostawcy o wielkości nieprzekraczającej 30%. Partia żądała w związku z tym wyeliminowania monopolu zagranicznych firm energetycznych na rynku ukraińskim. Domagała się sprzedaży rosyjskiego gazu europejskim konsumentom na wschodniej, a nie zachodniej granicy państwa. Zapowiadała walkę z korupcją w sektorze energetycznym, stworzenie jasnych wymogów dotyczących zakupu sprzętu dla państwowych spółek energetycznych i wprowadzenie ścisłej kontroli cen państwa w sektorze naftowym i gazowym. Opowiedziała się za opracowaniem programu rozwoju źródeł energii, co objąć miało też złoża na morzu, za rozwojem przemysłu węglowego, jako sektora priorytetowego, za opracowaniem programu wdrażania alternatywnych źródeł energii, np. biopaliw, energii wiatrowej, słonecznej i wodnej, za opracowaniem i wdrożeniem programu wspierającego rozwój technologii energooszczędnych, a także za przyjęciem ustawy o strategicznych przedsiębiorstwach i branżach. „Swo-boda” sprzeciwiała się prywatyzacji strategicznych przedsiębiorstw i uznała za konieczną ich renacjonalizację. Żądała sprawdzenia legalności prywatyzacji wszystkich dużych przedsiębiorstw oraz umożliwienia pracownikom udziału w zarządzaniu przedsiębiorstwami i uzyskiwanych profitach. Partia zamierzała uporządkować kwestie związane z użytkowaniem obiektów historycznych. Dotyczyło to również gruntów rolnych. W tym względzie opowiadała się za zakazem handlu nimi (Заборонити в Україні торгівлю землею сільськогосподарського призначення) i pozostawieniem ziemi w zasobach Ukrainy, np. poprzez prawo dziedziczenia, albo sprzedaż państwu. Niedopuszczalne miało być nabywanie gruntów za sprawą długu ich właściciela. „Swo-boda” sprzeciwiała się bowiem dopuszczaniu cudzoziemców i bezpaństwowców do nabywania własności ziemi. Ponadto grunty rolne miały być wykorzystywane wyłącznie zgodnie z ich przeznaczeniem, z wyjątkiem potrzeb państwowych i publicznych. W tym rozdziale partia zapowiedziała przyjęcie nowego kodeksu podatkowego, uproszczenie podatków i usprawnienie administracji fiskalnej, a także zmniejszenie presji fiskalnej państwa w odniesieniu do wytwórców produktu krajowego, w szczególności małych i średnich przedsiębiorstw, zgodnie

z zasadą „małe firmy – małe podatki, wielki biznes – wysokie podatki” („малий бізнес – малі податки, великий бізнес – великі податки”). Zmiany w systemie fiskalnym miały dotyczyć także podatku od dochodów, nieopodatkowywania dochodów od płacy minimalnej, podatku od towarów luksusowych, zachęt podatkowych dla inwestycji w dziedzinie nauki, edukacji i innowacji. Partia chciała wysokich kar za przestępstwa gospodarcze i korupcję. Żądała zapewnienia kontroli państwa nad sektorem bankowym, ograniczenia lichwy kredytowej (Обмежити законом лихварські грабіжницькі відсотки за банківськими кредитами), zakazu udzielania kredytów w obcej walucie (Заборонити видачу кредитів в іноземній валюті). W zakresie polityki społecznej nacjonałiści zapowiadali wyeliminowanie przepaści społecznej między bogatymi a biednymi poprzez stymulowanie rozwoju klasy średniej (małych i średnich przedsiębiorców, dobrze opłacanych specjalistów, w tym pracowników sektora publicznego – lekarzy, nauczycieli), pomoc dla małych i średnich przedsiębiorstw, w tym dla rolnictwa – poprzez wsparcie innowacji w tym sektorze, dopłaty bezpośrednie, preferencyjne kredyty, rozwijanie spółdzielczości na obszarach wiejskich, wprowadzenie ceł na import maszyn rolnych, tworzenie sieci sprzedawców ukraińskich produktów rolnych. W tym rozdziale znalazły się także zapisy o stworzeniu konkurencyjnego przemysłu ukraińskiego, ze szczególnym naciskiem na jego innowacyjność w różnych branżach (Розвивати конкурентоспроможні галузі української промислової та інноваційної діяльності), zachęcaniu do stopniowego zastępowania produktów importowanych produktami krajowymi, wyeliminowaniu prywatnych monopolii i oligopolii z ukraińskiej gospodarki, polityce mieszkaniowej, w tym budowie mieszkań socjalnych, nowych przepisach pracy (Трудовий кодекс України), w tym o najwyżej pięciokrotnej rozpiętości między maksymalnym i minimalnym wynagrodzeniem w sektorze publicznym, wsparciu dla niezależnych związków zawodowych (Сприяти розвитку дієвих незалежних профспілок), zagwarantowaniu prawa do strajku (Забезпечити право на страйк), cofnięciu reformy emerytalnej, uzależnieniu wieku emerytalnego od długości życia, a wysokości emerytury od stażu pracy, zapewnieniu osobom nie-

pełnosprawnym i sierotom pomocy państwowej o charakterze finansowym, w wysokości nie mniejszej niż minimum egzystencji.

W rozdziale poświęconym zdrowiu, kryzysowi demograficznemu i jakości życia, „Swoboda” postulowała opracowanie długoterminowego państwowego programu promocji zdrowego stylu życia, w tym promowania zdrowia psychicznego i fizycznego, walki z narkomanią, alkoholizmem i paleniem papierosów. Chciała wprowadzić obowiązkowe państwowe ubezpieczenie zdrowotne, które zapewniłoby podstawową opiekę medyczną. Zapowiedziała wdrożenie programu „Zdrowie reprodukcyjne narodu” („Репродуктивне здоров'я нації”), a w jego ramach zakazanie aborcji (z wyjątkiem przypadków ze wskazaniami medycznymi lub przypadków sądownie udowodnionych gwałtów). W odniesieniu do kar za aborcję, została ona porównana do usiłowania zabójstwa (Прирівняти у кримінальному законодавстві незаконне здійснення абортів до замаху на вбивство). W zakresie polityki zdrowotnej państwo miało zapewnić ścisłą kontrolę nad jakością i cenami leków, zwłaszcza importowanych, miało przejąć na własność ośrodki uzdrowiskowe i nie dopuścić do prywatyzacji uzdrowisk. W polityce demograficznej partia oferowała przyjęcie krajowego programu mieszkaniowego, w ramach którego rodziny wielodzietne uzyskiwałyby możliwość łatwego dostępu do mieszkań. Otrzymywałyby także pomoc finansową w związku z narodzinami dzieci. Dbając o zdrowie narodu partia proponowała wprowadzenie zakazu reklamy wyrobów tytoniowych i napojów alkoholowych w jakiegokolwiek formie na obszarze całej Ukrainy. Negatywnie odniosła się do narkotyków, w tym tzw. miękkich (легких наркотиків) i zbroczeń seksualnych (сексуальних збочень), co mogło oznaczać nieheteronormatywność. Na alkohol, tytoń i żywność modyfikowaną genetycznie nałożony miał być specjalny podatek, a uzyskane z niego fundusze miały być kierowane do instytucji realizujących programy nakierowane na choroby społeczne, jak gruźlica, nowotwory, choroby układu krążenia, cukrzyca, HIV/AIDS, choroby przenoszone drogą płciową i narkomania. Nacjonaliści zapowiadali także utworzenie sieci nowoczesnych laboratoriów służących do wykonywania analiz żywności pod kątem obecności orga-

nizmów genetycznie modyfikowanych, wprowadzenie obowiązku stosownego etykietowania produktów zawierających GMO i podwyższenie kar za nieprzestrzeganie przepisów etykietowania i handlu żywnością genetycznie modyfikowaną. Partia opowiedziała się także za zachowaniem istniejących obszarów chronionych oraz tworzeniem nowych parków i terenów rekreacyjnych, zobowiązaniem dużych przedsiębiorstw do zmodernizowania ich zgodnie z wymogami ekologii, a także do wypłaty odszkodowań za straty wyrządzone środowisku naturalnemu.

Rozdział czwarty programu „Swoboda” poświęcił sprawom obywatelstwa i migracji. W kwestii fundamentalnej dla partii nacjonalistycznej zaproponowała przyjęcie nowej ustawy o obywatelstwie. Zgodnie z nią obywatelstwo ukraińskie przysługiwałoby wyłącznie osobom urodzonym na Ukrainie lub będącym etnicznymi Ukraińcami, wracającym z zagranicy celem stałego zamieszkania w kraju i podjęcia na jego terenie pracy. Cudzoziemcy lub bezpaństwowcy mogliby uzyskać obywatelstwo po osiągnięciu pełnoletności i spełnieniu określonych warunków, jak znajomość języka, historii Ukrainy i konstytucji. Obywatelstwo w wyjątkowych przypadkach należałoby uznać także osobom legalnie przebywającym na Ukrainie co najmniej 15 lat, biegle znającym język, historię i konstytucję, ale po złożeniu przysięgi na wierność Ukrainie (клали присягу на вірність Україні) i odrzuceniu dotychczasowej przynależności narodowej (відмовилися від всіх громадянств, до яких належали). Partia żądała wyeliminowania praktykowania podwójnego obywatelstwa (Викорінити незаконну практику подвійного громадянства) i pozbawienia obywatelstwa ukraińskiego tych, którzy ukrywają drugie obywatelstwo. Zapowiedziała promowanie masowych powrotów etnicznych Ukraińców do kraju i stworzenie ku temu korzystnych warunków. „Swoboda” chciała zapewnić ochronę państwową Ukraińcom przebywającym poza granicami kraju, w tym w zakresie ich pracy na obczyźnie. W korespondencji do tego postulatu chciała tworzyć warunki dla ukraińskich pracowników powracających do ojczyzny, a także inwestowania w niej. Przekonywała o konieczności usunięcia przyczyny migracji i kryzysu demograficznego, z czym wiązało się zapewnienie konstytucyjnego prawa do miesz-

kania dla każdej ukraińskiej rodziny. Nacjoniści opowiedzieli się za zakazem adoptowania ukraińskich dzieci przez obcokrajowców. Żądali prowadzenia „symetrycznej” polityki wizowej, a więc możliwości wjazdu na terytorium państwa bez konieczności posiadania wizy tylko obywateli tych państw, które zniosły taki obowiązek dla obywateli Ukrainy. Analizując zagadnienie imigracji, postulowali wdrożenie rygorystycznych środków zapobiegających i służących walce z imigracją, w tym dotyczących systemu zarządzania i deportacji cudzoziemców – nielegalnych imigrantów. To związane było z kolejnym punktem programowym partii, którym był postulat wzmocnienia ochrony granicy państwowej i odcięcia kanałów nielegalnej migracji, a także wprowadzenia obowiązku rejestrowania cudzoziemców przybywających do Ukrainy w lokalnych organach ministerstwa, w którego kompetencjach znalazły się sprawy wewnętrzne oraz wdrożenia systemu biometrycznej kontroli dla wszystkich osób, które przybywają na Ukrainę (miał on objąć bazy danych odcisków palców, siatkówki oka itp.), a co związane było z zagrożeniem międzynarodowym terroryzmem i przestępczością. Ponadto partia proponowała m.in. zerwanie umowy z Unią Europejską o readmisji i zapewnienie miejsc w domach studenckich przede wszystkim dla studentów ukraińskich, a nie zagranicznych.

W piątej części programu „Swoboda” skoncentrowała się na ochronie tożsamości i kultury ukraińskiej oraz edukacji. Proponowała przyjęcie ustawy o ochronie języka ukraińskiego, utworzenie Państwowego Komitetu Polityki Językowej (Державний комітет мовної політики), odpowiedzialnego za ochronę i promowanie języka ukraińskiego, uregulowanie używania języka ukraińskiego w mediach w proporcji nie mniejszej niż 78% czasu antenowego w odniesieniu do liczby mieszkańców w regionie, zapewnienie tłumaczenia obcojęzycznych spektakli, filmów, audycji telewizyjnych i radiowych oraz obciążenie kosztami tłumaczeń właścicieli mediów, zwolnienie z podatku ukraińskich publikacji książkowych i innych wydawnictw, wprowadzenie obowiązkowych egzaminów językowych dla urzędników państwowych i kandydatów na urzędy, uwzględnienie w programach kształcenia na wszystkich uczelniach obowiązkowego przedmiotu „Kultura języka

ukraińskiego” („Культура української мови”) w liczbie godzin nie mniejszej niż 72. Natomiast w odniesieniu do instytucji kształcących w zakresie języków obcych nacjonaliści chcieli ograniczeń, jeśli miały one działać kosztem finansów państwa. Partia promowała też kultywowanie najlepszych tradycji ukraińskiej pedagogiki, co miało na celu zatrzymanie mechanicznego kopiowania zagranicznych modeli kształcenia, w tym procesu bolońskiego (Болонського процесу). Chciała rozwinąć sieć przedszkolnych placówek oświatowych i przywrócić system pozaszkolnych obiektów i szkół sportowych dla młodzieży. Propozycja też realizację programu państwowego dotyczącego preferencyjnych pożyczek edukacyjnych, programu państwowej edukacji patriotycznej i hartowania charakterów ludzi młodych, zapewnienia aktywnego wypoczynku i rekreacji dla dzieci i młodzieży, tworzenie sieci organizacji młodzieżowych i patriotycznych, klubów sportowych, grup hobbistycznych oraz obozów letnich dla dzieci i młodzieży. W odniesieniu do nauki i szkolnictwa wyższego partia postulowała zmiany zasad w nadawaniu stopni naukowych oraz realną, a nie formalną kontrolę jakości rozpraw naukowych. Chciała zachęcać do powrotu ukraińskich naukowców, którzy wyjechali poza granice kraju, wdrożyć programy mające na celu promowanie współpracy między ukraińskimi i wiodącymi zagranicznymi instytucjami naukowymi, zmienić prawo patentowe, dostosowując je do międzynarodowej praktyki w tym zakresie, usunąć z bibliotek publicznych radziecką literaturę propagandową. Postulowała pomoc stypendialną i grantową na realizację projektów artystycznych, dotyczących narodowej literatury, sztuki, muzyki, filmów, sztuk teatralnych, koncertów, programów telewizyjnych, rozwoju sieci sal koncertowych, teatrów, księgarń, galerii i sal wystawowych. Celem przeciwdziałania „okupacji informacyjnej” Ukrainy (для протидії інформаційній окупації України) i dla ochrony narodowej przestrzeni informacyjnej (національного інформаційного простору) zaproponowała jako alternatywę m.in. działania publicznej radiofonii i telewizji, pozbawienie koncesji tych mediów, które naruszają przepisy językowe, upokarzają naród ukraiński, szerzą dezinformację lub prowadzą propagandę antyukraińską, wprowadzenie podatku od retransmisji zagranicz-

nych programów i przeznaczenie uzyskanych środków na rozwój krajowej przestrzeni informacyjnej, a także przeznaczenie co szóstej hrywny pochodzącej z dochodu z emisji filmu zagranicznego na rozwój krajowego przemysłu filmowego, wprowadzenie podatku od reklam emitowanych w czasie trwania filmów zagranicznych, z którego dochody przeznaczone byłyby dla kina narodowego, zwiększenie obowiązkowych kwot czasu antenowego dla produkcji ukraińskich i w języku ukraińskim, a także ułatwień dla branży informatycznej. W końcowej części tego rozdziału partia zapowiedziała promowanie utworzenia jednolitego (zjednoczonego) ukraińskiego Kościoła lokalnego (Cerkwii) z centrum usytuowanym w Kijowie (Сприяті створенню єдиної Української помісної церкви з центром у Києві).

Rozdział szósty programu Wszzechukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda” został poświęcony polityce historycznej. Nacjoniści chcieli, aby w konstytucji znalazł się zapis o historycznych źródłach współczesnej państwowości ukraińskiej, sięgających Rusi Kijowskiej (Київській Русі), a więc IX stulecia, oraz kolejnych form i przejawów istnienia kraju, także w XX wieku. Partia żądała uznania faktu okupacji Ukrainy przez bolszewicką Rosję w latach 1918-1991, czego konsekwencją było bezprecedensowe ludobójstwo narodu ukraińskiego (безпрецедентний геноцид українців). Chciała aby parlament ukraiński (Верховної Ради України), Organizacja Narodów Zjednoczonych (Організація Об'єдинених Націй), Parlament Europejski i parlamenty państw świata uznały ludobójstwo Ukraińców w XX wieku. Zginąć miało wówczas 20,5 mln osób, stąd należało nazwać je zbrodnią przeciwko ludzkości (злочином проти людства). Miała ona objąć wydarzenia takie, jak wojna w latach 1918-1921, wywłaszczanie i przymusowa kolektywizacja, głód w latach 1921, 1932-1933 i 1947, kilka fal mordów ukraińskich elit w latach dwudziestych, trzydziestych, czterdziestych i siedemdziesiątych XX wieku, fizyczne niszczenie ludności cywilnej w czasie wojny, wywozy ludności ukraińskiej do pracy w innych krajach, Operacja Wisła (операція „Вісла”), tortury w więzieniach wobec ukraińskich patriotów, aż do upadku imperium radzieckiego, okradanie gospodarki narodowej, a także historycznych i kulturo-

wych zasobów, niszczenie ukraińskich kościołów, prześladowania z powodów etnicznych i religijnych, systematyczne niszczenie kultury i języka ukraińskiego, jak również całkowita rusyfikacja (тотальна русифікація). Dlatego partia chciała otwarcia wszystkich archiwów, wznowienia śledztwa w sprawie głodu z lat 1932-1933, w tym zaniechania stosowania przepisów o przedawnieniu, odpowiedzialności karnej za publiczne zaprzeczanie Wielkiemu Głodowi traktowanemu jako ludobójstwo, zakazania używania bolszewickich symboli, utworzenia instytucji śledczej poszukującej przestępców działających na szkodę narodu, zażądania od Rosji oficjalnego uznania, przeprosin i odszkodowania za ludobójstwo narodu ukraińskiego, a także zwrotu określonych kwot finansowych pozostałych w Rosji po upadku Związku Radzieckiego, wypłaty odszkodowań za represje, zapewnienia stosownego statusu i gwarancji socjalnych Ukraińcom wysiedlonym z niektórych regionów (Надати українцям Кубані, Холмщини, Надсяння, Підляшшя, Лемківщини, що насильно виселені з рідних земель, статус депортованих з усіма соціальними гарантіями), opracowania i wdrożenia programu edukacji w zakresie ludobójstwa pod nazwą „Prawda o ludobójstwie Ukraińców” („Правда про геноцид українців”), ustanowienia odrębnej dyscypliny nazwanej „Historia ludobójstwa Ukraińców w XX wieku” („Історія геноциду українців у XX ст.”), potwierdzenia tego, że walka prowadzona do końca lat pięćdziesiątych XX wieku przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińską Powstańczą Armię (UPA) była walką narodo-wyzwoleńczą (Визнати боротьбу, яку до кінця 50-х років проводила Організація Українських Націоналістів >ОУН< та Українська Повстанська Армія >УПА<, національно-визвольною боротьбою Українського народу), zapewnienia odpowiedniego statusu weteranom UPA, anulowania rent specjalnych urzędnikom reżimu radzieckiego, przywódcom partii komunistycznej, „Komsomołu” i pracownikom radzieckich organów karnych, rozpoczęcia akcji propagandowej mającej na celu rozpowszechnienie prawdy (Розповсюджувати правду) o walce wyzwoleńczej Ukraińców w XX wieku, budowy muzeum, wskrzeszenia tradycyjnego święta ukraińskiego, ustanowienia

dnia 14 października (Dnia Ukraińskiego Kozactwa i dnia powstania UPA) świętem państwowym – dniem czynu zbrojnego Ukraińców, w zamian za święto obchodzone w dniu 23 lutego, będące świętem radzieckim oraz powrotu wartości narodowych wywiezionych poza Ukrainę w okresie okupacji.

W siódmym rozdziale nacjonałiści podjęli temat polityki zagranicznej i obronnej. Skupili się w nim na ukrainocentryzmie i aspiracjach Ukrainy do roli geograficznego i geopolitycznego centrum Europy. Postulowali wystąpienie Ukrainy z ponadnarodowych przedsięwzięć politycznych i gospodarczych zainicjowanych przez Moskwę np. Wspólnoty Niepodległych Państw (Співдружності Незалежних Держав). Podkreślali jednak znaczenie innego projektu geopolitycznego, jakim była Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju – GUAM (ГУАМ). Opowiedzieli się za ściślejszą współpracą polityczną i gospodarczą z naturalnymi sojusznikami (природними союзниками), tzn. z krajami geopolitycznej osi bałtycko-czarnomorskiej (країнами Балто-Чорноморської геополітичної осі): Szwecja, Norwegia, Finlandia, Litwa, Łotwa, Estonia, Polska, Bułgaria, a w dłuższej perspektywie także Białoruś i inne. Współpraca ta miała opierać się na wzajemnie korzystnych umowach między tymi krajami a Ukrainą we wszystkich strategicznych obszarach: polityki handlowej i celnej, bezpieczeństwa energetycznego, tranzytu, obrony. „Swoboda” wniosowała też o opracowanie i wdrożenie państwowego programu kreowania pozytywnego wizerunku Ukrainy w świecie, w tym o zaangażowanie licznej diaspory ukraińskiej, która miałaby lobbować na rzecz ukraińskich interesów w innych krajach. Chciała rozwiązać kwestię granic, w tym morskich, nawet, jeśli miałyby ono przybrać charakter jednostronny, zapewnić odpowiednią ich ochronę i wprowadzić reżim wizowy w relacjach z Rosją. W związku z rezygnacją z posiadania broni jądrowej na mocy memorandum budapesztańskiego z 1994 roku, żądała faktycznego zagwarantowania bezpieczeństwa i nienaruszalności granic Ukrainy. Wzywała do zawarcia umów dwustronnych ze Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią, które miały dotyczyć gwarancji natychmiastowej pomocy wojskowej dla Ukrainy w przypadku zbrojnej agresji przeciw-

ko niej. W związku z sytuacją międzynarodową postulowała powrót Ukrainy do statusu państwa nuklearnego, rozpoczęcie realnych, a nie deklaracyjnych działań na rzecz integracji Ukrainy z europejskimi strukturami bezpieczeństwa (co oznaczać miało usunięcie agentów moskiewskich, neutralizację organizacji wywrotowych działających na Ukrainie, a założonych przez Rosję, wytyczenie granic, unieszkodliwienie tendencji separatystycznych, sprzeciw wobec roszczeń terytorialnych wobec Ukrainy, likwidację rosyjskich baz wojskowych, reformę sił zbrojnych i marynarki wojennej). Partia domagała się wyraźnych gwarancji i określenia szczegółowych warunków ewentualnej akcesji Ukrainy do Sojuszu, a także równoległego opracowania i wdrożenia planu bezpieczeństwa i obrony Ukrainy. Aktywność w zakresie polityki obronnej miała objąć zamierzenia związane z ukierunkowaniem działań systemu raketowego, odbudowę systemu obrony powietrznej, wzmocnienie obrony zasobów strategicznych i dużych miast, wypożyczenie od państw zachodnich mobilnego systemu obrony powietrznej i przeciwraкетowej, w zamian za pomoc wywiadowczą (w ten sposób partia zamierzała zweryfikować gotowość NATO do współpracy z Ukrainą w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa), finansowanie wojska na poziomie 5% PKB, przywrócenie prestiżu służby w siłach zbrojnych i innych jednostkach wojskowych, zwiększenie wynagrodzeń, zapewnienie mieszkań wojskowym, odbudowanie przemysłu zbrojeniowego i udziału Ukrainy w światowym rynku handlu bronią, unowocześnienie uzbrojenia, w tym zintegrowanie działań instytucji badawczych i wojska, zapewnienie wpływów ze sprzedaży broni do budżetu państwa, utworzenie narodowych rezerw sił zbrojnych (Заснувати народний резерв ЗСУ), stworzenie jednolitego systemu szkolenia i mobilizacji rezerwistów (na wzór szwajcarski), przywrócenie pełnego systemu wstępnego szkolenia wojskowego i obrony cywilnej w szkole średniej oraz sieci wydziałów wojskowych na uniwersytetach, stworzenie skutecznej służby kontrwywiadu mającej na celu zwalczanie np. sabotażu, reorganizację i wzmocnienie straży wybrzeża Morza Czarnego. Nadal aktualnym pozostawał dla nacjonalistów postulat zwiększenia liczby

żołnierzy na Krymie (Збільшити чисельність військ у Криму) i wyposażenia ich w nowoczesną broń.

Ostatni rozdział programu został poświęcony Krymowi i Sewastopolowi. W 2011 roku, kiedy program był zmieniany i uzupełniany, dla „Swobody” aktualnym pozostawał problem półwyspu. Partia proponowała poddanie pod głosowanie w referendum statusu Krymu i jego zmianę z autonomicznego na regionalny, a także zniesienie specjalnego statusu Sewastopola, stworzenie w Sewastopolu „wolnego portu” (право вільного порту), zerwanie umowy z 2010 roku (którą podpisali prezydenci Ukrainy i Rosji – Wiktor Janukowycz i Dmitrij Miedwiediew) o przedłużeniu terminu stacjonowania Floty Czarnomorskiej Federacji Rosyjskiej (ЧФ РФ) na Krymie do 2042 roku, za co Ukraina miała otrzymać zniżkę przy zakupie rosyjskiego gazu. Życzeniowy charakter tej części planów partii odzwierciedlał kolejny punkt, w którym proponowała ona opracowanie programu podjęcia jednostronnych działań w przypadku, kiedy Rosja nie zobowiąże się do wycofania Floty Czarnomorskiej do 2017 roku. Jeśli Rosja łamałaby prawo i umowy nacjonałiści proponowali domagać się natychmiastowego wycofania rosyjskiej floty z Krymu. Chcieli także m.in. tworzenia ukraińskich punktów kontrolnych na wszystkich obiektach dzierżawionych przez Rosję, wdrożenia ścisłej kontroli w zakresie przemieszczania się obcych wojsk przez terytorium Ukrainy i zakazu przemieszczania się zagranicznych wojskowych po Ukrainie (z wyjątkiem oficjalnych delegacji), podniesienia flagi Ukrainy na obiektach dzierżawionych oraz ustanowienia procedur stosowania symboli obcego państwa na terytorium Ukrainy zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy i normami międzynarodowymi, przeprowadzenia szczegółowej inwentaryzacji mienia, budynków i terenów wykorzystywanych przez rosyjską Flotę Czarnomorską, kontroli obiektów wojskowych pod względem ich funkcjonowania zgodnego z prawem i umowami (Запровадити постійне безперешкодне фахове інспектування військових об'єктів ЧФ РФ на території України), przestrzegania prawa do korzystania z gruntów publicznych, jak np. plaże, wdrożenia programu zintegrowania społeczeństwa ukraińskiego, promowania kultury i sztuki ukraińskiej na

Krymie, swobodnego dostępu do ukraińskich mediów, pobierania nauki na Krymie w języku ukraińskim.

* * *

Program Wszzechukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda” oparty został na fundamencie nacjonalistycznym, ale organizacyjna geneza partii, gloryfikacja wybranych elementów przeszłości, enuncjacje jej członków i przejawy aktywności potwierdzają hipotezę o przekroczeniu granicy nacjonalizmu przez tę partię. W opinii Lucyny Kulińskiej program „Swobody” ma charakter „mocarstwowy”. Partia ta głosi prymat Ukrainy w Europie, proponuje wstąpienie do NATO i uzyskanie dostępu do broni atomowej, głosi skrajny etnocentryzm i postuluje pozabawienie mniejszości niemal wszystkich praw. Z programu partii zniknęły wątki rasistowskie, co miało być jednakże zabiegiem taktycznym¹⁷⁷.

Nacjonalizm ukraiński miał charakter antyrosyjski i antypolski, co świadczy o wątpliwości bazy, na której był kształtowany w aspekcie historycznym i współczesnym. Jego antyrosyjskość potwierdzają dwa ostatnie rozdziały programu, poświęcone polityce zagranicznej i obronnej oraz kwestii Krymu i Sewastopola. Roszczeniowe i życzeniowe treści tych części programu świadczą jednak o braku zdolności jego autorów do oceny sytuacji międzynarodowej i określania celów partii z uwzględnieniem własnych możliwości, warunków wewnętrznych i zewnętrznych, jak również prognozowania politycznego. Przyszłe wydarzenia ujawniły bowiem deficyty umiejętności rozumienia relacji międzynarodowych przez autorów programu, tak w odniesieniu do Rosji, jak i państw zachodnich, od których nacjonałiści oczekiwali wsparcia, oraz w zakresie diagnozy własnej sytuacji.

Antypolonizm ukraińskiego nacjonalizmu objawiał się w szowinistycznych hasłach, nawiązywaniu do historii Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (Організація Українських Націоналістів, OUN) powstałej w okresie międzywojennym oraz czczeniu bojowników Ukraińskiej Armii Powstańczej (Українська повстанська армія, UPA)

¹⁷⁷ L. Kulińska, *Współczesny nacjonalizm ukraiński i jego antypolski charakter w świetle programów partyjnych oraz wypowiedzi liderów*, [w:] B. Grott, O. Grott (red.), *Nacjonalizmy...*, s. 343.

z okresu II wojny światowej, czy też pamięci ludzi kształtujących mitologię ukraińskiego nacjonalizmu, jak np. Stepana Bandery (Степан Бандера). Antypolonizm to także nacjonalistyczna i antagonistyczna do polskiej interpretacja rzezi wołyńskiej, niszczenie polskich symboli narodowych na Ukrainie i gloryfikacja SS-Galizien¹⁷⁸. Wreszcie to tłące się, ujawniane bądź skrywane, terytorialne pretensje o Zakerzonie, czyli obszar od Białej Podlaskiej na północy, przez Włodawę, Horodło, Rzeszów, Jasło, Przemyśl, do Ustrzyk Dolnych na południu¹⁷⁹.

W 2011 roku Narodowe Odrodzenie Polski informowało o roboczym spotkaniu NOP i „Swobody”. W komunikacie lakonicznie stwierdzono: „Omówiono m.in. stan projektów polsko-ukraińskich realizowanych we Lwowie na rzecz polskiej społeczności. Wskazano na wspólne dla obu narodów zagrożenia, płynące ze strony Unii Europejskiej, NATO i odradzającego się imperializmu rosyjskiego. Przedstawiciele >>Swobody<< potwierdzili swoje dążenie do realizowania wytycznych, prezentowanych przez Narodowe Odrodzenie Polski i pozostałe europejskie ugrupowania nacjonalistyczne stojące na gruncie zasad Trzeciej Pozycji – dążenie do budowy Europy Wolnych Narodów, walkę z systemem globalistycznym, promocję wartości narodowych i sprzeciwianie się tendencjom szowinistycznym w Europie (temat omówiony także w kontekście historycznych stosunków polsko-ukraińskich)”¹⁸⁰. NOP nie ujawniło szczegółów dotyczących ostatniego z wymienionych zagadnień. Choć „Swoboda” nawiązała stosunki z partiami nacjonalistycznymi w Europie, to kontakty z NOP, choć miały miejsce, nie przybrały formy szczególnej. Inne polskie ugrupowania polityczne i narodowcy krytycznie odnosili się do nacjonalistycznych tendencji na Ukrainie, z sentymentem traktując historię miast na Ukrainie, które w przeszłości znajdowały się w granicach Rzeczypospolitej.

¹⁷⁸ Zob.: ibidem, s. 335-361; A. Zapałowski, *Zagrożenie...*, s. 35-71.

¹⁷⁹ *Ukraiński parlament pracuje nad ustawą uznającą Polskę za okupanta Chełma, Przemyśla i Rzeszowa*, 12.11.2016, <http://zmiany.naziemi.pl/wiadomosc/ukraiński-parlament-pracuje-nad-ustawa-uznajaca-polske-za-okupanta-chelma-przemysla-i-17.01.2017>.

¹⁸⁰ *Warszawa: Robocze spotkanie NOP i „Swobody”*, 31.07.2011, <http://www.nop.org.pl/2011/07/31/warszawa-robocze-spotkanie-nop-i-swobody/>, 17.01.2017.

XIV

Правий сектор

Пrawy Sektor

UKRAINA

Prawy Sektor (Правий сектор) powstał w końcu 2013 roku jako ruch jednoczący członków organizacji i nieformalnych grup nacjonalistycznych działających na Ukrainie (jak Trójzab im. Stepana Bandery – Тризуб ім. С. Бандери). Jako organizacja paramilitarna odegrał istotną rolę podczas wydarzeń na Ukrainie na przełomie lat 2013 i 2014. Ruch przekształcił się w partię polityczną, w rozwój której istotny wkład wniósł jej pierwszy charyzmatyczny lider Dmytro Jarosz (Дмитро Ярош). Po opuszczeniu Prawego Sektora przez Jarosza, na czele partii od 2015 roku stał Andrij Tarasenko (Андрій Тарасенко). Obok partii „Swoboda” Prawy Sektor pozostawał drugą istotną partią nacjonalistyczną na Ukrainie¹⁸¹.

Prawy Sektor dążył do zrealizowania celów dokumentu programowego (Програма)¹⁸² przyjętego przez 5. Kongres partii w 2016 roku. Składał się on z rozbudowanego wstępu i 10 kilkunastopunktowych części. We wstępie, który zawierał podstawowe wartości, będące wyznacznikami aktywności partii, Prawy Sektor wskazał źródła współczesnych ukraińskich problemów. Nadrzędnym problemem dla Ukrainy pozostawało bowiem utrzymanie ukraińskiej państwowości. Tymczasem tendencje imperialistyczne i właściwe zachodniemu kosmopolityzmowi niszczenie narodów, erozja narodowych suwerenności, potrzeby

¹⁸¹ Правий сектор, Що таке „Правий сектор”?, <http://pravyysektor.info/about.html>, 22.09.2016; Уніан, Партію „Правий сектор” очолив Андрій Тарасенко, <http://www.unian.ua/society/1294969-partiyu-praviy-sektor-ocholiv-andriy-tarasenko.html>, 22.09.2016.

¹⁸² Програма партії „Правий сектор”, <http://pravyysektor.info/programa.html>, 22.09.2016.

energetyczne i interesy ekonomiczne pozostawały wyzwaniem dla Ukrainy. Celem ukraińskiego nacjonalizmu pozostała zatem budowa niezależnego państwa (здобуття та побудови Української Самостійної Соборної Держави). Ukraina była bowiem częścią i korbką słowiańskiej rodziny narodów i cywilizacji europejskiej. To tutaj przecinały się interesy mocarstw. Jednakże dla zachowania integralności terytorialnej Prawy Sektor opowiedział się za powrotem Ukrainy do klubu państw posiadających broń jądrową oraz za modernizacją wojska. Partia deklarowała, że narody, które szanują suwerenność Ukrainy i uznają jej prawa pozostaną strategicznymi partnerami państwa i narodu ukraińskiego (Народи Європи й усі народи світу залишатимуться нашими стратегічними партнерами за умови поваги до нашого суверенітету та безумовного визнання наших національних прав), złączonego pokrewieństwem krwi i ducha przeszłych, obecnych i przyszłych pokoleń (Українська нація – кровно-духовна спорідненість минулих, теперішніх і прийдешніх поколінь). Wrogiem dla narodu byli ci, którzy sprzeciwiali się odrodzeniu narodowemu Ukrainy.

We wstępie programu partia zwróciła również uwagę na problem niekontrolowanej imigracji niszczącej tożsamość Europy, która może niszczyć ją w przyszłości także na Ukrainie. Oligarchiczny kapitalizm potrzebuje bowiem taniej siły roboczej. Jednakże różnice rasowe, etniczne, dotyczące pochodzenia społecznego czy płci, jak deklarował Prawy Sektor, nie mogą być podstawą do dyskryminacji, dopóki nie stają się narzędziem walki z prawem do życia Ukraińców na ziemi ojczystej (поки ці ознаки не стають знаряддям протидії нашому праву жити повноцінним національним життям на наших предковичних землях).

Nowy system władzy, który zaproponowała partia, nazwała władztwem narodu lub narodokracją (Націократія). Miał on opierać się na sile narodu w jego własnym państwie, solidarności i współpracy grup społecznych i zawodowych poprzez różne modele podejmowania decyzji w formie przedstawicielskiej i bezpośredniej. Solidarność narodowa miałaby przejawiać się w ponadklasowości i ponadpartyjności. Wśród innych zasad systemu wymienić można także: odpowiedzialność i auto-

rytet elit, hierarchię społeczną, obowiązki obywatelskie, kontrolę społeczną, samoorganizację i samorządność. W idealistycznej wizji narodokracji władza polityczna miałyby należeć do narodu i sprawowana byłaby za pośrednictwem jego najzdolniejszych, altruistycznych i ideowych przedstawicieli.

W pierwszym punkcie programu Prawy Sektor wzywał do przywrócenia zaufania do władzy. Powoduje to konieczność reformy administracji publicznej, organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, lustracji, nowych zasad rekrutowania do organów rządowych (kryteria etyczne i psychologiczne, profesjonalizm, patriotyzm i przejrzystość), działań antykorupcyjnych oraz reformy systemu penitencjarnego.

Drugi punkt programu dotyczył skuteczności demokracji (народовладдя). Nacjonałiści zaproponowali m.in. reformę systemu politycznego, wprowadzenie różnych form bezpośredniego i elektronicznego głosowania, mechanizmu wycofywania parlamentarzystów, ograniczenia immunitetu parlamentarnego i impeachmentu.

W trzecim punkcie, poświęconym nowej doktrynie wojennej i prawu do posiadania broni, Prawy Sektor wyraził przekonanie, że Ukraina jest w stanie odzyskać tereny utracone w wyniku agresji rosyjskiej. Program zawierał m.in. hasła militaryzacji społeczeństwa.

Rozdział czwarty partia poświęciła gospodarce narodowej. Tę część programu otwierał cytat myśli Friedricha Lista (Фрідріх Ліст), niemieckiego ekonomisty żyjącego w XIX wieku: „Tylko tam, gdzie interesy jednostki są podporządkowane interesom narodu, gdzie jedno pokolenie po drugim walczą o jeden wspólny cel, naród osiągnął harmonijny rozwój sił wytwórczych”. W tym punkcie partia zaproponowała m.in. decentralizację fiskalną, ochronę przestrzeni gospodarczej Ukrainy, rządowe wsparcie dla strategicznych sektorów gospodarki, efektywniejsze zarządzanie własnością państwową, nacjonalizację strategicznych przedsiębiorstw, przegląd (sprawdzenie) procesów prywatyzacyjnych, ułatwienia dla rodzimych przedsiębiorców i inwestorów, w tym ograniczenie biurokracji, reformy w prawie ochrony środowiska, preferencyjne kredyty w rolnictwie, zakaz przenoszenia praw własności

do gruntów rolnych, z wyjątkiem ewentualności wykupienia przez państwo i dziedziczenia, zmiany w obciążeniach podatkowych.

Kolejna część programu została poświęcona polityce zagranicznej. Jej celem powinna być realizacja ukraińskiej idei narodowej na arenie międzynarodowej. Dlatego też Prawy Sektor opowiedział się przeciwko wstępowaniu Ukrainy do związków międzynarodowych, w których występują ponadnarodowe formy zarządzania. Był przeciwny wstępowaniu do Unii Europejskiej. Ukraina powinna być raczej zainteresowana partnerstwem i sojuszami z państwami sąsiadującymi ze sobą, a proces zbliżenia powinien objąć terytoria od Finlandii do Azerbejdżanu i od Estonii do Albanii. Ukraina musi jednak zerwać więzi dyplomatyczne i gospodarcze z Rosją, którą partia ta określiła mianem kraju-agresora (країною-агресором). Sama Ukraina nie powinna też brać udziału w konfliktach, które nie są zgodne z interesami i możliwościami państwa – postulował Prawy Sektor.

Rozdziały szósty i siódmy zostały poświęcone nauce, innowacyjności, bezpieczeństwu energetycznemu oraz polityce na rzecz młodzieży. Partia postulowała wsparcie państwa dla badań i rozwoju nowych technologii, wsparcie dla inicjatyw na rzecz energii odnawialnej i alternatywnych źródeł energii, stworzenie warunków pracy naukowcom oraz godnych warunków życia i pracy ukraińskiej elicie intelektualnej, powszechną darmową edukację, tworzenie sieci patriotycznych organizacji młodzieżowych, wsparcie dla sportu i organizacji patriotycznych, reformę kształcenia zawodowego celem dostosowania go do potrzeb kraju, realizację programu na rzecz pogłębienia współpracy instytucji edukacyjnych i wiodących firm z branży IT.

W rozdziale ósmym programu Prawy Sektor skupił się na problematyce zdrowia, demografii i migracjach. Zapowiedział finansową i materialną pomoc państwa dla rodzin wielodzietnych i samotnych matek, przeciwdziałanie aborcjom poprzez usuwanie ich społecznych przyczyn, promocję tradycyjnych wartości rodzinnych, świętości małżeństwa i macierzyństwa, promowanie zdrowego stylu życia, wyższy poziom opieki medycznej, wprowadzenie surowych kar za handel narkotykami, ograniczenia w sprzedaży alkoholu, zakaz reklamy tytoniu

i alkoholu, działania antyimigracyjne, wprowadzenie rygorystycznych przepisów imigracyjnych, egzaminy na obywatelstwo ze znajomości języka ukraińskiego, historii i ukraińskiej konstytucji.

Przedostatnia część programu dotyczyła polityki społecznej. Partia proponowała wdrożenie zasad sprawiedliwości i równości w wynagrodzeniu pracy fizycznej i intelektualnej. Według nacjonalistów praca powinna być oceniana pod względem jakości i użyteczności społecznej, a nie prestiżu, a sumienne wykonywanie obowiązków powinno gwarantować pracownikowi i jego rodzinie przyzwoite i dostatnie życie. Ponadto partia postulowała inwestycje i modernizację infrastruktury drogowej, reformy systemu mieszkalnictwa i usług komunalnych, zmiany w systemie emerytalnym.

Ostatni – dziesiąty rozdział programu Prawego Sektora poświęcony został kulturze, językowi i duchowości. Według ukraińskich nacjonalistów państwo powinno wziąć na siebie odpowiedzialność za zapewnienie wysokiego poziomu kultury ukraińskiej i wdrożenie zintegrowanego programu rozwoju kulturalnego społeczeństwa. Państwo musi pielegnować wśród obywateli m.in. duchowość, heroizm, bezinteresowność i ofiarność. We współpracy z różnymi instytucjami publicznymi powinno działać na rzecz zwalczania skutków dominacji ideologii komunistycznej, russyfikacji i niszczenia pamięci narodowej. Należy przeciwdziałać także dekadentckim i destrukcyjnym prądom artystycznym, niemoralności, egoizmowi, kultowi chciwości, wspierać rozwój języka ukraińskiego, jako jednoczącego państwo, ale należy także zapewnić miejsce kulturom innych narodów żyjących na Ukrainie i wolność różnym wyznaniom dopóki nie zagrażają państwu i nie sprzeciwiają się moralności oraz tradycjom narodu ukraińskiego.

* * *

Program drugiego ukraińskiego ugrupowania politycznego o proveniencji nacjonalistycznej, choć jest lapidarny i hasłowy, to jest również wyrazisty w przesłaniu jego autorów. W odróżnieniu od programu „Swobody”, jego twórcy nie ujawnili w nim antypolonizmu. Nacjonalizm Prawego Sektora – wyrażony zarówno w programie partii, jak i deklaracjach jej liderów, konstituowała jednak antyrosyjskość i kon-

cepcja budowy nowego ładu geopolitycznego. Prawy Sektor był przeciwny wstępowaniu Ukrainy do Unii Europejskiej i sceptycznie odnosił się do NATO.

W stanowisku wobec relacji z Polską, enuncjacje działaczy Prawego Sektora były przejawem nastawienia koncyliacyjnego. Dmytro Jarosz – pierwszy lider ruchu, mówił: „Mieliśmy niełatwe okresy w historii naszych wzajemnych stosunków. Były czasy, kiedy byliśmy sojusznikami, były czasy, kiedy byliśmy wrogami. Ale teraz w XXI wieku między polskim i ukraińskim narodem, zgodnie z naszymi głębokimi przekonaniem... Nie ma między nami tych rozbieżności, które były kiedyś. W tej chwili trzeba żyć przyszłością, a nie przeszłością. My, ukraińscy nacjonałiści jesteśmy gotowi, by polski naród był dla nas bratnim narodem... i żeby antyimperialny i antyrosyjski front był zjednoczony... między Polakami, Ukraińcami i przedstawicielami innych narodów”¹⁸³.

Z kolei Artiom Skoropadski – rzecznik Prawego Sektora, potępił niemiecki nazizm oraz sowiecki bolszewizm, choć zgoła odmiennie niż strona polska analizował rzeź wołyńską, to proponował jej konsensowe wyjaśnienie, a Polskę nazwał „ostoją normalności” na tle „zepsutego Zachodu”. Jednak zapytany o wypowiedź Andrija Tarasenki – jednego z liderów ruchu, dotyczącą koncepcji „powrotu” Przemysła i innych polskich miejscowości do Ukrainy, odpowiedział: „Tego wywiadu Tarasenko udzielił w trakcie rewolucji na Majdanie. Kijów płonął, padały strzały, łatwo było dać się ponieść emocjom. Mogę powiedzieć z całą odpowiedzialnością, że Prawy Sektor absolutnie nie zamierza wysuwać żadnych roszczeń terytorialnych w stosunku do Polski. My raczej myślimy o powrocie do ukraińskiej macierzy ziem na wschód od naszej obecnej granicy – Kubań, Smoleńsk, Rostów nad Donem... (...) Polska to nasz sojusznik! Zapomnijmy o historii i zbudujmy sojusz niezależnych państw jako przeciwwagę dla upadającej moralnie Europy, USA i agresywnej Rosji. My od dawna mówimy, że potrzebny jest nowy

¹⁸³ Cyt. za: M. Siudak, *Oblicza współczesnego ukraińskiego nacjonalizmu i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski i mniejszości polskiej na Ukrainie*, „Ante Portas. Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1 (6), s. 111.

wektor – trzeba stworzyć mniejszą niż UE, ale sprawną strukturę. Polska, Ukraina, kraje bałtyckie, Gruzja, Turcja – to byłaby geopolityczna potęga! Przestańmy wspominać, do kogo który kawałek ziemi należał, to bez sensu”¹⁸⁴.

Deklaracje liderów partii, choć nacechowane perspektywnością, nie były jednak wolne od myślenia charakterystycznego dla nacjonalizmu niedojrzałego i opartego na surowej i banalnej interpretacji geopolityki. Emocje im towarzyszące mogły być jednak atrakcyjne dla mieszkańców pogrążonej w kryzysie Ukrainy.

¹⁸⁴ *Artiom Skoropadski dla „Do Rzeczy”*: *Wrogów będziemy wieszać*, 26.08.2016, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Artiom-Skoropadski-dla-Do-Rzeczy-Wrogow-będziemy-wieszac,wid,18479741,wiadomosc.html>, 17.01.2017.

XV

Jobbik Magyarorszáért Mozgalom Jobbik – Ruch na rzecz Lepszych Węgier WĘGRY

Ruch na rzecz (Lepszych – ang.) Węgier Jobbik (Jobbik Magyarorszáért Mozgalom, Jobbik – the Movement for a Better Hungary) wyłonił się z młodzieżowego ruchu nacjonalistycznego działającego od 2002 roku wśród studentów na węgierskich uczelniach wyższych, przekształcając się w 2003 roku w partię polityczną. Jednym z założycieli i liderem partii od początku jej istnienia pozostawał młody polityk, urodzony pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku, Gábor Vona¹⁸⁵. Nie bez znaczenia dla kształtowania ideowego oblicza węgierskiego nacjonalizmu i sukcesów wyborczych partii Jobbik miała – powstała w 1993 roku – Węgierska Partia Sprawiedliwości i Życia (Magyar Igazság és Élet Pártja), na której czele stał István Csurka.

*Deklaracja założycielska (Alapító Nyilatkozat)*¹⁸⁶ partii Jobbik została przyjęta w dniu 24 października 2003 roku. Jej tekst ma formę jednolitą, a poszczególne elementy programowe zostały w nim oddzielone akapitami, w których autorzy tekstu skoncentrowali się na krytyce rzeczywistości politycznej na Węgrzech po 1990 roku, ideowym samookreśleniu się, celach i metodach aktywności.

Nacjonałiści zanegowali zmiany polityczne na Węgrzech, pisząc w dokumencie, że w 2003 roku w dalszym ciągu nie nastąpiła prawdziwa zmiana ustrojowa. Skrytykowali dominację partykularnych intere-

¹⁸⁵ Jobbik – the Movement for a Better Hungary, *A short summary about Jobbik*, 3.05.2010, http://jobbik.com/short_summary_about_jobbik, 21.11.2016; J. S. Murer, *The Rise of Jobbik, Populism, and the Symbolic Politics of Illiberalism in Contemporary Hungary*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2015, no 2, s. 79-102.

¹⁸⁶ Jobbik Magyarorszáért Mozgalom, *Alapító Nyilatkozat*, 24.10.2003, https://jobbik.hu/rovatok/egyeb/alapito_nyilatkozat, 14.02.2017.

sów w polityce, jej jednobiegunowość i niesłużenie Węgrom. Pomimo zmian w państwie i jego administracji według Jobbiku sieć ludzi kierujących Węgrami w latach komunizmu utrzymała się przy władzy. Po roku 1990 w dalszym ciągu nie istniała prawdziwa demokracja, ponieważ w dziedzinie życia publicznego, gospodarki, mediów czy kultury nie nastąpiła naturalna selekcja oparta na wiedzy i umiejętnościach. W tych dziedzinach nadal przeplatać się miały stare powiązania polityczne, biznesowe i rodzinne. Stąd partia podkreśliła, że jej celem jest zakończenie zmiany ustrojowej i stworzenie społeczeństwa bardziej sprawiedliwego niż współczesne (*A Jobbik Magyarorszáért Mozgalom célja a rendszerváltás befejezése, a jelenleginél igazságosabb társadalom megteremtése*).

Według nacjonalistów naród węgierski nadal dźwiga ciężar negatywnych konsekwencji minionej epoki i liberalizmu obecnego od 1990 roku. Podczas, gdy reżim komunistyczny otwarcie niszczył naród, tak obecnie system potajemnie stara się zniszczyć naturalne społeczności ludzkie, tożsamość narodową, kościoły historyczne, patriotyzm lokalny i rodziny. Współcześni politycy ulegli globalizacji zmierzającej do objęcia panowania na świecie. Przeznaczane są ogromne kwoty finansowe w celu osłabienia wartości tradycyjnych i realizacji zasad otwartego społeczeństwa właściwego ultraliberalizmowi.

W *Deklaracji założycielskiej* partia Jobbik wskazywała, że nie akceptuje niesprawiedliwości społecznej w znaczeniu konieczności. Członkowie partii byli świadomi niedoskonałości człowieczeństwa, ale wierzyli, że można zbudować społeczeństwo bardziej sprawiedliwe od obecnego, jeżeli istnieje do tego prawdziwa, wiarygodna wola polityczna i konsekwencja potrzebna do jej realizacji. Nie do zaakceptowania było dla partii takie członkostwo w Unii Europejskiej, które wiązało się z nieuchronnym okaleczeniem narodowej suwerenności. Nie do zaakceptowania było, aby między bogatymi a biednymi istniały tak wielkie dysproporcje. Nie do zaakceptowania było, że polityka, zamiast reprezentować interesy wspólnoty, była sferą na usługach prywatnych interesów ekonomicznych. Nie do zaakceptowania było, że kwestia romska, wyprzedaż majątku narodowego, tragiczny stan środowiska naturalnego

zamiatane były pod dywan. Nie do zaakceptowania było, aby przepisy gwarantowały coraz większe bezpieczeństwo prawne przestępcom, a coraz mniej chroniły porządnych obywateli. Nie do zaakceptowania była tragiczna sytuacja demograficzna społeczeństwa węgierskiego, a także stan duchowy i zdrowotny obywateli, co grozić miało jego samozniszczeniem.

Jobbik określił się jako partia narodowo-chrześcijańska i konserwatywna, a w stosowanych metodach – radykalna. Dla członków partii źródłem każdego słowa, czynu, każdego elementu działalności była wiara w prawa boskie i w powszechne wartości ludzkie. Jako konserwatyści wierzyli, że życie ludzkie ma wrodzoną godność, a sensem i celem każdej działalności – również polityki – jest zachowanie i przekazanie tej godności. Te wartości określają bowiem granicę zdolności do kompromisów potrzebnych do uprawiania codziennej polityki. Nacjonaliści wierzyli, że etyczne umocnienie narodu węgierskiego może być oparte tylko na nauce Chrystusa. W tym odnowieniu życia społecznego szczególna rola przypada wspólnotom chrześcijańskim i kościołom, które powinny być bazą duchową, intelektualną i kulturową narodu. Dla członków partii tożsamość narodowa i chrześcijaństwo były pojęciami nierozłącznymi.

Ruch Jobbik określił się jako partia narodowa, która deklarowała ochronę narodowego majątku i interesów. Dlatego przeciwstawiała się procesom i działaniom skierowanym przeciwko narodowi, jako podstawowej wspólnoty życia ludzkiego. W czasach globalizacji i społeczeństwa konsumpcyjnego coraz bardziej pilne stało się, aby tworzyć jeden naród węgierski, bez względu na miejsce zamieszkania.

Jobbik miał na celu zmierzanie do budowy kraju lepszego i bardziej przyjaznego do życia, który w tym coraz bardziej napiętym i niepewnym świecie gwarantowałby, wspierał i zachęcał do duchowego, intelektualnego i materialnego umacniania narodu węgierskiego. Przyszłość Węgier widział w odkrywaniu na nowo sił tradycyjnych wspólnot – rodziny, wąskiej patriarii, kościołów, narodu. Partia ta nazywała się również ruchem, ponieważ wykraczając poza wąskie ramy tradycyjnej polityki, deklarowała podjęcie misji kulturalnej, socjalnej, charyta-

tywnej i ochrony wartości. Na podstawie wspólnych wartości i interesów chciała współpracować z organizacjami społecznymi, ze związkami zawodowymi, ze stowarzyszeniami emerytów i z kółkami obywatelskimi.

Jobbik nazwał się organizacją radykalną, ponieważ w centrum jego działalności politycznej stawał realne sprawy i realne rozwiązania. Głęboki kryzys polityki upatrywał w tym, że występowała ogromna przepaść pomiędzy wypowiedzianymi słowami a czynami partii politycznych. W wyniku tego dzisiejsze życie publiczne Węgier charakteryzować miały niespełnione obietnice, zmiany barw politycznych, kłamstwo i korupcja. Jobbik uważał za swój obowiązek to, że wypowiedziane słowa winny być poparte czynami.

W *Deklaracji założycielskiej* podkreślono, że Jobbik wyrósł z młodzieżowej organizacji założonej przez studentów. Wykryształowanie się zainteresowania młodych ludzi polityką zbiegło się z niezałożoną wciąż transformacją. Ci młodzi ludzie z rozczarowaniem patrzyli na częste przemiany partii politycznych powstałych po roku 1990, ich zmieniające się światopoglądy, zmiany barw politycznych ich członków oraz skorumpowanie. Nadto w sprawach o znaczeniu strategicznym dla narodu partie polityczne głosowały zwykle przeciwko interesom Węgier. Dlatego we wrześniu 2002 roku zdecydowali się, że wkroczą na scenę wielkiej polityki, wychodząc poza grupy młodzieżowe i zwracając się do każdego Węgra.

Według nacjonalistów lewicowi postkomuniści z braku wrażliwości społecznej służyli interesom wielkiego kapitału, bankierom i najbogatszym ludziom. Do utrzymania swoich wysokich pozycji wykorzystywali i oszukiwali ludzi ubogich. Wykorzystywali przy tym monopol medialny. Po drugiej stronie sceny politycznej powstało ugrupowanie mające liberalne korzenie, jednakże w wielu sprawach strategicznych nie reprezentowało ono interesów narodu – ocenił Jobbik. Pojedynki pomiędzy tymi dwoma stronami sceny politycznej – wyglądające na zażarte – były jednakże tylko zasłoną jednobiegowości politycznej i wspólnych interesów. Dowodem tego miała być przeszłość partyjna członków obu partii, zgodność opinii w zakresie kluczowych spraw dla narodu i tło finansowe ich działalności. Z uwagi na niewielkie różnice

między partiami można było mówić o istnieniu na Węgrzech jednobiegunowego systemu dwupartyjnego, co stanowić miało niebezpieczeństwo dla przyszłości narodu.

Stąd priorytetem dla Ruchu Jobbik stało się odsunięcie od władzy politycznej partii postkomunistycznej i skrajnych liberałów. Partia deklarowała reprezentowanie całego narodu.

W opinii nacjonalistów współcześnie ludzki egoizm określa funkcjonowanie świata. Żeby żyć w bardziej przyjaznym kraju należy być zdolnym do odkrycia swoich korzeni. Tylko we wspólnocie naród węgierski może być silnym punktem na mapie świata. Przyszłość narodu węgierskiego i jego przetrwanie zależą od tego na ile w następnych latach i dekadach będzie mógł stać się naprawdę zjednoczonym narodem. Tylko moralnie odnowiony, myślący i postępujący w kategoriach nacjonalistycznych naród węgierski jest w stanie znaleźć właściwą drogę, która doprowadzi go i jego potomków do lepszych Węgier – wzywał Jobbik.

* * *

„Węgierski nacjonalizm jest (...) bardziej stanem umysłu, manierą literacką i praktyką polityczną związaną z działalnością literatów lub zawodowych polityków niż wynikiem przemyślanej doktryny tworzonej przez filozofów i politologów. Stąd na ogół nie mamy do czynienia ani z uporządkowanymi doktrynami zawartymi w zwartych publikacjach, ani z teoretycznymi konstrukcjami i definicjami, ani z całościowymi programami politycznymi”¹⁸⁷ – stwierdził Wiesław Bator. Jeśli uznać jego analizę za trafną, to program partii Jobbik jawi się jako próba *sui generis* sprecyzowania i usystematyzowania wartości, celów i metod ich realizacji w ramach jednego z nurtów węgierskiego nacjonalizmu.

Celem partii Jobbik, według jej definicji, miała być obrona węgierskich wartości i interesów. Ruch opowiedział się przeciwko procesom zmierzającym do zatarcia pojęcia „naród” w znaczeniu fundamentu funkcjonowania ludzkości. Był przeciwny globalizacji. Partia uznała ochronę, odnawianie i rozwijanie zasobów narodowych za kluczowe

¹⁸⁷ W. Bator, *Nacjonalizm węgierski – zarys problemu*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza...*, s. 385.

zadanie. Zasoby te objęły w jej interpretacji również sferę fizycznej i umysłowej kondycji narodu, a także materialne podstawy narodowej egzystencji¹⁸⁸.

Partia wysuwała postulaty ukierunkowane na zjawisko, jak stwierdziła, „przestępczości cygańskiej”, uznając, że „to szczególna forma przestępczości, różna od większości innych przestępstw zarówno co do natury, jak też siły sprawczej”. Nacjoniści deklarowali, że rozpoznanie tego zjawiska i jego dokumentowanie nie miało służyć zbiorowemu potępieniu społeczności cygańskiej albo wzniecaniu rasizmu, za co obwiniano tło socjokulturowe, nie zaś uwarunkowanie genetyczne. Rozwiązaniem tego problemu miało być wychowywanie dzieci w poszanowaniu norm społecznych, edukacja, kształcenie zawodowe oraz tworzenie miejsc pracy. Jobbik postulował też zaostrezenie polityki karnej, przyspieszenie procedur kryminalnych oraz skończenie z praktyką pozytywnej dyskryminacji¹⁸⁹. Ten punkt, nakierowany na określony przez nacjonalistów „problem cygański”, zbliżał Jobbik do programowych postulatów i zadań realizowanych przez akolitów Naszej Słowacji Mariana Kotleby.

Jednocześnie Jobbik sprzeciwiał się gloryfikowaniu Ukraińskiej Armii Powstańczej przez władze Ukrainy. Apelował do rządów krajów sąsiadujących z Ukrainą o adekwatną reakcję na szowinizm ukraiński aprobowany na poziomie państwowym. Wzywał do podjęcia działań zmierzających do ochrony mniejszości narodowych oraz autonomii politycznej, kulturalnej i szkolnej. Jobbik pytał: „jak rząd w Kijowie zamierza zapewnić respektowanie praw tysięcy Węgrów, Polaków, Rusinów, Rosjan, Rumunów i innych wspólnot narodowych oraz w jaki sposób członkowie tych społeczności mają być równoprawnymi obywatelami”.

¹⁸⁸ *Krótkie streszczenie programu i działalności Jobbik*, 8.05.2012, <http://wolna-polska.pl/wiadomosci/krotkie-streszczenie-programu-i-dzialalnosci-jobbik-2012-05>, 17.01.2017.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

lami Ukrainy, jeśli władze państwa honorują odpowiedzialnych za ludobójstwo szowinistów?”¹⁹⁰.

Stosunek partii Jobbik do ludności cygańskiej i nacjonalizmu ukraińskiego jest potwierdzeniem konfliktogenności etnocentryzmów sąsiadujących ze sobą narodów i grup etnicznych, zróżnicowanych pod względem jednorodności narodowej, radykalizmu, rodzaju nacjonalizmu, wyobrażeń etnocentrycznych, pojmowania terytorialności narodowej, jawności bądź skrytości szowinizmu oraz siły i znaczenia ruchu. Nie przekreśla jednak ich wzajemnych relacji w ramach sojuszków negatywnych, tzn. ukierunkowanych przeciwko faktycznym lub fikcyjnym zagrożeniom uznanym za nadrzędne.

¹⁹⁰ M. Gyöngyösi, *Jobbik przeciwko odrodzeniu ludobójczych tradycji na Ukrainie*, http://www.jobbik.com/jobbik_przeciwko_odrodzeniu_ludobojczych_tradycji_na_ukrainie, 17.01.2017.

XVI

British National Party Brytyjska Partia Narodowa WIELKA BRYTANIA

Brytyjska Partia Narodowa (the British National Party, BNP) powstała w 1982 roku. Jej założycielem i pierwszym przewodniczącym był John Tyndall, który wcześniej działał w organizacji opisywanej jako rasistowska pod nazwą Front Narodowy (the National Front) i który w latach sześćdziesiątych XX wieku odbywał karę więzienia za podżeganie do nienawiści rasowej. W 1999 roku liderem partii został głoszący zbliżone poglądy Nick Griffin, a od 2014 roku jej przewodniczącym pozostawał Adam Walker¹⁹¹.

Manifest Brytyjskiej Partii Narodowej pt. *Chroniąc naszą brytyjską przyszłość (Securing our British future)*¹⁹² sygnowany został datą roczną 2015 roku. Składał się z 22 grup postulatów spisanych na 8 stronach druku, które dotyczyły m.in. imigracji (*Immigration*), pracy i zatrudnienia (*Employment*), biznesu i przedsiębiorczości (*Business*), środowiska naturalnego (*Environment*), renacjonalizacji (*Renationalisation*), prawa (*Law*), gospodarki (*Economy*), rolnictwa (*Agriculture*),

¹⁹¹ *British National Party: a brief history*, 19.11.2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/3481473/The-British-National-Party-a-brief-history.html>, 30.11.2016; „The British National Party Newsletter”, newsletter@bnp.org.uk, 2015-2016; „Adam Walker Newsletter”, newsletter@bnp.org.uk, 2015-2016; The British National Party, <https://www.bnp.org.uk>, 30.11.2016; N. Copsy, G. Macklin (eds), *The British National Party. Contemporary perspectives*, Routledge, Abingdon, New York 2011; M. J. Goodwin, *New British fascism. Rise of the British National Party*, Routledge, Abingdon, New York 2011; A. Sykes, *The radical right in Britain. Social imperialism to the BNP*, Palgrave Macmillan, Houndmills, New York 2005; N. Copsy, *Contemporary British fascism. The British National Party and the quest for legitimacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, New York 2004.

¹⁹² British National Party, *Parliamentary Elections Manifesto 2015. Securing our British future*, 2015, <http://www.bnp.org.uk/manifesto>, 28.06.2016.

brytyjskiej kultury (*British Culture*), przestępczości i wymiaru sprawiedliwości (*Crime and Justice*), obronności (*Defence*), edukacji (*Education*), mieszkalnictwa (*Housing*), islamizacji (*Islamisation*), ludzi starych i emerytów (*Senior Citizens*), rodzin i opieki nad dziećmi (*Family and childcare*).

Za największe zagrożenie dla tożsamości brytyjskiej partia uznała masową imigrację (*Mass Immigration is the greatest threat to our precious and unique British identity*). Wzywała do zamknięcia wrót Wielkiej Brytanii dla imigrantów (*it's time to shut the door!*). W 2015 roku postulowała opuszczenie Unii Europejskiej i powrót do kontrolowania granic państwa, deportowanie fałszywych azylantów i przestępców z zagranicy, rozprawienie się z nielegalną imigracją (*Crack down on illegal immigration*), niestosowanie amnestii dla nielegalnych imigrantów, rozwiązanie problemu fikcyjnych małżeństw.

Postulat „praca dla Brytyjczyków” (*British Jobs for British Workers*) nacjonaliści umieścili w centralnym miejscu swojej polityki. Jego realizacja miała być połączona z polityką antyimigracyjną i antyunijną, co miało skutkować wzrostem podaży pracy dla Brytyjczyków. Zapowiadali zatem podwyższenie płacy minimalnej i uczynienie na powrót z Wielkiej Brytanii przemysłowej potęgi świata (*the industrial power house of the world*).

Analizując potrzebę renacjonalizacji autorzy programu partii obarczyli winą Unię Europejską i Światową Organizację Handlu za zmuszenie ich państwa do korporacyjnej prywatyzacji (*corporate privatisation*), która była dla nich formą grabieży i oszustwa (*the biggest looting scam*). Dlatego postulowali renacjonalizację niektórych branż gospodarki, w tym poczty, kolei, środków transportu publicznego, a także zwiększenie udziału własności publicznej w sektorze finansowym i bankowym.

W odniesieniu do kwestii przedsiębiorczości i biznesu nacjonaliści ocenili, że unijne regulacje, jako niepotrzebne, skomplikowane i kosztowne, paraliżowały małe firmy brytyjskie i sprzyjały anonimowemu wielkiemu biznesowi (*faceless Big Business*). Nacjonaliści żądali zatem ograniczenia biurokracji (*Cut away the red tape*), stosowania

rodzimy standardów bezpieczeństwa i higieny pracy oraz ulg podatkowych dla nowych przedsiębiorstw rodzinnych.

Analizując stan środowiska naturalnego Brytyjska Partia Narodowa sprzeciwiła się presji korporacji nazwanych chciwymi (*greedy corporations*), uprawom genetycznie modyfikowanym (*GM*) i szczelinowej metodzie wydobywania gazu (*gas fracking*). Presji tej miało położyć kres wstrzymanie masowej imigracji. Nadto proponowała m.in. aby wprowadzić rygorystyczne środki walki z zanieczyszczeniem środowiska, w tym zastrzyć kary z tym związane.

W zakresie zmian prawnych nacjonałiści wzywali do zakończenia okresu demokratycznego deficytu (*the democratic deficit*) spowodowanego podejmowaniem decyzji w Brukseli, a nie przez brytyjskich obywateli. Żądali traktowania praw ofiar jako priorytetowych i przywrócenia kary śmierci w wybranych przypadkach (*restore capital punishment*), zakazu funkcjonowania sądów opartych na szariacie (*Ban Sharia courts in Britain*) i ochrony tradycyjnych praw Brytyjczyków.

W przedmiocie gospodarki partia deklarowała, że jej polityka opiera się na ograniczaniu wydatków na projekty, które nie będą służyć interesom brytyjskim, w tym dotyczących globalnego ocieplenia, imigracji, azylów, członkostwa w Unii Europejskiej i pomocy wysyłanej poza kraj. Zapewniała, że korporacje globalne będą stosownie obciążone podatkami, o wprowadzeniu ułatwień materialnych dla studentów, budowie mieszkań socjalnych w celu zmniejszenia transferu środków publicznych do rąk prywatnych, koordynowaniu badań pomiędzy uczelniami a firmami prywatnymi, zachęcaniu do większych wydatków na badania i rozwój (*research and development*) zarówno firm prywatnych, jak i instytucji publicznych.

Oceniając politykę rolną autorzy programu uznali, że zdrowie narodu zależy od zdrowego środowiska i zdrowej żywności. Proponowali odstąpienie od Wspólnej Polityki Rolnej Unii, wprowadzenie oznakowania metody uboju zwierząt mięsnych, wstrzymanie upraw zawierających GMO i zakaz importu do Wielkiej Brytanii żywności GMO, powrót do tradycyjnego rolnictwa oraz zmniejszenie uzależnienia od korporacji rolnych.

Oceniając stan kultury partia wskazała na konieczność ochrony brytyjskiej tożsamości, jako unikalnej i cennej, przed imigrantami, wielokulturowością i globalizacją. Zapowiedziała umocnienie pozycji prawa brytyjskiego i wolności słowa, uczynienie Dnia Świętego Jerzego (*Saint George's Day*) świętem narodowym, zaprzestanie finansowania organizacji promujących wielokulturowość.

Brytyjska Partia Narodowa konstatowała, że ważnym zadaniem państwa jest jego zdolność do ochrony obywateli (*ability to protect its citizens*). Ludzie powinni czuć się w nim bezpiecznie i nikt nie powinien obawiać się ingerowania w swoją własność i wolność. Dlatego należy przywrócić zaufanie publiczne do wymiaru sprawiedliwości. Proponowała m.in. przywrócenie kary śmierci jako opcji możliwej dla sędziów w ekstremalnych przypadkach, dotyczących morderstw dzieci i terrorystów (*as an option for judges in extreme cases, such as child killers and terrorists*), zwiększenie liczby patroli policyjnych na ulicach miast, wdrożenie programu „zero tolerancji dla dilerów narkotyków i brutalnych bandytów” (*zero tolerance for drug-dealers and violent thugs*), wprowadzenie obowiązkowego leczenia narkomanów, którzy popełnili przestępstwa.

W zakresie obronności nacjonałiści wyrazili wiarę w politykę neutralności (*policy of armed neutrality*). Sprzeciwiali się zaangażowaniu brytyjskiego wojska w konflikty poza krajem. Byli za kierowaniem sił zbrojnych wyłącznie do bezpośredniej obrony interesów brytyjskich. Zanegowali koncepcję utworzenia armii Unii Europejskiej i łączenia brytyjskich sił zbrojnych z innymi, deklarowali ocenę brytyjskiego członkostwa w NATO i utrzymanie systemu odstraszania nuklearnego (*Maintain our small independent nuclear deterrent*).

Dokonując refleksji nad edukacją partia zapewniała, że wszystkie dzieci muszą mieć możliwość rozwoju. Skrytykowała współczesne metody „egalitarnej” edukacji (*egalitarian teaching methods*), które uczyniły z Wielkiej Brytanii jeden z najgorzej wykształconych narodów w Europie. Proponowała wprowadzenie dla dzieci w wieku 14 lat możliwości wyboru dalszej ścieżki edukacyjnej i naukowej, wprowadzenie czteroczęściowego roku szkolnego kończącego się w kwietniu (*a four-*

term school year ending in April), skrócenie letnich wakacji, zniesienie czesnego, przywrócenie autorytetu nauczycieli (*Restore authority to teachers*), zaszczepienie w młodych ludziach dumy z brytyjskiej historii, tradycji, tożsamości i pochodzenia.

Oceniając problem bezdomności, w tym braku mieszkań dla byłych wojskowych i ich rodzin, Brytyjska Partia Narodowa za jego powstanie obwiniała banki i kryzys finansowy przez nie wywołany (*The financial crisis created by the banks*), dokonujące grabieży majątku komunalnego. Stąd zapowiadała zmianę polityki podatkowej w tym zakresie i inne działania zmierzające do zapewnienia realizacji zasad sprawiedliwości społecznej, a przede wszystkim realizację programu budowy niskoczynszowych mieszkań socjalnych, które przyczynią się zarówno do tworzenia nowych miejsc pracy, jak i zbudowania nowych domów.

Prognozując skutki masowej imigracji do Wielkiej Brytanii, nacjonałiści przewidywali jej kolonizację przez islam w ciągu kilku dziesięcioleci. Przyznali, że islam, z samej swej natury jest niezgodny z nowoczesną świecką demokracją zachodnią (*The BNP recognizes that Islam, by its very nature, is incompatible with modern secular Western democracy*). Obiecywali chronić brytyjską tożsamość i dziedzictwo, które były fundamentem kultury i wolności, odebranie obywatelstwa pomagającym wrogom narodu, niewyrażanie zgody na budowanie meczetów i minaretów (*Deny permission for any more mosques and minarets*), które potraktowane zostały niemal jak symbole podboju terytorialnego (*which are little more than symbols of territorial conquest*), zakazanie noszenia hidżabów i burek (*Ban the hijab and burqa*), ścisłe monitorowanie praktyk dydaktycznych i programów nauczania w szkołach, wycofanie wojsk brytyjskich z ziem muzułmańskich i powstrzymanie się od ingerowania w wewnętrzne sprawy krajów islamskich (*Negotiate peace treaties with Muslim nations, withdraw British troops from Muslim lands and refrain from interfering in the internal affairs of Islamic nations*).

W odniesieniu do starości i problemów ludzi starych nacjonałiści oceniali, że ludzie ci zasłużyli na dobre traktowanie na emeryturze.

Uznali za skandaliczne sytuacje, w których ludzie starzy zmuszani są do sprzedaży swoich domów aby zapewnić sobie finansowanie opieki pielęgniarstwa. Zachęcali emerytów do aktywności zawodowej i kontynuowania pracy po osiągnięciu wieku emerytalnego na korzystnych warunkach podatkowych. Zapowiadali podniesienie kwoty gwarantowanej emerytury państwowej.

Charakteryzując stanowisko w obszarze polityki rodzinnej, Brytyjska Partia Narodowa potwierdziła, że rodziny są sercem społeczeństwa. Dlatego też deklarowała pomoc rodzinom i dzieciom, co warunkować miało przyszłość narodu.

* * *

Brytyjska Partia Narodowa szczególne miejsce w aktywności komunikacyjnej poświęciła imigrantom. W manifestie z 2010 roku, a więc wydanym 5 lat przed analizowanym wyżej, partia epatowała lękiem przed tym, że „rdzenni Brytyjczycy” w ciągu pół wieku staną się mniejszością, co spowoduje, że brytyjski naród, kultura, dziedzictwo i tożsamość wygasną. BNP proponowała zatem działania mające na celu ograniczenie imigracji i uchwalenie prawa zapewniającego Brytyjczykom zachowanie większości liczbowej w ich państwie¹⁹³. Postulat ten korespondował z ocenami zawartymi w manifestie z 2015 roku i był tożsamy z żądaniami innych partii i organizacji sprofilowanych nacjonalistycznie. Postulaty programowe o charakterze antyimigranckim były wzmacniane propagandą, która sprzeciwiała się ubojowi rytualnemu zwierząt w zgodzie z prawem islamskim (*Halal Meat. Shame on Britain!*)¹⁹⁴, przeciwstawiała wolność i pokój islamowi i terrorowi (*Freedom and Peace or Islam and Terror*)¹⁹⁵, przedstawiała kontury Wielkiej Brytanii pokryte barwami jej flagi, na które spada bomba z napisem is-

¹⁹³ British National Party, *Democracy, Freedom, Culture and Identity. British National Party General Elections Manifesto 2010*, 2010, <http://www.bnp.org.uk/manifesto>, 23.12.2014.

¹⁹⁴ British National Party, *Halal Meat. Shame on Britain*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹⁹⁵ British National Party, *Freedom and Peace or Islam and Terror*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

lam¹⁹⁶, informowała o muzułmańskich gangach pedofilów i zмовie milczenia panującej wokół nich w imię politycznej poprawności¹⁹⁷.

Antyimigracyjna aktywność partii objęła również migrantów z Polski. W 2013 roku BNP na wyborczych ulotkach porównywała Polaków do małp będących na usługach jej przeciwników politycznych¹⁹⁸. Jednakże przedstawiciel Narodowego Odrodzenia Polski wziął udział w konferencji zorganizowanej przez BNP półtora roku później i uczestniczył we wspólnym konferowaniu z członkami tej partii, także wspólnie z przedstawicielem niemieckiej NPD¹⁹⁹.

¹⁹⁶ British National Party, *Time for Action. Save Your Country*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹⁹⁷ British National Party, *Our Children Are Not Halal Meat*, druk ulotny, b.m.w., b.d.w.

¹⁹⁸ I. Kałużka, *Rasiści na Wyspach: Polacy jak małpy*, 12.05.2013, http://wyborcza.pl/1,76842,13897262,Rasisci_na_Wyspach__Polacy_jak_malpy.html, 17.01.2017.

¹⁹⁹ *Polscy, brytyjscy i niemieccy nacjonaliści na dorocznej konferencji BNP*, 8.12.2014, <http://www.nacjonalista.pl/2014/12/08/polscy-brytyjscy-i-niemieccy-nacjonalisci-na-dorocznej-konferencji-bnp/>, 17.01.2017.

XVII

Forza Nuova

Nowa Siła

WŁOCHY

Forza Nuova (Nowa Siła) powstała w 1997 roku. Jej założycielami byli Massimo Morsello i Roberto Fiore. Pierwszy z nich zmarł w 2001 roku. Liderem partii pozostał jednak Fiore. Wcześniej, bo w 1980 roku uciekł on z Włoch do Wielkiej Brytanii w związku z oskarżeniem dotyczącym zamachu terrorystycznego w Bolonii, który został zorganizowany przez jedno z włoskich ugrupowań faszystowskich działających w tamtym czasie. W Wielkiej Brytanii został aresztowany, ale nie udało się doprowadzić do jego ekstradycji do kraju. W tym czasie toczył się proces sądowy w jego sprawie we Włoszech, w którym został skazany na karę więzienia za udział w organizacji wywrotowej. Na emigracji prowadził wspólne przedsięwzięcia biznesowe z brytyjskim nacjonalistą Nickiem Griffinem, który później – od 1999 roku do 2014 roku – był przewodniczącym Brytyjskiej Partii Narodowej. Fiore powrócił do kraju w 1999 roku, po przedawnieniu się sprawy. Zastępując Alessandrę Mussolini, w latach 2008-2009 był posłem do Parlamentu Europejskiego²⁰⁰.

²⁰⁰ R. Wodak, *The Politics of Fear...*, s. 199; Forza Nuova, *Chi siamo*, http://www.forzanuova.eu/?page_id=103, 4.12.2016; I. Cobain, M. Taylor, *Language school run by Italian fascist leader*, 29.02.2008, <https://www.theguardian.com/politics/2008/feb/29/thefarright.italy>, 4.12.2016; Ł. Woźnicki, *Winnicki zabrał do Sejmu delegację neofaszystów z włoskiej Forza Nuova*, 11.11.2015, <http://wyborcza.pl/1,75398,19170675,winnicki-zabral-do-sejmu-delegacje-neofaszystow-z-wloskiej-forza.html>, 4.12.2016; R. Fiore, *Pamięci Massimo Morsello*, 10.03.2012, za: „Szczerbiec” 2001, nr 2-3, <http://www.nop.org.pl/2012/03/10/pamieci-massimo-morsello/>, 4.12.2016; Parlament Europejski, *Posłowie do PE – Roberto Fiore*, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/41004/ROBERTO_FIORE_home.html, 4.12.2016.

Program Nowej Siły został zatytułowany *8 punktów (8 Punti)*²⁰¹. W pierwszym z nich partia wzywała do uchylecia prawa do aborcji (*Abrogazione delle leggi abortiste*). Postulat ten dotyczył zarówno przepisów, jak i praktyki aborcyjnej, czynionej w imię hedonizmu. Aborcja kojarzona była przez autorów programu z „krwawiącym światem” (*insanguinato il mondo*), podważającym teraźniejszość i przyszłość narodów. Tymczasem jednak, jak uznała Nowa Siła, „naród, który zabija własne dzieci, nie ma przyszłości” (*Un popolo che uccide i propri figli non ha futuro*). Opierała się zatem na zasadzie, że życie zaczyna się od chwili jego poczęcia. Nadto dzieci są tymi, które mają wartość unikalną i powinny być uprzywilejowane w społeczeństwie.

W drugim punkcie partia uznała instytucję rodziny i wzrost demograficzny za podstawowy cel polityki na rzecz odrodzenia narodu (*Famiglia e crescita demografica al centro della politica di rinascita nazionale*). Rodzina została potraktowana jako ostoja społeczeństwa i dlatego powinna być wspierana i traktowana w sposób uprzywilejowany. Partia uznawała nierozzerwalność małżeństwa (*l'indissolubilità del matrimonio*), promowała domową pracę kobiet (*lavoro della donna entro le mura domestiche*) i zachęcała do tworzenia dużych rodzin (*famiglie numerose*). Jej koncepcje na rzecz wzrostu demograficznego wykraczały jednak poza wymienione zachęty, dotyczyły bowiem również rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych sprzyjających dużym rodzinom, a także działań na rzecz ochrony młodego pokolenia, w tym przeciwko kulturze narkotykowej.

W trzecim punkcie Nowa Siła żądała zatrzymania imigracji (*Blocco dell'immigrazione e avvio di un umano rimpatrio*). Imigracja uznana została za zagrożenie dla harmonijnego współistnienia narodów, za przeciwną dziedzictwu kulturowemu Europy i formę drenażu ludów migrujących. Stąd wzywała do jej zablokowania i do powrotu imigrantów do swoich krajów (*rimpatrio degli immigrati*). Mając na uwadze rolę narodów europejskich w rozwiązaniu problemu imigracji afrykańskiej, tak rozumiana rekonstrukcja kontynentu miałyby służyć także

²⁰¹ Forza Nuova, *8 Punti*, http://www.forzanuova.eu/?page_id=542, 4.12.2016.

ochronie praw narodów afrykańskich do godnego życia w ich krajach (*ricostruzione che sortirebbe l'effetto di tutelare il diritto dei popoli africani a vivere dignitosamente sulla propria terra*).

Postulat zakazu działalności masonerii i tajnych stowarzyszeń był przedmiotem punktu czwartego programu (*Messa al bando della massoneria e sette segrete*). Partia nawiązywała w nim do konieczności walki o niezależność państwa (*indipendenza politica militare*), a także do potrzeby rewizji traktatów, które zagrażają bezpieczeństwu i niepodległości narodu. Nowa Siła deklarowała, że walczy o zakazanie aktywności wszystkich organizacji masońskich (*organizzazioni massoniche*), a także działających w konspiracji i tajnie (*metodi cospiratori e segreti*).

W piątym punkcie partia Roberto Fiore żądała anulowania długu publicznego. Za pilne zadanie uznała walkę z lichwą (*la lotta all'usura*). Według jej lidera działania banków muszą być ukierunkowane na dobro wspólne (*orientato verso il bene comune*), a zatem muszą być kontrolowane przez państwo. Należy także anulować dług wobec Międzynarodowego Funduszu Walutowego (*Fondo Monetario*) i innych instytucji, jako źródło niesprawiedliwych podatków (*fonte di ingiuste imposte*).

Szósty punkt programu partii dotyczył Traktatów Laterańskich, a w istocie postulatu ich odnowienia (*Ripristino del concordato stato-chiesa del 1929*). W 1929 roku traktaty zostały podpisane przez kardynała Pietro Gaspariego i Benito Mussoliniego. Włosi nacjonałiści po latach nawiązali do nich, uznając Kościół rzymskokatolicki (*Chiesa Romana*) za duchowego przywódcę narodu (*guida spirituale del popolo*). W myśli włoskich nacjonalistów wiara wiązała się z tradycją – towarzyszyła narodowi przez 2 tysiące lat. Należy zatem jej strzec i przekazać ją kolejnym pokoleniom, odrzucając powszechne współcześnie nihilizm i laickość (*respingendo la cultura nichilista e laicista*).

W siódmym punkcie partia żądała zniesienia prawa, zgodnie z którym karana jest propaganda faszystowska (*Abrogazione delle leggi Mancino e Scelba*). Postulat ten dotyczył ustawy z 1993 roku, w myśl której zakazane są m.in. gesty faszystowskie oraz hasła popierające dyskryminację rasową i etniczną. Przepisy te nazwane zostały „prawem Mancino” od nazwiska ministra w rządzie włoskim – Nicola Mancino.

Nacjoniści natomiast uznali, że działania na rzecz zniesienia prawa są formą obrony włoskiej historii, dziedzictwa kulturowego i religijnego.

Ósmy – ostatni punkt programu partii dotyczył korporacjonizmu gospodarczego oraz instytucji gildii służącej obronie pracowników (*Formazione di corporazioni per la difesa dei lavoratori e delle comunita' nazionale*). Odwołując się do argumentów religijnych zwolennicy Roberto Fiore wyrażali przekonanie, że korporacjonizm zapewni bezpieczeństwo i spokój społeczny (*Il rifiorire delle corporazioni darà vigore all'apprendistato, alla sicurezza ed alla pace sociale, restituendo al lavoro l'aspetto sacro di continuazione dell'opera divina*).

* * *

Nowa Siła powstała w dniu 29 września, a więc w dniu dedykowanym Świętym Archaniołom Michałowi, Rafałowi i Gabrielowi. Do 1969 roku w tym dniu czczono tylko pierwszego z nich. Data ta była zatem nawiązaniem do przekazu o Archaniele Michale, który sprzeciwił się Lucyferowi występującemu przeciwko Bogu i buntującemu inne anioły.

Nowa Siła nader często powoływała się na tradycję Kościoła rzymskokatolickiego, czego potwierdzeniem jest połowa punktów programowych partii. Ponadto jej lider na forum Parlamentu Europejskiego oskarżał wpływowych polityków państw unijnych o „totalitaryzm widoczny [w ich] deklaracjach”. Miał być on związany z wypowiedziami atakującymi Kościół katolicki, ale nie ambiwalentnymi wobec innych wyznań. Konsekwencją tego w opinii Roberto Fiore była atmosfera nietolerancji w niektórych państwach i ataki aktywistów antykatolickich na katolików²⁰².

Podobnie jak inni liderzy partii deklarujących się jako antyimigranckie, tak i Fiore był przeciwnikiem imigracji. Był też „zadeklarowanym przeciwnikiem Unii Europejskiej, która w jego opinii nie daje nic dobrego Włochom”. Według niego poza granicami Unii znalazły się

²⁰² R. Fiore, Wypowiedź w debacie w Parlamencie Europejskim pt. *Sumienie europejskie i totalitaryzm*, Strasburg, 25.03.2009, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20090325+ITEM-010+DOC+XML+V0//PL&language=pl&query=INTERV&detail=3-392>, 17.01.2017.

również inne europejskie narody, jak Rosjanie, Białorusini czy Ukraińcy. Zdaniem Fiore Europa powinna stworzyć przeciwwagę dla NATO, skupiając właśnie jedynie europejskie narody, mogące uniezależnić się od Stanów Zjednoczonych. Lider partii negatywnie odniósł się również do polityki Europejskiego Banku Centralnego, który miał więzić i doprowadzać do ubóstwa narody Europy. Fiore krytycznie oceniał prounijne aspiracje Ukrainy, ale za polityczną i obyczajową niezależność chwalił Rosję, którą uznał „za wzór do naśladowania dla narodów europejskich”²⁰³.

²⁰³ *Roberto Fiore o Unii Europejskiej, Ukrainie i Rosji*, 10.12.2013, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2013/12/10/roberto-fiore-o-unii-europejskiej-ukrainie-i-rosji/>, 17.01.2017.

XVIII

Współpraca międzynarodowa

Międzynarodowa współpraca partii i organizacji, dla których nacjonalizm stanowił podstawę ideową programowania wartości, celów i sposobów działalności, przejawiała się w inicjowaniu wspólnych przedsięwzięć o charakterze akcyjnym, wymianie informacji, koordynowaniu prac i tworzeniu porozumień ideowych, często efemerycznych lub w aspekcie organizacyjnym – nieaktywnych, ale wpływających na oblicze ideowe nacjonalizmu na Starym Kontynencie.

* * *

International Third Position

Międzynarodowa Trzecia Pozycja

Jedną z form współpracy między partiami była Międzynarodowa Trzecia Pozycja (the International Third Position; Troisième Position, ITP). Powstała ona w 1989 roku w Wielkiej Brytanii z inicjatywy części liderów Frontu Narodowego (the National Front) oraz włoskich nacjonalistów przebywających na wyspie. ITP stanowiła platformę ideową integrującą nacjonalistów z Europy (m.in. Narodowe Odrodzenie Polski, Forza Nuova) i spoza kontynentu²⁰⁴.

*Deklaracja Trzeciej Pozycji (Third Position – 10 Point Declaration; Les principes de la Troisième Position)*²⁰⁵ składała się

²⁰⁴ M. Lewandowski, *Na szlaku...*, s. 42; International Third Position, <http://web.archive.org/web/20010815165422/http://itp.org/index.html>, 14.12.2016.

²⁰⁵ *Deklaracja Trzeciej Pozycji*, <http://www.nop.org.pl/deklaracja-trzeciej-pozycji/>, 28.06.2016; *The Third Position and Distributivism*, <https://www.stormfront.org/forum/t363559-6/>, 28.06.2016; *Third Position – 10 Point Declaration*, <http://en.nop.org.pl/third-position-10-point-declaration/>, 28.06.2016; *Les principes de la Troisième Position*,

z 10 punktów: 1. Prymat ducha (*The Primacy of Spirit; La Primaute du Spirituel*), 2. Porządek moralny (*The Moral Order; L'Ordre Moral*), 3. Opozycja wobec materializmu (*Opposition to Materialism; Opposition au Materialisme*), 4. Syjonizm i naród palestyński (*Zionism and the Palestinian People; Le Sionisme et Le Peuple Palestinien*), 5. Ideał rządów powszechnych (*The Ideal of Popular Rule; L'idee D'un Gouvernement Populaire*), 6. Różnice rasowe i kulturowe (*Racial and Cultural Diversity; Diversite Raciale et Culturelle*), 7. Zachowanie otoczenia (*Preservation of the Environment; Respect de L'environnement*), 8. Zagrożenie ze strony banków (*The Menace of Bankerdom; La Menace des Banques*), 9. Trzecia Pozycja wobec kwestii własności (*A Third Position on Ownership; Une Troisieme Position sur La Propriete*), 10. Rewolucja narodowa na świecie (*National Revolution Worldwide; Revolution Nationale Mondiale*).

Autorzy dokumentu nazwali Trzecią Pozycję mianem umotywowanego światopoglądu, przeciwnego „politycznej mądrości” współczesnego świata, gdzie wybory ograniczają się do lewicy bądź prawicy i komunizmu bądź kapitalizmu. Trzecia Pozycja nie oznaczała też centryzmu, który jest niezdolny do życia. Miała być politycznym *credo* na XXI wiek.

Tłumacząc deklarowany w programie prymat ducha, ITP wskazała, że człowiek złożony jest z ducha i materii (pisanych w oryginale z dużych liter), a pierwszeństwo ma duch. Duchowa rewolucja (*spiritual revolution; révolution spirituelle*) była dla autorów platformy metodą oczyszczenia i doskonalenia się przez całe życie. Ogólnoświatowa rewolucja narodowa miała powieść się tylko w drodze ukształtowania nowego człowieka, który będzie praktykował to, co głosi.

Według zwolenników ITP źródłem degeneracji współczesnego świata była niemoralność (*immorality and amoralisty; l'immoralité et l'amoralité*). Dlatego odnowiony świat mógłby zostać zbudowany jedynie na bazie moralnego porządku. Na świecie istnieje bowiem do-

<http://web.archive.org/web/20010815162846/http://itp.org/full10-french.html>,
14.12.2016.

bro i zło oraz prawda i fałsz, a nie subiektywne wybory, jak chcieliby materialiści. Podstawą i centrum społeczeństwa jest rodzina, zaś jej siła i jedność to źródło szczęścia narodu. Stąd, zgodnie z postulatem odnowy moralnej, Trzecia Pozycja opowiedziała się przeciwko ograniczeniu liczby urodzeń, którą w jej opinii narzuciły organizacje międzynarodowe, jak np. MFW. Zapowiedziała, że dzieci będą „uprzywilejowaną klasą” w nowym świecie. Za zło absolutne uznała aborcję i homoseksualizm. Były bowiem przeciwne prawdzie obiektywnej i prawu boskiemu. Uznała, że nowe pokolenia nie mogą być nauczane jedynie „czystej” wiedzy książkowej, ale również poświęcania się i duchowego doskonalenia. Miało to pozwolić na ukształtowanie prawego i szlachetnego człowieka – jakościowo usytuowanego wyżej od ludzi współczesnych.

Analizując sprzeciw wobec materializmu, trzeciopozycjoniści obarczyli winą Rewolucję Francuską z 1789 roku za filozoficzne wyniesienie materializmu. Materializm charakteryzowali oni jako wiarę opartą na zaprzeczaniu istnienia ducha, która przybrała różne formy: wolnomularstwo, liberalizm, nihilizm, kapitalizm, imperializm, anarchizm, socjalizm i marksizm. Każde z tych wierzeń zostało zdyskredytowane w praktyce – zaznaczyli. Trzecia Pozycja potępiła je.

ITP uznała też, że w czasie krótszym niż stulecie syjonizm osiągnął bardzo widoczne wpływy – zagarnął Palestynę, a nadto rozbudował na całym świecie potężne ośrodki władzy w sferze politycznej, ekonomicznej oraz w środkach masowego przekazu. Ruch ten pogwałcił prawa narodu palestyńskiego. Jego siła w wielu państwach uznana została przez ITP za sprzeczną z prawami narodów do samostanowienia. Dlatego była ona przeciwna politycznemu, ekonomicznemu i terytorialnemu imperializmowi syjonizmu.

W odniesieniu do projektowanego ideału rządów powszechnych nacjoniści konstatawali, że każdy naród winien żyć w jedności przeciwstawianej egoizmowi, co będzie warunkiem harmonii w narodach i pokoju pomiędzy nimi. Do tej pory losy narodów zależały od niereprezentatywnych partii, klik i tyranów (*corrupt political parties, power cliques and outright tyrants; partis politiques corrompus, et de groupes de pressions tyranniques*). Stąd potrzeba decentralizacji sfery politycz-

nej, która oznaczać miała rządy powszechne: „system samorządu, który zaczyna się w najniższej społecznej komórce i rozciąga się – poprzez organiczne powiązane struktury – na cały naród. Jest to bezpośrednio uczestnictwo wszystkich ludzi w procesie podejmowania decyzji na szczeblu lokalnym, regionalnym i narodowym; procesie, którego prawomocność bierze się z faktu, iż życzenia ludzi wyrażane są i wcielane w czyn poprzez właściwie wyznaczonych przedstawicieli. Jednakże prawo samorządu nie istnieje abstrakcyjnie – rezultatem byłaby jaskrawa zasada większościowa, gdzie fantazję błędnie brano by za prawdę”. Ale w tak rozumianym ideale ludzie muszą działać zgodnie z prawdą obiektywną (*Objective Truth; la Vérité Objective*), a wówczas ich decyzje będą prawomocne.

Dla nacjonalistów mozaika ras ludzkich i kultur charakteryzuje świat, co stanowi o jego bogactwie. Działaniami irracjonalnymi są te, które zmierzają do zastąpienia ich ludzkością bez korzeni i tożsamości. Trzecia Pozycja odrzuciła próby „rasowego i kulturowego ludobójstwa”, czynionego przemocą lub propagandą. „Trzecia Pozycja stwierdza, że prawdziwa miłość własnej rasy musi być zrównoważona przez szacunek dla tych, którzy choć różnią się od nas, to jednak w miłości do swej rasy są tacy sami. Trzecia Pozycja popiera koncepcję rasowego separatyzmu, dzięki któremu różniące się grupy rasowe współpracują ze sobą dla wzajemnego dobra, szanując się wzajemnie. Osiedlenie ras w krajach ich pochodzenia jest pierwszym krokiem do pokojowego świata”.

Według ITP obowiązek zachowania piękna i równowagi przyrodniczej ciąży na wszystkich narodach. Nie należy w tym względzie tworzyć globalnych instytucji policyjnych, ale trzeba porozumienia się narodów, co do ich potrzeb. Platforma sprzeciwiała się zachłanności kapitalistycznych korporacji, manii uprzemysławiania marksistów, chciwości międzynarodowych banków. Nie negowała prymatu człowieka nad naturą, ale chciała, aby traktować ją jak podarunek, który będzie przekazany przyszłym pokoleniom. Postulowała też równowagę między ruralizmem i urbanizmem.

Trzecia Pozycja dostrzegła też zagrożenie ze strony banków. Ponieważ pieniądze stały się determinantem życia, zamiłowanie do nich

dominuje wśród ludzi współczesnych, życie rodzin i narodów jest od nich uzależnione, konsekwencją są wojny, głód, zanieczyszczenia, ludobójstwo oraz konsumpcjonizm niszczący duszę człowieka. Tymczasem pieniądź powinien służyć dobru wspólnemu, a nie lichwiarskiemu systemowi bankowemu. „Trzecia Pozycja uważa, że międzynarodowa finansjera, to jedno z największych nieszczęść świata współczesnego”.

Dla autorów platformy kapitalizm i komunizm to systemy opierające się na koncentracji kapitału, procesie który został przez nich uznany za nieludzki. Alternatywą dla niego może być dystrybucjonizm (lub korporacjonizm). Jest lepszy, naturalny, zdecentralizowany, ukierunkowany na obfitość wspólnot wytwórczych i usługowych, promuje inicjatywę i kreatywność – w formie indywidualnej, ale dla dobra wspólnego.

Na tej podstawie Międzynarodowa Trzecia Pozycja wzywała do rewolucji narodowej. Jej zwycięstwo w jednej części świata, miało być zwycięstwem wszystkich zwolenników Trzeciej Pozycji.

* * *

European National Front **Europejski Front Narodowy**

Europejski Front Narodowy (the European National Front, ENF) powstał w 2003 roku w Madrycie. Pod deklaracją założycielską podpisali się wówczas przedstawiciele partii z Polski (Narodowe Odrodzenie Polski), Włoch (Forza Nuova) i Hiszpanii (Frente Español). W 2004 roku w Warszawie ukonstytuowały się jego władze. Sekretarzem generalnym został Roberto Fiore (Forza Nuova, Włochy), a przewodniczącym Rady Politycznej Adam Gmurczyk (Narodowe Odrodzenie Polski, Polska)²⁰⁶.

²⁰⁶ Narodowe Odrodzenie Polski, 18.05.2005: *NOP prostuje PAP*, http://www.nop.org.pl/old_www/?artykul_id=220, 2.07.2016.

*Deklaracja założycielska – Deklaracja współpracy (Foundation Declaration)*²⁰⁷ tej efemerycznej struktury organizacyjnej była krótkim – jednostronnicowym dokumentem. Front przestrzegał w niej przed presją sił demoliberalnych, zmierzających do zniszczenia chrześcijańskiej cywilizacji. Sygnatariusze porozumienia stwierdzili, że ich głównym celem „jest odbudowa i utrzymanie suwerennych państw narodowych, opartych na silnej rodzinie i narodowej własności”. Mając to na względzie zamierzali przeciwdziałać „polityce Nowego Porządku Światowego”, niszczącej państwa i narody, w wymiarze lokalnym – jako Stany Zjednoczone Europy, oraz globalnym – jako Stany Zjednoczone Świata. Chcieli zwalczać separatyzmy rozbijające unitarność państwa narodowego. Opowiedzieli się za oporem wobec Stanów Zjednoczonych, które oskarżyli o narzucanie świata przywództwa, w dodatku metodami terrorystycznymi, a także za ochroną Europy „przed zalewem pozaeuropejskiej imigracji”.

* * *

Alliance of European National Movements Przymierze Europejskich Ruchów Narodowych

Przymierze Europejskich Ruchów Narodowych (albo Europejskie Przymierze Ruchów Narodowych) (the Alliance of European National Movements; Alliance Européenne des Mouvements Nationaux, AENM, AEMN) zostało utworzone w 2009 roku. Prezydentem AEMN został

²⁰⁷ Europejski Front Narodowy, *Deklaracja współpracy*, http://www.nop.org.pl/old_www/?artykul_id=158, 2.07.2016; Europejski Front Narodowy, *Deklaracja współpracy*, <https://gloria.tv/article/5bZEcMmdmEEf1dQbzzofdM5LF>, 2.07.2016; *Foundation Declaration of European National Front*, http://www.nop.org.pl/old_www/?artykul_id=83, 2.07.2016; *European National Front*, <http://www.bloodandhonourworldwide.co.uk/magazine/issue36/issue36p26.html>, 2.07.2016.

Béla Kovács (Jobbik, Węgry), a sekretarzem generalnym Valerio Cignetti (Fiamma Tricolore, Włochy)²⁰⁸.

W *Deklaracji politycznej (Political Declaration)*²⁰⁹ z 2009 roku założyciele partii stwierdzili, że są świadomi „wspólnej odpowiedzialności za narody europejskie oraz różnorodność kultur i języków”, pamiętają „o niezbywalnych wartościach chrześcijaństwa, prawa naturalnego, pokoju i wolności w Europie” i przestrzegają przed zagrożeniami dla tego bezcennego dziedzictwa ze strony „potężnych sił globalizacji”. Dlatego żądali utworzenia Europy wolnych, niezależnych i równych narodów w ramach konfederacji suwerennych państw narodowych i odrzucenia prób stworzenia scentralizowanego europejskiego superpaństwa. Negowali totalitaryzm. Głosili prymat ludzi lub ich przedstawicieli nad organami administracji i biurokracji. Chcieli chronić Europę przed terroryzmem i imperializmem w różnych postaciach. Apelowali o humanitarne rozstrzygnięcie problemów migracyjnych poprzez m.in. pomoc krajom Trzeciego Świata, wzmocnienie polityki prorodzinnej celem przezwyciężenia kryzysu demograficznego, zachowanie różnorodności Europy, która wynika z różnorodności tożsamości, tradycji, języków i kultur, a także deklarowali walkę przeciwko degradacji społecznej i niszczącej globalizacji.

* * *

Dla obserwatorów aktywności organizacyjno-ideowej partii deklarujących program nacjonalistyczny współpraca między nimi na forum międzynarodowym mogła być niezrozumiała, albo wręcz oceniana jako sprzeczna z wartościami i celami nacjonalizmu. Konfliktowy charakter nacjonalizmów reprezentowanych przez poszczególne partie eu-

²⁰⁸ Alliance of European National Movements, *AEMN Party*, <http://aemn.info/aemn-party/>, 14.12.2016; Alliance of European National Movements, *Board, management*, <http://aemn.info/presidency/>, 14.12.2016; Europejskie Przymierze Ruchów Narodowych, *AEMN – Europejskie Przymierze Ruchów Narodowych*, 24.10.2009, <http://aemn.info/pl/>, 14.12.2016.

²⁰⁹ Alliance of European National Movements, *AEMN Party. Alliance of European National Movements – Political Declaration*, <http://aemn.info/aemn-party/>, 14.12.2016.

ropejskie przeczy bowiem perspektywnym wizjom współdziałania nacjonalistów. Konflikt ten jest zderzeniem dwóch lub większej liczby antagonistycznych ocen historii narodów, pretensji terytorialnych i roli narodów w przyszłości. W dobie przemian globalizacyjnych ustępuje on jednak miejsca antyglobalizacyjnym, antyneoliberalnym i antymaterialistycznym celom negatywnym, które stanowią fundament identyfikacji nacjonalistów w XXI wieku i tworzą płaszczyznę porozumienia między nimi.

Organizacyjny wymiar współpracy między partiami i ruchami, dla których nacjonalizm stanowił podstawę ideową kreślenia wizji przyszłości relacji międzynarodowych, wyjaśnia wiara nacjonalistów w możliwość kształtowania ich w oparciu o państwa jednorodnie narodowe, funkcjonujące rozdzielnie, a nie w formie federacji, jednokulturowe, ale na forum europejskim zróżnicowane i występujące wspólnie wobec otoczenia zewnętrznego kontynentu.

Próbę wyjaśnienia zasadności międzynarodowej współpracy pomiędzy nacjonalistami podjął Michał Lewandowski: „Różnorodność narodów i ras jest rzeczą oczywistą. Nie ma narodów lepszych i gorszych, ras wyższych i niższych. Dlatego też występujące między nimi odrębności i różnorodności należy szanować i pielęgnować, zaś wielość i różnorodność narodowych kultur tworzy piękno i bogactwo całej cywilizacji europejskiej. Równie konieczne jest współdziałanie między tymi narodami. Aby naród mógł przetrwać i rozwijać się w ramach stworzonego przez siebie państwa, konieczny jest układ międzynarodowy, który zagwarantuje jego istnienie. Taką potrzebę współdziałania dostrzegają także niektóre europejskie organizacje nacjonalistyczne, choć wymaga to od nich przewyciężenia i odrzucenia pewnego modelu nacjonalizmu, zapatrzonego jedynie w problemy własnego kraju. Potrzebne jest myślenie szerszymi kategoriami, można by rzec – globalnymi, które pozwolą na wspólne współdziałanie narodów, pomimo różnic, jakie je dziela”²¹⁰.

Przykładem współpracy nacjonalistów i współdzielenia przez nich wizji Europy była Trzecia Pozycja. Nie była ona klasyczną „mię-

²¹⁰ M. Lewandowski, *Na szlaku...*, s. 41.

dzynarodówką” zorganizowaną na kształt znanych z historii, jak międzynarodówka komunistyczna, i centralistycznie koordynujących działalność organizacji je tworzących. Była ideowym i politycznym forum współpracy, wymiany myśli, idei i doświadczeń. Sama jej nazwa miała odzwierciedlać alternatywność dla komunizmu i liberalizmu oraz oznaczać odrzucenie centralizmu i totalitaryzmu. Jednocześnie nie miała ona stanowić drogi pośredniej między nimi²¹¹.

Struktury organizacyjne tworzące ITP reprezentowały zbliżone lub tożsame idee, poglądy gospodarcze, społeczne i polityczne. Odwoływały się do tradycyjnego chrześcijaństwa, krytykowały niemoralność współczesnego świata, która doprowadza do jego degeneracji i upadku, opowiadały się za rządami powszechnymi, opartymi na samorządności, w kwestiach ekonomicznych propagowały dystrybucjonizm oparty na postulatcie upowszechnienia własności oraz korporacjonizm pełniący służebną rolę wobec narodu²¹².

Podobne koncepcje właściwe były partiom, które podpisały się pod *Deklaracją współpracy* na rzecz Europejskiego Frontu Narodowego. Zawierała ona postulat utrzymania suwerenności i integralności państw narodowych, a także negatywne postulaty skierowane do świata zewnętrznego – pozaeuropejskiego.

Odmianą formą międzynarodowej współpracy partii nacjonalistycznych w Europie było Przymierze Europejskich Ruchów Narodowych. Na forum Unii Europejskiej było ono partią polityczną, która okresowo grupowała nacjonalistyczne partie działające w ramach państw narodowych z Unii i spoza jej obszaru, jak: węgierski Jobbik, francuski Front Narodowy, włoska Fiamma Tricolore, Brytyjska Partia Narodowa, ukraińska „Swoboda”, hiszpański Ruch Społeczno-Republikański, portugalska Partia Narodowego Odrodzenia, a także partie ze Szwecji i Belgii. Jej celem była budowa konfederacji w Europie i sprzeciw wobec procesów centralistycznych i federacyjnych na kontynencie. Dla AENM „Ochrona różnorodności Europy wynika

²¹¹ Ibidem, s. 42.

²¹² Ibidem, s. 42-44.

z różnorodności (...) tożsamości, tradycji, języków i rdzennych kultur²¹³. Ta idea miała łączyć partię, ale jej skład świadczył o wewnętrznych napięciach i miał charakter konfliktogenny. Współdziałanie francuskich nacjonalistów wespół z ukraińskimi na tle ich stosunku do aktywności Rosji na forum międzynarodowym, w tym poparcia lub dezaprobaty wobec działań militarnych na Ukrainie, nie mogło być determinantą petryfikacji tej europejskiej partii politycznej.

²¹³ *Alliance of European National Movements Expands to 9 Parties*, <https://web.archive.org/web/20161220213819/https://www.bnp.org.uk/news/alliance-european-national-movements-expands-9-parties>, 3.02.2017.

Posłowie

Przełom XX i XXI wieku to epoka charakteryzująca się przyspieszeniem zmian, która określana jest mianem globalizacji. Można ją interpretować jako „proces zagęszczania i intensyfikowania się powiązań i zależności ekonomicznych, finansowych, politycznych, militarnych, kulturowych, ideologicznych między społecznościami ludzkimi, co prowadzi do uniformizacji świata w tych wszystkich zakresach, i odzwierciedla się w pojawieniu się więzi społecznych, solidarności i tożsamości w skali ponadlokalnej i ponadnarodowej”²¹⁴. Obok tak rozumianego procesu występują procesy antagonistyczne, konstytuujące sprzeciw antyglobalizacyjny anarchistów, ekologów, kominitarian, komunistów, ruchów lokalnych i regionalnych, związków pracowników i wielu innych, występujących jako ci, którzy nie godzą się na neoliberalny porządek polityczno-ekonomiczny lub politykę kulturowej uniformizacji albo wielokulturowości. Wśród tych ruchów, których zintensyfikowanie aktywności nastąpiło w tym czasie, ale których źródła ideowe i organizacyjne tkwią w dziesięcioleciach i stuleciach minionych, są nacjonałiści oraz ruchy i partie polityczne o proveniencji nacjonalistycznej, wymienione w tej książce.

Procesy integracyjne w Europie, zmiany w systemach politycznych państw kontynentu, melanz kultur, grup etnicznych i narodów, degeneracja demokracji, nierównomierność w podziale zysków i odczucia wielkich grup społecznych nieuczestniczenia w podziale dochodu narodowego, połączone z rzeczywistym lub wyobrażonym ubóstwem, to tylko niektóre przyczyny odradzania się tendencji nacjonalistycznych w państwach Europy, nawiązujące do historycznych idei narodowych i antenatów nacjonalizmu. Na tle nacjonalizmu lewicowo-rewolucyjne idee i ruchy, w konsekwencji wpisujące się w nurty procesów globalizacyjnych, „wypaliły się”, stały się nieatrakcyjne, albo przestały być odpowiedzią na pytania, do których inspirują przemiany na świecie po-

²¹⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 598.

czątku XXI wieku. Nacjonalizm, jako ideowo „czysty” albo zmiksowany z populizmem lub innymi nurtami myśli politycznej, to właśnie konsekwencja niepewności i lęków przed skutkami zmian, których kierunek jest nieokreślony, albo niezrozumiały, lub też jest wyobrażany i projektowany wyłącznie przez wyalienowane elity polityczno-ekonomiczne. To wynik sposobów myślenia charakterystycznych dla grup społecznych niepartycypujących w procesach czerpania korzyści z tych zmian, których poczucie bezpieczeństwa nie jest zaspokajane przez instytucje do tego powołaną – państwo narodowe, które traci swoje atrybuty. Wspólnota narodowa w państwie narodowym to poczucie bezpieczeństwa jednostek ma przywrócić. Wspólnoty lokalne, twory ponadpaństwowe albo zbioru konkurujących ze sobą jednostek nie są bowiem w stanie zapewnić im bezpieczeństwa. Nacjonalizm stanowi zatem jedną z alternatyw dla neoliberalnego porządku albo ideologię zastępczą dla idei wspólnotowości proponowanej przez inne kierunki myśli politycznej.

Programy polityczne bazujące na fundamencie nacjonalistycznym są próbą rozwiązania nieuniknionego w demokracji konfliktu między bogactwem a obywatelskością, czyli między zasobami a uprawnieniami, gdzie zasoby to środki realizacji potrzeb, zaś uprawnienia to czynniki gwarantujące ich realizację²¹⁵.

Morfogeneza nacjonalizmu nie ma źródła wyłącznie w ubóstwie materialnym. Jego negatywny potencjał tkwi w ubóstwie duchowym – ubóstwie eschatologicznym i biedzie celów ludzkiej egzystencji. Derek Holland – jeden ze współczesnych aktywistów i pisarzy nacjonalistycznych, ocenił: „Nie wierząc już żarliwie w Boga, ludzie stali się łatwym łupem rozmaitych szarlatanów. A przecież, by być prawdziwie zdrowym, człowiek posiadać musi równowagę materialną i duchową. Nie wystarczy mieć tylko coś do jedzenia i dach nad głową. Człowiek musi mieć powód do życia”²¹⁶. A *contrario* konsumpcyjne i materialne wra-

²¹⁵ M. Kłusak, *Konflikt społeczny i możliwość jego regulacji*, [w:] A. Wojtas, M. Strzelecki (red.), *Konflikty społeczno-polityczne w III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2001, s. 141,

²¹⁶ D. Holland, *Polityczny żołnierz. Deklaracja*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny żołnierz...*, s. 31.

żenia proponowane przez programistów neoliberalizmu, skłaniające do inercji i zobojętnienia, okazały się miernym substytutem mozaiki wartości duchowych i namacalnych, stanowiących o bogactwie człowieczeństwa. Nacjonalizm jest zatem próbą wyłamania się z projektu państwa typu demokratycznego, w którym „działanie systemu polega na utrwalaniu bierności społecznej, które realizuje się głównie za pośrednictwem elektronicznych środków przekazu”²¹⁷. Jest buntem, zresztą nie jedy- nym, przeciwko temu, co Janusz Golinowski określił jako wytwarzanie dyskursu za pośrednictwem narzędzi marketingowych, zawładnięcie sceny politycznej przez partie dominujące, upolitycznienie codzienności człowieka i „wypłukanie” sfery publicznej z polityki, kapitalizm z konkurującymi, ale tolerującymi się monopolistami, spektakl, którego jedy- nym celem jest pobudzanie konsumpcji, traktowanie obywatela jak klienta, a polityki jako narzędzia dostarczania konsumentowi towaru, którego ten oczekuje²¹⁸.

Nacjonalizm to koncepcja „innej” wolności. Wolność początku XXI wieku to według nacjonalistów dominacja jednej narracji kształto- wanej przez narratorów (elity). To wybór jej tonów przez poszczególne jednostki jedynie w granicach demoliberalizmu. To wolność indywidualna ograniczona ramami politycznie poprawnego dyskursu, ale nie wolność wspólnoty. Nacjonalizm proponuje wolność antyindywiduali- styczną i powrót narodów, albo partii deklarujących ich reprezentację, do władzy, której w epoce nowoczesności zostały one pozbawione.

W tym kontekście warto przytoczyć słowa Rafała Chwedoruka, który przed laty analizował, że „alterglobalistyczne krytyki wskazują na zagrożenia dla demokracji ze strony gospodarki rynkowej. Dlatego, mając na względzie trafność wielu historycznych przestróg płynących niegdyś ze strony lewicowych radykałów, warto, by główny nurt opinii

²¹⁷ J. Golinowski, *Charakter praktyk technokratyczno-komunikacyjnych w polskich doświadczeniach projektowania ładu demokratycznego*, [w:] J. Golinowski, F. Pier- chalski (red.), *Osobliwości polskiej demokracji w XXI wieku. Uwarunkowania kultu- rowo-medialne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011, s. 33.

²¹⁸ *Ibidem*, passim.

publicznej brał ich głos pod uwagę²¹⁹. Wydaje się, że warto, by główny nurt opinii publicznej i polityki, niezależnie od rodzaju socjaldemokratycznych, liberalnych czy konserwatywnych konotacji, zauważył także nacjonalistyczną krytykę współczesnej wolności i statycznej demokracji, która nie podlega procesom demokratyzacji, a także analizował alternatywne projekty motywowane nacjonalizmem – nawet jeśli mają one wymiar deklaracyjny, nie były testowane lub były testowane historycznie z wynikiem negatywnym, skażone są populizmem, są tylko fasadą interesów prywatnych, radykalizmu albo osłaniają działania ekstremistyczne. Warto dostrzegać sygnalizowane przez nacjonalistów problemy, które przez główny nurt polityki są bagatelizowane. Może to być intelektualnie pożyteczne i społecznie użyteczne. Poważne traktowanie krytyk motywowanych nacjonalistycznie może być skutecznym filtrem tych krytyk.

Żyjący na przełomie XIX i XX wieku rosyjski filozof Lew Szestow (Лев Шестов) pisał, że „każdy pragnie zdobyć taką prawdę, która choć troszeczkę, choć odrobinę będzie prawdą dla wszystkich²²⁰. Także ci, którzy odwołują się do fundamentu myśli nacjonalistycznej, uważają, że posiadli wiedzę, której nie mają jeszcze inni. Od tego już tylko krok do sposobu myślenia bliskiego totalitarnej gnozie politycznej. Ta opiera się na dualnym obrazie świata, postrzeganiu obcych jako wrogów lub jako zasób eksploatacyjny, anomii lub podwójnej moralności, dualizmie ontologicznym, manicheizmie i dzieleniu świata na świat dobry i zły, a ludzi na swoich i wrogów, chiliastycznej wierze w świeckie zbawienie dzięki realizacji objawionego aktu poznania i hipostazie bytów wyobrażonych²²¹.

²¹⁹ R. Chwedoruk, *Idee w społecznej próżni – fenomen rewitalizacji idei skrajnej lewicy w Polsce XX wieku*, [w:] M. Mikołajczyk, M. Śliwa (red.), *Kontynuacje i nowatorstwo w świecie współczesnych idei*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2008, s. 281.

²²⁰ M. Szulakiewicz, *Wprowadzenie*, [w:] M. Szulakiewicz, Z. Karpus (red.), *Wolność w epoce poszukiwań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, s. 21.

²²¹ R. Bäcker, *Społeczne struktury myślenia a terroryzm*, [w:] R. Bäcker (red.), *Od blokad ulicznych do World Trade Center. Taktyka i technika przeciwdziałania zagro-*

Niesposób jednak oprzeć się wrażeniu, że sposoby działania niektórych partii odwołujących się do idei narodowej, albo liderów partii cieszących się aprobatą społeczną pozwalającą na skuteczne rywalizowanie w wyborach powszechnych, opierają się na demagogii i bliskie są populizmowi. Demagogia jest socjotechniką używaną w celu wzbudzenia emocji. Opiera się na licytacji obietnic²²². Właściwa jest zatem także aktorom polityki w jej głównym nurcie. Staje się skuteczna, gdy zbiorowość społeczna jest zdezintegrowana i kiedy wyborcy zmuszeni są wybierać z menu, w którym „na bezrybiu i rak ryba”²²³. Z kolei populizm odnosi się do typu mentalności i dążeń społecznych, tendencji kulturowych, ustrojowych, ideologicznych, masowych ruchów społecznych, zespolonych stereotypem i mitem ludu, narodu albo prostych ludzi²²⁴. Populizm jest ruchem nastawionym „anty” wobec elit politycznych, ruchem antyinteligentkim, propagującym wzór przywódcy jako „człowieka z ludu”, proponującym proste rozwiązania trudnych spraw, jak również mogącym cechować się nietolerancją i ksenofobią²²⁵. Zawsze jednak odwołuje się do mądrości ludu (narodu), co jest charakterystyczne również dla partii politycznych klasyfikowanych jako neofaszyistowskie, które „usiłują przybrać postać >>obrońców<< demokracji, co wyraża się zarówno w ich formalnych założeniach programowych, jak i w nazewnictwie”²²⁶.

O sile radykalnych ruchów politycznych, poza demagogią i populizmem, mogą decydować także i inne czynniki (logiki). Donatella della Porta i Mario Diani wymienili wśród nich logikę liczb, logikę

żeniom terrorystycznym oraz innym publicznym działaniom pozaprawnym, Wydawnictwo Secretum, Toruń 2002, s. 36-38; zob. też: R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria...*, s. 189-197.

²²² M. Karwat, *Sztuka manipulacji politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 103.

²²³ Ibidem, s. 116-117.

²²⁴ M. Karwat, *O demagogii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001, s. 9.

²²⁵ M. Marczevska-Rytko, *Populizm. Teoria i praktyka polityczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1995, *passim*.

²²⁶ O. Hinc, *Cywilizacyjna interpretacja faszyzmu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1996, s. 106.

szkód i logikę świadectwa²²⁷. Pierwsza z nich odnosi się do liczbowo ujętego poparcia społecznego czy też liczby wystąpień. Logika szkód odnosi się, jak wskazuje nazwa, do szkód powodowanych przez ruch, zaś logika świadectwa oznacza skłonność do poświęceń jego uczestników. O sile ruchu decydować może także logika przywództwa, a więc typ przywódcy, charyzmatycznego i skutecznie poruszającego tłum, a także petryfikującego sam ruch. W zgodzie z logiką paradoksów demokracji system polityczny dopuszcza istnienie ruchów i partii w istocie antydemokratycznych. Logika prowokacji sprowadza się do działań niekonwencjonalnych, których nie stosują inne partie polityczne, a które pozwalają zaistnieć nieznanej partii politycznej. Logika relatywnej depriwacji i mobilizacji zasobów tłumaczy siłę ruchów społecznych przez poczucie marginalizacji i upośledzenia wielkich grup społecznych oraz poprzez posiadane przez ruch zasoby, np. ludzi, finansów, struktur terenowych. Wreszcie o sile programowo radykalnych ruchów i partii politycznych decydować mogą same sprzeczności globalizacji, która pozwala na przekraczanie granic państw i rozprzestrzenianie idei politycznych, w tym myśli ukierunkowanej na narody w wymiarze międzynarodowym²²⁸.

Ponadto partie te „zawdzięczają” poparcie społeczne mnożącym się aferom z udziałem elit politycznych i polityków partii głównego nurtu – afer o charakterze finansowym, obyczajowym czy związanych z nadużywaniem władzy, które interpretowane mogą być w kategoriach hipokryzji rządzących. To wpływa na utratę nie tylko zaufania do polityków i klasy politycznej jako takiej, ale i na utratę wiary w procedury demokracji formalnej. Sprzyja też kierowaniu sympatii ku demokracji bezpośredniej, co z kolei determinowane jest także przez rozbieżności pomiędzy kierunkami polityk prowadzonych przez zawodowych i wyalienowanych od społeczeństwa polityków a oczekiwaniami społecznymi, różnice świadomości i wyedukowania humanistycznego hierar-

²²⁷ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 188-197.

²²⁸ P. Malendowicz, *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr 33, s. 151-169.

chicznie usytuowanych grup społecznych, a także dysproporcje ich sytuacji materialnej.

Siła i znaczenie partii uzasadniających swoje cele programowe myślą nacjonalistyczną w poszczególnych państwach Europy są zróżnicowane. Na przykładzie wyników wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku można stwierdzić, że wśród partii mających wpływ na kształtowanie obrazu Starego Kontynentu znalazły się: francuski Front Narodowy, na który głosowało 4,7 mln wyborców, czyli 24,8% głosujących, grecki Złoty Świt, który został poparty przez ok. 536 tys. wyborców, czyli 9,4% głosujących, łotewskie Zjednoczenie Narodowe, na które zagłosowało 14,25% wyborców, węgierski Jobbik, na który głosowało 339 tys. osób, czyli 14,68% głosujących, Narododemokratyczna Partia Niemiec poparta przez ok. 300 tys. wyborców, co oznaczało nieco ponad 1% głosów (ale i mandat europosła), Duńska Partia Ludowa (Dansk Folkeparti), o charakterze narodowo-konserwatywnym, poparta przez ok. 605 tys. osób, czyli 26,6% głosujących, Wolnościowa Partia Austrii (Freiheitliche Partei Österreichs), która uzyskała 556,8 tys. głosów, a więc 19,7% poparcia. Poparcie pomiędzy 4% a 15% wyborców miały partie z Belgii, Chorwacji, Bułgarii, Estonii, Finlandii, Słowenii i Szwecji. W innych państwach europejskich partie sprofilowane nacjonalistycznie uzyskały śladowe poparcie społeczne, nie zarejestrowały list wyborczych lub nie funkcjonowały²²⁹.

Wysokie poparcie społeczne dla wymienionych partii nie oznaczało jednak zawsze pełnej akceptacji nacjonalizmu. Mogło być spowodowane wzrostem nastrojów antyimigracyjnych, frustracją powodowaną sytuacją materialną, niechęcią lub wrogością wobec elit politycznych i partii dominujących czy też innymi czynnikami związanymi z przytoczonymi logikami. Natomiast niskie poparcie społeczne dla partii nie musiało wcale oznaczać braku uznania dla nacjonalizmu. Aprobata tego nurtu myśli mogła bowiem wyrażać się w ogólnospołecznych nastrojach nieprzekładających się na bezpośrednie poparcie dla partii politycznych

²²⁹ *Wyniki nacjonalistów w wyborach do Parlamentu Europejskiego*, 27.05.2014, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2014/05/27/wyniki-nacjonalistow-w-wyborach-do-parlamentu-europejskiego/#more-1381>, 14.01.2017.

deklarujących się jako nacjonalistyczne, mogła wyrażać się w poparciu dla partii nienacjonalistycznych, albo odżegnujących się od nacjonalizmu, ale w programach odwołujących się do idei narodowej i przejmujących elektorat aktywowany argumentami nacjonalistycznymi, mogła wyrażać się także w procesach izolacjonistycznych, jak ten, który obrazuje przykład Brexitu, albo we wzroście popularności młodzieżowych grup chuligańskich, subkulturowych, stowarzyszeń lub też wielostylowej muzyki o treści narodowej, atrakcyjnej z uwagi na jej symbolikę słowną i obrazową, przykaz mityczny, agresywność i kontestacyjny charakter. Niskie poparcie dla partii odwołujących się do nacjonalizmu mogło być powodowane zdominowaniem sceny politycznej przez partie, których monopol miał charakter trwały i niepodważalny, albo istnieniem wielu partii nazywających się nacjonalistycznymi, a zatem sfragmentaryzowaniem poparcia społecznego dla nacjonalizmu.

Poza zróżnicowaniem poparcia dla partii deklarujących nacjonalizm, odmienności między nimi miały w szczególności wymiar ideowy i programowy. Idea narodowa determinowała bowiem stosunek do innych narodów, a ta z kolei wpływała na rozbieżności w interpretowaniu granic państwa organizującego życie narodu. Wyraźne rozbieżności interpretowania kwestii terytorialnych dotyczyły nacjonalizmów litewskiego, ukraińskiego czy niemieckiego, definiowanych wobec terytorialnych aspektów polskiego nacjonalizmu. Rozbieżności między partiami dotyczyły ich stosunku do Rosji, która mogła modelować nastroje nacjonalistyczne w Europie i w zamian liczyć na sympatie partii, na które mogła wpływać, co jednak jako hipoteza wymagałoby weryfikacji w odrębnym postępowaniu badawczym. Większość partii postulowała opuszczenie NATO, ale partie z państw, które niegdyś były częścią Związku Radzieckiego nie negowały potrzeby obecności wojsk Paktu na swoich terytoriach, co było motywowane lękami przed Rosją. Nacjonalizmy determinowały też sprzeciw wobec Unii Europejskiej, z wyjątkiem tylko niektórych nacjonalizmów wschodnioeuropejskich. Wreszcie różnice między partiami dotyczyły koncepcji gospodarczych. Nacjonałisci trzeciopozycyjni, jak Narodowe Odrodzenie Polski czy włoska Nowa Siła, propagowali dystrybucjonizm i korporacjonizm

oparte na etyce chrześcijańskiej. Nacjonaliści z Portugalii żądali nacjonalizacji strategicznych sektorów gospodarki, a własność prywatną postrzegali w kategoriach niwelacji podziału na pracowników i pracodawców. Nacjonaliści z Ukrainy proponowali model gospodarki socjalnej, a serbscy opowiadali się za gospodarką wolnorynkową i dominacją własności prywatnej.

Różnice te determinowane były niejednocie przebiegającymi procesami narodotwórczymi w Europie, odmiennymi tradycjami i dziejami narodów tworzących państwa już w wiekach minionych lub dopiero w XX wieku, zróżnicowaniem historii najnowszej i obcych wpływów na ich terytoriach, kontrastami kulturowymi między krańcami kontynentu, dysproporcjami w rozwoju gospodarczym i statusie bytowym, różnymi wpływami procesów globalizacyjnych, miejscem partii w systemie politycznym, w tym systemowością lub antysystemowością partii, czy wreszcie rozbieżnościami w samych procesach genezy partii, gdzie partie wschodnioeuropejskie ukształtowały się w pełni dopiero po przemianach politycznych końca XX wieku.

Niemniej jednak programy tych partii łączyła wspólna interpretacja lojalności wobec grupy wyższego rządu – narodu, a nie wobec grup niższych czy jednostki, antyindywidualizm, uznanie globalizacji za procesy wrogie narodom, wizja zagrożenia dla egzystencji biologicznej narodów z uwagi na „poprawność” tolerancji obyczajowej, w tym uznania homoseksualizmu, aborcji, laicyzmu, a także aprobaty imigracji. Ta ostatnia uznawana była za zagrożenie dla przetrwania narodów i określana była jako „inwazja”, co miało wzbudzać lęk wśród odbiorców programów i przekazów komunikowanych przez partie. Wspólna tym partiom była koncepcja wychowania i edukacji, sportu oraz polityki ochrony i promocji zdrowia.

Programy partyjne uzasadniane nacjonalizmem miały charakter roszczeniowy. Roszczeniowość ta ukierunkowana była na państwo narodowe. Życzenia i żądania partii kierowane były „od narodu” reprezentowanego przez jego awangardę, do suwerena, czyli „do narodu”, co wskazywało na jeden z paradoksów nacjonalizmu. Sam naród traktowany był przez nacjonalistów jako idol i obiekt kultu – jak konstatowała

Agnieszka Durska – ale także jako ułomny wychowanek i tworzywo dla misjonarsko-pedagogicznej ambicji. Partie odwołujące się do nacjonalizmu chciałyby pełnić służebną rolę wobec narodu, ale jednocześnie być jego awangardą albo elitą, która przewodzi i wychowuje²³⁰. Stąd w programach, ale i w samych nazwach partii, postulat sanacji narodu (Narodowe Odrodzenie Polski, Partia Narodowego Odrodzenia). Partie te nie były wolne od paradoksów także w aspekcie swej działalności. Były antyunijne, ale nie przeszkadzało to im w korzystaniu grantów finansowanych z budżetu Unii Europejskiej, przyznawanych na działalność europejskich partii politycznych. To również paradoks samej Unii, która finansuje tych, którzy chcieliby ją zniszczyć.

Wreszcie paradoksem pozostaje sama koncepcja ustroju narodowej demokracji. W państwach socjalistycznych powstałych po II wojnie światowej władzę sprawowały partie „robotnicze”, ale właśnie przeciwko nim występowali robotnicy. Analogicznie: czy w państwie rządzone przez partię deklarującą reprezentowanie wartości i interesów narodu, naród będzie miał prawo zakwestionować swoją „reprezentację” partyjną i czy ta nie zwróci się przeciwko swojemu narodowi?

²³⁰ A. Durska, *Podwójna jaźń polskiego nacjonalizmu*, [w:] M. Karwat (red. nauk.), *Paradoksy polityki*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2007, s. 233-244; A. Durska, *W oparach absurdu – polski współczesny nacjonalizm – ideologia i ekspresja*, [w:] M. Jeziński (red.), *Kulturowe determinanty nacjonalizmu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 159-180.

Bibliografia

I Źródła

1. Dokumenty partii i organizacji politycznych

- Alliance of European National Movements, *AEMN Party. Alliance of European National Movements – Political Declaration*, <http://aemn.info/aemn-party/>, 14.12.2016.
- All-Ukrainian Union „Svoboda”, *All-Ukrainian Union „Svoboda” program - „Program for the Protection of Ukrainians”*, <http://en.svoboda.org.ua/about/program/>, 28.06.2016.
- *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands*, <http://www.npd.de/themen/>, 9.12.2014.
- British National Party, *Democracy, Freedom, Culture and Identity. British National Party General Elections Manifesto 2010*, 2010, <http://www.bnp.org.uk/manifesto>, 23.12.2014.
- British National Party, *Parliamentary Elections Manifesto 2015. Securing our British future*, 2015, <http://www.bnp.org.uk/manifesto>, 28.06.2016.
- *Deklaracja Trzeciej Pozycji*, <http://www.nop.org.pl/deklaracja-trzeciej-pozycji/>, 28.06.2016.
- Democracia Nacional, *Doce principios ideológicos fundamentales*, [w:] *Documentos Ideológicos y Programáticos de Democracia Nacional*, <http://democracianacional.org/dn/conocenos/>, 27.10.2016.
- Democracia Nacional, *Programa Democracia Nacional*, [w:] *Documentos Ideológicos y Programáticos de Democracia Nacional*, <http://democracianacional.org/dn/conocenos/>, 27.10.2016.
- *European National Front*, <http://www.bloodandhonourworldwide.co.uk/magazine/issue36/issue36p26.html>, 2.07.2016.

- Europejski Front Narodowy, *Deklaracja współpracy*, http://www.nop.org.pl/old_www/?artykul_id=158, 2.07.2016.
- Europejski Front Narodowy, *Deklaracja współpracy*, <https://gloria.tv/article/5bZEcMmdmEEf1dQbzzofdM5LF>, 2.07.2016.
- Forza Nuova, *8 Punti*, http://www.forzanuova.eu/?page_id=542, 4.12.2016.
- *Foundation Declaration of European National Front*, http://www.nop.org.pl/old_www/?artykul_id=83, 2.07.2016.
- Golden Dawn, *What Being a Golden-Dawner Means*, <http://www.xryshaygh.com/en/information>, 28.06.2016.
- Jobbik Magyarországért Mozgalom, *Alapító Nyilatkozat*, 24.10.2003, https://jobbik.hu/rovatok/egyeb/alapito_nyilatkozat, 14.02.2017.
- Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, *10 bodov za Naše Slovensko!*, <http://www.naseslovensko.net/>, 23.09.2016.
- *Les principes de la Troisième Position*, <http://web.archive.org/web/20010815162846/http://itp.org/full10-french.html>, 14.12.2016.
- Lietuvių tautininkų sąjunga, *Principų programa*, <http://www.tautininkai.lt/principu-programa-2015-m/>, 19.09.2016.
- Movimiento Social Republicano, *300 medidas para cambiar España*, <http://msr.org.es/nosotros/programa-politico>, 11.12.2016.
- Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”, *Priekšvēlēšanu programma*, „Nacionālā apvienības avīze” 2014, nr 7.
- Nacionālās apvienības „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK”, *Programma* (Versija 4.1. 03.12.2012.), <http://www.nacionalaapvieniba.lv/programma/plasa-programma/>, 26.09.2016.

- Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady ideowe nacjonalizmu*, <http://www.nop.org.pl/zasady-ideowe-nacjonalizmu/>, 2.12.2016.
- Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady programowe*, <http://www.nop.org.pl/zasady-programowe/>, 2.12.2016.
- *Notre Projet - Programme Politique du Front National*, 2012, <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/>, 28.06.2016.
- Obóz Narodowo-Radykalny, *Deklaracja ideowa*, ~ 2010, <https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/>, 16.01.2017.
- Partido Nacional Renovador, *Programa Político*, <http://www.pnr.pt/programa-politico/>, 17.10.2016.
- Partido Nacional Renovador, *Valores e Fundamentos*, <http://www.pnr.pt/ideario/valores-e-fundamentos/>, 17.10.2016.
- Tautininkų sąjunga, *Bendroji programa*, <http://www.tautininkai.lt/programos/bendroji-programa-2016-m/>, 19.09.2016.
- *The Third Position and Distributivism*, <https://www.stormfront.org/forum/t363559-6/>, 28.06.2016.
- *Third Position – 10 Point Declaration*, <http://en.nop.org.pl/third-position-10-point-declaration/>, 28.06.2016.
- Χρυσή Αυγή, *Είμαι Χρυσανγίτησ Σημαινει*, <http://www.xryshaygh.com/kinima#ixzz4CrM83Yvh>, 28.06.2016.
- Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, Програма ВО „Свобода” - Програма захисту українців, <http://svoboda.org.ua/party/program/>, 28.06.2016.
- Партия „Родина”, За Родину и достойную жизнь! Социальный антикризисный план „Родины”, [w:] Предвыборная программа Партии „Родина”. Альтернатива для народа России (Проект), <http://www.rodina.ru/partiya/documents>, 28.11.2016.

- Програма Српске радикалне странке,
<http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/program/44>,
7.01.2015.
- Програма партії „Правий сектор”,
<http://pravyysektor.info/programa.html>, 22.09.2016.
- Слава России! Программа Всероссийской Политической
Партии „Родина”, 29 сентября 2012 г.,
<http://www.rodina.ru/partiya/documents>, 28.11.2016.
- Статут Српске радикалне странке,
<http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/program/44>,
7.01.2015.

2. Wywiady niepublikowane

- Wywiad korespondencyjny przeprowadzony przez autora z: Jo-
hann Gärtner – Die Republikaner, 29.04.2015.

3. Wywiady publikowane

- *Artiom Skoropadski dla „Do Rzeczy”*: *Wrogów będziemy wie-
szac*, 26.08.2016, [http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Artiom-
Skoropadski-dla-Do-Rzeczy-Wrogow-bedziemy-
wieszac,wid,18479741,wiadomosc.html](http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Artiom-Skoropadski-dla-Do-Rzeczy-Wrogow-bedziemy-wieszac,wid,18479741,wiadomosc.html), 17.01.2017.
- *Jordi de la Fuente „La Alternativa Nacional
Revolucionaria Española”*, 4.02.2014,
[https://misentrevistados.wordpress.com/2014/02/04/jordi-de-la-
fuente-la-alternativa-social-revolucionaria-espanola/](https://misentrevistados.wordpress.com/2014/02/04/jordi-de-la-fuente-la-alternativa-social-revolucionaria-espanola/),
11.12.2016.
- Le Pen J.-M., *Nadzieja. Rozważania o Francji i Europie z przy-
wódcą francuskiego Frontu Narodowego*, tłum. M. Miszalski,
Oficyna Wydawnicza „Fulmen”, Warszawa 1994.
- *Marine Le Pen: Jestem anti-Merkel. Niemcy chcą dominować
nad innymi [WYWIAD]*, 23.12.2016,
<http://www.polskatimes.pl/opinie/wywiady/a/marine-le-pen->

- jestem-antymerkel-niemcy-chca-dominowac-nad-innymi-
wywiad,11615020/1-3/, 2.01.2017.
- *Musimy walczyć razem przeciw wspólnym wrogom – Frank Franz, nowy przewodniczący NPD*, w wywiadzie dla *Nacjonalista.pl*, 14.11.2014,
<http://www.nacjonalista.pl/2014/11/14/musimy-walczyc-razem-przeciw-wspolnym-wrogom-frank-franz-nowy-przewodniczacy-npd-w-wywiadzie-dla-nacjonalista-pl/>, 15.01.2017.
 - *„Nacjonalizm to patriotyzm czynny każdego dnia” – wywiad tygodnika „Angora” z prezesem NOP*, 2.12.2011,
<http://www.nop.org.pl/2011/12/02/nacjonalizm-to-patriotyzm-czynny-kazdego-dnia-wywiad-tygodnika-angora-z-prezesem-nop/>, 8.02.2017.
 - *Naszym celem jest Europa Wolnych Narodów – wywiad prezesa NOP dla włoskiej AIP*, 17.04.2013,
<http://www.nop.org.pl/2013/04/17/naszym-celem-jest-europa-wolnych-narodow-wywiad-prezesa-nop-dla-wloskiej-aip/>, 14.01.2017.
 - *„Serbia nie wejdzie do Unii Europejskiej, bo ta upadnie”*. Wywiad z *Vojislavem Šešeljem*, 23.02.2015,
<https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/02/23/serbia-nie-wejdzie-do-unii-europejskiej-bo-ta-upadnie-wywiad-z-vojislavem-seseljem/#more-2029>, 16.01.2017.
 - *Sterlingow M., Wąs M., Herbatka z nazistą*, „Gazeta Wyborcza”, nr 248.5255, 23.10.2006, dodatek „Duży Format”, nr 42/703, 23.10.2006.
 - *„Walczymy razem o Europę Narodów” – rozmowa z liderem LTJS*, 26.06.2013,
<https://nacjonalizm.wordpress.com/2013/06/26/walczymy-razem-o-europe-narodow-rozmowa-z-liderem-ltjs/#more-365>, 14.01.2017.
 - *Wywiad z Manuelem Canduelą, liderem Democracia Nacional* (przeprowadzony przez M. Kowalczyka, opublikowany w „Pol-

sce Niepodległej” 23.03.2014), 5.06.2014,
<http://narodowcy.net/publicystyka/wywiad-z-manuelem-canduela-liderem-democracia-nacional>, 14.01.2017.

4. Druki ulotne

- British National Party, *Freedom and Peace or Islam and Terror*, b.m.w., b.d.w.
- British National Party, *Halal Meat. Shame on Britain*, b.m.w., b.d.w.
- British National Party, *Our Children Are Not Halal Meat*, b.m.w., b.d.w.
- British National Party, *Time for Action. Save Your Country*, b.m.w., b.d.w.
- Die Republikaner, *Mehr Deutschland – weniger Europa!*, b.m.w., b.d.w.
- Die Republikaner, *Stoppt die Schuldenunion*, b.m.w., b.d.w.
- Narodowe Odrodzenie Polski, *Trzecia droga – nacjonalizm*, b.m.w., b.d.w.
- Narodowe Odrodzenie Polski, *V Marsz Patriotów*, b.m.w., b.d.w.
- Narodowe Odrodzenie Polski, *Zdrady nie wybaczymy*, b.m.w., b.d.w.

5. Subskrypcje

- „Adam Walker Newsletter”, newsletter@bnp.org.uk, 2015-2016.
- „The British National Party Newsletter”, newsletter@bnp.org.uk, 2015-2016.

7. Źródła drukowane

- Bonisławski K., Siemiątkowski J. (red.), *Niezbędnik narodowca. ABC nowoczesnego nacjonalizmu*, Capital s.c., Warszawa 2014.
- Dmowski R., *Myśli nowoczesnego Polaka*, Wydawnictwo „Nortom”, Wrocław 2012.

- Gmurczyk A., *Rewolucja integralna*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny żołnierz. Podręcznik narodowego radykała*, Instytut Norwida, Warszawa 2013.
- Holland D., *Polityczny żołnierz. Deklaracja*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny żołnierz. Podręcznik narodowego radykała*, Instytut Norwida, Warszawa 2013.
- Tejkowski B., *W obronie Polski. W obronie Słowiańszczyzny*, Polska Wspólnota Narodowa, Warszawa 2011.
- Tejkowski B., *Walka o Polskę. Władza i własność w ręce Polaków*, Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe, Warszawa 1994.

8. Źródła internetowe

- Alliance of European National Movements, *Board, management*, <http://aemn.info/presidency/>, 14.12.2016.
- British National Party, <https://www.bnp.org.uk>, 30.11.2016.
- British National Party, *Nationalism - A definition*, 3.05.2013, <http://www.bnp.org.uk/news/national/nationalism-definition>, 31.08.2016.
- Europejskie Przymierze Ruchów Narodowych, *AEMN – Europejskie Przymierze Ruchów Narodowych*, 24.10.2009, <http://aemn.info/pl/>, 14.12.2016.
- Fiore R., *Pamięci Massimo Morsello*, 10.03.2012, za: „Szczerbiec” 2001, nr 2-3, <http://www.nop.org.pl/2012/03/10/pamieci-massimo-morsello/>, 4.12.2016.
- Fiore R., Wypowiedź w debacie w Parlamencie Europejskim pt. *Sumienie europejskie i totalitaryzm*, Strasburg, 25.03.2009, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20090325+ITEM-010+DOC+XML+V0//PL&language=pl&query=INTERV&detail=3-392>, 17.01.2017.
- Forza Nuova, *Chi siamo*, http://www.forzanuova.eu/?page_id=103, 4.12.2016.

- Gyöngyösi M., *Jobbik przeciwko odrodzeniu ludobójczych tradycji na Ukrainie*,
http://www.jobbik.com/jobbik_przeciwko_odrodzeniu_ludobojczych_tradycji_na_ukrainie, 17.01.2017.
- *Historia NOP*, <http://www.nop.org.pl/historia-nop/>, 2.12.2016.
- International Third Position,
<http://web.archive.org/web/20010815165422/http://itp.org/index.html>, 14.12.2016.
- Jobbik – the Movement for a Better Hungary, *A short summary about Jobbik*, 3.05.2010,
http://jobbik.com/short_summary_about_jobbik, 21.11.2016.
- Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, *O nás*,
<http://www.naseslovensko.net/o-nas/>, 23.09.2016.
- *Kotleba apeluje do Janukowycza o obronę Ukrainy*, 1.02.2014,
<https://nacionalizm.wordpress.com/2014/02/01/kotleba-apeluje-do-janukowycza-o-obrone-ukrainy/#more-1042>, 16.01.2017.
- Nacionālā apvienība, *Par mums*,
<http://www.nacionalaapvieniba.lv/par-mums/>, 29.09.2016.
- Narodowe Odrodzenie Polski, *18.05.2005: NOP prostuje PAP*,
http://www.nop.org.pl/old_www/?artykul_id=220, 2.07.2016.
- Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Die Geschichte der NPD*, <https://npd.de/geschichte-der-npd/>, 27.11.2016.
- Parlament Europejski, *Posłowie do PE – Roberto Fiore*,
http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/41004/ROBERTO_FIORE_home.html, 4.12.2016.
- Partido Nacional Renovador, *Orgãos Nacionais do PNR*,
<http://www.pnr.pt/corpos-sociais/>, 17.10.2016.
- Plataforma Antifascista de Zaragoza, *Dossier del Movimiento Social Republicano (MSR)*,
<http://www.antifeixistes.org/documentacio>, 27.10.2016.
- Rose O., *Warum Rußland?*, 1.11.2013, <https://npd.de/warum-russland/>, 17.01.2017.

- Tautininkų sąjunga, *Istorija*, <http://www.tautininkai.lt/organizacija/istorija/>, 19.09.2016.
- „*Visu Latvijai!*” un „*Tēvzemei un Brīvībai*”/LNNK apvienošanās kongress, <http://www.tb.lv/jaunums/visu-latvijai-un-tevzemei-un-brivibailnnk-apvienosanas-kongress>, 29.09.2016.
- Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, Історія ВО „Свобода”, <http://svoboda.org.ua/party/history/>, 6.12.2016.
- Партия „Родина”, Краткий курс истории „Родины”, [w:] Предвыборная программа Партии „Родина”. Альтернатива для народа России (Проект), <http://www.rodina.ru/partiya/documents>, 28.11.2016.
- Правий сектор, Що таке „Правий сектор”?, <http://pravyysektor.info/about.html>, 22.09.2016.

II Informacje, doniesienia i publicystyka internetowa

- *Alliance of European National Movements Expands to 9 Parties*, <https://web.archive.org/web/20161220213819/https://www.bnp.org.uk/news/alliance-european-national-movements-expands-9-parties>, 3.02.2017.
- *British National Party: a brief history*, 19.11.2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/3481473/The-British-National-Party-a-brief-history.html>, 30.11.2016.
- Cobain I., Taylor M., *Language school run by Italian fascist leader*, 29.02.2008, <https://www.theguardian.com/politics/2008/feb/29/thefarright.italy>, 4.12.2016.
- Czarnecki M., *Łotwa za chwilę w strefie euro. Rząd triumfuje, obywatele pełni obaw*, 31.12.2014, http://wyborcza.pl/1,76842,15204386,Łotwa_za_chwile_w_strefie_euro__Rząd_triumfuje__obywatele.html, 15.01.2017.
- *Czy Francja wystąpi z Unii Europejskiej? Le Pen obiecuje referendum*, 4.09.2016, <http://www.pch24.pl/czy-francja-wystapi-z->

- unii-europejskiej--le-pen-obiecuje-referendum,45757,i.html, 2.01.2017.
- *Grecja: Ruszył proces działaczy Złotego Świtu*, 7.02.2015, <http://autonom.pl/?p=11053>, 14.01.2017.
 - IAR/jż, *Vojislav Šešelj odmówił powrotu z Serbii do Holandii*, 30.03.2015, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1410563,Vojislav-%C5%A0e%C5%A1elj-odmowil-powrotu-z-Serbii-do-Holandii>, 11.10.2016.
 - *Juan Antonio Llopart: Głównym wrogiem syjonizm, nie islam*, 28.04.2016, <http://www.nacjonalista.pl/2016/04/28/juan-antonio-llopart-glownym-wrogiem-syjonizm-nie-islam/>, 11.12.2016.
 - Kadłuczka I., *Rasiści na Wyspach: Polacy jak małpy*, 12.05.2013, http://wyborcza.pl/1,76842,13897262,Rasisci_na_Wyspach__Polacy_jak_malpy.html, 17.01.2017.
 - Kokot M., *Faszyci na patrolu*, 20.08.2016, <http://wyborcza.pl/1,75399,20572795,faszyci-na-patrolu.html>, 16.01.2017.
 - *Krótkie streszczenie programu i działalności Jobbik*, 8.05.2012, <http://wolna-polska.pl/wiadomosci/krotkie-streszczenie-programu-i-dzialalnosci-jobbik-2012-05>, 17.01.2017.
 - Kumanis A., *Złoty Świt na[d] Polską!!!!!!!*, 8.02.2013, <http://arystoteleskumanis.blogspot.com/>, 14.01.2017.
 - *Le Pen zapowiada referendum ws. wyjścia Francji z UE. Jeśli dojdzie do władzy*, 3.09.2016, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/marine-le-pen-zapowiada-referendum-ws-wyjscia-francji-z-unii,673432.html>, 2.01.2017.
 - *Le Pen: Po Brexicie Wiosna Ludów jest nieunikniona*, 5.07.2016, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2016/07/05/le-pen-po-brexicie-wiosna-ludow-jest-nieunikniona/>, 2.01.2017.

- *Lider neonazistowskiej greckiej partii Złota Jutrzenka opuścił areszt*, 20.03.2015, <http://telewizjarepublika.pl/lider-neonazistowskiej-greckiej-partii-zlota-jutrzenka-opuscil-areszt,18525.html>, 18.01.2017.
- *Lista rosyjskich nacjonalistycznych i faszystowskich partii oraz organizacji*, 7.06.2014, <http://nawschododbuga.blog.pl/2014/06/07/lista-rosyjskich-nacjonalistycznych-i-faszystowskich-partii-oraz-organizacji/>, 28.11.2016.
- *Litewscy nacjonaści uczcili rocznicę odzyskania Wilna*, 29.10.2014, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2014/10/29/litewscy-nacjonalisci-uczili-rocznice-odzyskania-wilna/#more-1678>, 14.01.2017.
- *Łotewscy nacjonaści chcą wzmocnić NATO*, 29.01.2016, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2016/01/29/lotewscy-nacjonalisci-chca-wzmacniac-nato/#more-2756>, 15.01.2017.
- *Łotewscy nacjonaści uczcili pamięć Legionu Łotewskiego*, 18.03.2016, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2016/03/18/lotewscy-nacjonalisci-uczili-pamiec-legionu-lotewskiego/#more-2914>, 15.01.2017.
- *Łotewscy narodowcy przeciwko przyjęciu uchodźców*, 9.05.2015, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/05/09/lotewscy-narodowcy-przeciwko-przyjeciu-uchodzcow/#more-2303>, 15.01.2017.
- *Marine Le Pen: „Nie islam jest problemem, lecz jego widoczność”*, 7.07.2013, <https://euroislam.pl/marine-le-pen-nie-islam-jest-problemem-lecz-jego-widocznosc/>?, 2.01.2017.
- *Marine Le Pen: Aneksja Krymu przez Rosję nie była nielegalna*, 3.01.2017, <http://fakty.interia.pl/swiat/news-marine-le-pen->

- aneksja-krymu-przez-rosje-nie-była-nielegalna,nId,2331986,
4.01.2017.
- *Marine Le Pen: Europa Wolnych Narodów zastąpi UE!*,
15.11.2016, <http://www.nacjonalista.pl/2016/11/15/marine-le-pen-europa-wolnych-narodow-zastapi-ue/>, 2.11.2017.
 - *Marsz Legionistów Łotewskich w Rydze*, 16.03.2015,
<https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/03/16/marsz-legionistow-lotewskich-w-rydze/#more-2142>, 15.01.2017.
 - *Narodowi rewolucjoniści z ELAM w parlamencie!*, 25.05.2016,
<http://www.nacjonalista.pl/2016/05/25/narodowi-rewolucjonisci-z-elam-w-parlamencie/>, 18.01.2017.
 - *Polscy, brytyjscy i niemieccy nacjonaliści na dorocznej konferencji BNP*, 8.12.2014,
<http://www.nacjonalista.pl/2014/12/08/polscy-brytyjscy-i-niemieccy-nacjonalisci-na-dorocznej-konferencji-bnp/>,
17.01.2017.
 - *Roberto Fiore o Unii Europejskiej, Ukrainie i Rosji*, 10.12.2013,
<https://nacjonalizm.wordpress.com/2013/12/10/roberto-fiore-o-unii-europejskiej-ukrainie-i-rosji/>, 17.01.2017.
 - *Serbska Partia Radykalna*, 13.08.2016,
<http://www.dzienniknarodowy.pl/2154/serbska-partia-radykalna/>, 16.01.2017.
 - Siarkiewicz P., *Łotwa: trzeci rząd Dombrovskisa, Rosjanie wciąż w opozycji*, 26.10.2011,
<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-10-26/lotwa-trzeci-rzad-dombrovskisa-rosjanie-wciaz-w-opozycji>,
15.01.2017.
 - Trojanowski W., *WT: Mity i rzeczywistość. „Zły” NOP, „dobrzy” patrioci, a w tle NPD i Swoboda*, 6.08.2013,
<http://www.nacjonalista.pl/2013/08/06/wt-mity-i-rzeczywistosc-zly-nop-dobrzy-patrioci-a-w-tle-npd-i-swoboda/>, 15.01.2017.
 - *Ukraiński parlament pracuje nad ustawą uznającą Polskę za okupanta Chełma, Przemysła i Rzeszowa*, 12.11.2016,

- <http://zmiany.naziami.pl/wiadomosc/ukrainski-parlament-pracuje-nad-ustawa-uznajaca-polske-za-okupanta-chelma-przemysla-i>, 17.01.2017.
- *VIII kongres hiszpańskiego Democrazia Nacional*, 4.03.2015, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2015/03/04/viii-kongres-hiszpańskiego-democrazia-nacional/#more-2069>, 14.01.2017.
 - *Warszawa: Robocze spotkanie NOP i „Swobody”*, 31.07.2011, <http://www.nop.org.pl/2011/07/31/warszawa-robocze-spotkanie-nop-i-swobody/>, 17.01.2017.
 - Wieliński B. T., *Marine Le Pen: Jak wygram wybory, zorganizuję referendum nad wyjściem Francji z UE*, 3.09.2016, <http://wyborcza.pl/1,75399,20639691,marine-le-pen-jak-wygram-wybory-zorganizuje-referendum-nad.html>, 2.01.2017.
 - Woźnicki Ł., *Winnicki zabrał do Sejmu delegację neofaszystów z włoskiej Forza Nuova*, 11.11.2015, <http://wyborcza.pl/1,75398,19170675,winnicki-zabral-do-sejmu-delegacje-neofaszystow-z-wloskiej-forza.html>, 4.12.2016.
 - *Wybory w Grecji: partia Złoty Świt rośnie w siłę*, 19.09.2015, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/wybory-w-grecji-partia-zloty-swit-rosnie-w-sile/ljvp2k>, 14.01.2017.
 - *Wyniki nacjonalistów w wyborach do Parlamentu Europejskiego*, 27.05.2014, <https://nacjonalizm.wordpress.com/2014/05/27/wyniki-nacjonalistow-w-wyborach-do-parlamentu-europejskiego/#more-1381>, 14.01.2017.
 - Уніан, Партію „Правий сектор” очолив Андрій Тарасенко, <http://www.unian.ua/society/1294969-partiyu-praviy-sektor-ocholiv-andriy-tarassenko.html>, 22.09.2016.

III Publikacje naukowe

1. Artykuły w czasopismach naukowych

- Hołub A., *Radykalizm polityczny – zagrożenie dla globalizacji?*, „Transformacje. Pismo interdyscyplinarne” 2006, nr 1-4 (47-50).
- Kosman M., Malendowicz P., *Głos polskich i niemieckich nacjonalistów w debacie na temat integracji europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2015, nr 9.
- Malendowicz P., *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr 33.
- Malendowicz P., *Elementy słowianofilskie w dokumentach i publicystyce Polskiej Wspólnoty Narodowej*, „Licentiat. Zeszyty Dydaktyczno-Naukowe” 2008, t. XI.
- Malendowicz P., *Ruchy społeczne i myśl polityczna – co, jak i po co badać?*, „Polityka i Społeczeństwo” 2016, nr 4 (14).
- Murer J. S., *The Rise of Jobbik, Populism, and the Symbolic Politics of Illiberalism in Contemporary Hungary*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2015, no 2.
- Siudak M., *Oblicza współczesnego ukraińskiego nacjonalizmu i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski i mniejszości polskiej na Ukrainie*, „Ante Portas. Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1 (6).
- Thillaye R., Chwalisz C., *The Front National. Old Rhetoric, New Practices*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2015, no 2.
- Trzcielińska-Polus A., *Aktywność polityczna NPD we wschodnich krajach związkowych RFN*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 4 (VIII).
- Zapałowski A., *Zagrożenie destabilizacji sytuacji w regionie Europy Środkowo-Wschodniej ze strony Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda”*, „Ante Portas. Studia nad Bezpieczeństwem” 2013, nr 2.

2. Rozdziały w opracowaniach zbiorowych

- Bäcker R., *Patriotyzm jako kategoria politologiczna*, [w:] W. Wojdyło, G. Radomski, M. Zamojska, D. Góra-Szopiński (red.), *Państwo – edukacja – religia. Księga pamiątkowa ofiarowana dr Katarzynie Kalinowskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Bäcker R., *Spoleczne struktury myślenia a terroryzm*, [w:] R. Bäcker (red.), *Od blokad ulicznych do World Trade Center. Taktyka i technika przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym oraz innym publicznym działaniom pozaprawnym*, Wydawnictwo Secretum, Toruń 2002.
- Bäcker R., *Współczesna rosyjska myśl antyokcydentalistyczna wobec społeczeństwa otwartego*, [w:] G. Radomski, K. Kalinowska (red.), *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Bäcker R., *Współczesne rosyjskie nacjonalizmy*, [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Bartyzel J., *Między katolickim panhiszpanizmem a separatyzmem etnicznym i suwerenizmem. Aporematiczność pojęcia „nacjonalizm” w Hiszpanii*, [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Bartyzel J., *Pojęcie, geneza i próba systematyzacji głównych typów nacjonalizmu*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010.
- Bator W., *Nacjonalizm węgierski – zarys problemu*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010.
- Berdychowska B., *Organizacje nacjonalistyczne na Ukrainie*, [w:] S. Helnarski (red.), *Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994.

- Bromke A., *Nacjonalizm w nowoczesnym świecie*, [w:] S. Helnarski (red.), *Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994.
- Büttner F., *Right-wing extremism in Spain. Between parliamentary insignififi cance, far-right populism and racist violence*, [w:] N. Langenbacher, B. Schellenberg (eds), *Is Europe on the „Right” Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin 2011.
- Chwedoruk R., *Idee w społecznej próżni – fenomen rewitalizacji idei skrajnej lewicy w Polsce XX wieku*, [w:] M. Mikołajczyk, M. Śliwa (red.), *Kontynuacje i nowatorstwo w świecie współczesnych idei*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2008.
- Diec J., *Główne nurty nacjonalizmu rosyjskiego*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010.
- Durska A., *Podwójna jaźń polskiego nacjonalizmu*, [w:] M. Karwat (red. nauk.), *Paradoksy polityki*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2007.
- Durska A., *W oparach absurdu – polski współczesny nacjonalizm – ideologia i ekspresja*, [w:] M. Jeziński (red.), *Kulturowe determinanty nacjonalizmu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Gaillard-Starzmann G., *Regarding the Front National*, [w:] A. Gingrich, M. Banks (eds), *Neo-nationalism in Europe and beyond. Perspectives from Social Anthropology*, Berghahn Books, New York, Oxford 2006.
- Gandilhon M., *Right Wing Political Violence in France: Stock Take and Perspectives*, [w:] M. Taylor, D. Holbrook, P.M. Currie (eds), *Extreme right wing political violence and terrorism*, Bloomsbury, London, New York 2013.

- Golinowski J., *Charakter praktyk technokratyczno-komunikacyjnych w polskich doświadczeniach projektowania ładu demokratycznego*, [w:] J. Golinowski, F. Pierzchalski (red.), *Osobliwości polskiej demokracji w XXI wieku. Uwarunkowania kulturowo-medialne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
- Ivaldi G., *The Front National: The Making of an Authoritarian Party*, [w:] P. Ignazi, C. Ysmal (eds), *The organization of political parties in southern Europe*, Praeger, Westport 1998.
- Kamusella T., *Język jako instrument nacjonalizmu w Europie Środkowej*, [w:] B. Linek, K. Struve (red.), *Nacjonalizm a tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, PIN – Instytut Śląski w Opolu, Verlag Herder-Institut, Opolo, Marburg 2000.
- Kłusak M., *Konflikt społeczny i możliwość jego regulacji*, [w:] A. Wojtas, M. Strzelecki (red.), *Konflikty społeczno-polityczne w III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2001.
- Koziełło T., *Idea parlamentaryzmu w koncepcjach politycznych Narodowej Demokracji (1918-1939)*, [w:] A. Lewandowski, A. Meller, W. Wojdyło (red.), *Ustrój państwa w polskiej myśli politycznej XX-XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Kulińska L., *Współczesny nacjonalizm ukraiński i jego antypolski charakter w świetle programów partyjnych oraz wypowiedzi liderów*, [w:] B. Grott, O. Grott (red.), *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.
- Lippóczy P., *Narodowodemokratyczna Partia Niemiec*, [w:] F. Ryszka (red.), *Ekstremizm prawicowy we współczesnym świecie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- Łętocha R., *Idee dystrybucjonistyczne w poglądach społeczno-gospodarczych młodego pokolenia obozu narodowego*, [w:] E.

- Maj, A. Dawidowicz, Ł. Lewkowicz, A. Szwed (red.), *Europejskie inspiracje myśli politycznej w Polsce od XIX do XXI wieku. Recepcja – kontynuacja – interpretacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
- Maj E., *Alternatywna wizja zjednoczonej Europy w myśli politycznej ruchu narodowego w Polsce po 1989 roku*, [w:] R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa (red.), *Między otwartą a domkniętą myślą polityczną. Szkice o najnowszej refleksji politycznej*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2006.
 - Maj E., *Myśl narodowa i nacjonalistyczna*, [w:] E. Maj, A. Wójcik (red.), *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.
 - Maj E., *Wielonurtowość myśli nacjonalistycznej w Polsce współczesnej*, [w:] E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa (red.), *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2010.
 - Malendowicz P., *Kwestia rosyjska w narodowo-słowianofilskiej myśli Polskiej Wspólnoty Narodowej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] A. Lewandowski, W. Wojdyło, G. Radomski (red.), *Rosja w polskiej myśli politycznej XX-XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013.
 - Polačková Z., *Przejawy nacjonalizmu i problem mniejszości na Słowacji po 1989 r.*, [w:] B. Linek, J. Lüer, K. Struve (red.), *Fenomen nowoczesnego nacjonalizmu w Europie Środkowej*, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1997.
 - Radomski G., *Polityk-wychowawca. Model działacza politycznego w publicystyce Narodowej Demokracji w latach 1918-1926*, [w:] G. Radomski, K. Kalinowska (red.), *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziały-*

- wanie wychowawcze, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Radomski G., *Puryfikacja czy instrumentalizacja? Narodowe Odrodzenie Polski wobec kanonu kultury narodowej*, [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
 - Radomski G., *Samorząd terytorialny w myśli politycznej ruchu narodowego II i III Rzeczypospolitej*, [w:] R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa (red.), *Między otwartą a domkniętą myślą polityczną. Szkice o najnowszej refleksji politycznej*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2006.
 - Smolik B., *Globalizacja i globalizm w myśli politycznej środowisk narodowych w Polsce*, [w:] E. Maj, A. Dawidowicz, Ł. Lewkowicz, A. Szwed (red.), *Europejskie inspiracje myśli politycznej w Polsce od XIX do XXI wieku. Recepcja – kontynuacja – interpretacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
 - Szulakiewicz M., *Wprowadzenie*, [w:] M. Szulakiewicz, Z. Karpus (red.), *Wolność w epoce poszukiwań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
 - Timofiejuk P., *Mity nacjonalistów rosyjskich*, [w:] P. Timofiejuk, A. Wierzbicki, E. Zieliński (red. nauk.), *Narody i nacjonalizm w Federacji Rosyjskiej*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2004.
 - Tomaszewicz J., *Narodowe Odrodzenie Polski i jego wizja „Katolickiego Państwa Narodu Polskiego” jako uwspółcześniona wersja narodowego radykalizmu*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010.
 - Wielomski A., *Francuski Front Narodowy a kwestia religijna*, [w:] B. Grott (red.), *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, Nomos, Kraków 2010.

- Witczak A. T., *ONR – powrót na scenę? Rekonstrukcja radykalnego skrzydła formacji narodowo-katolickiej?*, [w:] B. Grott, O. Grott (red.), *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.

3. Publikacje zwarte

- Albertini D., Doucet D., *Histoire du Front national*, Tallandier, Paris 2013.
- Bäcker R., *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?*, Ibidem, Łódź 2000.
- Bäcker R., *Nietradycyjna teoria polityki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Bäcker R., *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Bobrownicka M., *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2006.
- Bratkiewicz J., *Rosyjscy nacjonaliści w latach 1992-1996. Od detradycjonalizacji do retradycjonalizacji*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998.
- Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Copsey N., *Contemporary British fascism. The British National Party and the quest for legitimacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, New York 2004.
- Copsey N., Macklin G. (eds), *The British National Party. Contemporary perspectives*, Routledge, Abingdon, New York 2011.
- Davies P., *The National Front in France. Ideology, discourse and power*, Routledge, London, New York 1999.

- DeClair E. G., *Politics on the fringe. The people, policies, and organization of the French National Front*, Duke University Press, Durham, London 1999.
- Dély R., *Histoire secrète du Front national*, Grasset, Paris 1999.
- Goodliffe G., *The Resurgence of the Radical Right in France. From Boulangisme to the Front National*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2012.
- Goodwin M. J., *New British fascism. Rise of the British National Party*, Routledge, Abingdon, New York 2011.
- Grott B., *Dylematy polskiego nacjonalizmu. Powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2015.
- Heywood A., *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Hinc O., *Cywilizacyjna interpretacja faszyzmu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1996.
- Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Difin, Warszawa 2010.
- Janicka I., *Niemieckie partie polityczne. Vademecum*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2008.
- Janicka I., *Nowy niemiecki patriotyzm w debacie publicznej w RFN*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2007.
- Jankiewicz J., *Nowa skrajna prawica w wybranych państwach Europy Zachodniej. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Karczewski K., *Ani liberalizm, ani marksizm. Koncepcje ideowo-polityczne współczesnego polskiego narodowego radykalizmu na przykładzie Narodowego Odrodzenia Polski*, Szczecin 2015 (e-book), <https://pl.scribd.com/doc/297083132/K-karczewski-NOP>, 3.12.2016.

- Karnowska D., *Spór o wspólnoty. Idee kom unitarystyczne we współczesnej polskiej myśli politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Karwat M., *O demagogii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001.
- Karwat M., *Sztuka manipulacji politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Kilar R., *Francuski Front Narodowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
- Kuczur T., *Ethnos i polities. Naród a społeczeństwo obywatelskie we współczesnej Europie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Levet J.-L. (sous la direction), *Front national, le parti de l'anti-France. Anatomie d'un programme contre la nation*, Publibook, Paris 2001.
- Lewandowski M., *Na szlaku idei. Nacjonalizm Narodowego Odrodzenia Polski w świetle publikacji pisma „Szczербiec”*, Instytut Norwida, Warszawa 2014.
- Lippóczy P., Sulek J., *Spadkobiercy swastyki. NPD*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1969.
- Maćkowiak P., *Narodowo-Demokratyczna Partia Niemiec. Wizerunek partii neofaszystowskiej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1983.
- Maj Cz., Maj E., *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.
- Malendowicz P., *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przelomu XX i XXI wieku*, Difin, Warszawa 2013.
- Marczevska-Rytko M., *Populizm. Teoria i praktyka polityczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1995.

- Marsh D., Stoker G. (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Michalak B., *Partie protestu w Europie Zachodniej. Analiza relewancji politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Muża M., *Radykalizm prawicowy w NRF (na przykładzie rozwoju i działalności NPD)*, H. Wuttke, *Ekonomiczne koncepcje rewizjonizmu zachodniemieckiego*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1968.
- Nagle J. D., *The National Democratic Party. Right radicalism in the Federal Republic of Germany*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1970.
- Pankowski R., *Neofaszyzm w Europie Zachodniej. Zarys ideologii*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1998.
- Porta D. della, Diani M., *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Potulski J., *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007.
- Psarras D., *The rise of the neo-nazi party 'Golden Dawn' in Greece. Neo-Nazi mobilisation in the wake of the crisis*, Rosa-Luxemburg-Stiftung, Brussels, Athens 2014.
- Rémond R., *Francuska prawica dzisiaj*, tłum. M. Miszański, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 2008.
- Rudkouski P., *Białoruska idea narodowa w XXI wieku*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2008.
- Shields J. G., *The extreme right in France. From Pétain to Le Pen*, Routledge, London, New York 2007.
- Sieradzan P. J., *Aksamitni terroryści. Narodowy bolszewizm w Federacji Rosyjskiej*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2008.

- Simmons H. G., *The French National Front. The extremist challenge to democracy*, Westview Press, Boulder 1996.
- Soska M., *Za świętą Ruś. Współczesny nacjonalizm rosyjski – zarys ideologii*, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2009.
- Sykes A., *The radical right in Britain. Social imperialism to the BNP*, Palgrave Macmillan, Houndmills, New York 2005.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005.
- Tokarz G., *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Tomaszewicz J., *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Tyszcza Z., *Socjologia rodziny*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979.
- Vasilopoulou S., Halikiopoulou D., *The Golden Dawn's „nationalist solution”. Explaining the Rise of the Far Right in Greece*, Palgrave Pivot, New York 2015.
- Villalba B., Vandendriessche X. (éds), *Le Front National au regard du droit*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2001.
- Wodak R., *The Politics of Fear. What Right-Wing Populist Discourses Mean*, Sage, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC 2015.

4. Opracowania publikowane w Internecie

- Bartyzel J., *Demokracja Narodowa (Democracia Nacional)*, <http://www.legitymizm.org/spw-demokracja-narodowa>, 27.10.2016.
- Bartyzel J., *Front Narodowy*, <http://haggard.w.interiowo.pl/front.html/>, 22.11.2016.

- Kaufmann D., Matzke M., *NPD: historia, fakty, liczby*, <http://www.dw.com/pl/npd-historia-fakty-liczby/a-15574132>, 27.11.2016.
- Kohn H., *Nationalism*, 21.01.2009, <https://www.britannica.com/topic/nationalism>, 8.02.2017.
- *Rodina. A Returning Force for Russian Nationalism* (Translation of Party Platform by G. Golubock, J. Bryant; Introduction by C. Barrow, J. Wilson; Editorial Support by M. Godwin-Jones), 13.08.2013, <http://www.sras.org/rodina>, 28.11.2016.

Nota o autorze

Paweł Malendowicz. Urodzony w 1975 roku. Doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Profesor nadzwyczajny w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Autor pięciu książek (w tym: *Ultralewica a współczesność. Idee, programy, praktyka*, Piła 2006; *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007; *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku*, Piła 2008, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013), trzech zbiorów materiałów źródłowych i współredaktor trzech monografii oraz autor około stu artykułów i rozdziałów w książkach. Główne zainteresowania badawcze: anarchizm w Europie, nacjonalizm w Europie, koncepcje wizji przyszłości w programach ugrupowań politycznych, Polonia w Stanach Zjednoczonych.

Biography

Paweł Malendowicz was born in 1975. Professor in the Institute of Political Science at the Kazimierz Wielki University (Bydgoszcz, Poland). He is the author of 5 monographs (about the anarchist movement and thought in Europe, the ultra-left movement in Poland and about Polish political parties), 3 compilations of the source materials, co-editor of 3 books and the author about 100 articles and chapters in books. The main areas of his research interests: anar-

chism in Europe, the hard left and the far right in Poland and in the world, the concepts of the vision of future in the policy of political groups, Polish Americans in the United States.

Biografie

Paweł Malendowicz. Habilitierter Doktor der Sozialwissenschaften im Bereich der Politikwissenschaft. Außerordentlicher Professor am Institut für Politikwissenschaften an der Kazimierz-Wielki-Universität in Bydgoszcz (Polen). Autor von fünf Büchern, zB. *Ultralewica a współczesność. Idee, programy, praktyka* (dt. *Linksextreme und die Gegenwart. Ideen, Programme, Praxis*), Piła 2006; *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych* (dt. *Polnische Anarchiebewegung in Anbetracht moderner politischer Herausforderungen*), Piła 2007; *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku* (dt. *Politisches Maß des Jugendwiderstands in Polen seit den siebziger Jahren des 20. Jahrhunderts*), Piła 2008, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przelomu XX i XXI wieku* (dt. *Anarchiebewegung in Europa in Anbetracht der Globalisierungs-Veränderungen zur Jahrhundertwende des 20. und 21. Jhs.*), Warszawa 2013), dreier Sammlungen von Quellmaterialien und Co-Redakteur von drei Monografien und etwa 100 Artikeln und Kapiteln in Büchern. Die wichtigsten Forschungsbereiche sind: Anarchismus in Europa, Gedanke der nationalistischen Parteien in Europa, Konzepte von Zukunftsvisionen in den Programmen politischer Gruppierungen, Polonia in den Vereinigten Staaten.

Биография

Павел Малендович (Paweł Malendowicz). Родился в 1975 году, профессор в Институте Политических Наук Университета Казимежа Великого в Быдгощи. Автор пяти книг (*Ultralewica a współczesność. Idee, programy, praktyka*, Piła 2006; *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007; *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku*, Piła 2008; *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przelomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013), трех собраний источников и соредатор трех монографии, а также около ста статей и разделов в книгах. Основные исследовательские интересы: анархизм в Европе, радикальные левые и крайне правые в Польше и в мире, концепции видения будущего в программах политических группировок, Польская диаспора в Соединенных Штатах.